

Život i djela Mirka Danijela Bogdanića od 1760. do 1802. godine

Smiljanić, Vlatko

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:186008>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Vlatko Smiljanić

**ŽIVOT I DJELA
MIRKA DANIJELA BOGDANIĆA
OD 1760. DO 1802. GODINE**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Vlatko Smiljanić

**ŽIVOT I DJELA
MIRKA DANIJELA BOGDANIĆA
OD 1760. DO 1802. GODINE**

DOKTORSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Stjepan Ćosić

Zagreb, 2023.

University of Zagreb

Faculty of Croatian Studies

Vlatko Smiljanić

**THE LIFE AND WORKS OF
MIRKO DANIJEL BOGDANIĆ
FROM 1760 TO 1802**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor: Distinguished Professor Stjepan Ćosić, PhD

Zagreb, 2023.

INFORMACIJE O MENTORU

Stjepan Ćosić rođen je u Makarskoj 1964. Na Filozofskom fakultetu u Zadru diplomirao je povijest i sociologiju 1987. godine. Završio je postdiplomski studij Sveučilišta u Zagrebu *Kulturna povijest istočne obale Jadrana*. Na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu je magistrirao (1994.) i doktorirao s temom *Dubrovačko područje od sloma Republike do 1848.* (1997.).

Od 1988. do 1992. predavao je u osnovnim i srednjim školama u Dubrovniku, a od 1992. do 1995. radio je kao arhivist u dubrovačkom Državnom arhivu. Od 1995. do 2003. bio je zaposlen u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, prvo u zvanju asistenta, a od 1998. u znanstvenim zvanjima.

U razdoblju od 2003. do 2012. u tri je mandata obavljao dužnost ravnatelja Hrvatskoga državnoga arhiva u Zagrebu. Godine 2011. izabran je u zvanje znanstvenoga savjetnika, a od 2012. bio je profesor na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu. U zvanje redovitoga profesora na tom fakultetu izabran je 2013. Kao profesor i šef katedre za ranonovovjekovnu i suvremenu povijest predavao je kolegije: Hrvatska povijest u ranome novome vijeku, Povijest historiografije, Metodologija znanstvenoga rada, Suvremena historiografija: teorije i metode, Povijest Dubrovnika i Povijest institucija vlasti u Hrvatskoj. Od godine 2017. profesor je na Odsjeku za povijest Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu gdje predaje više kolegija na dodiplomskim i diplomskim studijima povijesti i kroatologije te na doktorskoj studiji povijesti. Od 2019. do 2021. bio je prodekan za poslovanje Fakulteta hrvatskih studija, a tijekom 2021., 2022. i 2023. dekan Fakulteta.

Godine 2018. izabran je za člana suradnika HAZU (Razred za društvene znanosti) te u trajno zvanje redovitoga profesora na Sveučilištu u Zagrebu. Za redovitoga člana HAZU izabran je 19. svibnja 2022.

Radeći u arhivima, stekao je stručna zvanja arhivista i višega arhivista te se upoznao s gradivom domaćih arhivskih ustanova. Kao istraživač radio je u nizu stranih arhiva (Bari, Vatikan, Venecija, Beograd, Budimpešta, Beč, Sankt-Peterburg, Moskva, Sarajevo). Istraživački interes usmjerio je na širok raspon tema iz političke, kulturne, intelektualne i demografsku povijest Dubrovačke Republike, Dalmacije, Hrvatske i BiH od 17. do 20. stoljeća. Bavi se arhivističkim temama, heraldikom i povijesnom kartografijom. Autor je i koautor devet knjiga i oko šezdeset znanstvenih i stručnih članaka i studija.

Kao vanjski suradnik od 2000. godine predavao je brojne kolegije na Filozofskim fakultetima u Zadru i Zagrebu te na Sveučilištu u Dubrovniku – na diplomskim, postdiplomskim i

doktorskim studijima povijesti, povijesne demografije i arhivistike. Uredio je više svezaka časopisa, knjiga i monografija u izdanju Zavoda HAZU u Dubrovniku, Hrvatskoga državnoga arhiva u Zagrebu, Matice hrvatske i drugih nakladnika. Dugogodišnji je član u uredništvima i urednik časopisâ u nakladi Zavoda HAZU i Hrvatskoga državnoga arhiva te drugih institucija iz struke (*Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* i *Dubrovnik Annals*, *Arhivski vjesnik* i *Fontes – izvori za hrvatsku povijest*). Od 2007. do 2013. bio je voditelj projekta “Izvori za hrvatsku povijest u stranim arhivima” u sklopu znanstvenoga programa „Izvori za hrvatsku baštinu i hrvatski europski identitet”, a od 1997. bio je suradnik na projektu „Povijest Dubrovnika i Dubrovačke Republike”, pod vodstvom Nenada Vekarića. Sudjelovao je na brojnim domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima. Za historiografski rad dobio je Nagradu Dubrovnika (2000) i Nagradu za znanost HAZU (2006).

ZAHVALE

Do ovoga rada vjerojatno nikada ne bi došlo da tijekom studiranja na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu nisam bio okružen vrijednim i kvalitetnim znanstvenicima te, prije svega, dobrim ljudima.

Najprije zahvaljujem pokojnom mentoru prof. emer. dr. sc. Miji Koradi (1947. – 2020.) koji mi je tijekom prijediplomskoga i diplomskoga studija usadio ljubav prema hrvatskoj modernoj povijesti, osobito povijesti znanosti, školstva i hrvatske kulture.

Potom, zahvaljujem sadašnjem mentoru akademiku Stjepanu Čosiću na pomoći pri koncepciji rada i podršci pri istraživanjima. Hvala što ste me naučili da je *manje* uvijek *više*.

Posebnu zahvalnost dugujem naslovnom glavnom ravnatelju i arhivistu Mađarskoga državnog arhiva dr. habil. Csabi T. Reiszu koji mi je pomogao pri pribavljanju vrijednih arhivskih izvora iz inozemstva i na njegovim vrijednim stručnim komentarima.

Hvala prof. dr. sc. Željku Holjevcu, izv. prof. dr. sc. Vlatki Vukelić, doc. dr. sc. Evi Katarini Glazer i doc. dr. sc. Filipu Šimetinu Šegviću na konstruktivnim metodološkim savjetima za boljitak rada.

I na kraju najvažnije. Zahvaljujem svojoj obitelji na potpori.

Ovaj je doktorski rad rezultat svesrdne podrške mojih bližnjih te ljubavi prema povijesnoj znanosti i rodnomu gradu Virovitici.

vaš Vlatko

Ovakav po meni mora biti povjesničar: neustrašiv, nepotkupljiv, slobodan, prijatelj slobodna govora i istine, čovjek koji će – kako veli komički pjesnik – reći „popu pop, a bobu bob“, koji se ne vodi ni mržnjom ni ljubavlju, koji nikoga ne štedi, ni od čega ne zazire, ni pred kim ne strepi, pravedan sudac, dobronamjeran prema svima toliko da nije dobronamjeran ni prema kome, stranac u knjigama, čovjek bez grada, samostalan, ničiji podanik, neopterećen tuđim mišljenjem – jednom riječju: pripovjedač zbivanja.

Lukijan, *Kako treba pisati povijest*. Zagreb: Latina et Graeca 2018: 129.

**This work has been supported by the Library of the Konkoly Observatory, Research
Centre of Astronomy and Earth Sciences of the Hungarian Academy of Sciences,
Budapest, Hungary.**

Ovaj je rad poduprla Knjižnica Zvezdarnice Konkoly, Istraživački centar za astronomiju i
znanosti o Zemlji, Mađarska akademija znanosti, Budimpešta, Mađarska.

SAŽETAK

Autor se u radu bavi integralnom biografijom Mirka Danijela Bogdanića (Virovitica, 1760. – Budim, 1802.), jednoga od najznamenitijih hrvatskih prirodoslovnih znanstvenika tijekom druge polovice XVIII. stoljeća u Habsburškoj Monarhiji. Donosi se sažeti pregled dosadašnjih istraživanja o Bogdaniću te povijesni kontekst u razdoblju tijekom kojega je živio i radio. Posebno se analizira njegovo obiteljsko porijeklo po očevoj strani važno za njegov napredak kao i važnost rodnoga grada Virovitice osobito sredinom XVIII. stoljeća. U životopisu se interpretira i raščlanjuje Bogdanićeva mladost, obrazovanje, stručna i profesorska karijera, inicijativa za pokretanje prvih pretpreporodnih novina na hrvatskomu jeziku, astronomsko-kartografske ekspedicije, socijalno-psihološki profil te smrt. U drugom se poglavlju interpretiranju i analiziraju Bogdanićeva objavljena i neobjavljena djela s najvećim naglaskom na latinskoj matematičkoj raspravi i sintezi svjetske povijesti staroga Istoka na hrvatskomu jeziku. Naposljetku je poglavlje o recepciji na Bogdanića poslije njegove smrti do današnjega doba. O njemu je do danas pisano u nizu inozemnih periodičkih publikacija te inozemnih i hrvatskih enciklopedija. Bogdanićev primjer potvrđuje da je i u okviru biografike bio slabo zastupljen u hrvatskoj historiografiji. U ovom se radu Bogdanićev život i rad proučavaju u kontekstu razvoja povijesti znanosti u Hrvata u širem okviru Habsburške Monarhije tijekom XVIII. stoljeća. Temeljem dosadašnjih znanja i novostečenih spoznaja dokazuje se i objašnjava da je Mirko Danijel Bogdanić jedan od najznačajnijih hrvatskih prirodoslovnih znanstvenika XVIII. stoljeća nesvećeničkoga i neplemičkoga porijekla.

Ključne riječi: astronomija; Budimpešta; egzaktne znanosti; Francuska revolucija 1789.; franjevci; geodezija; Habsburška Monarhija; historiografija; Hrvatski narodni preporod; isusovci; jozefinizam; kartografija; matematika; Mirko Danijel Bogdanić; novinstvo; pijaristi; povijest znanosti; prosvjetiteljstvo; rani novi vijek; stari vijek; terezijanizam; Virovitica; Vojna krajina.

SUMMARY

The author deals with the integral biography of Mirko Danijel Bogdanić (Virovitica, 1760 - Budim, 1802), one of the most notable Croatian natural scientists during the second half of the XVIII century in the Habsburg Monarchy. A brief overview of previous research on Bogdanić and the historical context in the period during which he lived and worked is provided. His family origin on his father's side is especially analyzed, important for his progress, as well as the significance of his hometown Virovitica, especially in the middle of the XVIII century. The biography interprets and analyzes Bogdanić's youth, education, professional and professorial career, the initiative to start the first pre-revival newspaper in the Croatian language, astronomical-cartographic expeditions, social-psychological profile and death. In the second chapter, Bogdanić's published and unpublished works are interpreted and analyzed with the greatest emphasis on the Latin mathematical treatise and the synthesis of the world history of the ancient East in the Croatian language. Finally, there is a chapter on the reception of Bogdanić after his death until today, based on the analysis of Croatian and foreign periodical publications, lexicons and encyclopedias. The paper shows that in Croatian historiography there is a visible lack of biography as a historiographical form whose basic purpose is to create a clearer context for the development of the history of exact sciences in Croats and the scientific thought of Croatian intellectuals within the framework of the Habsburg Monarchy during the modern age. Based on previous knowledge and newly acquired knowledge, it is proved and explained that Mirko Danijel Bogdanić is one of the most important Croatian natural scientists of the XVIII century of non-priestly and non-noble origin.

The practical significance of the research on the life and works of Mirko Danijel Bogdanić first of all showed that he was a scientist who respected the fundamental essence of the modern scientific revolution, namely the fact that science cannot be an end in itself, but a discipline that is effective for social development in all aspects of human activities. Bogdanić's biography belongs to the pleiad of originators of early modern Croatian scientific thought outside the homeland inspired by encyclopedic and enlightened ideas, although their significance for the history of science in Croats is as important as their degree of unresearchedness. Despite the fact that there is basic literature on Bogdanić at the level of encyclopedia and lexicon entries, for the research of his integral biography it was necessary to re-interpret the value of his scientific and professional work and the comparison with the works of his professional contemporaries and today's scientific and technological achievements. In the research process, shortcomings were noticed in the previous Croatian and foreign studies of the life and works of Mirko Danijel

Bogdanić, and these particularly relate to his family origins, the importance of his hometown Virovitica, primary and secondary education, and the determination of the authenticity of the engagement with the first pre-revival newspapers in Croatian language.

An analysis of relevant Croatian historiographical literature for the period of the modern age found that there is a visible lack of biography as a form that would create a more precise context for the development of exact sciences in Croats and the scientific thought of Croatian intellectuals within the Habsburg Monarchy. For this reason, the research of complete biographies of significant figures of the Croatian modern age can contribute to a better contextualization of the entire Croatian early modern history, both in the political and social, as well as in the cultural and scientific framework.

The significance of Mirko Danijel Bogdanić in the history of exact sciences in Croats during the early modern age is crucial for the development of modern cartography, but also for the study of the history of pre-revival movements in the Croatian lands at the end of the XVII century. The analysis of his life and work testifies that biography as a historiographical form can create a clearer, more quantitative and qualitative context for the development of the educational achievements of Croatian science during the XVII century and the scientific thought of Croatian intellectuals within the framework of the Habsburg Monarchy. For this reason, we can rightfully consider Mirko Danijel Bogdanić one of the most significant natural scientists in the second half of the XVII century, who deserves a worthy place as a „giant“ of Croatian scientific heritage in the modern era.

Keywords: Age of Enlightenment; ancient history; astronomy; Budapest; cartography; early modern age; Franciscans; French Revolution in 1789; geodesy; Habsburg monarchy; historiography; history of science; Illyrian movement; Jesuits; josephinism; journalism; mathematics; Military Frontier; Mirko Danijel Bogdanić; piarists; Science; teresianism; Virovitica.

SADRŽAJ

I. UVOD	1
II. POSTAVKE ISTRAŽIVANJA	8
2.1. <i>Izvori i literatura</i>	8
2.2. <i>Metode</i>	8
2.3. <i>Cilj i hipoteze</i>	10
III. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA	13
IV. HABSBUŠKA MONARHIJA U XVIII. STOLJEĆU.	
KONTEKSTUALNI PREGLED	16
V. HRVATSKI POVIJESNI KONTEKST U XVIII. STOLJEĆU	19
5.1. <i>Politički okvir</i>	19
5.2. <i>Društveni okvir</i>	26
5.3. <i>Kulturno-jezični okvir</i>	29
5.4. <i>Znanstveni i odgojno-obrazovni okvir</i>	32
VI. OBITELJSKO PORIJEKLO BOGDANIĆA	38
VII. VIROVITICA TIJEKOM XVIII. STOLJEĆA	41
VIII. ŽIVOTOPIS	48
8.1. <i>Opći podaci i mladost</i>	48
8.2. <i>Obrazovanje</i>	51
8.3. <i>Stručna i profesorska karijera</i>	57
8.5. <i>Pokretanje prvih pretpreporodnih novina na hrvatskomu jeziku</i>	72
8.4. <i>Astronomsko-kartografske ekspedicije</i>	81
8.6. <i>Socijalni i psihološki profil</i>	116
8.7. <i>Smrt</i>	119
IX. DJELA	122
9.1. <i>Formulae pro spatiis rectilineis aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis</i>	122
9.2. <i>Dogodjaji svieta</i>	125
9.3. <i>O ostalim djelima</i>	141
X. RECEPCIJA	143
10.1. <i>Najranija posmrtna recepcija</i>	143
10.2. <i>Recepcija u Mađarskoj tijekom XX. stoljeća</i>	146

10.3. <i>Recepcija u Hrvatskoj od XIX. stoljeća do danas</i>	148
XI. ZAKLJUČAK	153
XII. POPIS IZVORA I LITERATURE	160
XIII. ŽIVOTOPIS AUTORA S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA	182

I. UVOD

U XVIII. stoljeću, tzv. dobu razuma (franc. *Siècle des Lumières*), dolazi do vrhunca znanstvene revolucije i transfera znanja diljem Europe i svijeta.¹ Najvažnija je spoznaja da novovjekovna znanstvena revolucija i znanost kao takva ne smiju biti same sebi svrhom (lat. *casua sui*) – što jest bitak znanosti – nego trebaju biti djelotvorne, učinkovite i ekonomične za razvoj društva u cjelini. Upravo zbog toga tijekom ranoga novog vijeka dolazi do osobitoga razvoja primijenjenih znanosti poput prirodoslovno-matematičkih i tehničkih znanosti, odnosno egzaktnih znanosti. Na taj se način mijenja i slika svijeta gdje, primjerice, antički uzori postaju suprotstavljeni novim, racionalističkim i empirističkim sustavom promišljanja te zaključivanja, promjenama intelektualnih svjetonazora, oblikovanjima znanstvenih metoda i novim tehničkim dostignućima. *Origines* znanstvene revolucije nalazimo još tijekom XVI. stoljeća u doba humanizma i renesanse, kada se u prvi plan intelektualnoga promišljanja stavlja čovjek kao središte svih zbivanja. Osim toga, pojavljuje se potreba za obnovom kršćanske kulture na društvenoj, kulturnoj i filozofskoj razini, naročito u Europi poslije osmanske najezde, što se osobito očituje u miješanju znanosti i pseudoznanosti. Bila su potrebna gotovo dva stoljeća kako bi znanstvena revolucija iznjedrila svoj produktivni vrhunac, a on se očituje u objavi Velike francuske enciklopedije (franc. *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*) urednika Denisa Diderota i Jeana le Rond d'Alemberta 1751. godine. Zbog toga se monumentalnoga djela od sredine XVIII. stoljeća racionalistički znanstveni pristup stavlja u prvi metodološki plan u cijeloj intelektualnoj Europi, čime revolucija znanja dolazi do svojega zenita u odnosu na sva prijašnja povijesna razdoblja. Time znanje postaje dostupnije, razumnije, egzaktnije i svrsishodnije.

Fenomen revolucije znanja nije zaobišao niti Habsburšku Monarhiju, niti hrvatske zemlje. Motreno iz historiografskoga gledišta ključne dosege u stvaranju novih znanja u nas činili su pojedinci uz prethodno stečena znanja i spoznaje u vrhunskim odgojno-obrazovnim institucijama, napose u krilu Katoličke Crkve. Zato možemo govoriti o katoličkomu prosvjetiteljstvu na području hrvatskih zemalja tijekom XVIII. stoljeća. Suvremena historiografska istraživanja pokazuju različite vrste prosvjetiteljstva diljem Europe, ali i važnost religijskoga gledišta za taj svjetski intelektualni proces. Smatra se da je katoličko

¹ Latinski korijen pojma revolucija, *revolvere*, u doslovnom smislu označava preokret i prevrat znanja u odnosu na prijašnja povijesna razdoblja. Pri tomu se ne ističe sadržajni povratak na prijašnja vremena, ljudska dostignuća ili minule događaje, nego na povratak najizvjesnijega, najstarijega i apsolutnoga produkta znanja, a to je bitak.

prosvjetiteljstvo najmanje istražen i najviše zapostavljen prosvjetiteljski koncept. Znanost pri tomu gledištu nije bila u sukobu s religijom nego su katoličke dogme bile tumačene u duhu racionalnosti pomirujući religiju s modernom kulturom. Pojam se u znanosti upotrebljava od 1908. godine kod njemačkoga crkvenog povjesničara Sebastiana Merklea koji je smatrao da prosvjetiteljstvo nije nužno antireligijsko i anticrkveno. Prosvjetiteljski utjecaji poput razvoja prirodnih znanosti, osnivanja novih akademskih društva i sveučilišta nagnali su katolike da tijekom XVII. i XVIII. stoljeća preoblikuju svoj pogled na obrazovanje kako bi išli u korak sa znanstvenim dostignućima. Tako je, primjerice, teologija doživjela svoj djelomični obrat koji je poticao mehanicistička tumačenja prirode. Većina prosvjetiteljskih koncepata bila je kompatibilna s katoličkim naukom o epistemološkom pristupu stvarnosti. Čovjeka se smatra inteligibilnim bićem jer ga je stvorio Bog kao personifikacija istine i mudrosti, u skladu s konceptima koje su zagovarali klasični prosvjetitelji.²

Ipak, mnoge biografije „začinjavaca“ katoličkoga prosvjetiteljstva u Hrvata, osobito onih koji su djelovali izvan domovine ostale su nedovoljno istražene³, unatoč tomu što je njihovo historiografsko značenje golemo. Oni su morali napustiti vlastitu domovinu prvenstveno zbog loših gospodarskih i ratnih prilika u hrvatskim zemljama u to doba. Osim toga, u hrvatskim zemljama sve do 1874. godine ne postoji moderno sveučilište, stoga su „začinjavci“ profesionalno napredovanje gradili izvan granica hrvatskih zemalja.

Uza to, u suvremenoj historiografiji hrvatskoj historiografiji opao je interes za povijesnom biografikom, osobito u kontekstu postmodernih istraživanja. Pod povijesnom biografijom možemo smatrati djelo koje je rekonstrukcija ljudskoga života i prikaz povijesnoga pojedinca te njegova djela. No, pojam biografije obuhvaća više od čistoga životnog prikaza. Tu su uključeni događaji iz života pojedinca, pripovijest o životu te tumačenja njegovih karakteristika. Povijesna biografija je i žanr koji karakterizira raznolikost kako u povijesnom pogledu i metodologiji, tako i u obilju kategorija i oblika. Moderna biografika spaja psihologiju, sociologiju, antropologiju, povijest i književnost u interdisciplinarnu cjelinu. Tijekom razvoja biografije kao povijesnoga žanra najvažnija je pojava biografije tipa „život – djelo – vrijeme“ u kojoj je pojedinac kontekstualiziran u svjetlu njegovoga društvenoga okruženja. No, akademski su povjesničari često bili ambivalentni prema biografiji kao povijesnomu djelu.

² Usp. Ulrich L. Lehner, „What is 'Catholic Enlightenment'?“ *History Compass* 8/2 2010: 166–178.

³ Izuzetak su pri tomu dalmatinski i dubrovački krug hrvatskih ranomodernih učenjaka (npr. Ruđer Bošković, Marin Getaldić, Stjepan Gradić, Frane Petrić, Nikola Vitov Gučetić, Faust Vrančić i dr.), koji su u historiografiji prilično istraženi, dok je onaj kontinentalni, osobito slavonski i vojno-krajiški, gotovo zanemaren te nepotpuno ili uopće nije istražen.

Smatrali su ga nevoljenim pastorčetom povijesne struke i kurtizanom povijesti. Razlog je bio tako što su bili skeptični prema sposobnosti biografije da prenese onu vrstu analitički sofisticirane interpretacije prošlosti koju su profesionalni povjesničari očekivali. Zapravo, biografija ima zadatak rehumanizacije humanističkih znanosti na način da život pojedinca prožima širim povijesnim kontekstom. U inozemnoj historiografiji između 2000. i 2010. godine povijesna je biografija doživjela obnovu do te razine da su pojedini strani povjesničari identificirali biografski obrat u povijesti. Tako se transformirala iz svjesne antičke mitologizacije do kritičkoga i mnogostrukoga pripovijedanja privatnih, javnih i nacionalnih zbivanja te deanonimizacije povijesnoga života.⁴ Metode prikupljanja i analize podataka pri izradi biografije podrazumijevaju da se omogući uvid u životnu povijest, smjerove djelovanja i iskustva te rekonstrukciju njihovih sadašnjih perspektiva, tj. recepcija, i razlikâ između sadašnjih perspektiva i perspektiva koje su usvojene u prošlosti.⁵

Prema povjesničaru znanosti i kulture Vladimiru Bazali, povijest znanstvene i intelektualne baštine ne može biti samo isprazno pripovijedanje o nečemu što se dogodilo ranije, nego i proučavanje pojedinačnih i efektivnih problema koje je znanost morala rješavati tijekom svoga razvoja, uključujući i probleme vezane uz nju samu. Ovime autor potvrđuje prethodne navode o ciljevima znanstvene revolucije tijekom ranoga novog vijeka. Štoviše, Bazala upozorava da od kvalitetne povijesti znanstvene baštine ne smiju se očekivati samo opisi onoga što je postignuto nego konkretan odgovor na pitanje kako su rezultati postignuti ili nisu, čime povijesni prikaz ne gubi na vrijednosti nego se time obogaćuje usprkos svim uvjetima i pretpostavkama prostora, duha i vremena.⁶

Tim Bazalinim strukovnim postavkama dolazimo i do teme ovoga doktorskog rada, života i djela Mirka Danijela Bogdanića, neistraženoga hrvatskoga ranonovovjekovnog astronoma i matematičara. Prema povjesničaru egzaktnih znanosti Žarku Dadiću, opus Mirka Danijela Bogdanića do sada je ostao potpuno neproučen. To je onemogućilo vrjednovanje njegovih astronomskih i matematičkih rasprava te praktičnih istraživačkih rezultata u području astronomije i matematike. Dapače, neistraženost Bogdanićeva života i djelâ Dadić dovodi do zapanjujuće očiglednosti, kada ustvrdi da hrvatska znanstvena baština zapravo ne zna niti o čemu je Bogdanić raspravljao i što je konkretno istraživao. Unatoč tome, Dadić ga priznaje kao

⁴ Birgitte Possing, „The Historical Biography“ 2012. 2, 5–7. <https://possing.dk/pdf/hibioEng-2012-Maj.pdf> (1. veljače 2023.).

⁵ Gabriele Rosenthal, „Biographical Research“, (ur. G. Gobo et al.) *Qualitative research practice*. London: Sage, 2004: 50.

⁶ Vladimir Bazala, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1978: 11–12.

istaknutoga i zanemarenoga hrvatskoga ranomodernog učenjaka te zaključuje da su rezultati njegova rada i proučavanja opravdani i važni za povijest znanosti u Hrvata, unatoč tome što je veći dio svoga života i rada proveo u Ugarskoj. Međutim, kako bi se to dokazalo, potrebno je historiografski interpretirati i analizirati njegova djela te ih postaviti na autentično mjesto u povijesti i razvoju hrvatske znanstvene baštine.⁷

Dadić je, u tom smislu, dao i hvalevrijednu hipotetsku i metodološku uputu. Konstatirao je da u suvremenim istraživanjima treba iznova protumačiti vrijednost Bogdanićevih astronomskih motrenja, ocijeniti metode kojima se služio te usporediti njegov rad s radom drugih značajnih astronoma i matematičara za njegova života i vremena. Uzgredno upozorava da su izvori i literatura o Bogdaniću u drugoj polovici XX. stoljeća malobrojni, pa naglašava da je potrebno pronaći i istražiti nove arhivske dokumente o njegovu životu i radu, a to se osobito odnosi na Bogdanićevu mladost, obrazovanje i porijeklo.⁸ Do istoga je zaključka došla i hrvatska fizičarka Tatjana Kren, kada je ustvrdila da Bogdanićevoj domovini Hrvatskoj tek predstoji bolje upoznavanje njegova cjelovitoga života i djela kako bi mu se dostojno odalo priznanje istaknutoga europskoga znanstvenika XVIII. stoljeća.⁹

Riječ je, kao što je već nagovješteno, o uglednomu astronomu i matematičaru Habsburške Monarhije koji je znanstvenu i stručnu karijeru razvijao u Ugarskoj, gdje je ostavio najznačajniji trag kao glavni pomoćnik pri astronomskim i geodezijskim istraživanjima za izradu opće karte Ugarske kraljevine i susjednih zemalja. Naime, Habsburška je Monarhija temeljem mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, Požarevačkoga mira 1718. i mira u Campo Formiju 1797. godine ovladala teritorijima koje su početkom ranoga novoga vijeka zauzele Osmanlije i Mlećani. To je bio motiv Monarhije za nova kartografska mjerenja kako bi s jedne strane odredila površinske i gospodarske vrijednosti teritorija, a s druge strane kako bi u slučaju izbijanja novih ratnih sukoba imali precizne topografske karte.

Ovim doktorskim radom po prvi puta će biti integralno interpretirana i kritički raščlanjena Bogdanićeva biografija, znanstveno-stručna dostignuća, pisana i književna ostavština te recepcija na osnovi istraživanja međunarodnoga i hrvatskoga arhivskoga gradiva te relevantne literature. Integralna biografija u slučaju ovoga doktorskog rada podrazumijeva interpretaciju i

⁷ Žarko Dadić, „Hrvatski učenjaci (17) Mirko Danijel Bogdanić (1762-1802)“ *Priroda* 62/10 (1973): 308–309.

⁸ Žarko Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“, *Virovitički zbornik 1234-1984 : zbornik radova sa Znanstvenog skupa "Virovitica u prošlosti i sadašnjosti", održanog u Virovitici od 2. do 3. listopada 1984. godine : u povodu obilježavanja 750. godišnjice spomena i 40. godišnjice oslobođenja Virovitice* (ur. Andre Mohorovičić). Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Skupština Općine Virovitica, 1986: 394.

⁹ Tatjana Kren, „Astronom Mirko Danijel Bogdanić i zemljopisna karta Mađarske“ *Virovitički astronomski zbornik* (ur. Zlatko Kovačević). Virovitica: Ogranak Matice hrvatske u Virovitici, 2007: 47.

istraživanje Bogdanićeva života, djelâ te recepcije u Hrvatskoj i Mađarskoj od njegove smrti do današnjih dana.

Astronomi, fizičari, geodeti, knjižničari, matematičari i povjesničari, osobito ugarski, tj. mađarski, austrijski i njemački, proučavali su pojedine i prilično sažete vidove njegova života i djela ne uzimajući odveć u obzir relevantno arhivsko gradivo, povijesni kontekst i recepciju, koju su najslabije istražili. Bogdanićevo ime susrećemo u različitim mađariziranim (*Bogdanich Imre Daniel*), germaniziranim (*Emmerich Daniel Bogdanich*), latiniziranim (*Emericus Danielus Bogdanich*) i kroatiziranim (*Mirko Dani[j]el Bogdanić*, *Emir Dan[j]iel Bogdanić*) oblicima, a informacije o njemu je moguće tražiti kako u međunarodnim, tako i hrvatskim bibliografskim bazama podataka.

Ovaj doktorski rad namjerava donijeti izvorni znanstveni doprinos u istraživanju svih vidova života te rada hrvatskoga astronoma i matematičara Mirka Danijela Bogdanića u povijesnom kontekstu hrvatskih zemalja i Habsburške Monarhije tijekom XVIII. stoljeća s kritičkom raščlambom njegove pisane ostavštine i recepcije. Time će se pridonijeti zapostavljenomu integralnom istraživanju hrvatske novovjekovne povijesti, primjeni historiografskih i interdisciplinarnih metoda istraživanja pri proučavanju značajnih i zanemarenih Hrvata te njihovih djela u inozemstvu i afirmiranju biografije kao zapostavljene historiografske forme.

Na samomu početku rada donose se postavke istraživanja koje se odnose na uporabu izvora i literature, metodologiju historiografskoga istraživanja te cilj i hipoteze rada. Poslije toga predstoji sažeti pregled dosadašnjih više stručnih nego znanstveno-kritičkih istraživanja o Mirku Danijelu Bogdaniću.

Kako bi se tema doktorskoga rada bolje razumjela i strukturirala u sklopu u izrazito složenoga povijesnog konteksta XVIII. stoljeća u odnosu na hrvatske zemalje, Habsburšku Monarhiju i Europu, slijede poglavlja o toj temi. Započinje se s interpretacijom i raščlambom političkoga okvira gdje se ne donose udžbenička prepričavanja povijesne kronologije ranoga novog vijeka, nego ona tumačenja koja su vezana isključivo uz temu doktorskoga rada i detaljnije ju lokaliziraju u povijesno doba i duh vremena kojemu pripada. Na istom se tragu donosi kontekstualizacija društvenoga i kulturnoga okvira, dok znanstveni i odgojno-obrazovni okvir pominje predstavlja i raščlanjuje značenje razvoja odgoja i obrazovanja u hrvatskim zemaljama i Habsburškoj Monarhiji tijekom druge polovice XVIII. stoljeća, što je presudno utjecalo na znanstveni i karijerni razvoj Mirka Danijela Bogdanića.

Integralna razradba Bogdanićeve biografije započinje kratkim poglavljem o njegovu obiteljskom porijeklu s očeve strane. Osim onomastike Bogdanićeva imena i porijekla, istražena je genealogija njegova roda na području hrvatskih zemalja, njihovo značenje u hrvatskoj vojnoj i crkvenoj povijesti ranoga novog vijeka u kontekstu obrane od Osmanlija te djelovanja u sklopu Vojne krajine.

Nakon toga slijedi poglavlje o Virovitici u Bogdanićevo doba tijekom XVIII. stoljeća. Iako prividno manje bitno, u ovom će se poglavljju podrobnije objasniti povijesni kontekst kulturnoga, odgojno-obrazovnoga i intelektualnoga razvoja jednoga od tada najmnogoljudnijih gradova kontinentalne Hrvatske. Zahvaljujući oživljenoj Virovitici poslije osmanske vlasti, svoje ishodišne odgojne i obrazovne postulate Mirko Danijel Bogdanić stekao je u gradu koji se nalazio na razmeđu mnogovrsnih zbivanja; između kulturnoga i obrazovnoga razvoja s jedne strane te nepovoljnih vlastelinskih, komorskih, krajiških te monarhijskih partikularnih političkih i gospodarskih interesa s druge strane.

Najveće i najkompleksnije poglavlje doktorskoga rada nosi jednostavan naziv – Životopis. Ono se sastoji od sedam potpoglavlja u kojima se objašnjavaju, anatomiziraju i sintetiziraju podaci o Bogdanićevoj mladosti, obrazovanju, stručnoj i profesorskoj karijeri, pokretanju prvih pretpreporodnih novina na hrvatskomu jeziku, dvjema astronomsko-kartografskim ekspedicijama, njegovom socijalnomu i psihološkomu profilu te smrti. Poglavlje se isprepliće dosadašnjim znanjima i sažetim spoznajama o Bogdanićevu životu, analizi domaće i inozemne literature te interpretaciji i elaboraciji arhivskih izvora kao i novootkrivenim spoznajama. U tom se poglavljju po prvi puta na hrvatskomu jeziku donosi cjeloviti Bogdanićev karijerni životopis u znanstveno-kritičkomu, historiografskomu i prozopografskomu smislu.

Poglavlje o Bogdanićevim književnim djelima donosi interpretaciju i detaljnu interdisciplinarnu analizu dvaju dostupnih i objavljenih knjižnih djela, *Formula za pravocrtne prostore ili one koji se mogu razložiti dijeljenjem paralelnih pravaca* iz 1786. na latinskom jeziku i *Dogodjaja svieta* iz 1792. godine na hrvatskom jeziku pisanih tzv. slavonskim pravopisom. U trećemu potpoglavlju o ostalim djelima donose se interpretacije njegovih rukopisnih, fragmentiranih i zagubljenih djela.

Recepcija je poglavlje doktorskoga rada kojim se zaokružuje integralna Bogdanićeva biografija. Zapčinje interpretacijom i analizom najranijih posmrtnih spomena napose u inozemnim izvorima i literaturi, gdje se opaža njegov znanstveni i stručno značenje ne samo u kontekstu Habsburške Monarhije nego i čitave Europe. Potom slijede potpoglavlja o recepciji

u Ugarskoj, tj. Mađarskoj tijekom XIX. i XX. stoljeća kao i u Hrvatskoj od XIX. stoljeća do današnjih dana.

Doktorski rad završava zaključkom u kojemu se sintetiziraju sva novostečena znanja i spoznaje o životu i djelima Mirka Danijela Bogdanića iz prethodnih poglavlja te se otvaraju nove historiografske teme i problemi proizašli iz ovoga doktorskoga rada kojima tek slijedi podrobnije, znanstveno i kritičko historiografsko istraživanje.

II. POSTAVKE ISTRAŽIVANJA

2.1. Izvori i literatura

Historiografsko istraživanje života i djela Mirka Danijela Bogdanića ponajviše će se temeljiti na raščlambi i kritičkoj interpretaciji relevantnoga arhivskog gradiva i literature iz Hrvatskoga državnog arhiva, Državnoga arhiva u Osijeku, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te Mađarskoga državnog arhiva, Državnoga arhiva Austrije, Nacionalne knjižnice Széchényi i Sveučilišne knjižnice u Grazu. Analizirani su arhivski fondovi koji obuhvaćaju zbirku matičnih knjiga za virovitičku župu, rezultate završnih studijskih ispita na visokim učilištima u Zagrebu, Grazu, Beču i Pešti, dokumente i odluke Ugarske dvorske kancelarije, Namjesničkoga vijeća te Bogdanićev osobni dnevnik s astronomsko-kartografske ekspedicije. Osim toga, analizirat će se literatura koja se bavi poviješću XVIII. stoljeća isključivo u kontekstu teme doktorskoga rada, poviješću hrvatske znanstvene baštine, egzaktnih znanosti, novinstva, kartografije i poviješću Virovitice. Ista je detaljnije raščlanjenja o potpoglavlju o metodama izrade doktorskoga rada. Raščlanjivat će se tiskana Bogdanićeva ostavština pohranjena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te recepcija na njegov život i rad na temelju neomeđenih periodičkih publikacija poput *Virovitičkoga lista* i informativnih internetskih portala. Pažnja će se pridati i znanstvenim bazama podataka poput *Arcanuma* i njegovih servisa *Digitheca*, *Hungaricana* i *Kézikönyvtár*. Potonje olakšavaju pregled periodičkih, omeđenih i neomeđenih znanstvenih te stručnih mađarskih publikacija čime će se značajno pridonijeti obogaćivanju stručnih i recepcijskih spoznaja o Mirku Danijelu Bogdaniću i njegovim djelima.

2.2. Metode

Istraživanje za potrebe izrade doktorskoga rada imalo je tri etape. U prvoj etapi proučena je relevantna hrvatska te prevedena međunarodna literatura o Mirku Danijelu Bogdaniću. U drugoj analizirano je i prevedeno arhivsko gradivo, Bogdanićeva pisana i tiskana ostavština te recepcija. Arhivsko gradivo i inozemna literatura prevedeni su s engleskoga, latinskoga, mađarskoga i njemačkoga jezika na hrvatski jezik. Posljednja, treća etapa, obuhvatila je obradu

dobivenih podataka, individualnu, interdisciplinarnu i komparativnu analizu i interpretaciju te kontekstualizaciju arhivskoga gradiva i u konačnici tekstovno oblikovanje doktorskoga rada kao takvoga.

Kako je u hrvatskoj historiografiji vidljiv nedostatak biografije kao historiografske forme, a posebice za razdoblje ranoga novog vijeka, u doktorskom će se radu temeljem raščlambe, navlastito karijerne Bogdanićeve biografije, pokazati da takva forma historiografske interpretacije može pridonijeti boljoj povijesnoj kontekstualizaciji slabo istraženoga ranoga novog vijeka u političkom, društvenom, kulturnom, odgojno-obrazovnom, jezičnom i znanstvenom okviru Habsburške Monarhije tijekom složenoga XVIII. stoljeća.

U prvom dijelu rada, nakon uvoda u temu, donose se postavke istraživanja te kritika izvora i literature, metode istraživanja i ciljevi doktorskoga rada. Pri izradi doktorskoga rada primjenjivane su metode povijesne analize i sinteze, apstrakcije i konkretizacije, generalizacije i specijalizacije, dokazivanja i opovrgavanja, klasifikacije i deskripcije te metode proučavanja intelektualne povijesti. Tim se metodama pridonosi raščlanjivanju složenih povijesnih zbivanja tijekom XVIII. stoljeća na njihove jednostavnije sastavne cjeline u kontekstu teme doktorskoga rada. Nasuprot tome, provelo se i spajanje jednostavnih pojmova i događaja u složenije uz pronalaženje povezanih informacija važnih za doktorski rad. Apstrakcijom su se odijelili nebitni od bitnih elemenata iz izvora i literature, a u istoj mjeri provedena je i determinacija općih spoznaja o temi u duhu suvremene historiografije. Metodom dokazivanja izvodila se istinitost pojedinih stavova i informacija iz izvora i literature temeljem utvrđivanja činjenica ili ranije utvrđenih stavova jezičnom, historiografskom i kontekstualnom analizom. Nužno je bilo provesti i opovrgavanje pojedinih teza dokazivanjem njihovih pogrješnosti na način dokazivanja nedovoljne argumentacije ili dokazivanja neispravne teze posrednim komparativnim putem. Klasifikacijom se, pak, izvršila podjela općih informacija i spoznaja na posebne, dok deskripcija čini interpretaciju života i djela Mirka Danijela Bogdanića, ali uz znanstvena i kritička tumačenja temeljem izvora i literature.

Potom, jedno je poglavlje posvećeno pregledu i analizi dosadašnjih znanstveno-stručnih radova o Mirku Danijelu Bogdaniću. Tu se raščlanjuju najvažniji doprinosi mađarskih i hrvatskih znanstvenika te stručnjaka Lászla Bendefyja, Žarka Dadića, Franje Fanceva, Lajosa Glasera, Tatjane Kren, Otona Kučere, Csabe T. Reisza i Ferde Šišića.

Poradi historiografske kontekstualizacije, obuhvaćen je povijesni kontekst Europe i Habsburške Monarhije te hrvatskih zemalja u sklopu Habsburške Monarhije unutar političkoga, društvenoga, kulturnoga i znanstvenoga te odgojno-obrazovnoga tematskog okvira. U prikazu

povijesnoga konteksta korišteni su izabrani znanstveni radovi mađarskih i hrvatskih povjesničara znanosti, kulture, politike, društva, književnosti i ranoga novog vijeka sljedećih autora: Alexandera Buczynskija, Deana Dude, Pétera Hanáka, Ivane Horbec, Mire Kolar (Dimitrijević), Lászla Kontlera, Miije Korade, Petra Korunića, Snježane Paušek Baždar, Iva Perića, Krune Prijatelja, Drage Roksandića i Teodore Shek Brnardić. Za kontekstualizaciju i značenje Virovitice u Bogdanićevu životu korišteni su također odabrani znanstveni radovi vrsnih hrvatskih povjesničara poput Josipa Adamčeka, Vinka Brešića, Rudolfa Horvata, Nade Klaić, Iva Mažurana, Julija Pajčića i Stjepana Sršana. U konačnici, za istraživanje obiteljskoga porijekla Bogdanića upotrijebljavani su radovi znanstvenika i stručnjaka Ivana Bojničića, Zorislava Horvata, Vjekoslava Klaića, Vedrana Klaužera, Lea Košute, Envera Ljubovića, Stjepana Pavičića, Petra Runje i Petra Skoka.

Drugi dio doktorskoga rada predstavlja integralnu i interdisciplinarnu Bogdanićevu biografiju. Ista sadržava analizu njegova obiteljskoga porijekla (genealogija), rodnoga grada Virovitice u njegovo doba, njegovo djetinjstvo, početno obrazovanje, studij, profesorsku karijeru, astronomska istraživanja, kartografska istraživanja, filološka istraživanja, historiografska istraživanja, socijalni i psihološki profil te smrt. Treći dio rada donosi interpretaciju i raščlambu njegove pisane ostavštine, dok posljednji, četvrti dio rada prikazuje Bogdanićevu recepciju. Polučene informacije se sintetiziraju u zaključku rada, a zaključci svih poglavlja i potpoglavlja su raščlanjeni, interpretirani i kontekstualizirani metodom historiografske komparacije.

2.3. Cilj i hipoteze

Cilj doktorskoga rada je sustavno raščlaniti i interpretirati integralnu biografiju hrvatskoga astronoma i matematičara Mirka Danijela Bogdanića uz tumačenje povijesnoga konteksta njegova djelovanja u sklopu hrvatskih zemalja i Habsburške Monarhije s analizom njegovih književnih djela te recepcijom. Time će se predstaviti Bogdanićevo značenje za hrvatsku novovjekovnu povijest i povijest egzaktnih znanosti u Hrvata kao i njegovo značenje za razvoj moderne kartografije.

Hipoteze istraživanja su sljedeće:

- I. U hrvatskoj historiografiji vidljiv je nedostatak biografije kao historiografske forme, a čija je osnovna svrha stvoriti što jasniji te kvalitativno i kvantitativno precizniji kontekst razvoja povijesti egzaktnih znanosti u Hrvata i znanstvene misli hrvatskih intelektualaca u okviru Habsburške Monarhije tijekom ranoga novog vijeka.**

Historiografski utemeljene biografije u suvremenoj hrvatskoj povijesnoj znanosti sve su rjeđi interpretacijski žanr, a ako i postoje, one su usko tematski definirane (npr. političke biografije, karijerne biografije itd.) mimo detaljne analize povijesnoga konteksta koji je zapravo presudan u oblikovanju u misaonom i društvenom oblikovanju osobe kao središnje teme. Vrijedi i suprotno, tako da sustavna analiza subjekta istraživanja može doprinijeti široj povijesnoj kontekstualizaciji. Recepcija je, pak, gotovo u potpunosti zanemarena pri izradi cjelovitih biografija. Detaljnija analiza hrvatske historiografije o biografskim radovima nova je tema za daljnja istraživanja. Stoga, ovaj će doktorski rad poslužiti kao poticaj za suvremeno konceptualiziranje klasičnih biografija u formi *život – djelo – vrijeme* i intelektualne biografije kao podžanra.

- II. Mirko Danijel Bogdanić jedan je od najznačajnijih hrvatskih prirodoslovnih znanstvenika u XVIII. stoljeću.**

S obzirom na informacije koje su u prethodnom i ovom poglavlju iznesene, meritoran je zaključak da su život i djelo Mirka Danijela Bogdanića zauzeli pažnju mađarskih i hrvatskih povjesničara i ostalih znanstvenika te stručnjaka. Osim toga, svi do sada spomenuti autori su uočili nedostatak cjelovitoga, komparativnoga, kritičnoga i integralnoga istraživanja, a oni radovi koji su do sada objavljivani su mahom leksikonske, enciklopedijske ili sažete pregledne naravi. Također, nedostaje i konkretna kontekstualizacija Bogdanića kao povijesne osobe u razdoblju u kojemu je djelovao. Točnije, odgovor na pitanje kakav je to intelektualac bio, je li to prema standardima njegova vremena i po čemu je eventualno odskakao. Stoga, raščlambom integralne biografije Mirka Danijela Bogdanića dokazat će se da je bio jedan od najznačajnijih hrvatskih prirodoslovnih znanstvenika u XVIII. stoljeću.

III. U hrvatskoj historiografiji ne postoji niti integralna biografija, niti kritička raščlamba djela, niti analiza recepcije Mirka Danijela Bogdanića s obzirom na povijesni kontekst njegova života i rada.

Ova je hipoteza stjecište i homogeni zadatak čitavoga doktorskoga rada utemeljenih na prethodne dvije hipoteze i dosadašnjih znanja te stečenih spoznaja o životu i djelu Mirka Danijela Bogdanića. Zbog toga će se provesti integralno historiografsko i interdisciplinarno istraživanje sve dostupne domaće i inozemne literature te arhivskih izvora kako bi se izradila integralna biografija jednoga od zanemarenih hrvatskih znanstvenika iz doba prosvjetiteljstva.

III. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Najtemeljitiyu kritičku obradbu povijesti javne kartografije tijekom druge polovice XVIII. stoljeća i dijela prve polovice XIX. stoljeća u kontekstu Habsburške Monarhije dao je mađarski povjesničar i arhivist Csaba T. Reisz. Istraživanja i postignuta saznanja o toj temi objavio je u knjizi na mađarskomu jeziku naslova *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében – Lipszky János és segítői térképészeti vállalkozásának ismertetése* (hrv. „Izrada opće karte Mađarske u prvom desetljeću 19. st. – opis Jánosa Lipszkog i njegovog pomoćnika za kartiranje“).¹⁰

U tomu se djelu autor orijentirao ka istraživanju nositelja izrade opće karte Ugarske i njezinih susjednih zemalja, ugarskoga časnika, inženjera i kartografa Jánosa Lipszkog, dok je pomoćne kartografske poslove obradio tematski akcidentalno, ali pregledno i stručno. Ta je knjiga do sada jedino znanstveno utemeljeno te kritički obrađeno djelo moderne povijesti habsburške javne kartografije. Autor je istražujući navedenu tematiku uočio znanstvene propuste u istraživanjima do objave njegova djela. Kao dokaz tomu uočava da istraživači rijetko koriste relevantno arhivsko građivo, a još rjeđe stvaraju integralni istraživački rezultat. Kao poseban problem Reisz navodi da, kako bi istraživači izbjegli citiranje, mijenjaju fraze u korištenoj literaturi što rezultira počesto nejasnim historiografskim spoznajama. Njegov je pristup istraživanju povijesti kartografije interdisciplinaran i pluriperspektivan. On opravdano smatra da zbog raznolikosti istraživanja izvora cjelovita kartografska povijest može se stvoriti samo znanstvenim i stručnim sinkretizmom.¹¹

Navodeći tematska istraživanja koja su obavljena do objave njegove knjige 2002. godine, Reisz se dotiče i drugih mađarskih autora koji su pisali o Mirku Danijelu Bogdaniću. Najprije je istaknuo sadržajno kvalitetan članak mađarskoga kartografa, geografa i arhivista Lajosa Glasera koji je objavljen 1938. godine. Međutim, opravdano mu zamjera nekorištenje znanstvenog aparata i objavu članka u neznanstvenom časopisu čime tekst nema istu dozu autentičnosti, iako ima gotovo sve znanstvene pretpostavke da to bude. Unatoč tomu, Reisz cijeni njegov publicistički podvig jer je iznio detalje o izradi karte, a naročito o astronomskoj Bogdanićevoj ekspediciji.¹² Opisujući i druge pokušaje cjelovitijega istraživanja života i djela

¹⁰ Csaba T. Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében – Lipszky János és segítői térképészeti vállalkozásának ismertetése*. Budapest: Cartofil, 2002.

¹¹ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 5, 10, 12, 14.

¹² Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 18.

Mirka Danijela Bogdanića, Reisz ističe svečani govor mađarskoga povjesničara, geodeta, geologa i paleontologa Lászla Bendefyja, koji je zapravo njegov inauguracijski govor na svečanosti otkrića Bogdanićeva spomenika na brdu Gellert u budimpeštanskoj citadeli 1972. godine. Naznačio je kako je autor započeo s istraživanjem arhivskoga gradiva o Bogdaniću, što je razvidno i iz samoga govora, međutim, do njegove smrti nije ništa javno objavljeno. Isto je učinio, tj. namijenio je učiniti mađarski knjižničar Lajos Bartha. Posebnost i vrijednost članka jest da se na mađarskomu jeziku citira iz niza arhivskih izvora prevedenih od Barthe. Iako autor navodi da su dokumenti uništeni 1956. godine, citirani izvori se, kako tvrdi Reisz, nalaze u Mađarskomu državnom arhivu (mađ. *Magyar Országos Levéltár*).

Drugi važan autor koji je djelomično istraživao život i djela Mirka Danijela Bogdanića bio je poznati hrvatski povjesničar egzaktnih znanosti Žarko Dadić. Objavio je nekoliko znanstvenih i stručnih članaka o Bogdaniću tijekom bogate znanstvene karijere koji se također citiraju u ovom doktorskom radu. Međutim, Dadić se nije osvrtao na povijesni kontekst Bogdanićeva života i nije detaljnije istraživao sadržaj te značenje njegovih djela, što je istaknuto u uvodu doktorskoga rada. Osim toga, prema Dadiću, spomenuti Bendefy je skupljao građu za posebnu monografiju o Bogdaniću, ali ga je smrt omela da ju dovrši. O Budendefyjevu prikupljanju građe i njegovu rukopisu monografije nema detaljnijih podataka.¹³

Tatjana Kren je u svojim stručnim radovima donosila preglednu interpretaciju života Mirka Danijela Bogdanića i o njemu objavila također nekoliko članaka u časopisima i zbornicima radova. Iako nije po struci povjesničarka nego fizičarka, autorica je dobro upotrijebila povijesni kontekst u tumačenju Bogdanićeva karijernoga života. Osim toga, posebno su značajna njezina općeshvatljiva tumačenja složenih astronomskih termina i astronomijskih metoda istraživanja, ali i bogato kulturološko znanje. Time je na fundamentalnoj razini uspjela sažeti Bogdanićev životopis zbog čega su njezini istaknutiji radovi također citirani u ovom radu. Međutim, iznijela je tezu da Bogdanić nije bio začetnik prvih hrvatskih novina, *Glasa od svieih stranah*, na što ju je navela pogreška u jednomu povijesnom izvoru i nevjerođostojno tumačenje drugih nedovoljno znanstveno-stručnih autora. U ovom se doktorskom radu dokazuje da to ipak jest Mirko Danijel Bogdanić.

Oton Kučera, znameniti hrvatski astronom s kraja XIX. stoljeća, također je važan Bogdanićev biograf. Iako je o njemu objavio tek jedan kraći esej, sadržaj mu je signifikantan

¹³ Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 388.

zbog toga što donosi drugačije spoznaje o Bogdanićevu životu i djelu u odnosu na prethodno navedene autore, čije se teze raspravljaju u ovomu radu.

Naposljetku, povjesničari Franjo Fancev i Ferdo Šišić u svojoj plodnoj znanstvenoj djelatnosti, između ostaloga, bavili su se interpretacijom i elaboracijom pokušaja Mirka Danijela Bogdanića da izda prve novine na hrvatskomu jeziku. Iako o tome nisu objavili značajnije tekstove, u relevantnoj su literaturi objavili prijepise hvalevrijednih izvora koji neprijeporno dokazuju autentičnost Bogdanićevih novina, ali i tezu o razlozima njihova neobjavlivanja.

Kao što je vidljivo u ovomu pregledu, istraživanja života i djela Mirka Danijela Bogdanića u Hrvatskoj i Mađarskoj nisu obrađena niti integralno, niti kontekstualno, niti znanstveno-kritički, a o Bogdaniću ne postoji cjelovita znanstvena, historiografska i integralna biografija. Međutim, njihovi parcijalni tematski radovi uvelike će doprinijeti konačnoj integraciji znanja i spoznaja o Mirku Danijelu Bogdaniću na temelju prethodno opisane metodologije, ciljeva i hipoteza ovoga istraživanja.

IV. HABSBUŠKA MONARHIJA U XVIII. STOLJEĆU. KONTEKSTUALNI PREGLED

Svjetska povijest ranoga novog vijeka obilježena je odjecima tzv. velikih geografskih otkrića, točnije, ekspanzijom europskoga utjecaja na prekoceanske zemlje.¹⁴ Kako je Osmansko Carstvo zatvorilo trgovačke puteve Europi ka istoku, svoju novu sferu utjecaja i dominacije Stari je kontinent pronašao na zapadu. Na temelju kolonizacije sve zapadnoeuropske sile (Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Portugal, Španjolska, Nizozemska, Belgija) silno su se bogatile. Upravo je takva gospodarska situacija omogućila kulturni i intelektualni procvat Europe tijekom XVIII. stoljeća. Međutim, Habsburška Monarhija nije pronašla svoje mjesto pod Suncem u sferi kolonijalističkoga utjecaja i bogaćenja ostalih zapadnoeuropskih država na račun iscrpljivanja prekoceanskih i prekokontinentalnih zemalja. Namjesto toga, Monarhija se morala osloniti dijelom na vlastite resurse, a dijelom i na iskorištavanje stečenoga zemljopisnoga područja poslije protjerivanja Osmanlija. Zbog toga su fiziokratizam i kameralizam bili temeljni gospodarski koncepti Habsburške Monarhije tijekom ranoga novog vijeka.¹⁵

Habsburški posjedi činili su zemlje velikoga broja narodâ i jezika. Tijekom XVIII. stoljeća Habsburšku Monarhiju čine: Sveto Rimsko Carstvo, Habsburška Nizozemska, Lužice, Šleska, Češko kraljevstvo, Austrijsko nadvojvodstvo, Tirolska grofovija, Štajerska, Koruška, Kranjska, Venecija, Zapadna Galicija, Kraljevstvo Galicije i Lodomerije, Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, Dalmacija i Temišvarska Banovina.¹⁶ Sve navedene zemlje predstavljale su lokalne skupštine promjenjivih sastava. One na zapadu Monarhije bile su gusto naseljene, gospodarski razvijenije i prosperitetnije. Zemlje na istočnim i južnim dijelovima Monarhije zaostajale su u razvoju za zapadom zbog osmanske ugroze.

Umjesto ujednačavanja razvoja zemlje, vladarima je u interesu jačanje kraljevske dominacije i zadržanja čitave države na okupu. Leopold I. (1657. – 1705.) posebno je bio zaokupljen ratovima s Osmanskim Carstvom i Francuskom. Za njegove vladavine ugarska je

¹⁴ Usp. Sanja Banjeglav, „Kolumbovska razmjena – kako su geografska otkrića promijenila svijet“ *Essehist* 4/4 (2012): 27–31.

¹⁵ Usp. Marijan Bobinac, „Habsburško nasljeđe u postkolonijalnoj perspektivi“ *Zbornik Drage Roksanđića* (ur. Damir Agičić, Hrvoje Petrić, Filip Šimetin Šegvić). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, Zavod za hrvatsku povijest, FF press (2019): 331–345.

¹⁶ (ur.) Enrico Cravetto, *Povijest : Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće) : 11. knjiga*. Zagreb: Europapress holding, 2008: 230.

kruna postala nasljednom za njegove potomke. Poslije gušenja protuhabsburških otpora u vidu Rákóczyjevih ustanaka (1703. – 1711.), Josip I. (1705. – 1711.) postigao je kompromis s Ugarima. Potvrđeno im je mjesto u državi i društvu, a bečki je Dvor počeo tolerirati kalvinizam. U austrijskim i češkim zemljama vladar je nastojao djelovati kompromisno. Veliki zemljoposjednici su služili Dvoru, a isti im je davao visoke administrativne i vojne dužnosti. Karlo VI. (III.) (1711. – 1740.) je pragmatičkom sankcijom iz 1713. godine zapravo proglasio neraskidivost zemalja Habsburške Monarhije. Državna je administracija njegova vremena teška i spora te u svim dijelovima zemlje nije ista. Jezik habsburške inteligencije i državnoga aparata je uglavnom latinski, budući da je bilo teško sve narode i jezike u Monarhiji okupiti pod jedinstveno sredstvo komunikacije. Između puka i vladara su plemići koji su vlasnici velikih posjeda. Zakonodavstvo prve polovice XVIII. stoljeća u Habsburškoj Monarhiji imalo za cilj držati društvo u nepokretnosti kako bi se suzbile sve moguće reforme, osobito opasne iz redova plemstva. Bečki je dvor pokušavao voditi kolbertističku gospodarsku politiku i tako je dolazilo do postupnoga, ali sporoga razvoja manufaktura kao dijela industrijskoga razvoja zemlje.¹⁷

Marija Terezija (1740. – 1780.) je tijekom višegodišnje vladavine bila usmjerena na ratove, osobito u prvim godinama vlasti, i centralizaciju zemlje pod ministrima Wenzelom Kaunizom i Friedrichom Wilhelmom Haugwitzom. Oni su provodili reformu zastarjele i neučinkovite javne uprave i centralizaciju Habsburške Monarhije. Bečka je birokracija predstavljala učinkovito sredstvo za uništenje političke (pre)moći plemstva i pospješila realizaciju monarhijskoga apsolutizma. Osim toga, za Monarhiju je to bio dodatni osigurač zbog opasnosti od raspada zemlje. Reformama su smanjene povlastice svećenstva i plemstva, a unutrašnja se politika vodila isključivo iz Beča. Jedino su Nizozemska, Milano i Ugarska uspjele sačuvati vlastite institucije, ali uvjetno. Unatoč velikim prihodima koje je država ostvarivala, osobito tijekom druge polovice XVIII. stoljeća, društvo u Habsburškoj Monarhiji se nije mijenjalo.¹⁸

Duh reformi tijekom 1760-ih godina koji je zahvatio Habsburšku Monarhiju treba tumačiti kroz intenzivirane ratne sukobe u prvoj polovici i sredinom XVIII. stoljeća u kojima je Monarhija bila uključena. Takvi izvori nereda i siromaštva doveli su državu pred bankrot. Državni je deficit bio izuzetno visok (22 milijuna forinti za 1761. i 1762. godinu) i Dvor je pod hitno trebao pronaći dodatni izvor prihoda. Odlučeno je da će reforma najprije krenuti od

¹⁷ (ur.) Ettiene Gullon i drugi, *Opšta enciklopedija Larousse u tri toma. Tom 3 : Geografija, historija, industrija i tehnika*. Beograd: Vuk Karadžić, 1973: 430, 442.

¹⁸ Slaven Bertosa, *Svjetska povijest modernoga doba (XVI. – XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*. Zagreb: Profil International, 2004: 132.

Katoličke Crkve i uvođenja dodatnih poreza. Sve je započelo s ukidanjem manjih samostana i donesen je edikt protiv vanjske raskoši. No, Dvor je bio oprezan s radikalnim reformskim zahvatima prema Crkvi, osobito Marija Terezija.¹⁹

Međutim, za drugu polovicu XVIII. stoljeća svojstvena je intelektualna revolucija koja je doprijela i do Habsburške Monarhije. Njezina je osnova, prije svega, materijalna. Srebro i zlato koje je dolazilo iz prekooceanskih zemalja utjecalo je na skokove cijena, a financijski, trgovački i industrijski magnati jačali su diljem Europe. Zbog toga se mijenjala duhovna slika ranoga novog vijeka. Sve se više čitalo, širio se školski sustav pod državnim utjecajem, a strast za učenjem postala je nova paradigma društvene elite, ali sve više i obrazovanoga puka. Intelektualna revolucija usporedna je s vlašću Marije Terezije (1740. – 1780.) te njezina suvladara i prijestolonasljednika Josipa II. (1765./1780. – 1790.) koji su svoj promidžbeni prosvijećeni apsolutizam provodili s krajnjim ciljem stvaranja korisnih podanika. Za njihova vremena dolazi do ojačavanja poreznoga sustava koji je bio efikasniji zbog razvoja katastra. Zato su za oba vladara bile važne zemljopisne izmjere i stvaranje preciznih zemljopisnih karata. Takva će se politička doktrina baštiniti iz bečkoga Dvora tijekom čitavoga XVIII. stoljeća.²⁰

Za Leopolda II. (1790. – 1792.), kojega se nazivali carem Filozofom, nastavljena je centralistička i apsolutistička politika s ublaženim učincima. U Ugarskoj je vraćen stari ustav, a hrvatskim su zemljama potvrđena municipalna prava. Godine 1791. sklopio je nepovoljan svištovski mir s Osmanskim Carstvom. Kako je bilo vladar za čijega vremena dolazi do rasplamsavanja Francuske revolucije, na početku je prihvaćao revolucionarne ideje, no, brzo se predomislio jer je shvatio da će doći do neizbježnoga ratnoga sukoba s Francuskom.²¹

Posljednji habsburški vladar u XVIII. stoljeću bio je Franjo I. (II.) (1792. – 1835.). Njegova je politika obilježena protivljenjima političkih promjena u duhu Francuske revolucije. Time se nametnuo kao čuvar monarhijskoga apsolutizma i vjeran baštinik *Ancien Régime*a.²²

¹⁹ (ur.) Enrico Cravetto, *Povijest : Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*: 229, 291.

²⁰ (ur.) E. Gullon, *Opšta enciklopedija Larousse u tri toma. Tom 3*: 448.

²¹ „Leopold II.“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36080> (2. veljače 2023.).

²² „Franjo I.“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20489> (2. veljače 2023.).

V. HRVATSKI POVIJESNI KONTEKST U XVIII. STOLJEĆU

5.1. *Politički okvir*

Političku povijest europskoga XVIII. stoljeća možemo tumačiti od 26. siječnja 1699. godine, kada je na mirovnim pregovorima u Srijemskim Karlovcima sklopljen sporazum između Habsburške Monarhije, Poljske i Venecije te Osmanskoga Carstva. Njime su priznata habsburška i mletačka zauzeća tijekom Velikoga Bečkoga rata (1683. – 1699.) na prostorima sjeverne i južne Hrvatske, a prijašnja moć Osmanlija bitno je umanjena u čitavoj Europi. Daljnji oružani sukobi s Osmanlijama su sve više jenjavali.²³ Poslije tri stoljeća osmanske ugroze Europa je konačno mogla odahnuti od silnih demografskih, gospodarskih i financijskih gubitaka te se okrenuti političkomu preustroju te obrazovnom i kulturnom razvoju.

Osamnaesto je stoljeće, dakle, prononsirano teritorijalnim promjenama, osobito u Habsburškoj Monarhiji. Kako bi se zadržao status europske sile, bečki je Dvor činio velike napore s temeljnim ciljem zadržavanja položaja habsburške dominacije. Osim toga, u Europi je došlo do velikoga tehnološkoga napretka, pa povjesničarka Kolar Dimitrijević smatra da se i zbog toga Habsburška Monarhija trebala više otvoriti prema svijetu. Hrvatske zemlje u sklopu Habsburške Monarhije su zadržavale poseban politički status. Tijekom toga stoljeća teritorijalno-administrativne promjene hrvatskih zemalja bile su intenzivne. Unatoč tomu, one su činile: Bansku Hrvatsku i Slavoniju, sjeverni dio Srijema, Vojnu krajinu bez petrovaradinske pukovnije, Duvrovačku Republiku te Dalmaciju i Istru pod upravom Venecije.²⁴

Ključnu ulogu u oslobađanju Hrvatsko-ugarskoga kraljevstva imali su upravo habsburški vladari, koji su upravljali financiranjem rata. Sustavno oslobođenje Hrvatske i Ugarske od Osmanlija posebno je inspiriralo Mađare da teže ka političkoj emancipaciji, ali i da nastoje nametnuti političku prevlast prema Hrvatima. Baš je zbog toga habsburška promidžba, prema mađarskomu povjesničaru Lászlu Kontleru, koristila Mađare kako bi ih prezentirala nekredibilnim saveznikom.²⁵ Hrvatsko je plemstvo, pak, poimalo savezništvo s Ugarskom samo

²³ Ivo Perić, *Povijest Hrvata*. Zagreb: Centar za znanstvene informacije, 1997: 114.

²⁴ Mira Kolar Dimitrijević, „Hrvatske zemlje u 18. stoljeću. Uvod“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić). Zagreb: Školska knjiga, 2005: 211.

²⁵ László Kontler, *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*. Zagreb: Srednja Europa, 2007: 201.

na osnovi ravnopravnoga partnerstva. Zbog toga dolazi do Hrvatske pragmatičke sankcije²⁶ (zakonski članak VII. Hrvatskoga sabora) 1712. godine, čime je Hrvatska željela ostvariti potporu Dvora za otpor prema mađarskim težnjama.²⁷ Pragmatička sankcija bila je prihvaćena i na zajedničkom Hrvatsko-ugarskom saboru u Požunu (Bratislava) 1723. godine. Prema tome, od 1740. godine Marija Terezija je postala austrijska carica i hrvatsko-ugarska kraljica, čime se nasljedstvo prenijelo na žensku lozu Habsburgovaca. Stupanjem na prijestolje obilježeno je ratnim zbivanjima. Sudjelovala je u Ratu za austrijsku baštinu (1740. – 1748.) i Sedmogodišnjem ratu (1756. – 1763.), čiji su financijski i demografski teret te gubitak osjetile i hrvatske zemlje. Zbog očito neminovnih ratnih sukoba nije željela ukinuti Vojnu krajinu jer joj je bila crpilište jeftine vojske. U duhu terezijanskih reformi ona ju je, stoga, ustrojno reorganizirala i germanizirala, a vojno-krajiški se opstanak produljio za čitavo stoljeće.²⁸

Vojna krajina tijekom XVIII. stoljeća bila je obilježena širenjem utjecaja na oslobođena područja od Osmanlija. Međutim, hrvatsko je plemstvo isticalo da je njezina obrambena namjena izgubila svoju svrhu. Zbog toga su smatrali da je Vojnu krajinu potrebno reintegrirati te uspostaviti vlast hrvatskoga bana i Hrvatskoga sabora. Bečki je Dvor na takav zahtjev plemstva odgovorio potpuno suprotnim potezom. Vojna se krajina dodatno proširila na područja između Kupe i Une te na oslobođeno područje Slavonije i Srijema. Osim povoljne vojske, opstanak Vojne krajine je Dvoru odgovarao zbog toga što je upravna nadležnost krajine bila utemeljena u gradačkomu Dvorskom ratnom vijeću. Uz to, bečki se Dvor putem te ustanove sve više uplitaio u uređenje Krajine što je pogodovalo održavanju političke centralizacije nad tim područjem. Krajišnici su se opirali promjenama i zbog toga podizali otvorene bune. Kako bi ih smirila, vlast je, primjerice, slavonske krajišnike oslobodila svih davanja. Četrdesetih se godina XVIII. stoljeća odvio preustroj Vojne krajine na generalkomande, pukovnije, bataljine i satnije tako da je Hrvatsko-slavonska vojna krajina brojila jedanaest pukovnija. Tim je preustrojem zasigurno izgubila svoje temeljno obrambeno značenje i bila je pretvorena u vojarnu na otvorenome. Preustroj je rezultirao provođenjem popisa stanovništva i imovine, a sve u svrhu uvođenja dodatnih poreznih davanja. Usprkos tome, krajiško se gospodarstvo ni nakon uvođenja kantonalnoga sustava nije uspjelo oporaviti.²⁹

²⁶ Više o tome vidjeti: Ivana Jukić, *Hrvatska pragmatička sankcija: cum Regi, tum Patriae*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2009. (Doktorski rad).

²⁷ I. Perić, *Povijest Hrvata*: 127.

²⁸ I. Perić, *Povijest Hrvata*: 129.

²⁹ Alexander Buczynski, „Vojna krajina u 18. stoljeću. Širenje krajiškog sustava na oslobođena hrvatska područja“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralčić). Zagreb: Školska knjiga, 2005: 274–282.

Za razliku od drugih europskih zemalja, krunska je posebnost Habsburške Monarhije bila njezina partikularnost (lat. *particula*, djelić) u punom značenju te riječi. Pod time se podrazumijeva velika brojnost i različitost narodâ prema vjeri, jezicima i običajima. Sve te disparitete trebao je umrežavati samo monarh iz kuće Habsburg, koji je konsolidirao vlast gušeći sve otpore plemstva sredstvima prosvjećenoga apsolutizma.³⁰ Stoga, cijela je državna uprava bila isključivo u rukama vladara.³¹

Sredinom XVIII. stoljeća osmanska je ugroza u potpunosti prestala na području Habsburške Monarhije. U duhu apsolutističke politike bečki Dvor nije mislio da hrvatskim staležima treba vratiti ono što je Dvorsko ratno vijeće (njem. *Hofkriegsrat*) osvojilo u ratu s Osmanlijama, osobito u Slavoniji i Srijemu. Ono je namjeravalo stečena područja organizirati pod vrhovodstvom Dvorske komore (njem. *Hofkammer*).³²

U civilnoj je Hrvatskoj, pak, politička konstelacija bila različita. Riječ je o području gdje Osmanlije nisu imali toliki utjecaj kao u Slavoniji i Srijemu, a dio toga teritorija tijekom XVI. stoljeća prozvan je ostatkom ostataka nekoć velikoga i slavnoga Hrvatskoga kraljevstva (lat. *reliquiae reliquiarum olim magni et incltyti regni Croatiae*).³³ Ondje su, uz Bansku Hrvatsku, djelovale Zagrebačka, Varaždinska i Križevačka županija. U Slavoniji su, pak, hrvatski staleži željeli vratiti prijašnje županijsko uređenje, ali i njihovo pripojenje Banskoj Hrvatskoj. Konačno, 1745. godine novoobnovljene su Virovitička, Požeška i Srijemska županija. Međutim, zbog rezolutnoga odbijanja za povišenje poreza od strane zajedničkoga Hrvatsko-ugarskoga sabora, 1746. godine Marija Terezija je odustala od njegova sazivanja i zavladała je u potpunosti apsolutistički nad tim područjem. Njezina je vladavina išla do tih razmjera da je odredbom iz 1769. godine naložila svim institucijama da joj šalju informacije o zaposlenima, koje su podrazumijevale ime zaposlenika, njegovu plaću, kompetencije s kojima je došao u službu, njegove bivše kraljevske ili privatne službe i prijašnje plaće te zašto mu je služba povjerena.³⁴ Zbog ojačavanja središnje vlasti i boljega nadzora nad plemstvom 1767. godine

³⁰ Prosvijećeni apsolutizam (lat. *absolutus*, neograničen) predstavlja neograničenu vlast vladara u duhu XVIII. stoljeća, gdje monarh vodi računa o razvoju države i potrebi podizanja blagostanja podanika. Izvor: „Apsolutizam“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3426> (29. rujna 2022.).

³¹ M. Kolar Dimitrijević, „Hrvatske zemlje u 18. stoljeću. Uvod“: 212.

³² M. Kolar Dimitrijević, „Hrvatske zemlje u 18. stoljeću. Uvod“: 213.

³³ „Reliquiae reliquiarum“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52389> (29. rujna 2022.).

³⁴ Usp. Duško Ložina, „Ivana Horbec, Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018., 603 str.“ *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 57 (2020): 923.; Ivana Horbec, *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018: 353.

osnovano je Hrvatsko kraljevsko vijeće kao prva moderna hrvatska vlada, a zbog ugarskih pritisaka 1779. godine podvrgnuto je ugarskoj vladi, tj. Ugarskomu namjesničkom vijeću (mađ. *Magyar Királyi Helytartótanács*, lat. *Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum*).³⁵ Ono je osnovano 1723. godine kao institucija izvršne vlasti što je u potpunosti zaokružio reorganizaciju upravnoga sustava Ugarske pod kontrolom bečkoga Dvora. Ugarska dvorska kancelarija (mađ. *Magyar Udvari Kancellária*, lat. *Cancellaria Aulica Hungarica*), pak, dobila je integralnu samostalnost u odnosu na ostale dvorske urede, iako su njezini članovi također imenovani iz najneposrednijega vladarskog kruga. Imala je posredničku ulogu kod donošenja odluka između vladara i palatina.³⁶

Razdoblje vladavine Marije Terezije je, prema povjesničarki Ivani Horbec, obilježeno stremljenjima da se stara staleška uprava nadomjesti novim upravnim mehanizmom u svrhu stvaranja nepromjenjive središnje kontrole. Idejno-politički okvir prosvjećenoga apsolutizma je, prema Horbec, postavljen na prirodnomu pravu i pravnoj matrikuli vladara kao središta moći. Pri tome su primjetna tri stajališta reformskih zahvata:

- I. interveniranje vladara u odnose vlastelina i kmetova, koji djeluje protiv vlastelinske samovolje, pri čemu je središnjoj vlasti cilj smanjiti utjecaje vlastelina, a ne zaštititi seljake,
- II. ideološko prosvjetljivanje kroz obrazovni sustav u svrhu stvaranja korisnih podanika i
- III. osiguravanje zdravstvene zaštite (velika smrtnost, potreba za zdravom vojskom) kroz odgoj i razvitak zdravstvenoga institucionalnog okvira.³⁷ Tako definiranim načinima reformskih zahvata zadane su glavne odrednice terezijanskoga prosvjećenog apsolutizma.

Poslije Sedmogodišnjega rata Ugarska je dospjela u fokus interesa Beča. Neplanirani, ali i visoki ratni i reformski financijski izdaci osvijestili su Dvor da veliki ugarski teritorij³⁸ i bogati

³⁵ Perić, *Povijest Hrvata*: 130.

³⁶ Kontler, *Povijest Mađarske...*: 203.

³⁷ Usp. Zrinko Novosel, „Ivana Horbec, Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018., 603 str.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 37 (2019): 241–242.; Usp. I. Horbec, *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću*: 35–113.

³⁸ Na vrhuncu moći Ugarsko je kraljevstvo zauzimalo praktički cijelu zapadnu polovicu jugoistočne Europe koja je obuhvaćala današnju Mađarsku, Slovačku, Međimurje, Baranju, istočnu Slavoniju, zapadni Srijem, Gradišće,

prirodni resursi daju Ugarskoj središnju ulogu među temeljima moći Habsburške Monarhije. Stoga, upravna i gospodarska politika Monarhije morale su više biti zasnovane na unutarnjim resursima nego u prijašnjim razdobljima. Takav se princip teško mogao zamisliti i ostvariti bez temeljite političke modernizacije. Upravo je to, prema Kontleru, bilo zaleđe svih reformi uprave i gospodarstva pokrenutih tijekom četrdesetih godina XVIII. stoljeća.³⁹

No, prema Banskoj Hrvatskoj i Ugarskoj politika bečkoga Dvora bila je izrazito kompromisna zbog utjecaja domaćega plemstva. Zato su županije reprezentirale staleška skupna tijela s visokom suverenom u upravnim i financijskim poslovima, a Ugarsko namjesničko vijeće (mađ. *Magyar Királyi Helytartótanács*, lat. *Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum*) predstavnika kraljevske izvršne vlasti. Dakle, uspostava kraljeve reprezentacije bio je osnovni cilj svih upravnih reformi u Habsburškoj Monarhiji. Tako je *de facto* veće ovlasti na županije imao kralj, a ne sabor. To je već vidljivo u izbornomu sustavu čelnih ljudi u županijama. Župana je birao kralj, a županijske skupštine vršile su službu nadzora političkoga života na tom području.⁴⁰

Josip II. (1780. – 1790.), nasljednik Marije Terezije, dodatno je učvrstio apsolutističko i centralističko upravljanje monarhijom isticanjem uloge Beča kao središta Monarhije, tj. *Domus Austriae*. U europskoj političkoj povijesti ostao je upamćen kao car reformator, čije su brojne reforme nailazile na snažan otpor, a pred smrt je većinu njih morao povući.⁴¹ Tako je, između ostaloga, ukinuo isusovački red 1773. godine, što se odrazilo na ulazak svih vjeroispovijesti u državnu i javnu službu. Za njegova doba dolazi do liberaliziranja cenzure što je omogućilo nakladničko-izdavački napredak, osobito u Ugarskoj.⁴² Prevladavajući habsburški *ancien régime* i prosvjećeni apsolutizam uzdrmla je Francuska revolucija (franc. *Révolution française*) iz 1789. godine, koju smatramo najznačajnijim povijesnim događajem europskoga XVIII. stoljeća. Ista je, između ostaloga i odgovor na pitanje kako se prosvjećeni apsolutizam u stvarnosti odnosio prema narodu. U Habsburškoj se Monarhiji, pak, očitovala kroz nezadovoljstvo staleža zbog autokratskoga vladanja, centralizma, germanizacije i silnih reformi

Transilvaniju, Bačku, Banat, Beograd i Mačvu. Izvor: „Ugarska“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62982> (29. rujna 2022.).

³⁹ L. Kontler, *Povijest Mađarske...*: 209.

⁴⁰ Ivana Horbec, „Upravne reforme Marije Terezije“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić). Zagreb: Školska knjiga, 2005: 242–244.

⁴¹ I. Perić, *Povijest Hrvata*: 130.

⁴² L. Kontler, *Povijest Mađarske*: 219.

Josipa II. Zbog toga su hrvatski staleži zaštitu od Josipa II. tražili u osnaženom ugarskomu političkom tijelu.⁴³

Leopold II. (1790. – 1792.), nasljednik Josipa II., oživio je staleški sustav te rad bana i Hrvatskoga sabora, a sve kako bi pacificirao nezadovoljstvo zbog centralizacije i germanizacije svojega prethodnika.⁴⁴ On je to naprosto morao učiniti jer je plemstvo bilo glavni politički čimbenik u Banskoj Hrvatskoj, ali i Ugarskoj. S jedne strane strahovao je od prodora jakobinskih ideja u Habsburšku Monarhiju, a s druge strane plemstvo nije imalo bolju zaštitu od vladara. Baš je zbog toga pojačana cenzura, ustrojena tajna policija i mreža denuncijanata.⁴⁵ Osim toga, Hrvatski sabor je priznao Ugarsko namjesničko vijeće za svoju vladu na čelu s palatinom. No, ugarski su zastupnici tražili da se u Hrvatsku uvede mađarski jezik kao službeni nasuprot njemačkomu što su ban i hrvatski zastupnici odbili. Zbog toga su isticali da latinski ostane službeni jezik u hrvatskim zemljama. Ugarska je, osim aspiracijske jezične politike, imala i onu teritorijalnu. Svojatala je područje Slavonije što su Hrvati također odbacili.⁴⁶ Za njegova vremena svećenstvo je ušlo u fazu reorganizacije, a stvaranjem novih župa crkvena je mreža ojačala.⁴⁷ Od ideja Francuske revolucije (i jakobinizma), koju je na početku sam podravao, vladar Leopold II. morao je odvrćati plemstvo i neke bliske suradnike. Osim toga, sazvaio je i kongres Srba, koji su tražili samoupravu i zasebne organe vlasti na području Habsburške Moharnije. Zbog toga je obnovljena⁴⁸ Ilirska, tj. srpska dvorska kancelarija.⁴⁹ Osim toga ponovnoga osnivanja sazvan je i Srpski narodni sabor u Srijemskim Karlovcima.⁵⁰

Za Franje II. (I.) (1792. – 1835.) u Ugarskoj je raslo nezadovoljstvo među staležima. Imenovao je svoga brata Josipa ugarskim palatinom 1795. godine, iako ga Kontler smatra privrženim, djelotvornim i pristupačnim namjesnikom.⁵¹ Poseban otpor je, prema Hanáku,

⁴³ Mira Kolar Dimitrijević, „Promjene nastale u društveno-upravnom području kroz reforme Josipa II., odnosno kako Hrvatska i Slavonija dočekuju 19. stoljeće“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić). Zagreb: Školska knjiga, 2005: 270.

⁴⁴ I. Perić, *Povijest Hrvata*: 132.

⁴⁵ L. Kontler, *Povijest Mađarske*: 224.

⁴⁶ I. Perić, *Povijest Hrvata*: 133–134.

⁴⁷ M. Kolar Dimitrijević, „Promjene nastale u društveno-upravnom području kroz reforme Josipa II., odnosno kako Hrvatska i Slavonija dočekuju 19. stoljeće“: 272.

⁴⁸ Ilirsku dvorsku komisiju osnovala je Marija Terezija 1745. za pitanja položaja Srba u Habsburškoj Monarhiji. Dvije godine kasnije preimenovana je u Deputaciju (lat. *Deputatio Aulica in Transsilvanicis, Banaticis et Illyricis*) izravno podređenu vladaru za razmatranje svih srpskih zahtjeva. Nije imala konkretnijih rezultata, ali je započela je niz crkvenih, obrazovnih i političkih reformi. Ukinuta je 1777., a obnovljena 1791. te ponovno ukinuta 1792., čije poslove preuzima Ugarska dvorska kancelarija.

Izvor: „Ilirska dvorska deputacija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27090> (29. rujna 2022.).

⁴⁹ L. Kontler, *Povijest Mađarske*: 224–225.

⁵⁰ Péter Hanák (ur.), *Povijest Mađarske*. Zagreb: Barbat, 1995: 61.

⁵¹ L. Kontler, *Povijest Mađarske*: 228.

pružala ugarska inteligencija, koja je izgubila podaničku narav i u tom kontekstu ojačala. Gorčina intelektualaca bila je dodatno nadahnutu Francuskom revolucijom, čiji je najpoznatiji predstavnik bio Ignjat Martinović.⁵²

Unatoč apsolutističkomu vladanju bečkoga Dvora tijekom druge polovice XVIII. stoljeća, Kolar Dimitrijević smatra da su velike društvene, demografske i gospodarske promjene ipak zahvatile i hrvatske zemlje te time osigurale njihov razvoj u odnosu na prijašnja vremena. Zbog toga djelovanje autoritarne države ocjenjuje pozitivnim jer su dobrobiti, kako pojednostavljeno tvrdi, bile veće od šteta. Hrvatska se proširila na područje Slavonije, a unutarnje i vanjske selidbe stanovništva donosile su nove ideje, kretanja i drugačije gledanje na nove prilike u kojima su se našle hrvatske zemlje tijekom čitavoga i više nego složenoga XVIII. stoljeća.⁵³

Hrvatska je historiografija za političku povijest XVIII. stoljeća mahom usmjerena ka istraživanju mikroprostora (npr. Vojna krajina, Dubrovnik, Zagreb itd.) bez ekstenzivnoga istraživanja povijesnoga konteksta. Primjerice, istraživanja Vojne krajine u najvećoj mjeri obuhvaćanju interpretaciju i raščlambu političke, vojne, društvene i kulturne povijesti pravoslavnoga stanovništva, dok je istraživanje katoličkoga stanovništva s toga područja praktički zanemareno. Tako su i katolički intelektualci s područja Hrvatsko-slavonske vojne krajine gotovo izašli iz interesa profesionalne historiografije. Činjenica jest da je prostor središnje, tj. kontinentalne Hrvatske tijekom ranoga novog vijeka tematski obrađivan, ali također necjelovito i akontekstualno. Zbog toga će se istraživanjem života i djela Mirka Danijela Bogdanića kao čovjeka koji je živio uz sam rub Vojne krajine pod političkim utjecajima Dvorske komore, Banske Hrvatske i Ugarske rasvijetliti važnost pluriperspektivnoga istraživanja ranoga novog vijeka u političkomu kontekstu hrvatskih zemalja i intelektualne povijesti toga doba.

⁵² P. Hanák (ur.), *Povijest Mađarske*: 62.

⁵³ M. Kolar Dimitrijević, „Hrvatske zemlje u 18. stoljeću“: 214.

5.2. Društveni okvir

Spoznaje o stanovništvu hrvatskih zemalja tijekom XVIII. stoljeća tek su postale tema istraživanja suvremene historiografije.⁵⁴ Najvažniji statusni položaj u društvu imalo je srednje plemstvo. U Slavoniji je, pak, prevladavalo krupno plemstvo, tj. veleposjednici, činovničko plemstvo, svećenstvo, kmetovi i građani. Na području Vojne krajine dominiraju vojni časnici, pretežno Nijemci i krajišnici. Postosmansko siromaštvo je nagnalo mnogobrojne plemiće da službuju u vojsci. Bilo je i plemića armalista (lat. *arma*, grb) koji su povlašteni status ostvarili kupnjom plemićke diplome ili su je dobili za dugogodišnju službu u upravnim i vojnim službama. Upravo su takvi većinom živjeli u gradovima.⁵⁵

Slavonija je bila uređena u županije koje su se dijelile na okružja, kotareve i općine. Na isti je način obnovljena i proširena Vojna krajina, koja je organizirana u regimente, bataljine, kumpanije i općine. Upravitelji tih jedinica u Vojnoj krajini, pukovnici, majori, kapetani i poručnici, vodili su sve vojne i javne poslove te time bili najugledniji ljudi toga područja. Međutim, stanovništvo u Hrvatskoj i Slavoniji nije bilo ekonomski ujednačeno zbog razlike u veličini zemljišnih posjeda, koji su bili osnova za materijalno bogatstvo i egzistenciju. Iz ekonomskoga na isti je način proizlazio i različiti pravni i društveni status stanovništva.⁵⁶

Prema popisu stanovništva iz 1787. godine građanska Hrvatska i Slavonija brojile su 648 512 stanovnika, od čega Virovitička županija 116 990. Zagreb je tada imao tek 2 815 stanovnika. U cijeloj Slavoniji bilo je samo 356 odraslih plemića, ali su u taj broj, prema Kolar Dimitrijević, zasigurno ubrojani plemići u upravnim službama tri slavonske županije, Virovitičke, Požeške i Srijemske. Oslobođenje od Osmanlija prouzrokovalo je i demografske promjene. Islamizirano žiteljstvo napustilo je Slavoniju, a žitorodna slavonska zemlja privlačila

⁵⁴ U tomu se najviše ističe zbornik radova *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru. Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara* (ur. Lovorka Čoralić, Ivana Horbec, Maja Katušić, Vedran Klaužer, Filip Novosel, Ruža Radoš) iz 2016. godine u izdanju Hrvatskoga instituta za povijest. U istomu se interpretiraju i raščlanjuju društvene strukture poput pojedinih plemića, građana, seljaka, vojnika, duhovnika, redovnika, javnih službenika, poduzetnika, pomoraca, učitelja – profesora, inženjera, kartografa, intelektualaca – znanstvenika, umjetnika, misionara, putopisaca, pustolova i marginalaca. Međutim, istraživanja nisu bila provedena u širem nego vrlo uskom tematsko-personalnomu povijesnom kontekstu. Tako su, primjerice, za inženjere i kartografe obrađeni tek Johann Christoph Müller, Maximilian Emmanuel de Fremaut, Francesco Melchiori i Josip Filip Vukasović, a za intelektualce, tj. znanstvenike Ruđer Bošković, Julije Bajamonti, Joakim Stulli, Matija Antun Relković, Antun Danielli Tommasoni i Gian Rinaldo Carli.

⁵⁵ Mira Kolar Dimitrijević, „Demografska i društvena kretanja“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić). Zagreb: Školska knjiga, 2005: 214.

⁵⁶ Petar Korunić, *Naselja i stanovništvo hrvatskih pokrajina 1750–1857*. (Svezak 1). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, FF Press, 2018: 19–20.

je nova doseljenja.⁵⁷ Zbog toga se krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća u najvećoj mjeri naseljava katoličko stanovništvo (oko 40 000 preseljenika), koje se s vojskom Eugena Savojskoga povlačilo iz Bosne.⁵⁸ Savu, pak, prelazi veliki broj pravoslavaca pod patrijarsima Arsenijem III. Crnojevićem i Arsenijem IV. Jovanovićem, što je bitno izmijenilo demografsku sliku Srijema, Fruške gore i Dalja. Povjesničar Drago Roksandić pri interpretaciji tih događaja opravdano dvoji koliko je ta seoba bila jedinstvena, a koliko raznolika u odnosu na selidbu katoličkoga stanovništva. Osim toga, primjećuje da od XVIII. stoljeća novi pravoslavni povijesni identitet postaje *ilirstvo* u kontekstu njihova traženja budućega društveno-identitetskoga statusa koje je podrazumijevao jozefinizam.⁵⁹ Međutim, postavlja se pitanje je li takav identitet uopće postojao te je li opravdano nazvan ili je riječ o pojednostavljenomu tumačenju.

Zbog siromaštva, teškoga rada na škrtim oranicama, provođenja radnih dužnosti prema feudalcima, loših prehrambenih navika, oskudnih uvjeta stanovanja i gotovo nikakve liječničke zaštite, dolazilo je do velike smrtnosti djece u najranijoj dobi. To je rezultiralo sporim prirodnim priraštajem stanovništva diljem Slavonije koji je ojačan selidbama iz napučenih područja.⁶⁰

Novim je selidbama stanovništvo u građanskom dijelu Slavonije bilježilo veliki rast u odnosu na vojni dio. To je i sasvim razumno s obzirom na sve manje značenje Vojne krajine jer sukobi s Osmanlijama su u potpunosti iščezli. Jozefinski je popis (1785. – 1787.) pokazao da se stanovništvo u odnosu na 1736. godinu utrostručilo.⁶¹

Stanovništvo je pretežito živjelo od poljoprivrede. Kmetova i plemića čak je bilo i previše, a malo koji pripadnik sitnoga plemstva uspijeva dobiti javnu službu jer, ipak, više položaje zamjenjuju pripadnici višega plemstva. Unatoč tome, plemstvo je nastojalo očuvati stoljetnu dostojanstvenost i tradicije. Iako se živjelo teško, njihove su norme bile vrlo čvrste.⁶² Kvaliteta života stanovništva bila je vrlo loša. Glavni izvor prehrane bile su žitarice, a primarne bolesti bile su najviše one zarazne zbog loših higijenskih uvjeta. Zbog prehranjivanja stanovništva radili su se teški fizički poslovi, a glad je bila kronično prisutna.⁶³ Kako se živjelo u Slavoniji i

⁵⁷ M. Kolar Dimitrijević, „Demografska i društvena kretanja“: 215–216.

⁵⁸ Antun Lešić, „Stanovništvo Slavonije krajem 17. i početkom 18. stoljeća“ *Essehist* 6 (2014): 90.

⁵⁹ Drago Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*. Zagreb: Vjesnik, 1991: 47, 69.

⁶⁰ P. Korunić, *Naselja i stanovništvo hrvatskih pokrajina*: 21.

⁶¹ M. Kolar Dimitrijević, „Demografska i društvena kretanja“: 218.

⁶² Mira Kolar Dimitrijević, „Zemljišni odnosi u Hrvatskoj u 18. stoljeću i problemi poljoprivrede“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić). Zagreb: Školska knjiga, 2005: 218–219.

⁶³ Vidjeti više u: Mario Novak, Siniša Krznar, „Prilozi poznavanju uvjeta i kvalitete života u ranonovovjekovnom podravskom selu – na primjeru Torčeca kraj Koprivnice“ *Podravina* 18 (2010): 59–88.

koji su problemi mučili seljaštvo⁶⁴ najbolje doznajemo iz djela Matije Antuna Relkovića *Satir iliti divji čovik* (1762.), a kako se na tomu području govorilo i pisalo iz njegove *Nove slavonske i nimačke gramtike* (1767.).⁶⁵ Međutim, još je tijekom Vitezovićeve vremena bilo izrazito praznovjerno po pitanju poljoprivrednih uroda, zdravlja, života i smrti.⁶⁶ Tijekom XVII. stoljeća postupno dolazi do promjene takve paradigme zbog razvoja astronomije, matematike i fizike jer znanstveno-tehnološki napredak ima utjecaj među astrolozima koji izrađuju kalendare. Zasigurno je bilo još čimbenika koji su oblikovali raspoloženje i kulturu vjerovanja u to doba, tako da su ranija objašnjena nebeskih pojava koja su izazivala paniku, a osuđivali znanstvenici, potisnuta unazad.⁶⁷

U društvenoj povijesti ranoga novog vijeka u hrvatskoj historiografiji nedostaju cjelovita istraživanja katoličkoga stanovništva s područja kontinentatne Hrvatske te njihova statusa i djelovanja u svim životnim vidovima; od političkoga statusa, gospodarskoga stanja pa do statusa obrazovanja. S druge strane, ova tema obiluje radovima o problematici pravoslavnoga stanovništva s toga područja, dok je ono katoličko stavljeno na margine povijesne znanosti i struke. Uz to, nedostaju preciznija istraživanja o selidbama stanovništva poslije oslobođenja Slavonije i Srijema od Osmanlija, kako islamiziranoga, tako i pravoslavnoga te katoličkoga.

⁶⁴ Vidjeti više u: Dušan Čalić, „Problemi ekonomskog i društvenog razvoja Relkovićeve vremena i kako se oni odražavaju u njegovu 'Satiru'“ u: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Relkovića* (ur. Dragutin Tadijanović i Josip Vončina). Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1991: 21–30.

⁶⁵ M. Kolar Dimitrijević, „Zemljišni odnosi u Hrvatskoj u 18. stoljeću i problemi poljoprivrede“: 219–224.

⁶⁶ Danijel Hrgić, *Kultura medija i medij kulture: kalendari Pavla Rittera Vitezovića*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015: 28, 33, 45. (Diplomski rad).

⁶⁷ Ágnes Dukkon, „A könyves kultúra és a kalendárium-műfaj kapcsolata a 16–18. századi Közép-Európában“ *Magyar Könyvszemle* 120/2 (2004): 129.

5.3. Kulturno-jezični okvir

Hrvati su i prije i poslije osmanske ugroze nastojali usvajati kulture zapadne i srednje Europe. Uz takvu identitetsku usmjerenost najviše su bili vezani katoličkom vjerom i zapadnoeuropskim te srednjoeuropskim civilizacijskim vrijednostima. Ponajviše su to bili kulturološki utjecaji iz novovjekovne Italije, a potom i iz okolnih srednjoeuropskih i mediteranskih zemalja. Dokaz tomu trajno je vidljiv u hrvatskomu ranonovovjekovnom graditeljstvu, o čemu svjedoče mnogobrojne gotičke, renesansne i barokne građevine. U oslobođenoj se Slavoniji grade nove crkve, dvorci i kurije s otvorenim parkovima, građanske kuće i plemićke palače, samostani, komunalni objekti, pa čak i novi gradovi, poput Bjelovara i Požege u Slavoniji.⁶⁸ Srednjoeuropska, zapadnoeuropska i katolička kulturna usmjerenja naročito su vidljiva u onodobnoj književnosti, znanosti i svim oblicima pučkoškolskoga i visokoškolskoga obrazovanja. Zbog svega navedenoga možemo zaključiti da je rani novi vijek doba uspona kulture i znanosti na području hrvatskih zemalja. U razvijenijim gradovima djelovale su dobro uređene gradske škole prema uzoru na škole zapadnoeuropskih zemljama. Zanimljivo je istaknuti da su se i u nekim manjim gradskim sredinama osnivale škole za osnovno podučavanje. Učenici su u njima stjecali temeljne vještine pisanja, računanja i čitanja, a napredniji polaznici, sukladno uzrastu, motiviranosti i mogućnostima, trebali su što bolje naučiti latinski jezik, čitati s razumijevanjem latinske tekstove i znati ih prepričati.⁶⁹ Takve se škole poslije nazivaju gimnazijama. Za njihovu daljnju afirmaciju na hrvatskomu prostoru osobito su zaslužni isusovci. Kao protureformacijski orijentiran red Katoličke Crkve, isusovci su od dolaska u Hrvatsku djelovali ne samo kao službenici vjere, nego i kao osnivači gimnazija te vrhunski učitelji. U Zagreb su dospjeli 1606. godine na poziv Hrvatskoga sabora, a već su 1607. osnovali zagrebačku gimnaziju (*Archigymnasium*), a 1662. i akademiju, koja je od 23. rujna 1669. godine dobila povlastice na razini statusa sveučilišta diplomom austrijskoga cara i hrvatsko-ugarskoga kralja Leopolda I.⁷⁰

U zadnjim desetljećima XVIII. stoljeća u Europi su se odvijali narodni preporodi isprva zasnovani na jezično-kulturološkoj koncepciji. Poticani su potrebama sveopćega društvenog razvoja, a stvarni imperativ im je bio da objedine razdijeljene skupine vlastitoga naroda i na taj

⁶⁸ Kruno Prijatelj, „Likovne umjetnosti, graditeljstvo, skulptura i slikarstvo u 18. stoljeću“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić). Zagreb: Školska knjiga, 2005: 316.

⁶⁹ I. Perić, *Povijest Hrvata*: 116.

⁷⁰ I. Perić, *Povijest Hrvata*: 125.

način kreiraju modernu naciju na uporištima teritorijalne integralnosti, homogenoga književnog jezika, uvođenja singularnih propisa i mjerâ te jednakosti stanovništva pred zakonom.⁷¹ Jezik u Hrvatskoj nije bio jedinstven jer se pisalo onako kako se u narodu govorilo, bilo je više narječja, a protivljenje germanizaciji i mađarizaciji nevoljko se, ali ustrajno održavalo latinskim jezikom kao službenim. Niz je hrvatskih jezikoslovaca krajem XVIII. i tijekom XIX. stoljeća radilo na jezičnoj standardizaciji i unifikaciji, poput svećenika Franje Maria Appendinija, Joakima Stullija i Šime Starčevića. Potonji je vrlo važan u kontekstu teme doktorskoga rada. Porijeklom je bio iz Like, gdje se govorilo ikavskom štokavicom, slično kao u Slavoniji. Prihvatio je i dotjerao slavonsku ortografiju iz druge polovice XVIII. stoljeća zastupljenu u onodobnim gramatikama hrvatskih slavonskih jezikoslovaca poput Blaža Tadijanovića, Matije Antuna Relkovića i Marijana Lanosovića. Starčević je osim prihvaćanja štokavsko-ikavske književnojezične tradicije prihvatio i slavonsku grafiju na temelju štokavsko-ikavskih pučkih govora.⁷²

Hrvatska je književnost u to doba također na tragu europskih stvarateljskih strujanja, ali je uvjetovana širim društvenim i političkim okolnostima u složenom XVIII. stoljeću. Središnje obilježje prosvjetiteljske epike jest podučavanje i usmjerenost na šire, navlastito pučke čitatelje, a njezini su najznačajniji predstavnici i autori Andrija Kačić Miošić i Matija Antun Relković. Duda te namjere nespretno ocjenjuje *ideološkima* jer se, prema njemu, sastavljaju takva djela koja će pripomoći etničkom i političkom osvješćivanju naroda. Ispravnije bi bilo Kačić-Miošićeve i Relkovićeve namjere ocijeniti *prosvjetiteljskima*, dakle, u duhu i kontekstu vremena. Naime, njihova su djela odgojno-obrazovna, ali i zabavnoga karaktera. Pri stvaralaštvu koristili su latinske, talijanske i domovinske kronike. Poticaji su dolazili, prije svega, iz djela njemačkih prosvjetitelja. Teme djelâ često su se oslanjale na historiografsku građu, pa tako u bitnome dominiraju povijesne teme.⁷³

Uspon kulture i razvoj jezika u hrvatskim je zemljama od XVIII. stoljeća bio ostvariv zbog prestanka osmanske najezde, ali i političko-gospodarskih interesa centralističkoga bečkog Dvora za stvaranje tzv. *korisnih podanika*. Dvor je dozvoljavao razvoj hrvatskoga jezika kao obranu od mađarizacije, ali i kao intelektualno-jezičnu tampon zonu uvjetovanih odnosa Beča

⁷¹ Više o tome vidjeti: Miroslav Hroch, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi. Komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.

⁷² Više o tome vidjeti: Julije Derossi, „Hrvatski jezikoslovac popo Šime Starčević“ *Senjski zbornik* 24/1 (1997): 141–149.; I. Perić, *Povijest Hrvata*: 143–146.

⁷³ Dean Duda, „Hrvatska književnost u 18. stoljeću – barok, klasicizam, prosvjetiteljstvo“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić). Zagreb: Školska knjiga, 2005: 322–324.

i Budima. Francuska revolucija iz 1789. godine zasigurno je inspirirala narodnu svijest malih europskih naroda za vlastitom državnošću i isticanje identitetskih obilježja koja su započela s razvojem narodnoga jezika. Tako je rad jezikoslovca Šime Starčevića ostavio značajan trag u hrvatskoj jezičnoj baštini u Slavoniji na temelju koje će hrvatski katolički intelektualci s toga područja razvijati svoja pisana djela.

5.4. Znanstveni i odgojno-obrazovni okvir

Za vrijeme vladavine Marije Terezije u intelektualnome životu zapadne Europe nametali su se racionalistički i prosvjetiteljski misaoni nazori pa se zbog toga čitava druga polovica XVIII. stoljeća u historiografiji naziva razdobljem prosvijećenoga apsolutizma.⁷⁴ Temelji takve političke orijentacije počeli su i prije njezine vladavine. U Beču je, tako, za potrebe novoga političko-gospodarskoga katedralističkoga sustava 1717. godine osnovana inženjerska akademija (njem. *Technische Militärakademie*)⁷⁵ na inicijativu Eugena Savojskog u kojoj se školovao inženjerski kadar koji je znatno unaprijedio gradnju u cijeloj carevini, bez obzira na to je li riječ o građevinama, mostovima, cestama ili o uređivanju rijekâ.⁷⁶ Njezino je osnivanje, dakako, inspirirano potrebama države za obnovom i modernizacijom, ali i širenjem habsburškoga utjecaja na oslobođene zemlje od Osmanlija koje su stečene karlovačkim i požarevačkim mirom.

Kada je riječ o pristupu i metodama istraživanja tijekom ranoga novog vijeka tijekom XVIII. stoljeća razvila se struka koja je suvremenicima bila poznata pod nazivom *Staatskunde* (zemljopis, povijest i etnografija) što je intelektualno pridonijelo razvoju nacionalne svijesti i pretpreporodnih gibanja. Primjerice, isusovačka historiografska škola prva je počela raditi na zamisli modernoga, kritičkoga pristupa izvornomu arhivskom gradivu, iako su, smatra Hanák u duhu germanizacije, isusovački povjesničari bili pristrani u odnosu spram Habsburgovaca.⁷⁷

Osmanlije su napustile Budim 1686. godine upravo u razdoblju kada svjetski poznati fizičar Isaac Newton (*Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, 1687.) i filozof John Locke (*An Essay Concerning Human Understanding* i *Two Treatises of Government*, 1690.) stvaraju svoje najbolje radove. Zbog osmanske najeзде u Ugarskoj do tada ne prevladava intelektualna klima tijekom prve polovice XVIII. stoljeća. Prosvjetiteljstvo se pojavljuje najintenzivnije od druge polovice XVIII. stoljeća, točnije od izlaska Francuske enciklopedije 1751. godine. Newtonizam je u Ugarsku dospio 40-ih godina XVIII. stoljeća zahvaljujući katoličkomu redu pijarista (lat. *piarista*, pobožan), koji su se također bavili obrazovanjem mladeži poput isusovaca, ali su vlasti bili draži zbog prilagodljivosti novom vremenu. Kontler

⁷⁴ I. Perić, *Povijest Hrvata*: 130.

⁷⁵ Više o tome vidjeti: Friedrich Gatti, *Geschichte der K. K. Ingenieur- und K. K. Genie- Akademie 1717–1869*. Wien: In Commission bei Wilhelm Braumüller, 1901.

⁷⁶ Ivana Horbec, „Učiti administraciju: školovanje javnih službenika u 18. stoljeću“ *Hrvatska i komparativna javna uprava* 9/4 (2009): 1025.; Mira Kolar Dimitrijević, *Zemljišni odnosi u Hrvatskoj u 18. stoljeću i problemi poljoprivrede*: 224.

⁷⁷ P. Hanák, *Povijest Mađarske*: 58.

nahodi da upravo tomu redu treba zahvaliti napredak statističkih znanosti (njem. *Statistik*, znanost o državi; prema lat. *status*, stanje) u Ugarskoj te prikupljanje, usustavljenje podataka o zemljopisu, prirodnim resursima, povijesti te političkim i pravnim institucijama.⁷⁸

Tijekom razdoblja prosvjetiteljstva u znanstvenoj su misli Europe dominantna gledišta engleskoga fizičara, matematičara i astronoma Isaaca Newtona⁷⁹, njemačkoga filozofa, fizičara i matematičara Gottfrieda Leibniza⁸⁰ te irskoga kemičara i fizičara Roberta Boylea⁸¹. Fizikom vlada atomistička (grč. ἄτομος, nedjeljiv) teorija, koja objašnjava da je sve sastavljeno od nedjeljivih temeljnih čestica, tj. atoma,⁸² dok kemijom vlada flogistonska (grč. Φλόξ, plamen), koja tumači da pri sagorijevanju tvari dolazi do gubitka hipotetičke tvari negativne težine.⁸³

U povijesti hrvatske znanstvene baštine tijekom XVIII. stoljeća djeluju tri hrvatska znanstvena kruga: izvandomovinski rimski i mađarski te domovinski. Njihovi su nazivi sukladni zemlji u kojoj su gradili svoje karijere. Riječ je zapravo o jedinstvenom hrvatskom intelektualno-katoličkom krugu XVIII. stoljeća jer ih sve povezuje domovinska, a ne mjesno-strukovna komponenta. Niti jedan od predstavnika tih intelektualnih krugova Italiju ili Mađarsku ne smatraju svojom domovinom jer se ne poistovjećuju s njom na identitetskoj osnovi. Rimski krug hrvatskih znanstvenika tada čine Ruđer Bošković, Rajmund Kunić,

⁷⁸ L. Kontler, *Povijest Mađarske*: 214.

⁷⁹ Isaac Newton (Woolsthorpe, 1642. – Kensington, 1717.) bio je engleski astronom, fizičar i matematičar. Jedan je od najznačajnijih znanstvenika svjetskoga glasa. Biran je za člana Royal Societyja i francuske Akademije znanosti. Radio je na području optike i konstruirao prvi teleskop s konkavnim zrcalom koje i danas koriste najveći suvremeni teleskopi. Bavio se i radovima na području mehanike i astronomije kao osnivač dinamike i prvi koji je upotrijebio pojam *sile*. Newtonova teorija gravitacije dio je opće teorije relativnosti definirane u XX. stoljeću. Na području matematike izveo je binomni poučak i začeo diferencijalni i integralni račun. Izvor: „Newton, Isaac“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43655> (5. siječnja 2023.).

⁸⁰ Gottfried Wilhelm Leibniz (Leipzig, 1646. – Hannover, 1716.) bio je njemački diplomat, filozof, fizičar i matematičar. Izmio je novi tip stroja za računanje, a na osnovi različitih otkrića iz fizike, matematike i logike izabran je za članak Royal Societyja i člana Francuske akademije. Na njegov su poticaj osnovane Berlinska i Sanktpeterburška akademija znanosti. Bio je polihistor svojega doba; bavio se filozofijom, matematikom, fizikom, tehnikom, pravom, političkom teorijom, pedagogijom, povješću i jezikoslovljem. U filozofiji je ostavio trag monadološkim (metafizički atom) pogledom na strukuru svijeta. U matematici je uveo metodu determinanata i rješavanje algebarskih jednadžbi uz pomoć algoritama. Uveo je osnovnu terminologiju i simboliku infinitezimalnoga računa koji je i danas prihvaćen. Izvor: „Leibniz, Gottfried Wilhelm“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35902> (5. siječnja 2023.).

⁸¹ Robert Boyle (Lismore, 1627. – London, 1691.) bio je irski fizičar, kemičar i izumitelj. Jedan je od europskih utemeljitelja moderne kemije. Dolazio je da voda, vatra, zemlja i zrak nisu temeljni elementi. Smatrao je da od gibanja atoma (korpuskula) potječu fizikalna svojstva tvari. Najpoznatiji je po plinskome zakonu koji je danas prozvan Boyle-Mariotteov zakon. Izvor: „Boyle, Robert“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9088> (5. siječnja 2023.).

⁸² „Atomizam“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4475> (30. rujna 2022.). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

⁸³ „Flogistonska teorija“, *Proleksis enciklopedija online*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014. <https://proleksis.lzmk.hr/21620/> (30. rujna 2022.).

Bernard Zamanja, Benedikt Stay i Ivan Luka Zuzorić. Mađarski krug hrvatskih znanstvenika čine Josip Franjo Domin, Mirko Danijel Bogdanić, Josip Mitterpacher, Ivan Paskvić i Franjo Bruna.⁸⁴ U Hrvatskoj, pak, djeluju Pavao Thaller i Julije Bajamonti.⁸⁵

Bošković je najzaslužniji, najpoznatiji i najpriznatiji hrvatski novovjekovni znanstvenik u svijetu. Smatra ga se pripadnikom rimskoga kruga jer se školovao u isusovačkomu zavodu *Collegium Romanum* u Rimu. Dao je poseban doprinos prirodnim i matematičkim znanostima te filozofiji. Stay je djelovao kao pjesnik i prirodni filozof koji je izlagao Descartesova i Newtonova znanstvena gledišta. Kunić i Zamanja bili su Boškovićevi studenti, a proučavali su letove balonom i izvodili aerostatske pokuse. Naposljetku, Zuzorić se bavio poviješću astronomije. Nasuprot razgranatom rimskom krugu, u mađarskoj je djelovao krug hrvatskih znanstvenika koji su bili okupljeni oko budimskoga, tj. peštanskoga sveučilišta. Zagrepčanin Bruna je djelovao kao astronom, meteorolog i matematičar. Bio je visoki dostojanstvenik (lat. *pristaldus*) budimske zvjezdarnice od njezina osnutka 1779. godine, a predavao je i kao profesor više matematike na Peštanskomu sveučilištu. Pisao je o hidromehanici i objavljivao je astronomska i meteorološka mjerenja u onodobnim periodičkim publikacijama. Josip Mitterpacher, rodom iz Belja, predavao je matematiku, a njegov brat Ljudevit gospodarstvo na budimskom sveučilištu. Ljudevit je bio jedan od najplodnijih autora udžbenika na tlu Habsburške Monarhije te suautor putopisa po Požeškoj županiji. Domin je, pak, bio Zagrepčanin, profesor fizike i gospodarstva. Istraživao je plinove u duhu flogistonske teorije i bavio se primjenom statičkoga elektriciteta u liječenju. Zbog toga je prozvan ocem elektroterapije. Senjanin Ivan Paskvić je djelovao kao ravnatelj budimske zvjezdarnice poslije smrti Mirka Danijela Bogdanića. Dopisivao se sa znamenitim matematičarem Carlom Friedrichom Gaussom, bavio geometrijskim mjerenjima i primjenama više matematike u teoriji strojeva. U domovini je, pak, Thaller bio ljekarnik i autor prvoga rukopisnog udžbenika kemije, dok je Bajamonti pisao slično kao Thaller, a djelovao je kao skladatelj i polihistor.⁸⁶

Hrvatski znanstveni krug u Mađarskoj dodatno je amplificiran u dijelu rada o Bogdanićevim astronomsko-kartografskim ekspedicijama gdje se očituje njihova suradnja. Uzevši u obzir sva tri hrvatska intelektualna kruga u doba prosvjetiteljstva, možemo zaključiti

⁸⁴ Lajos Schedius je u tekstu „Kurze Lebens-Nachrichten von R. J. Boscovich“ na str. 436 u *Allgemeine Geographische Ephemeriden* iz 1799. godine istaknuo sljedeće: „Zanimljivo je, međutim, da među stanovnicima na obali jadranskog mora pokazali su se toliki vrsni matematičari: Bošković, Paskvić, Vega, Cagnoli, Bogdanić, koji su Dalmatinci, Koruški, Albanski i Hrvatski, sve vrsni matematičari.“

⁸⁵ Snježana Paušek Baždar, „Znanost u Hrvata u 18. stoljeću“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić)*. Zagreb: Školska knjiga, 2005: 327–328.

⁸⁶ Snježana Paušek Baždar, „Znanost u Hrvata u 18. stoljeću“: 329–331.

da razgranatost znanstvenih disciplina i stručnih interesa hrvatskih znanstvenika tijekom XVIII. stoljeća svjedoči kvalitetnom početnom odgojno-obrazovnom radu tijekom ranomodernoga doba u hrvatskim zemljama.

Osim znanosti, u hrvatskim je zemljama tijekom ranomodernoga razdoblja došlo do intenzivnoga razvoja školskoga sustava uz poticaj i potrebe države. To dokazuje činjenica da je svojevremeno Marija Terezija govorila kako je školstvo *politicum* te da će takvo i ostati.⁸⁷ Nastava se u hrvatskim zemljama poslije osmanske najezde održavala u samostanima i uz kaptole gradskih te biskupijskih središta. Tako je Crkva bila nositelj temeljnoga odgoja i obrazovanja kroz različite djelatnosti njezinih redova. Primjerice, franjevci su još od XIV. stoljeća imali studije filozofije i teologije, a osim njih visoke škole su držali dominikanci i pavlini. Srednje ili gramatičke škole držali su redovnici za vlastiti pomladak, a pohađali su ih i vanjski dječaci. Štoviše, prema povjesničaru Miji Koradi, praksu otvorenih gimnazija za vanjske dječake franjevci su provodili u Slavoniji još tijekom osmanske ugroze. U samostanima je, dakle, postojala stoljetna tradicija pučke škole u kojima su redovnici podučavali djecu osnove pismenosti i vjeronauk.⁸⁸

Kao što je već rečeno, protureformacijska obnova razvila je red isusovaca koji je bio ključan za razvoj obrazovanja u hrvatskim zemljama. U Zagrebu su osnovali konvikt (lat. *convictio*, drugovanje) u kojem su živjeli i školovali se siromašniji učenici, za čiji su boravak plaćali imućni, uglavnom plemićki dobročinitelji položenim zakladama.⁸⁹ Nakon ukidanja isusovačkoga reda vodstvo školâ preuzeli su mjesni biskupi, ali učitelji su i dalje bili bivši isusovci jer boljega učiteljskoga osoblja naprosto nije bilo unatoč podržavljenju školskoga sustava u Monarhiji. Isusovački se odgojno-obrazovni sustav nazivao *Ratio studiorum*. Ime je dobio prema službenomu dokumentu *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu* o ustrojavanju njihova obrazovnoga sustava koji je objavljen 1598. godine. Temeljio se na odgojno-obrazovnoj zapadnoeuropskoj tradiciji pariškoga sveučilišta s glavnim počelima katoličanstva i klasične kulture. Isusovački kolegiji su, dakle, odgajali mladež u katoličkom duhu i dušobrižničkom djelovanju učvršćujući nacionalno jedinstvo zbog osmanske ugroze, pripadnost i samosvjesnost čime su zapravo stvarali protodomoljubnu svijest u pitomaca. Podučavali su se klasični jezici, književnost, povijest, zemljopis, matematika, logika, fizika,

⁸⁷ Njem. *Das Schulwesen (...) ist und bleibt ein politicum*. Izvor: Ivana Horbec i Vlasta Švoger, „Školstvo kao politicum: Opći školski red iz 1774.“ *Anali za povijest odgoja* 9 (2010): 5; L. Kontler, *Povijest Mađarske*: 217.

⁸⁸ Mijo Korade, „Školstvo u Hrvata od 16. do 18. stoljeća“, u: *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić). Zagreb: Školska knjiga, 2005: 331–333.

⁸⁹ Više o tome vidjeti: Katarina Dadić, Vlatko Smiljanić, „Odgoj i obrazovanje u Plemićkom konviktu u Zagrebu od 1852. do 1914. godine“ *Obnovljeni Život* 75/4 (2020): 521–535, osobito na str. 521–522.

metafizika, filozofija i teologija. Pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja i ranomodernoga razvoja znanosti sredinom XVIII. stoljeća bilježi se dosta promjena u gimnazijske nastavne programe diljem europskih učilišta. Naime, bečki je Dvor nastojao pod krilaticom modernizacije i prosvjećenoga apsolutizma izmijeniti školske sustave u Habsburškoj Monarhiji prema interesima države. Tako su, primjerice, u Zagrebu raspoređeni posebni profesori za matematiku, geometriju, geodeziju i arhitekturu. Unatoč tome, kvaliteta se uvelike temeljila na staroj isusovačkoj odgojno-obrazovnoj baštini. Tako se u gimnazijama koriste udžbenici jednaki onima na velikim zapadnoeuropskim i srednjoeuropskim sveučilištima. Objavljuju se školski rječnici, početnice na kajkavskom i štokavskom narječju te udžbenici iz matematike, poput autora Ivana Vitkovića⁹⁰ i geodezije Martina Sabolovića⁹¹. *Allgemeine Schulordnung* iz 1774. godine ustrojen je sustav trivijalnih, normalnih i srednjih škola, dok je *Ratio educationis* iz 1777. godine školstvo službeno ulazi u državni aparat.⁹²

Zagrebačka isusovačka gimnazija tijekom ranomodernoga doba bila posebna po tome što je u njoj bilo najviše mladeži iz građanskoga i seljačkoga staleža, dok su djeca plemića bila manje brojnija. Statistika iz 1785. godine pokazuje da je školu pohađalo 120 učenika, a od toga 52 djece plemića, 34 djece građanina i 34 djece seljaka. To zapravo pokazuje da su javne škole tijekom XVII. i XVIII. stoljeća unaprjeđivale treći stalež koji je, zahvaljujući mogućnosti visoke izobrazbe, postupno preuzimao vodeću intelektualnu ulogu u društvu i javnomu životu koju je do tada imalo plemstvo.⁹³ Takva promjena intelektualno-razvojne paradigme stanovništva također je odgovarala interesima bečkoga Dvora koji je nastojao stvoriti protutežu staleškoj eliti koja je bila u konstantnim previranjima s vrhovnom vlašću.

Isusovci su upravljali i jedinim ugarskim sveučilištem u Trnavi (lat. *Universitas Tyrnaviensis*). Ono je prešlo pod državnu upravu ukinućem isusovačkoga reda i preseljeno je isprva u Budim 1777. godine, a zatim 1784. godine u Peštu gdje je Josip II. osnovao prvi tehnički institut u Europi naziva *Institutum Geometricum*.⁹⁴ Posjedi isusovačkoga reda

⁹⁰ Riječ je o elementarnome aritmetičkom udžbeniku pod nazivom *Compendiaria via ad Notitiam arithmeticae usibus quotidianis admodum necessariae perveniendi* (hrv. Kratki naputak za upoznavanje aritmetike koja je potrebna u svakidašnjoj uporabi) koji je objavljen u Zagrebu 1782. godine. Izvor: Žarko Dadić, *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata. Knjiga I. Egzaknte znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982: 243.

⁹¹ Martin Sabolović (1730. – 1801.) objavio je u Varaždinu 1775. godine udžbenik za geodeziju na latinskom jeziku pod nazivom *Exercitationes gaeodeticae ex probatis auctoribus excerptae et conscriptae a Martino Szabolovich*. Usp. Martin Sabolović, *Exercitationes Gaeodeticae = Geodetske vježbe*. Zagreb: Hrvatsko geodetsko društvo, 2002.

⁹² M. Korade, „Školstvo u Hrvata od 16. do 18. stoljeća“: 335–336.

⁹³ M. Korade, „Školstvo u Hrvata od 16. do 18. stoljeća“: 336–337.

⁹⁴ *Institutum Geometricum* osnovan je odlukom cara Josipa II. 30. kolovoza 1782. godine. Njegovo osnivanje rezultat je جوزefinske politike koja je težila kvalitetnoj izobrazbi stručnjaka koji su znali provoditi izmjeru

preneseni su u Obrazovni fond što je omogućilo početak reformi i strukturalnu transformaciju cjelokupnoga školstva u Ugarskoj.⁹⁵

Intelektualni razvoj na području hrvatskih zemalja nije se mogao ostvariti prije oslobođenja zemlje od Osmanlija. Prosvjećeni apsolutizam bečkoga Dvora dopuštao je takav razvoj tijekom XVIII. stoljeća jer je to prije svega bilo u interesu kameralistički osvještenoga vladara. Osnivanje inženjerske akademije u Beču i tehničkoga instituta u Budimu najbolji je dokaz tomu na višoj razini vlasti dok je unaprjeđenje školskoga sustava u hrvatskim zemljama potvrda takve politike na nacionalnoj razini. Na taj se način najviše pogodovalo razvoju matematičkih, prirodoslovnih i tehničkih znanosti zbog teritorijalnoga proširenja Monarhije poslije oslobođenja od Osmanlija, izgradnje novih cesta i iskorištavanja vodnih, šumskih i obradivih površina, a sve u svrhu naplate poreza i punjenja carske blagajne.

zemljišta, regulaciju rijeka, izgradnju kanala te projektiranje brana, mlinova, cesta, mostova te isušivanje močvara. Školovanje je isprva počelo u budimskom dvorcu, a zbog skučenosti prostora preselilo se u manju zgradu u vrtu franjevačkoga samostana u Pešti od 1784. do 1850. godine. Studij je bio dvogodišnji. Glavni predmet je bila primijenjena matematika, a uz njega geodezija, vodotehnika, poljoprivreda, arhitektura, astronomija, mehanika, trigonometrija, hidraulika, hidrotehnika i ekonomija. Više o tome vidjeti: Ferenc Fodor, *Az Institutum Geometricum, az egyetem bölcsészeti karán 1782-től 1850-ig fennállott mérnöki intézet*. Budapest: Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, 1955.

⁹⁵ L. Kontler, *Povijest Mađarske*: 217.

VI. OBITELJSKO PORIJEKLO BOGDANIĆA

Prezime Bogdanić hrvatskoga je porijekla i sadržava patronimički prefiksijalni korijen iz imena *Bogdan*. Staroslavenskoga je porijekla nastalo spajanjem vlastite imenice *Bog-* i glagolskoga pridjeva trpnog *-dan*.⁹⁶

Bogdanići imaju porijeklo iz starih hrvatskih rodova Humčana iz Bužana, Smiljana u Lici i Kršelaca. Imali su tvrđavu i posjed koji se zvao Bogdanić prema rječici zatvorenoga krškog slijeva imena Bogdanica. Riječ je o klasičnoj ličkoj utvrdi lokaliziranoj na disimiliranomu humku uz potok. Imanje se nalazilo u Donjoj Lici, zapadno od grada Gospića. Prvobitna namjena toga utvrđenja bila je vojno-obrambena zaštita od manjih grupa Osmanlija, ali i uskoka iz Senja. Prema crtežu iz 1830. godine kula pravilnoga kružnoga oblika bila je opasana prvim redom zidina do prve polovice opsega dok je s jedne strane bila zaštićena dodatnim zidinama, a s druge rječicom Bogdanicom. Zid kule utvrde bio je debljine dva metra, a do početka XX. stoljeća još su se razaznavali njezini kameni ulomci.⁹⁷

U Hrvatskoj postoji nekoliko rodova Bogdanića koji nisu u srodstvu, a smješteni su dominantno u Lici (Otočac, Senj) i Dalmaciji (Biograd, Stari Grad na Hvaru, Tkon na Pašmanu). Svi rodovi su katoličke vjeroispovijesti, osim Bogdanića na Banovini koji su pravoslavci. Najveća zajednica bila je ona ličkih Bogdanića koja je bila nastanjena u XV. stoljeću na području srednjovjekovne županije Bužani.⁹⁸ U listini senjskoga kaptola iz 1512. godine spominje se Šimun Bogdanić, a stariji zapis o spomenu toga prezimena Stjepan Pavičić ne navodi. U opisu Like iz 1696. godine⁹⁹ locirana su na tomu području utvrđenja Smiljan, Bužan, Krčmar i Bogdanić.¹⁰⁰ Međutim, istražujući izvore za srednjovjekovnu topografiju

⁹⁶ Ime je, uostalom, doslovni hrvatski prijevod prevladavajućega starogrčkog imena *Theodósios* (grč. Θεοδόσιος), sastavljenoga također od imenice *Bog Theós* (grč. Θεός) i glagola *dídōmi* (grč. δίδωμι), tj. *dósis* (grč. δόσις), koji znači davanje, dopuštenje, odobrenje. Izvor: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke), sv. 1. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971: 182.

⁹⁷ Zorislav Horvat, „Turske kule i gradovi u Lici i Krbavi“ *Senjski zbornik* 40 (2013): 450–452.

⁹⁸ Buška županija bila je smještena na području srednjega i donjega toka rijeke Like. Prvi puta se spominje u darovnici hrvatskoga kralja Petra Krešimira IV. iz XI. stoljeća. Povjesničar Vjekoslav Klaić ime županije povezuje s Bugom, jednom od sestara koje spominje Konstantin Porfirogenet pri dolasku Hrvata u današnju Hrvatsku. Od XII. do XV. stoljeća u njoj dominiraju rodovi Gusića, Kurjakovića, Kršelci, Poletčići, Stupići, Lapčani, Kolunići, Perušići i Draškovići. Od 1420. godine posjede u županiji dobio je Nikola IV. Frankapan. Buška je županija opstala do osmanskih napada 20-ih godina XVI. stoljeća, a njezino se stanovništvo postupno raselilo u Kranjsku, Štajersku, zapadnu Ugarsku i Austriju. Izvor: „Buška županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=10357> (26. rujna 2022.).

⁹⁹ Više o tome vidjeti: Mile Bogović, „Takozvani Glavnićev opis Like i Krbave iz 1696. godine“ *Croatica Christiana periodica* 15/27 (1991): 117–128.

¹⁰⁰ Stjepan Pavičić, „Seobe i naselja u Lici“, u: *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, sv. 41 (ur. Branimir Gušić). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962: 29.

buške županije, hrvatski povjesničar Vjekoslav Klaić nailazi na spomen *Bogdana* dosta ranije, i to iz 1258. godine.¹⁰¹ Osim toga, polovicom XIV. i početkom XV. stoljeća na šibenskom području djelovao je franjevac trećoredac i glagoljaš Petar Bogdanić.¹⁰² Iz navedenoga može se zaključiti da su Bogdanići bili utjecajna i svećenička, a ne samo časnička obitelj, o čemu predstoji nekoliko navoda.

U vrijeme osmanskih napada na hrvatske zemlje tijekom XVI. stoljeća Bogdanići iz Senja dolaze u svoje utvrđeno naselje nakon što su služili u stalnoj vojnoj posadi protiv Osmanlija. Tijekom čitavoga ranomodernoga razdoblja Bogdanići su bili iskusni časnici, dočasnici i vojnici o čemu svjedoče brojni povijesni izvori. Primjerice, zapovjednik otočke tvrđave Fortica¹⁰³ bio je Vid Bogdanić, dok se Petar, Stipe¹⁰⁴, Matija¹⁰⁵ i Tomaš¹⁰⁶ Bogdanić navode kao niži časnici. Poznat je i upravitelj otočke župe Jakov Bogdanić, koji se spominje 1711. godine.¹⁰⁷ Poradi vojničkih zasluga u obrani od Osmanlija rano su unaprijeđeni u više vojničke položaje, a plemstvo i grb su također dobili zbog vojničkih doprinosa u revnosti tijekom obnašanja službe. Grbovnicu o dodjeli plemstva i grba podijelio im je car Svetoga Rimskog Carstva i hrvatsko-ugarski kralj Ferdinand I. Habsburški u Innsbrucku 19. travnja 1563. godine, i to Kristofu, Petru i Jurju Bogdaniću (*Bogdanych*) te im dodijelio pridjevak *de Kosulovopolye*¹⁰⁸. Da je riječ o vojničkom plemstvu svjedoči izgled njihova grba na kojemu u središtu dominira srebrna desna ruka u oklopu koja drži mač na kojemu je naboden vuk.¹⁰⁹ Kao časnička obitelj koja se istaknula u borbama protiv Osmanlija na području Vojne krajine, članovi ove obitelji selili su se tijekom XVIII. i XIX. stoljeća diljem Vojne krajine i ostalih

¹⁰¹ Vjekoslav Klaić, „Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku“ *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 6 (1902): 17.

¹⁰² Petar Runje, „Bartol Krbavac i njegov krug“ *Slovo* 64 (2014): 171–173.

¹⁰³ Vidjeti više u: Branko Nadilo, „O utvrdama na ličkom području“ *Građevinar* 7/54 (2002): 435–442, osobito str. 439–442.

¹⁰⁴ Stipe (Stipan) Bogdanić bio je podkapetan i zamjenik Andrije Gusića, zapovjednika grada Otočca. Godine 1649. istaknuo se u borbi protiv Osmanlijama kod Otočca, a sudjelovao je i u bitci kod Jurjevih stijena 1663. godine. Izvor: Milan Kranjčević, „350. obljetnica bitke kod Jurjevih stijena – I. dio“ *Glas Gacke* (2013): <https://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=2763&kat=71> (22. rujna 2022.).

¹⁰⁵ Matij(a) Bogdanić spominje se kao svećenik u oporukama od 28. travnja 1652. i 4. svibnja 1665. u Svetom Jakovu i Velom Lošinju. Izvor: Leo Košuta, „Glagoljski tekstovi u arhivu osorske općine“ *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 1 (1953): 180, 185, 216.

¹⁰⁶ U popisu senjske kapetanije iz 1540. godine navodi se Tomaš Bogdanić. Autor smatra da je riječ o popisu pripadnika konjice sa štitonošama. Izvor: Vedran Klaužer, *Ustrojstvo i djelovanje Senjske kapetanije od njezina osnutka do organizacije Vojne krajine po vrhovnom zapovjedniku Ivanu Lenkoviću (1469.-1563.)*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2015: 101. (Doktorski rad).

¹⁰⁷ Ivan Lozo, „Osmanlijska nahija Srb u Lici (1540./42. – 1791.) – uz osvrt na postupno srbiziranje etnički nesrpskih pravoslavaca“ *Principes Chroatorum* (2020): <https://principescroatorum.wordpress.com/2020/03/22/osmanlijska-nahija-srb-u-lici-1540-42-1791-uz-osvrt-na-postupno-srbiziranje-etnicki-nesrpskih-pravoslavaca/#sdfnote10sym> (22. rujna 2022.).

¹⁰⁸ Vjerojatno je riječ o krškomu polju u Kninskoj krajini.

¹⁰⁹ Ivan Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe, 1899: 19.

hrvatskih zemalja gdje su obnašali različite časničke i dočasničke službe.¹¹⁰ Tako dolaze i do Virovitice.

¹¹⁰ Enver Ljubović, *Grbovi plemstva Like, Gacke i Krbave*. Zagreb: Megrad, 2003: 64–65.

VII. VIROVITICA TIJEKOM XVIII. STOLJEĆA

Virovitica (mađ. *Verőce*¹¹¹, njem. *Wirowititz*) je naselje smješteno podno sjevernih obronaka Bilogore južno od rijeke Drave. Područje oko današnjega grada neprekidno je naseljeno od prapovijesti. Tijekom srednjega vijeka Virovitica je bila sjedište istoimene županije koja se prostirala sjeverno od rijeke Drave, južno do Suhopolja, zapadno do Špišić-Bukovice i istočno do Vaške. U arhivskim dokumentima se prvi puta spominje 1234. godine kao *magna villa Wereuche* (prema Nadi Klaić: *velika varoš Virovitica*)¹¹² kojoj herceg Koloman dodjeljuje status slobodnoga trgovišta. Od toga doba u Virovitici djeluju franjevci i dominikanci. U XIV. i XV. stoljeću u izvorima se navodi na dva različita načina; kao grad (lat. *civitas*) i kao trgovište (lat. *oppidum*). Tijekom XV. stoljeća promijenila je niz vlastelina (Marczaly, Edderbach, Čupor Moslavački, Banffy, Swampek, Iločki), a sredinom istoga stoljeća sagrađena je tvrđava (lat. *castrum*) oko koje se postupno oblikuje urbano središte.¹¹³ Od 1552. do 1684. godine bila je pod osmanskom vlašću u svojstvu kadiluka, tj. nahije, kao sastavni dio Požeškoga sandžaka. Poslije protjerivanja Osmanija sredinom XVII. stoljeća nakratko je pripojena Vojnoj krajini.¹¹⁴

Protuosmanskim oslobođenjem Slavonije u drugoj polovici XVII. stoljeća i Virovitica se dislocirala od ratnih događanja. Za to vrijeme svu vlast u Virovitici imala je vojska, odnosno zapovjednik mjesne posade, koja je bila brojnija od ostatka stanovništva zbog straha od ponovnih osmanskih napada. Međutim, Virovitica je poslije Osmanlija ostala drastično opustošena. O tomu svjedoči sumarni popis iz 1688. godine, kada je Virovitica imala samo 85 kuća, a u okolici je bilo čak dvanaest napuštenih sela. Unatoč smanjenim ratnim zbivanjima, krajiški zapovjednici u Virovitici su ipak bili na oprezu zbog očekivane iznenadne osmanske najezde pa su tamo ostali nastanjeni.¹¹⁵ Nakon oslobađanja Slavenskoga Broda, Gradiške i

¹¹¹ Na području današnje Virovitice bilo je sjecište važnih rimskih cesta, od kojih je glavna vodila iz Ptuja (*Poetovio*) u Osijek (*Mursa*), a iz pravca sjevera prema jugu iz ugarskih u hrvatske zemlje. Zbog toga je jasniji mađarski toponim Virovitice, *Verőce*, što u izravnom prijevodu na hrvatski jezik znači „mala vrata“. Izvor: Vinko Brešić, *Knjiga o Virovitici*. Virovitica: Mikešland, 2002: 16.

¹¹² Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Zagreb: Školska knjiga, 1972: 123.

¹¹³ Više o tome vidjeti: Sena Sekulić-Gvozdanović, „Srednjovjekovni burg – jezgra urbanizma kasnije Virovitice“, u: *Virovitički zbornik 1234-1984 : zbornik radova sa Znanstvenog skupa "Virovitica u prošlosti i sadašnjosti"*, održanog u Virovitici od 2. do 3. listopada 1984. godine : u povodu obilježavanja 750. godišnjice spomena i 40. godišnjice oslobođenja Virovitice (ur. Andre Mohorovičić). Virovitica: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Skupština Općine Virovitica, 1986: 339–344.

¹¹⁴ „Virovitica“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64785> (26. rujna 2022.).

¹¹⁵ Ive Mažuran, „Virovitica pod upravom vojske, Dvorske komore i vlastelina (1684-1736)“, u: *Virovitički zbornik 1234-1984 : zbornik radova sa Znanstvenog skupa "Virovitica u prošlosti i sadašnjosti"*, održanog u Virovitici od

Pakraca, Osmanlije su bili izgnani s prostora Slavonije, a svojedobna uloga Virovitice kao pogranične utvrde i vojnoga uporišta postala je stvar prošlosti. Tako se krajem XVII. stoljeća virovitička posada tada sastojala od samo 25 konjanika i 125 pješaka, što svjedoči konačnom kraju protuosmanskih ratnih vremena.¹¹⁶

Potaknut takvim stanjem, bečki je Dvor želio u Slavoniji ozbiljnije poraditi na uvođenju uprave, ali pod vlašću Dvorske komore, i osnivanju Vojne krajine uzduž rijeke Save. Uzrok tomu je što su vojne vlasti u Slavoniji ubirale sva javna davanja i postupali su s time sukladno ratnim potrebama kojih zapravo više nije bilo kao u drugoj polovici XVII. stoljeća. Zato je bečki Dvor želio preusmjeriti davanja iz vojne u javnu (carsku) blagajnu. Mažuran zbog toga nahodi da je uspostava takve uprave značila *de facto* uvođenje nove vrste feudalizma, kako pitoreskno opisuje apsolutizam, i podjelu stanovništva na podložnike pod vlašću Dvorske komore i na vojnike-graničare u sklopu Vojne krajine. Od strane dvora tu je odluku trebao provesti izvjesni komorski nadzornik Martin Zemljak, a njegov je zadatak bio podvrgnuti imanja komorskoj jurisdikciji, dati zemljišta u zakup te nadzirati rad i otpuštati nesposobne službenike.¹¹⁷

Temeljni interes Dvorske komore u prvoj četvrtini XVIII. stoljeća bilo je napučivanje virovitičkoga kraja zbog obrade zemlje i naplate poreza, a u tom su svojstvu natrag pozvani franjevci.¹¹⁸ Za izradu komorskoga popisa Virovitice i njezina okružja 1698. godine određen je pečujski provizor Gabriel Hapsz. Prema Hapszu, kotar je imao 143 kuće u kojima su uglavnom živjeli bivši vojni graničari.¹¹⁹ Zbog toga se, dominantno vojno stanovništvo, pozivalo na zasluge u ratu te prijašnje stečena vojnička prava i slobode, pa stoga nije pristajalo na komorska novčana davanja. Dvorska se komora, pak, pozivala na carsku odluku da se u Slavoniji odvoji Vojna krajina uzduž rijeke Save i prizna vojnički status samo onom stanovništvu koje živi na tom prostoru i obavlja vojnu službu. Međutim, ipak je došlo do nagodbe. Stanovništvo je moralo izdvajati dio novčanih davanja komori. U Virovitici je uspostavljen i gradski magistrat te magistratska instrukcija, tj. gradski statut, koji je bio gotovo isti onodobnom osječkom

2. do 3. listopada 1984. godine : u povodu obilježavanja 750. godišnjice spomena i 40. godišnjice oslobođenja Virovitice (ur. Andre Mohorovičić). Virovitica: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Skupština Općine Virovitica, 1986: 141.

¹¹⁶ I. Mažuran, „Virovitica pod upravom vojske, Dvorske komore i vlastelina (1684-1736)“: 142.

¹¹⁷ Vidjeti više u: Julije Pajčić, *Djelovanje Zemaljske uprave za Slavoniju*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2018: 39–40, 55. (Doktorski rad).

¹¹⁸ Rudolf Horvat, *Povijest grada Virovitice*. Virovitica: Ogranak Matice hrvatske u Virovitici, 2001: 46.

¹¹⁹ Cjeloviti popis virovitičkoga kotara iz 1698. vidjeti više u: Ive Mažuran, *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine*. Osijek: Historijski arhiv u Osijeku, 1966: 61–78.

statutu. Na čelu magistratske uprave bili su sudac, blagajnik, notar te veliko i malo vijeće. Statut je stupio na snagu sredinom 1698. godine.¹²⁰

Mažuran se kritički osvrće prema takvoj vrsti nagodbe između virovitičkoga stanovništva i Dvorske komore. Naime, smatra kako je statut sastavljen prema apsolutističkim i policijskim načelima, pa zbog toga ne može govoriti o magistratskoj autonomiji. Faktično, na određeni način objašnjava instituciju magistrata samo kao produženu ruku Dvorske komore u Virovitici. To dokazuje tumačenjem magistratske instrukcije, tj. statuta, u kojemu stoji da o svim pitanjima javne uprave, prihoda, izbora suca, blagajnika i senatora u konačnici odlučuje komorski provizor i Slavonska komorska inspekcija.¹²¹

Prema popisu posjednika kuća i zemljišta iz 1698. godine u Virovitici još nema prezimena Bogdanić. Cjelokupno tadašnje popisano stanovništvo bilo je katoličke vjere, a glavni izvor prihoda populacije bilo je stočarstvo i zemljoradnja.¹²²

Rákóczyjevi ustanici početkom XVIII. stoljeća¹²³, prvenstveno usmjereni ka detronizaciji dinastije Habsburg, kao posljedica bečkoga apsolutizma na širem području negativno su utjecali i na virovitičko područje. Ustanici su 1704. godine nahrupili preko Drave i okružili Viroviticu, a čitav kraj od Virovitice do Valpova su toliko opustjeli da se većina stanovnika evakuirala s toga područja. Osim toga, pohod u Slavoniji je bio bezuspješan jer su slavonski ustanici prihvaćali habsburšku vlast.¹²⁴

Nije to bila jedina nedaća početkom XVIII. stoljeća. Naime, s vremenom uspostavljena komorska uprava u Virovitici rezultirala je zloporabom položaja i ovlasti u obliku novčanih pronevjera komorskih službenika. Zbog toga je dolazilo do čestih smjena tzv. tridesetničara. Tako dolazi i do kraja komorske vlasti 1726. godine, kada Karlo VI. Viroviticu daruje vojnom časniku Josephu Flocku de Cordoni. Mažuran tvrdi da je jedina razlika bila u tome što je dotadašnji komorski porez inkasirao vlastelin, pa je zbog nesređenih odnosa između stanovništva i vlastelina dolazilo do čestih pobuna stanovništva diljem Slavonije. U

¹²⁰ I. Mažuran, „Virovitica pod upravom vojske, Dvorske komore i vlastelina (1684-1736)“: 144.

¹²¹ I. Mažuran, „Virovitica pod upravom vojske, Dvorske komore i vlastelina (1684-1736)“: 145, 147.

¹²² I. Mažuran, „Virovitica pod upravom vojske, Dvorske komore i vlastelina (1684-1736)“: 148.

¹²³ Ustanak je predvodio erdeljski knez Franjo II. Rákóczy od 1701. godine. Bio je unuk Petra IV. Zrinskoga (1621. – 1671.). Uvelike se oslanjao na potporu francuskoga kralja Luja XIV. S njime je 1707. godine proglasio detronizaciju Habsburgovaca, a ugarski su mu staleži povjerali upravljanje zemljom. Ipak, francuska je pomoć izostala, a Rákóczy je poražen u bitki kod Trenčina 1708. godine. Velikaši koji su ga nekada podupirali odlučili su skopiti mirovni sporazum s Habsburgovcima. Izvor: „Rákóczy, Ferenc II. (Franjo II.)“ *Proleksis enciklopedija online*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014. <https://proleksis.lzmk.hr/43260/> (7. siječnja 2023.); J. Pajčić, *Djelovanje Zemaljske uprave za Slavoniju*: 13–14.

¹²⁴ J. Pajčić, *Djelovanje Zemaljske uprave za Slavoniju*: 47.

okolnostima rada i djelovanja Hamiltonove komisije iz 1736. godine¹²⁵ nastao je popis virovitičkoga vlastelinstva, a u njemu i dalje nema prezimena Bogdanić. Međutim, Mažuran je kritičan prema tomu popisu jer isti nije iskazivao javne službenike koji su nedvojbeno živjeli i radili u Virovitici. Ipak, Virovitica je tada imala 327 domaćinstava, što pokazuje gotovo dvostruki rast s početka istoga stoljeća, a nakon Osijeka bila je drugo naselje po veličini i brojnosti stanovništva u Slavoniji. Konačno, doba dvorskocomorske uprave završava 1745. godine uspostavom Virovitičke županije, a 1750. godine novim virovitičkim vlastelinom postaje Marko Aleksandar Pejačević.¹²⁶

Pejačevići¹²⁷ upravljaju virovitičkim vlastelinstvom čitavu polovicu XVIII. stoljeća sve do 1841. godine, kada je ono prodano kneževskoj njemačkoj obitelji Schaumburg-Lippe.¹²⁸ Za Pejačevićeva vremena gradi se novi franjevački samostan i crkva sv. Roka, a 10. lipnja 1781. godine potpisan je ugovor između grada Virovitice i franjevačkoga samostana o postavljanju i plaćanju franjevacu kao učitelja u pučkoj školi. To potvrđuje činjenicu da je u Virovitici nedvojbeno u drugoj polovici XVIII. stoljeća, ako ne i ranije, djelovala pučka škola. Takav navod potkrjepljuje i kanonska vizitacija iz 1757. godine u kojoj je navedeno da virovitičko trgovište daje financijska sredstva franjevcu koji podučava mladež.¹²⁹ U školi se podučavao vjeronauk, hrvatski i njemački jezik, a nastava se odvijala u gradskoj kući. Osim toga, u

¹²⁵ Hamiltonova komisija 1736. godine, u historiografiji prozvana po vođi komisije i guverneru Banata grofu Andreasu Hamiltonu, bila je poslana od bečkoga Dvora zbog istraživanja pobune stanovništva na području vlastelinstava Nuštar, Vukovar, Ilok i Zemun koja je izbila godinu dana ranije. Komisija je trebala istražiti uzroke pobune i predložiti mjere za poboljšanje odnosa. U sklopu rada izradila je i popis stanovništva te njihove imovine. Temeljem rezultata rada komisije car i kralj Karlo VI. (III.) proglasio je tzv. Karlov urbar kojim su na formalno-pravnoj razini uređeni odnosi feudalaca i kmetova na području Provincijala. Izvor: J. Pajčić, *Djelovanje Zemaljske uprave za Slavoniju*: 58–60.

¹²⁶ J. Pajčić, *Djelovanje Zemaljske uprave za Slavoniju*: 148, 149, 155.

¹²⁷ Pejačevići (Pejacsevich) se smatraju hrvatskom plemićkom obitelji. Potekli su od sina bosanskoga kralja Stjepana Dabiše, koji je sredinom XIV. stoljeća pobjegao u Bugarsku. Jedan od njegovih nasljednika, Dmitar, prvi je koji se imenovao *Pejačevićem* prema bugarskom gradu Pejačevu. Obitelj je svoj vrhunac doživjela za vladavine habsburškoga cara i hrvatsko-ugarskoga kralja Josipa II. Marko III. Pejačević bio je vlasnik mitrovačkoga vlastelinstva, kojega je 1749. godine zamijenio za Viroviticu i Retfalu kod Osijeka u pregovorima s caricom i kraljicom Marijom Terezijom. Od 1772. godine temeljem vojnih zasluga stekli su nasljedni grofovski naslov s pridjevkom „Virovitički“ (*de Veröcze*). Izvor: „Pejačević“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47322> (26. rujna 2022.).

¹²⁸ Josip Adamček, „Prilozi povijesti Virovitice (od sredine 18. do sredine 19. stoljeća)“, u: *Virovitički zbornik 1234-1984 : zbornik radova sa Znanstvenog skupa "Virovitica u prošlosti i sadašnjosti", održanog u Virovitici od 2. do 3. listopada 1984. godine : u povodu obilježavanja 750. godišnjice spomena i 40. godišnjice oslobođenja Virovitice* (ur. Andre Mohorovičić). Virovitica: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Skupština Općine Virovitica, 1986: 157–158.

¹²⁹ Rudolf Horvat, *Povijest grada Virovitice*: 57–59.

Virovitici su u to doba djelovale i visoke škole filozofije, teologije i retorike te javna ljekarna i liječnik (ranarnik).¹³⁰

U to doba dolazi i do povećanja stanovništva Virovitice uslijed kolonizacije iz različitih dijelova hrvatskih zemalja. Od 1757. godine, kada je Virovitica imala 400 domaćinstava, broj je 1783. godine porastao na 550. Prema kanonskoj vizitaciji iz 1799. godine brojila je 2975 katolika, 25 pravoslavaca i 40 Židova. U Virovitici tada živi nekoliko plemićkih obitelji, vlastelinski i županijski službenici, biskupovi decimatori, županijski i vlastelinski panduri, kirurg, bilježnik, poštar i dr. Time se Virovitica prometnula među najmnogoljudnije i najrazvijenije gradove kontinentalne Hrvatske u ranomodernom dobu. Onomad su od Virovitice jedno više žiteljstva imali Varaždin i Koprivnica, a manje su imali Zagreb, Križevci, Karlovac i Požega. Virovitica je, stoga, tijekom XVIII. stoljeća postala središte vlastelinstva i urbanizirano kontinentalno naselje. Izgrađeno je više javnih zgrada poput komorske uprave, uprave tridesetnice, solnoga ureda i vojarnje.¹³¹

Poznati ranomoderni njemački putopisac Friedrich Wilhelm von Taube (1728. – 1778.)¹³² opisao je Viroviticu tijekom XVIII. stoljeća na sljedeći način:

„Virovitica je gusto naseljeno i živahno trgovište u plodnom i ugodnom kraju. Južno od Virovitice postoji velika i vinorodna gora preko koje vodi zemljana cesta. Ova je cesta dosta zapuštena, da se tuda ne može po noći putovati bez pogibelji za život. Cesta prelazi preko najvišeg brda, a veoma je uska i bez zaslona, premda su duboke doline s obje strane. (...) U Virovitici se nalazi dobro građena županijska kuća, u kojoj stalno boravi županijski činovnik. Usred trgovišta leži na povišem brežuljku jedna stara

¹³⁰ Vidjeti više u: Vlatko Smiljanić, *Doprinosi Župe i Franjevačkoga samostana sv. Roka razvoju odgojno-obrazovnih djelatnosti u Virovitici tijekom XVIII. i XIX. stoljeća*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2020. (Diplomski rad).

¹³¹ J. Adamček, „Prilozi povijesti Virovitice (od sredine 18. do sredine 19. stoljeća)“: 160–169.

¹³² Friedrich Wilhelm von Taube (1728. – 1778.) bio je državni službenik u Austriji. Studirao je pravo i proputovao Europu, Afriku i Sjevernu Ameriku. Poslije odvetničke karijere službovao je kod carskoga i kraljevskoga komornika i carskoga dvorskog savjetnika i tajnoga savjetnika te imao respektabilnu službeničku karijeru u Londonu i Beču. U službi cara i kralja Josipa II. proputovao je Slavoniju, Erdelj i Vojnu krajinu krajem 70-ih godina XVIII. stoljeća. U kontekstu doktorskoga rada ključno je njegovo putopisno djelo *Povijesni i zemljopisni opis kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema* (puni naziv djela glasi *Povijesno-zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Kneževine Srijemske, kako po njihovu prirodnom ustrojstvu, tako i po sadašnjem ustrojstvu i novom uređenju u stvarima crkvenim, građanskim i vojničkim*; njem. *Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und Herzogthumes Syrmien, sowol nach ihrer natürlichen Beschaffenheit, als auch nach ihrer itzigen Verfassung und neuen Einrichtung in kirchlichen, bürgerlichen und militärischen Dingen*), koji je prvi puta objavljen u Leipzigu 1777., tj. 1778. godine. Knjiga je 2012. prevedena i objavljena na hrvatski jezik. Izvor: Stjepan Sršan, „Friedrich Wilhelm von Taube: Opis Slavonije i Srijema 1777./8. godine“ *Medicinski vjesnik* 44 (2012): 183–184.

četverouglasta i poluopustošena utvrda. Ova je okružena širokom, ali već ispunjenom grabom.“¹³³

Taube je opisom potkrijepio Mažuranove i Akamčekove navode, a i potvrdio rad županije kao javne službe. Razvoj Virovitice tijekom sredine XVIII. stoljeća omeli su i razorni potresi od 27. lipnja i 8. srpnja 1757. godine¹³⁴, kada su osobito teško stradali nova župna crkva i samostan. Njihova je obnova trajala sve do 1776. godine.¹³⁵ Osim toga, izbila su i dva velika požara 20. svibnja 1778. i 29. studenoga 1783. godine.¹³⁶

Kako Taube navodi, u Virovitici se nalazila županijska zgrada. No, u njoj je bio pohranjen samo arhiv, dok je sjedište županije ostalo u Osijeku. Osim arhiva, virovitička županijska kuća služila je kao sjedište kotarskoga plemićkog suca (lat. *domus districtualis*), a u to doba zasebno je izgrađena i općinska zgrada (lat. *domus oppidi*).¹³⁷ Prvi virovitički župan novoobnovljene županije bio je Ljudevit Patačić od Zajezde¹³⁸, a njemu podređeni javni službenici prebivali su u Virovitici¹³⁹, o čemu svjedoči i Taube. Tako su u Virovitici, između ostalih, stolovali veliki sudac Josip Delimanić i mali sudac Karlo Odošić.¹⁴⁰

Prikaz povijesti Virovitice tijekom XVIII. stoljeća pokazuje da je njezin razvoj bio rezultat utjecaja politike bečkoga Dvora s jedne strane i staleških probitaka s druge. Vojno i činovničko stanovništvo isticalo je svoje privilegije zbog ratnih zasluga, dok su županijska i gradska vlast bile produžena ruka Beča na terenu. Stanovništvo je strateški naseljavano zbog obrade zemlje i naplate poreza. Za njihov je duhovni život brinuo red franjevac koje je također vlast pozvala na povratak u Viroviticu poslije osmanske najezde. Urbanim razvojem dolazi i do odgojno-obrazovnog razvoja do te mjere da virovitički franjevci osim pučke škole imaju i tri visoke škole. Virovitički slučaj pokazuje da je mit kako je prosvjetiteljstvo proizlazilo kroz osobu vladara. Dok je kod, primjerice, francuskih prosvjetitelja lišavanje od religije bio oslonac za intelektualni razvoj, u Virovitici to nije slučaj. Tradicija povezanosti s katoličkom Crkvom

¹³³ V. Brešić, *Knjiga o Virovitici*: 62.

¹³⁴ Dragutin Cvijanović, „Jači potresi (\geq VI⁰ MCS) u SR Hrvatskoj“ *Geološki vjesnik* 19 (1965): 143, 146, 160.

¹³⁵ Danijel Reponj, „1757. godina“ *Virovtica.com* (2008): <http://www.virovtica.com/?do=story&cmd=19> (27. rujna 2022.).

¹³⁶ J. Adamček, „Prilozi povijesti Virovitice (od sredine 18. do sredine 19. stoljeća)“: 170.

¹³⁷ J. Adamček, „Prilozi povijesti Virovitice (od sredine 18. do sredine 19. stoljeća)“: 169–170.

¹³⁸ Stjepan Sršan, *260 godina od obnove Virovitičke županije 1745.-2005.* Virovitica: Virovitičko-podravski županija 2005: 8.

¹³⁹ U Hrvatskomu državnom arhivu i arhivskom fondu HR-HDA 33 Virovitička županija (*Comitatus Veröczensis*) 1743. – 1850. navodi se popis službenika, ali samo za razdoblje od 1745. do 1751. godine, dakle, u vremenu kada obitelj Mirka Danijela Bogdanića još nije prebivala u Virovitici. Izvor: N.N., „Obavijesna pomagala, HDA-33/V – 1“ (1964): 3 <http://arhinet.arhiv.hr/Pages/PdfFile.aspx?Id=579> (27. rujna 2022.).

¹⁴⁰ V. Brešić, *Knjiga o Virovitici*: 54–55.

bila je obrana od drugoga svijeta i druge civilizacije koja je 132 godine upravljala Viroviticom i njezinom okolicom, ali i oslonac za odgojno-obrazovni i kulturni napredak.

VIII. ŽIVOTOPIS

8.1. Opći podaci i mladost

U matičnoj knjizi krštenih virovitičke župe za studeni 1760. godine na stranici 320 piše da je 5. studenoga 1760. godine rođen Emericus Bogdanich od roditelja Nikolausa i Anne Bogdanich. Kumovi su bili D. Adamus i Maria Illich, a potpisan je svećenik p. Anselmo.¹⁴¹ Prema matičnim knjigama vjenčanih u virovitičkoj župi Nikola Bogdanić (*Bogdanich*) i Ana rođ. Gjurković (*Gyurkovich*) sklopili su brak 24. siječnja 1754. godine. Taj nam podatak potvrđuje da su Bogdanići u Virovitici živjeli jamačno od toga dana. Nakon smrti prve supruge, Nikola Bogdanić se vjenčao s drugom suprugom Anom rođ. Damjanić (*Damianich*). U oba braka imao je čak desetero djece, jednoga sina i devet kćeri:

Evu, rođenu 25. kolovoza 1758.;

Mirka (Danijela) rođenoga 5. studenoga 1760.;

Anu, rođenu 21. listopada 1762.;

Mariju, rođenu 2. ožujka 1764.;

Julijanu, rođenu 27. studenoga 1766.;

Julijanu¹⁴², rođenu 28. prosinca 1768.;

Katarinu, rođenu 23. studenoga 1770.;

Magdalenu, rođenu 21. lipnja 1772.;

Francisku, rođenu 28. travnja 1774. i

Magdalenu, rođenu 24. studenoga 1776. godine.¹⁴³

¹⁴¹ HR-DAOS (Državni arhiv u Osijeku) L.1.3. Matične knjige [0500] Zbirka matičnih knjiga; 1686-1963: knj. 1430; 40. AP. Virovitica, Matična knjiga rođenih 1746–1805.

¹⁴² U to vrijeme bio je običaj davanja istoga imena djetetu ako je prvo dijete preminulo.

¹⁴³ HR-HDA-1448 (Hrvatski državni arhiv) Zbirka mikrofilmova matičnih knjiga i popisa obitelji, Župa Virovitica, Matična knjiga vjenčanih 1746–1857, M-1410; Matična knjiga rođenih 1746-1805, M-1407.

Mađarska povjesničarka Magda Vargha tvrdi da je Nikola Bogdanić bio plemić i vojni časnik, a pri tomu navodu se ne poziva niti na jedan izvor koji bi ga dokazao. Međutim, takva pretpostavka korespondira s prethodnom raščlambom Bogdanićeva obiteljskoga porijekla. S druge strane, Tatjana Kren pri tome upozorava da u posveti ocu Nikoli u *Dogodjajima svieta* Mirko Danijel Bogdanić svoga oca naziva pučaninom, ali misleći na njegovo političko oprjedjeljenje u duhu jozefinizma, gdje se imaginarno težilo ravnopravnosti puka, dostupnosti obrazovanja te smanjenja plemićkih privilegija, što u stvarnosti nije bilo u potpunosti tako.¹⁴⁴

Na sličnom tragu je i Reisz T. Csaba, kada tvrdi da se malo znade o obitelji Mirka Danijela Bogdanića, što nije neobična spoznaja za proučavanje obiteljskih povijesti (genealogije) u Hrvatskoj tijekom XVIII. stoljeća. Zapravo, jasnije podatke o njegovu životu možemo imati od doba njegova studija u Ugarskoj od 1781. godine. Međutim, Reisz ipak navodi neke preciznije informacije koje u hrvatskoj historiografiji nisu bile poznate do njegova vremena. Primjerice, spominje da je Nikola Bogdanić rođen oko 1728. godine i da je bio u službi župana Virovitičke županije, a zatim vladara. Pri tome ne razjašnjava u kojoj točno službi župana i u kojoj službi vladara. Jedino što se iz toga navoda može zaključiti jest da je bio dio vladajuće županijske administracije ili da je bio u vojnoj službi. Umro je kao udovac 12. ožujka 1806. godine.¹⁴⁵ Također, Reisz i mađarska povjesničarka Domokosné Vargha tvrde da je Nikola Bogdanić bio vojnik kojega se često premještalo pa je zbog toga Mirko Danijel rođen u Virovitici.¹⁴⁶

Još jedan izvor potvrđuje status i ugled obitelji Bogdanić u Virovitici. Naime, prema ugarskom povjesničaru Eleku Horányiju, Mirko Danijel Bogdanić je rođen od uglednih roditelja (lat. *honestis parentibus*). Između ostaloga, Horány opisuje mladenačku narav Mirka Danijela sljedećim riječima:

„Svoj vrsni duh i hvale vrijednu marljivost posvetio je od mladosti njegovanju lijepih umjetnosti, a od njih je, slijedeći tajnu privlačnost svoje naravi, izabrao pjesništvo kao najdraže, tako da se činilo da je mnoge na tom

¹⁴⁴ Tatjana Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“ *Kartografija i geoinformacije* 9/14 (2010): 199.

¹⁴⁵ Csaba T. Reisz, „Rendkívüli Genie ... a monarchia egyik első matematikusa“ *Magyar Nemzeti Levéltár, Címlap, A hét hét dokumentuma* (31. siječnja 2017.) https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/rendkivuli_genie_a_monarchia_egyik_elso_matematikusa (6.listopada 2022.).

¹⁴⁶ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 107.; Domokosné Vargha, „A Mappa Hungariae csillagásza“. *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csillort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszata/> (7. listopada 2022.).

polju nadmašio. Ima kratkih pjesama, elegija i epigrama od kojih su neki objavljeni.¹⁴⁷

Isti podatak naveden je u *Biographisches Lexikonu des Kaiserthums Oesterreich* Constantina Wurzbacha iz 1857. godine, kako je Mirko Danijel Bogdanić odrastao u skromnim životnim okolnostima, ali je bio dijete uglednih roditelja.¹⁴⁸

Prema hrvatskomu astronomu Otonu Kučeri, Mirko Danijel Bogdanić je rođen 5. studenoga 1760. godine i to je prvi točan podatak datuma njegova rođenja u hrvatskoj literaturi. Naime, u nekim se publicističkim djelima pogrešno navodi da je rođen 1762. godine. Danijel mu je bilo svjetovno ime, dok je ime Mirko (Emerik, Emericus) bilo krsno ime jer je rođen na spomendan svetoga Mirka.¹⁴⁹ U odnosu na druge do sada citirane autore, Kučera pruža informacije o drugačijem Bogdanićevom djetinjstvu, a izvore o svojim spoznajama ne navodi. Tvrdi da je odrastao u siromašnim prilikama, pa mu se čini da je očeva želja bila da se Mirko Danijel posveti svećeništvu. Kučera je jedini autor koji navodi taj podatak i ne spominje izvor te spoznaje. Na tvrdnju o siromaštvu Tatjana Kren opravdano objašnjava da Kučera zapravo opravdava činjenicu o mnogobrojnoj Bogdanićevoj obitelji koju je bilo potrebno prehraniti.¹⁵⁰ Unatoč tome, Mirko Danijel se odlučio posvetiti matematici i astronomiji što opovrgava siromaštvo njegove obitelji.¹⁵¹

Iz općih podataka i mladosti Mirka Danijela Bogdanića možemo zaključiti da je potomak doseljeničke obitelji u Viroviticu. Za njegova oca Nikolu moguće je tvrditi da je vršio i(li) vojnu i(li) administrativnu službu u gradu, tj. županiji, iako o tome ne postoje konkretniji pisani izvori. Temeljem takvoga položaja, uz to što je bio ugledan građanin svojom službom, mogao je primjereno financijski skrbiti za svoju višečlanu obitelj. Upravo su Nikolino porijeklo, karijera i materijalni oslonac bili temelj za daljnje obrazovanje i razvoj jedinoga sina u obitelji.

¹⁴⁷ Elek Horányi, *Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*. Budim, 1792: 506.; Lajos Bartha, „Danijel Mirko Bogdanić“ *Baština: časopis Gradskog muzeja Virovitica* 2 (2008): 78.

¹⁴⁸ Lajos Bartha, „Bogdanich Imre Dániel felsőgeodéziai méréseinek eredményei Lipszky Magyarországtérképének tükrében“ u: *A magyar térképészet nagyjai* (ur. Plihál Katalin, Reisz T. Csaba, Török Enikő) Budapest: Osiris, 2001: 27–33.

¹⁴⁹ Sveti Emerik [mađ. *Szent Imre*, hrv. Sveti Mirko] (Vesprim, 1007. – Sälard 2. rujna 1031.) bio je ugarski kraljević i svetac iz dinastije Arpadović. Sin je sv. Stjepana, prvoga ugarskog kralja i prijestolonasljednik. Odgajan je u strogom i astektskom duhu. Stradao je tijekom lova nesretnim slučajem. Na njegovu se grobu u Bazilici Naše Gospe u Székesfehérváru dogodilo nekoliko ozdravljenja i obraćenja pa je 5. studenoga 1083. godine kralj Ladislav I. iskopao njegove zemaljske ostatke, a papa Grgur VII. (1073. – 1085.) ga je proglasio svecem katoličke crkve. Emerik se u likovnoj umjetnosti najčešće prikazuje u viteškom odjelu s krunom i ljiljanom. Izvor: N.N. „Sveti Emerik, mađarski kraljević“ *Sveci.net* (2014.) <http://sveci.net/index.php/2-uncategorised/443-sveti-emerik> (16. studenoga 2022.).

¹⁵⁰ Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 199.

¹⁵¹ Oton Kučera, „Astronom D. M. Bogdanić“ *Spomen cvieće iz hrvatskih i slavenskih dubrava*. Zagreb: Matica hrvatska, 1900: 585.

8.2. Obrazovanje

Kako u hrvatskoj tako i u ugarskoj, tj. mađarskoj literaturi, postoje različite teorije o početnom obrazovanju Mirka Danijela Bogdanića. Podaci su, kao što tvrdi Dadić, nepotpuni, a u ponekim slučajevima i proturječni.¹⁵² Tom mišlju nastavlja da je Bogdanić školovanje započeo u Zagrebu, a 1778. godine nastavio ga u Pešti.¹⁵³ Identično smatra i Bazala, koji preciznije tvrdi da je Bogdanić prethodno studirao filozofiju u Zagrebu, ali ne poziva se na niti jedan povijesni izvor kako bi to dokazao.¹⁵⁴

Prema Kren, Bogdanić je napustio Viroviticu kada mu je bilo najviše devet godina života, dakle krajem 1769. godine, a za razdoblje koje slijedi u njegovu životu, a odnosi se na obrazovanje, pruža dvije teorije. O školovanju u mlađoj dobi niti jedan autor ne navodi konkretne podatke. Prema prvoj, školovao se kod isusovaca i prebivao u njihovu zagrebačkom konviktu, a prema drugoj se školovao unutar granica Ugarske.¹⁵⁵ O školovanju u mlađoj dobi u rodnomu gradu Virovitici niti jedan autor ne navodi konkretne podatke. Postavku da se ipak školovao u Zagrebu korespondira činjenica da je zagrebačka isusovačka gimnazija, kako je prethodno već napomenuto, učenicima usađivala svijest o nacionalnoj pripadnosti i imala je izuzetno kvalitetan nastavni program i učiteljski kadar.¹⁵⁶ Takvu tvrdnju dodatno potiču Franjo Fancev¹⁵⁷ i virovitički novinar Vilko Bužek, koji tvrde je Bogdanić završio školovanje u Zagrebu 1780. godine.¹⁵⁸

Nije moguće pouzdano tvrditi je li Bogdanić pohađao zagrebačku isusovačku gimnaziju i je li boravio u isusovačkom konviktu bez uvida u predmetno arhivsko gradivo. Prema podacima iz arhivskoga gradiva današnje I. zagrebačke gimnazije koja je pravna slijednica isusovačke ranomoderne gimnazije, tijekom XVIII. stoljeća zavod je bio podijeljen na *Arkigimnaziju* sa šest nižih razreda i *Academiū scientarium* kao zavod viših razreda gdje su se predavale filozofija, pravo i teologija. Po ukidanju isusovačkoga reda 1773. godine, upravo u vrijeme kada bi se Bogdanić trebao tamo školovati, zavod je bio pod privremenom biskupskom upravom. Odlukom carice i kraljice Marije Terezije 1776. godine zavod je preuzela država i iz

¹⁵² Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 387.

¹⁵³ Žarko Dadić, „BOGDANIĆ, Mirko Danijel (Daniel Emerik)“ *Hrvatski biografski leksikon* (1989.) <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2217> (16. listopada 2022.).

¹⁵⁴ V. Bazala, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*: 232.

¹⁵⁵ T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 42.

¹⁵⁶ T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 199.

¹⁵⁷ Franjo Fancev, „Bogdanić, Mirko Danijel“ *Hrvatska enciklopedija* (Sv. 2). Zagreb: Naklada Hrvatsko izdavačakog bibliografskog zavoda, 1941: 712.

¹⁵⁸ T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 201.

njega ustanovila Kraljevsku akademiju znanosti s Glavnom gimnazijom.¹⁵⁹ Uvidom u arhivsko gradivo o učenicima od 1776. do 1781. godine utvrđeno je da se Mirko Danijel Bogdanić školovao pri zagrebačkom kolegiju od 1777. godine.¹⁶⁰ Uvršten je u *Calculus Deminor Philosophia in primum annum Auditoru min Caesareo Regia Academia Zagrabienzi anno 1778 Pro Secundo Semestri*.¹⁶¹ Zatim, njegovo se ime nalazi u *Catalogus Auditorum Matheseon Anni 1778. In examine finali*, gdje je naveden kao stanovnik Virovitice (lat. *civis Veroczeni*), star šesnaest godina, književno obrazovan s dobrim ocjenama i religiozan.¹⁶² U *Informationes Cascales ex Historiae Religionis 57-80* naveden je kao *liberissimus Veroczensis*, star 18 godina, ima roditelje (lat. *habet parentibus*) te dobre ocjene.¹⁶³ Također, uvršten je u *Relation De Auditoribus Physica Pro Primo Semestri Anni MDCCLXXX* s dobrom ocjenom.¹⁶⁴ U konačnici, naveden je i u *Informatio Secundi Sestrestis De Philosophis Secundi Anni ex Re Rustica Anno MDCCLXXX* s prosječnom ocjenom.¹⁶⁵ U dosadašnjoj literaturi niti jedan od hrvatskih ili inozemnih istraživača nije se pozivao na navedeno arhivsko gradivo. Ovim istraživanjem nepobitno je utvrđeno da je srednje obrazovanje Bogdanić završio u zagrebačkom kolegiju slušajući filozofiju. Je li pritom boravio u konviktu, tj. Gojilištu svetoga Josipa, arhivsko gradivo takvu postavku ne može potvrditi jer za predmetno razdoblje ne postoje arhivski izvori, no to je moguće pretpostaviti.¹⁶⁶

Prema Reiszu, Mirko Danijel Bogdanić je osnovno i srednje obrazovanje završio u Ugarskoj, što prethodno citirano i analizirano arhivsko gradivo osporava. Međutim, 1782. godine Bogdanić se upisao na tadašnje Sveučilište u Budimu i na Tehnički institut koji je iste godine osnovan i nosio je naziv *Institutum Geometricum*. Istaknuo se poznavanjem matematičkih i astronomskih problema te njihovim rješenjima tako da je po diplomiranju

¹⁵⁹ Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu, D. Odgoj i obrazovanje, D.2. Srednje škole, HR-DAZG-102 I. klasična gimnazija u Zagrebu (3. studenoga 2008.) <http://www.daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-102-i-klasicna-gimnazija-u-zagrebu> (21. listopada 2022.).

¹⁶⁰ HR-DAZG-102 (Državni arhiv u Zagrebu) I. klasična gimnazija u Zagrebu. 25616, 6, *Ex historiae 2ndi anni Philosphia*.

¹⁶¹ HR-DAZG-102 I. klasična gimnazija u Zagrebu. 25616, 7, *Calculus Deminor Philosophia in primum annum Auditoru min Caesareo Regia Academia Zagrabienzi anno 1778 Pro Secundo Semestri*, 1.

¹⁶² HR-DAZG-102 I. klasična gimnazija u Zagrebu. 25616, 8, *Catalogus Auditorum Matheseon Anni 1778. In examine finali*, 1.

¹⁶³ HR-DAZG-102 I. klasična gimnazija u Zagrebu. 25616, 28, *Informationes Cascales ex Historiae Religionis 57-80*, 1.

¹⁶⁴ HR-DAZG-102 I. klasična gimnazija u Zagrebu. 25616, 29, *Relation De Auditoribus Physicae Pro Primo Semestri Anni MDCCLXXX*, 1.

¹⁶⁵ HR-DAZG-102 I. klasična gimnazija u Zagrebu. 25616, 30, *Informatio Secundi Sestrestis De Philosophis Secundi Anni ex Re Rustica Anno MDCCLXXX*, 1.

¹⁶⁶ M. T., „HR-DAZG-235 Plemićki konvikt u Zagrebu“ Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu (5. studenoga 2008.) <http://www.daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-235-plemicki-konvikt-u-zagrebu> (16. studenoga 2022.).

pozvan na sveučilište kao privatni nastavnik, tj. asistent više matematike bez plaće. Bogdanić je podjednako dobro čitao, pisao i govorio mađarski, njemački, hrvatski, latinski, francuski, talijanski i engleski jezik. Njegov profesor Ivan Paskvić¹⁶⁷ kasnije ga je opisao sljedećim riječima:

„Bogdanić je izvanredan i svakako je jedan od prvih matematičara Austrijske Monarhije.“¹⁶⁸

Prema Horanyiju, između 1781. i 1782. godine Bogdanić se upisuje u glavno obrazovno središte hrvatskih studenata, Sveučilište u Grazu.¹⁶⁹ Otuda je nastavio studirati na Sveučilištu u Budimu, koje je kasnije preseljeno u Peštu. Na tom je sveučilištu prvi profesor matematike bio Josip Mitterpacher¹⁷⁰, a 1778. godine, kada je umro naslijedio ga je već spomenuti Ivan Paskvić. Kad je Paskvić napustio profesorsko radno mjesto 1797. godine naslijedio ga je Zagrepčanin Franjo Bruna¹⁷¹ (1745. – 1891.), bivši isusovac, a od toga vremena asistent na budimskoj zvjezdarnici.¹⁷² Prema Kren, Bogdanić i Paskvić su se upoznali oko 1781. godine u Grazu, gdje

¹⁶⁷ Ivan Paskvić (Senj, 1754. – Beč, 1829.) bio je hrvatski astronom fizičar i matematičar. Studirao je u Grazu (1778. – 1782.) i Budimu (od 1782.), gdje je djelovao kao asistent na katedri za fiziku (1784. – 1789.), profesor matematike (1789. – 1797.) i upravitelj budimske zvjezdarnice (1803. – 1824.). Bavio se mehanikom, matematikom, teorijom strojeva, astronomijom i višom geodezijom. Metodom njihala odredio je spljoštenost planeta Zemlje. Suradivao je s najvećim znanstvenicima svoga vremena. Njegov značaj u povijesti znanosti potvrđuje da je prema njemu i prozvan planetoid br. 11191.

Izvor: „Paskvić, Ivan“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46897> (21. listopada 2022.).

¹⁶⁸ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 108.; Csaba T. Reisz, „Rendkívüli Genie ... a monarchia egyik első matematikusa“ *Magyar Nemzeti Levéltár, Címlap, A hét dokumentuma* (31. siječnja 2017.) https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/rendkivuli_genie_a_monarchia_egyik_első_matematikusa (6. listopada 2022.).

¹⁶⁹ Vidjeti više u: Hrvoje Petrić, „Hrvatski studenti na srednjovjekovnim sveučilištima“ *Hrvatski povijesni portal: elektronički časopis za povijest i srodne znanosti* (9. travnja 2008.) <https://povijest.net/hrvatski-studenti-na-srednjovjekovnim-sveucilistima/> (16. studenoga 2022.).

¹⁷⁰ Josip Mitterpacher (Belje, 1739. – Pešta, 1788.) bio je matematičar, doktor humanističkih znanosti i sveučilišni profesor. Imao je plemićko porijeklo. Studirao je u Pečuhu. Od 1768. do 1773. bio je upravitelj Theresianuma u Beču. Poslije raspuštanja isusovačkoga reda djelovao je kao nastavnik matematike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Trnavi, Budimu i Pešti. Osnovao je višu matematičku katedru za razvoj matematičkog i inženjerskog obrazovanje gdje je djelovao do smrti. Od 1776. do 1777. bio je dekan Fakulteta humanističkih znanosti, a od 1780. do 1781. rektor sveučilišta. Sudjelovao je u organizaciji Instituta Geometricum, gdje je predavao višu matematiku i teoriju viših kvantiteta. Oporučnuo je ostavio svoje nasljedstvo fakultetu na kojemu je radio za pomoć siromašnim katoličkim studentima. Izvor: „Mitterpacher, József“, *Magyar Katolikus Lexikon*. Budimpešta: Szent István Társulat, 1980–2013. <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mitterpacher.html> (21. listopada 2022.).

¹⁷¹ Franjo Bruna (Zagreb, 1745. – Pešta, 1817.) bio je hrvatski astronom matematičar i meteorog. Studirao je teologiju u Grazu. Godine 1780. imenovao je trećim astronomom zvjezdarnice u Budimu. Astronomska motrenja objavljivao je u *Ephemerides astronomicae*, a osobito pomrčine Jupiterovih satelita te opozicije Marsa, Jupitera i Saturna sa Suncem. Bavio se i meteorologijom: mjerio je tlak, temperaturu, vlagu, smjer vjetera i količine oborina oko budimske zvjezdarnice. Poslije umirovljenja Ivana Paskvića preuzeo je mjesto profesora više matematike, a djelovao je i kao rektor peštanskoga sveučilišta. Izvor: Žarko Dadić, „Franjo Bruna kao astronom i meteorolog“ *Vrela i prinosi* 18 1990/1991: 12–20.

¹⁷² Ž. Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*: 336.

je Bogdanić bio student, a Paskvić naučnik u razdoblju od 1778. do 1782. godine.¹⁷³ Također, smatra da se Bogdanić susretao s Ignjatom Martinovićem u Beču, poznatim znanstvenikom budinskoga kulturnog kruga hrvatskih franjevačkih učenjaka.¹⁷⁴

Horanyijev iskaz potvrđuje arhivski dokument u kojemu stoji da je Bogdanić djelovao kao *logicus* na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Grazu 1781. godine. Te se akademske godine očito upisao na gradačko sveučilište što znači da je tako nastavio školovanje poslije zagrebačkoga kolegija. Potpisan je kao *Bogdanich Emericus Illyrus Verocesis*.¹⁷⁵ Naveden je i kao *physicus* na istoj ustanovi 1782. godine i tu je također potpisan kao *Bogdanich Emericus Illyrus Verocesis*.¹⁷⁶ Osim toga, spomenut je među studentima Peštanskoga sveučilišta 1784./1785. godine.¹⁷⁷

Hrvatski učenjaci Franjo Bruna, Ivan Horvat, Ivan Paskvić i Josip Franjo Domin pripadali su hrvatskom znanstvenom astronomskom i matematičkom krugu na Peštanskom sveučilištu.¹⁷⁸ Dadić osim toga kruga navodi i značajan hrvatski kulturni krug koji djeluje uz budinske franjevce. To se može povezati s činjenicom da je Bogdanić također odgajan u virovitičkomu franjevačkom kulturnom krugu koji je pripadao velikoj franjevačkoj provinciji Bosne Srebrene.¹⁷⁹ Franjevci se također bave prirodnim znanostima i filozofijom, a njihov je najznačajniji predstavnik bio spomenuti Ignjat Martinović.¹⁸⁰

Razvoj praktične astronomije u ugarskih isusovaca započinje sredinom XVIII. stoljeća što je bilo temelj za daljnje djelovanje spomenutih hrvatskih učenjaka. Godine 1753. Maximilian Hell¹⁸¹ (mađ. *Hell Miksa*) osnovao je sveučilišnu zvjezdarnicu u Trnavi.

¹⁷³ Usp. Ivica Vuković i Anđa Valent, „Dva matematička priručnika Ivana Paskvića“ *Prirodoslovlje: časopis Odjela za prirodoslovlje i matematiku Matice hrvatske* 1–2/18 (2018): 60.

¹⁷⁴ T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760–1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 203.

¹⁷⁵ Universitätsbibliothek Graz, *Matricula Universitatis Graeciensis*, II. Band. 1771–1828. Handschrift, Numerus 58.

¹⁷⁶ Universitätsbibliothek Graz, *Catalogi studiosorum Universitatis et Lycei Graeciensis* (1763) 1782–1822. Handschriftensammlung, Manuscriptum 1694/I–V.

¹⁷⁷ Magyar Országos Levéltár (MOL) Helytartótanácsi Levéltár; Departamentum litterario-politicum (C. 67). D. Budensis, Fons 2, Positio 96, 1784, 294; D. Budensis, Fons 2, Positio 162, 1785.

¹⁷⁸ Više o tome vidjeti: Žarko Dadić, „Croatian astronomers in Hungary by the end of the 18th and the beginning of the 19th century“ *Hvar Observatory Bulletin Supplement* 6/1 (1982): 115–122.

¹⁷⁹ Više o tome vidjeti: Franjo Emanuel Hoško, *Slavonska franjevačka ishodišta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost 2011.; Franjo Emanuel Hoško, *Slavonska franjevačka učilišta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost 2011.

¹⁸⁰ Ž. Dadić, *Egzaktna znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*: 340.

¹⁸¹ Maximilian Hell (Schemintz, 1720. – Beč, 1792.) bio je ugarski astronom i isusovac. Od 1744. godine posvetio se studiju matematike i astronomie i djelovao je kao pomoćnik Josepha Franza, ravnatelja zvjezdarnice u Beču. Radio je kao profesor matematike u Klagenbergu 1752., a 1755. imenovao je ravnateljem carske zvjezdarnice u Beču. Započeo je 1757. izdavanje časopisa *Ephemerides astronocae ad meridianem Vindobonensem*. Izvor: Henry Brock, „Maximilian Hell“, *The Catholic Encyclopedia* (7). New York: Robert Apleton Company, 1910. <https://www.newadvent.org/cathen/07211a.htm> (21. listopada 2022.).

Zvezdarnica se zajedno sa sveučilištem preselila u Budim, a promatranja su započela u Dvorskoj palači 1779. godine.¹⁸²

Prema Varghi, omiljeni Bogdanićevi učitelji bili su Josip Mitterpacher i Ivan Paskvić. Osim toga, autorica ističe svjedočanstvo Ferenc Kazinczyja¹⁸³ koji je u jednom od svojih pisama zabilježio kako je uživao gledati da se mladi Bogdanić i njegov učitelj Paskvić razonođuju teškim matematičkim zadacima. U sveučilišnoj svjedodžbi od 11. travnja 1796. godine Mirka Danijela Bogdanića, dekan Franjo Josip Domin¹⁸⁴ je zabilježio sljedeće:

„Danijel Mirko Bogdanić danas je na Fakultetu humanističkih znanosti polagao ispit iz diferencijalnoga i integralnoga računa i više matematike i više geometrije, i postigao odličan rezultat. Naučio je praktičnu geometriju na takvoj razini da je dobio nagradu ove godine. Uz latinski, govori mađarski, hrvatski, njemački, francuski, talijanski, i ako treba za matematiku, engleski.“¹⁸⁵

Među svojim vršnjacima Bogdanić se isticao bogatim astronomijskim znanjem. Zbog toga je za nagradu poslan u Beč, gdje je između 1793. i 1795. godine sudjelovao u astronomskim promatranjima pod vodstvom Franza Paula Triesneckera¹⁸⁶. Tijekom boravka u Beču mladi je Bogdanić napisao malu studiju o proračunu putanja kometa i njihova položaja

¹⁸² E. Horányi, *Nova Memoria Hungarorum Et Provincialium Scriptis Editis Notorum*: 506.

¹⁸³ Ferenc Kazinczy (Simian, 1759. – Széphalom, 1831.) bio je ugarski pjesnik. Radio je kao pravnik u raznim državnim službama. Poticao je obnovu mađarskoga jezika i prevođenje klasičnih djela, a uz to bavio se uređivanjem književnih časopisa i poticao je osnivanje književnih i kulturnih institucija. Iza sebe je ostavio bogatu korespondenciju s istaknutim europskim piscima.

Izvor: „Kazinczy, Ferenc“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31037> (21. listopada 2022.).

¹⁸⁴ Franjo Josip Domin (Zagreb, 1754. – Zagreb, 1918) bio je hrvatski fizičar i isusovac. Škovao se u Zagrebu, Beču, Leobenu i Grazu. Diplomirao je filozofiju i teologiju, a doktorirao matematiku i fiziku. Od 1777. do 1785. radio kao redoviti profesor teorijske i eksperimentalne fizike, mehanike i gospodarstva na Kraljevskoj akademiji znanosti u Győru, a od 1785. do 1792. u Peču. Bio je dekan Filozofskoga fakulteta u Pešti (1794. – 1796.) i rektor Sveučilišta u Pešti 1798. godine. Djelovao je u duhu novih Newtonovih i Boškovićevih fizikalnih učenja. Bavio se kemijom plinova, izvodio pokuse sa zračnim balonima, istraživao narav i širenje zvuka i elektroterapijom. Izvor: „Domin, Franjo Josip“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15849> (21. listopada 2022.).

¹⁸⁵ Žarko Dadić, „BOGDANIĆ, Mirko Danijel (Daniel Emerik)“ *Hrvatski biografski leksikon* (1989.) <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2217> (16. listopada 2022.); MOL Helytartótanácsi Levétár; Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 86/1, 1796.; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 109.

¹⁸⁶ Franz de Paula Triesnecker (Mallon, 1745. – Beč, 1817.) bio je austrijski astronom i isusovac. Studirao je filozofiju i matematiku. Naslijedio je Maximilliana Hella 1792. na mjestu ravnatelja bečke zvezdarnice, a na toj je dužnosti radio do kraja života. Uređivao je bečke Ephemeride poslije Hellove smrti zajedno s kolegom Burgom. U geografiji je odredio ili ispravio geografske dužine i širine brojnih mjesta te dovršio triangulaciju Donje Austrije i pomagao pri triangulaciji Galicije. Zaslužan je za izgradnju nove bečke zvezdarnice. Bio je član znanstvenih udruga u Breslau, Göttingenu, Münchenu, Sankt Peterburgu i Pragu.

Izvor: John Stein, „Francis a Paula Triesnecker“ *The Catholic Encyclopedia* (15). New York: Robert Apleton Company, 1912. <https://www.newadvent.org/cathen/15044a.htm> (21. listopada 2022.).

(*De orbitis cometarum ex observatis eorum tribus locis geocentricis analitice determinandis*), na temelju tada modernih istraživačkih metoda poznatoga francuskoga matematičara i astronoma Pierre-Simona Laplacea¹⁸⁷.¹⁸⁸ Bogdanić je kod Triesneckera u Beču objavljivao rezultate svojih astronomsko-matematičkih istraživanja u časopisu *Ephemerides Vindobonenses*.¹⁸⁹

Mirko Danijel Bogdanić je zasigurno pučko školovanje polazio u Virovitici što je bio temelj za daljnje obrazovanje u sklopu zagrebačke isusovačke gimnazije. Nastavnim je programom, potaknutim prosvjetiteljskim duhom vremena i modernim prirodoslovno-matematičkim tendencijama u znanosti, dobio kvalitetna osobna znanja iz područja astronomije, geodezije i matematike. Usputno je naučio čitati, govoriti i pisati šest europskih jezika što ga svrstava među značajnije intelektualce i poliglote njegova doba. Više obrazovanje Bogdanić ostvaruje u okrilju bivših isusovaca hrvatskoga porijekla na Peštanskomu sveučilištu s kojima započinje znanstvenu karijeru. Ove nam činjenice potvrđuju vrsnoću odgojno-obrazovnog rada u hrvatskim zemljama za daljnje školovanje i napredak hrvatskih intelektualaca izvan domovine.

¹⁸⁷ Pierre-Simon de Laplace (Beaumont-en-Auge, 1749. – Pariz, 1827.) bio je francuski astronom i matematičar. Na njegov je rani razvoj utjecao znameniti francuski enciklopedist Jean Baptista le Rond d' Alembert. Radio je u Uredu za zemljopisne koordinate u kojemu je više puta vršio službu predstojnika. Bavio se astronomskim promatranjima te proučavanjem plime i oseke. U fizici se bavio teorijom elektriciteta, kapilarnosti tekućina i toplinskim kapacitetima čvrstih tjelesa. Uveo je teoriju vjerojatnosti u sklopu matematičke discipline. Bio je član francuske Akademije znanosti i Američke akademije umjetnosti i znanosti. Nosio je titule grofa i markiza. Izvor: „Laplace, Pierre Simon de“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35431> (7. siječnja 2023.).

¹⁸⁸ Domokosné Vargha, „A Mappa Hungariae csillagásza“ *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csilltort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszata/> (7. listopada 2022.).

¹⁸⁹ O. Kučera, „Astronom D. M. Bogdanić“: 587.

8.3. Stručna i profesorska karijera

Kren smatra ključnim u povijesti onodobnih egzaktnih znanosti, osobito astronomije, što je 1757. godine ukinuta zabrana kopernikanskoga učenja o gibanju Zemlje¹⁹⁰, pa su novi pogled na takav koncept u svojim radovima pružili Ruđer Bošković i Isaac Newton. Time su otvoreni novi pristupi istraživanju astronomije, geografije i geodezije. Osim toga, određivanje zemljopisnih dužina tijekom druge polovice XVIII. stoljeća bio je jedan od najvažnijih problema koji je tada bio rješavan nakon otkrića kronografa¹⁹¹.¹⁹² Izuzev problema određivanja zemljopisne širine i dužine, postojao je politički problem određivanja nultoga meridijana. Austro-Ugarska je, primjerice, za početni meridijan birala tzv. „Francuski meridijan“ koji je prolazio otočićem El Hierro, najzapadnijim od Kanarskih otoka.¹⁹³

U svrhu zapošljavanja dodatno educiranih učitelja i popunjavanja nastavnih kadrova u Ugarskoj, naredbom cara i kralja Josipa II. od 24. studenoga 1785. godine osam asistenata Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Pešti raspoređeno je u gimnazije za izvanredne nastavnike s ciljem njihova usavršavanja u humanističkim predmetima i grčkom jeziku, kako bi bili prikladni za popunjavanje upražnjenih nastavničkih mjesta u gimnazijama.¹⁹⁴ Tomu svjedoči prijedlog Namjesničkoga vijeća o raspoređivanju asistenata u više gimnazije od 31. siječnja 1785. godine.¹⁹⁵ To se nazivalo učiteljskim kandidatom, tj. polaznikom srednjoškolskoga učiteljskog tečaja. Od 1775. godine tzv. „ponavljači“ su učili i pripremali se za srednjoškolske profesore u okviru studija koji je prethodno djelovao na Sveučilištu u Trnavi. Kandidati za učitelje polagali su prijamni ispit, korepetirali gradivo teološkoga, pravnoga, medicinskoga i humanističkoga studija te predmete više srednje škole i dobivali godišnju stipendiju od dvjesto forinti. Na peštanskom sveučilištu bilo je pet ponavljača u akademskoj godini 1782./1783., a

¹⁹⁰ Riječ je o konceptu heliocentričnoga sustava koji postavlja Sunce u središte svijeta. Takav je model promišljanja Zemljina smještaja u Sunčevu sustavu obnovio i razradio znameniti poljski znanstvenik Nikola Kopernik. Njime je Sunce postavljeno u središte oko kojega kruže planeti i ostala tijela poput planetoida, kometa i meteorida, dok su okolne zvijezde toliko udaljene da se njihova gibanja ne zapažaju.

Izvor: „Heliocentrični sustav“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=24853> (16. studenoga 2022.).

¹⁹¹ Kronograf je uređaj s kojim se na pokretnoj traci bilježi vremenski interval nekoga događaja. Služio je točnomu određivanju vremena.

Izvor: „Kronograf“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34176> (25. listopada 2022.).

¹⁹² Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 42.

¹⁹³ Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 44.

¹⁹⁴ MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia (A 58). 13 896, 1784, 377.; MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia 13 896, 1784.

¹⁹⁵ MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia, 2344, 1785.

šest u akademskoj godini 1783./1784. Školu ponavljača Josip II. je 1784. godine ukinuo, a 1785. stipendiste premjestio u osam velikih gradova: Bansku Bistricu, Bratislavu, Budim, Győr, Košice, Pečuh, Trnavu, Užgorod, Veliki Varadin i Zagreb.¹⁹⁶ U tu su kategoriju spadali i asistenti peštanskoga sveučilišta koji su trebali biti premješteni u kraljevske više gimnazije (arkigimnazije) kako bi predavali grčki jezik jer je, zapravo, tadašnja odluka vladara bila da se do daljnjega neće raspisivati natječaji za visokoučilišna profesorska zvanja. Kao nadomjestak tomu, samo će najbolji s nekih sveučilišnih odjela moći sudjelovati u nastavi u zvanju asistenta, što je ozakonjeno naredbom Josipa II. od 2. ožujka 1785. godine.¹⁹⁷

Premještaj je zahvatio i Mirka Danijela Bogdanića. Namjesničko je vijeće izdalo naredbu 29. ožujka 1785. godine Magistratu sveučilišta da ga pošalju u višu gimnaziju u Veliki Varadin.¹⁹⁸ Kako to ipak nije bila prvotna Bogdanićeva želja, svjedoči izvješće Magistra sveučilišta Namjesničkom vijeću od 12. travnja 1785. godine, gdje Magistrat sveučilišta izvještava Namjesničko vijeće da Bogdaniću nije dodijeljena stipendija kao asistentu, tj. nije zaposlen na Peštanskomu sveučilištu što očito znači da je Bogdanić zatražio stipendiju i zapošljavanje pa prihvaća zapošljavanje u Velikom Varadinu.¹⁹⁹

O tomu postoji Bogdanićeva pisana izjava sljedećega sadržaja:

„Dolje potpisani s poniznošću javljam uredu Akademije, da unatoč tomu što se bavim ozbiljnom znanostu (s prirodnim znanostima) te sam sve ostale prilike zbog toga propustio, prije svega sam bio željan takvoga života gdje bih bio od koristi za matematiku i filozofske znanosti, no Visoko je vijeće dobrotivo donijelo odluku da idem u Veliki Varadin za pomoćnoga nastavnika gramatike i humanističkih predmeta, stoga rado prihvaćam namještenje kao znak milosti Visokoga vijeća.“²⁰⁰

Iz ove je izjave također bilo vidljivo da je Bogdanić više usredotočen na znanstvenu, a manje na nastavnu djelatnost, no posao u Velikom Varadinu je prihvatio iz suštinskih egzistencijalnih razloga. Njegovo je zaposlenje prihvatila i Ugarska dvorska kancelarija te ga time potvrdila.²⁰¹ U Velikom Varadinu kao profesor matematike službovao je i Križevčanin

¹⁹⁶ MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia, 2344, 1785.

¹⁹⁷ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 2, Positio 151, 1785.

¹⁹⁸ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 2, Positio 152, 1785.

¹⁹⁹ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 2, Positio 182, 1785.

²⁰⁰ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 2, Positio 182, 1785.

²⁰¹ MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia, Fons 2, Positio 233, 1785.

Franjo Staindl²⁰², tako da Bogdanić nije bio jedini Hrvat koji je tamo živio i radio. U Velikom je Varadinu Bogdanić stupio u kontakt s Inženjerskim uredom Komore (mađ. *Mérnöki Hivatallal*, njem. *Königliche Ungarische Landes- Ober- Bau- Direktion*), što će biti presudno za njegovo geodezijsko i kartografsko znanje.²⁰³

Bogdanića se u akademiji u Velikom Varadinu smatralo uglednim profesorom, gdje je radio na Odsjeku za kvantitativne znanosti. Između 1785. i 1788. godine predavao je u Velikom Varadinu na Visokoj školi i Kraljevskoj akademiji, koje su u to doba imale zajedničku upravu i nastavni kadar. Radio je kao izvanredni profesor, a kratko vrijeme je radio, kao što je već istaknuto, i u Inženjerskom uredu Komore²⁰⁴.

Međutim, i dalje nije bio zadovoljan svojim nastavničkim statusom jer je želio viši znanstveni položaj. Naime, 1790. godine namjeravao je preuzeti upražnjeno radno mjesto na Katedri za fiziku Kraljevske akademije u Velikom Varadinu. U molbi za navedeni posao istaknuo je odličan uspjeh tijekom školovanja i uspješno položene javne ispite iz fizikalnih i matematičkih predmeta. O njegovom stručnom napretku iz toga dokumenta još doznajemo da je dvije godine predavao primijenjenu višu matematiku, najprije u Budimu, a zatim u Pešti. Osvojio je tri uzastopne nagrade za uspješne radne rezultate, a istodobno je predavao teorijsku višu matematiku kao neplaćeni ponavljač i položio javni ispit. U Velikom je Varadinu bio tri godine profesor na višoj gimnaziji s plaćom od dvjesto forinti, gdje je predavao grčki i matematiku te držao razna matematička predavanja časnicima pješačke pukovnije Vinz.²⁰⁵ Prema vlastitoj izjavi, a po uputama Ugarskoga namjesničkog vijeća, surađivao je bez naknade

²⁰² Franjo Staindl (Križevci, 11. studenoga 1746. – Zagreb, 1818.) bio je hrvatski matematičar i isusovac. Završio je zagrebački kolegij. Predavao je gramatiku u Varaždinu, a 1767. i 1768. studirao filozofiju u Grazu. Potkraj 70-ih godina XVIII. stoljeća postao je profesor matematike u Velikom Varadinu. Predavao je i filozofiju, a 1809. se vratio u Zagreb gdje je imenovan kanonikom. Napisao je tri matematička udžbenika o praktičnoj geometriji, crtanju karata, longometriji, planimetriji i dr.

Izvor: Stipan Bunjevac, „Zaboravljeni hrvatski velikani – profesori i znanstvenici (2) Genijalni isusovački tri“ *Glas Koncila* (22. listopada 2018.) <https://www.glas-koncila.hr/zaboravljeni-hrvatski-velikani-profesori-i-znanstvenici-2-genijalni-isusovacki-trio/> (25. listopada 2022.); T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 42.

²⁰³ L. Bartha, „Bogdanich Imre Dániel felsőgeodéziai méréseinek eredményei Lipszky Magyarországtérképének tükrében“: 28.

²⁰⁴ András Emödi, „Adatok a bihari erdőfelmérések történetéhez (a Nagyváradai Római Katolikus Püspökséguradalmához tartozó erdők az 1811–1821 közötti széküresedéskor“ *Historia Scientiarum* 10 2012: 4.

²⁰⁵ Ovdje se očito misli na pukovnju austrijskoga generalskoga časnika Josepha Nikolausa Freiherra De Vinsa (Mantua, 1732. – Beč, 26. rujna 1798.), koji je od 23. kolovoza 1786. do prosinca 1790. godine bio zapovjedni general u Vojnoj Krajini, a od 21. prosinca 1791. godine generalni inspektor Vojne krajine. Izvor: N. N., „D32. De Vins, Joseph Nikolaus Freiherr“, u: Digby Smith and Leopold Kudrna, *A Biographical Dictionary of all Austrian Generals during the French Revolutionary and Napoleonic Wars*, https://www.napoleon-series.org/research/biographies/Austria/AustrianGenerals/c_AustrianGeneralsD.html#D32 (25. listopada 2022.).

u hidro-regulacijskim poslovima Biharske županije²⁰⁶ i izvodio inženjerske radove. Objavio je i disertaciju o matematici²⁰⁷, a 1787. godine prijavio se za predstojnika Katedre za matematiku u Pešti.²⁰⁸

Bogdanić je 1785. godine pozvan u Kraljevsku akademiju u Velikomu Varadinu kao učitelj grčkoga jezika i više matematike. Od 1. svibnja do 31. kolovoza 1788. godine radio je kao predavač za humanističke znanosti, tj. filozofiju.²⁰⁹ Godine 1788. godine Bogdanić je postao inženjer za regulaciju rijeka i odvodnje močvara u uredu Komore u Velikom Varadinu pri Upravi za vode i arhitekturu (lat. *Directio in hydraulicus et aedilibus*) koja je tada osnovana. Tada se, između ostaloga, započeo intenzivnije baviti triangulacijom²¹⁰ i astronomskim pozicioniranjem lokacija što će značajno utjecati za nastavak njegova napredovanja. To mu je navodno išlo tako dobro da se na inicijativu Dvorske komore mogao dvije godine školovati u Beču na tamošnjoj sveučilišnoj zvjezdarnici uz stipendiju Peštanskoga sveučilišta koju je vodio već spomenuti Franz Triesnecker.²¹¹

Iako je tri mjeseca prije bio raspoređen na posao u Velikom Varadinu, Bogdanić tamo nije odmah otputovao i otpočeo raditi, pa je na to reagirao Magistrat sveučilišta Namjesničkomu vijeću 12. srpnja 1785. godine, gdje je pojašnjeno kako je već poslano izvješće o Bogdanićevu premještaju u Veliki Varadin, ali da on tamo nije otišao jer mu otac nije poslao novac za putne troškove.²¹² O tomu se očitovao i sâm Bogdanić objasnivši da kasni s putovanjem zbog financijskih razloga. Put od Budima do Velikoga Varadina zasigurno nije bio niti jeftin, niti

²⁰⁶ Županija Bihor danas se nalazi u sjeverozapadnoj rumunjskoj povijesnoj pokrajini Transilvaniji čiji je glavni grad Oradea, tj. Veliki Varadin. Grad se nalazi blizu rijeke Crișul Repede (mađ. Sebes-Körös), a u okolici postoje mnogobrojni termalni izvori.

²⁰⁷ S obzirom na vrijeme o kojemu se ovdje govori, onda je jedino moguća disertacija iz matematike djelo objavljeno 1786. godine u Pešti pod naslovom *Formulae pro spatiiis rectilineis, aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis*.

²⁰⁸ Csaba T. Reisz, „Rendkívüli Genie ... a monarchia egyik első matematikusa“ *Magyar Nemzeti Levéltár, Címlap, A hét dokumentuma* (31. siječnja 2017.) https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/rendkivuli_genie_a_monarchia_egyik_elso_matematikusa (6.listopada 2022.).

²⁰⁹ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 43, Positio 4, 1792; MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 64, 1796; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 108–109.

²¹⁰ Triangulacija (lat. *triangulum*, trokut) je metoda određivanja položaja točaka u trigonometrijskoj mreži trokuta umjerenjem kutova između stranica trokuta i određivanje barem jedne od stranica trokuta. Temeljem dobivenih podataka računaju se ostale stranice trokuta i na taj način određuju koordinate točaka.. Na terenu se triangulacija provodi mjerenjem kutova.

Izvor: „Triangulacija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62229> (26. listopada 2022.).

²¹¹ Csaba T. Reisz, „Rendkívüli Genie ... a monarchia egyik első matematikusa“ *Magyar Nemzeti Levéltár, Címlap, A hét dokumentuma* (31. siječnja 2017.) https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/rendkivuli_genie_a_monarchia_egyik_elso_matematikusa (6.listopada 2022.); Raum Frigyes, Laszlo Bendefy, „Emlékezés Bogdanich Imre Daniel“ *Geodézia és Kartográfia* 5/24 1972: 365.

²¹² MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 2, Positio 233, 1785.

lagan, budući da su gradovi udaljeni 265 kilometara. No, u konačnici je i priznao kako mu otac nije poslao novac za put, ali ni on mu nije pisao o svojim namjerama u vezi s premještanjem u Veliki Varadin.²¹³ Zašto je tako pomalo neodgovorno postupio, nije dodatno objasnio. No, Bogdanić je unatoč finansijskim poteškoćama ipak otputovao u Veliki Varadin i započeo s poslom. O njegovu radu svjedoči izvješće kantonalnoga prosvjetnoga inspektora za Veliki Varadin od 7. listopada 1787. godine. Inspektor je obavijestio Namjesničko vijeće da Bogdanić podučava tamošnju školsku mladež u višoj gimnaziji i akademiji grčki jezik.²¹⁴ Osim toga, u Velikom Varadinu bavio se i pisanjem latinske poezije, što je bilo svojstveni hobi onovremenim astronomima.²¹⁵

Unatoč iskazanoj radosti i zahvalnosti za zapošljavanje u Velikom Varadinu, Bogdanić s tom pozicijom i dalje nije bio zadovoljan jer je tražio radno mjesto u sustavu znanosti i visokoga obrazovanja te viši znanstveni status. Tomu dodatno posvjedočuje izvještaj Ugarske kancelarije vladaru od 12. srpnja 1787. godine o raspisanome natječaju za upražnjena radna mjesta predavača na Filozofskom i Teološkom fakultetu Sveučilišta u Lavovu. Naime, Bogdanić se prijavio za radno mjesto predavača primijenjene matematike, no ondje se nije uspio zaposliti.²¹⁶

Istoj želji svjedoči i molba koju je uputio Namjesničkom vijeću 24. rujna 1790. godine za slobodno radno mjesto profesora fizike na Kraljevskoj akademiji u Velikom Varadinu. Tekst te molbe je zanimljiv jer Bogdanić u njoj više otkriva o svomu obrazovanju i dotadašnjemu radu. Naime, istaknuo je da je fiziku i matematiku završio s odličnim uspjehom i položio javni ispit. Zatim, naveo je prethodno navedeno kako je dvije godine radio kao asistent primijenjene više matematike u Pešti i da je tri godine predavao grčki jezik i matematiku kao asistent u višoj gimnaziji u Velikom Varadinu. Osim toga, ponovno je istaknuto kako je vojnicima i časnicima pukovnije Vinz držao razna predavanja iz matematike te da je po nalogu Namjesničkoga vijeća sudjelovao u hidrološko-regulacijskim radovima u županiji Bihor. Od nakladničkoga rada naveo je da je objavio disertaciju iz matematike²¹⁷ i na kraju da se 1787. godine natjecao za mjesto predavača matematike na Sveučilištu u Lavovu, no Bogdanić se ni tamo nije uspio zaposliti.²¹⁸

²¹³ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 2, Positio 233, 1785.

²¹⁴ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 2, Positio 40, 1787.

²¹⁵ O. Kučera, „Astronom D. M. Bogdanić“: 585.

²¹⁶ MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia, 8748, 1787.

²¹⁷ Pri tome očito misli na djelo *Formulae pro spatiis rectilineis, aut quae in haes resolvi possunt per lineas parallelas dividendis* objavljeno u Pešti 1786. godine.

²¹⁸ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 14, Positio 36, 1790.

Prema Barthi, Bogdanićeve izvrsne matematičke sposobnosti potaknule su njegove nadređene u Velikom Varadinu da ga 1793. godine usmjere u bečku sveučilišnu zvjezdarnicu kao pripravnika sa stipendijom. Od tada se uglavnom bavio astronomijom i visokom geodezijom koja je bila dio tadašnje astronomije. Da je Bogdanić uistinu bio uključen u promatrački rad zvjezdarnice, svjedoče godišnji izvještaji objavljeni u rubrikama *Ephemerides Astronomicae* u Beču i *Astronomisches Jahrbuch* u Berlinu.²¹⁹

No, Bogdanić i dalje nije odustajao od zapošljavanja u visokoj znanosti. Ujesen 1792. godine priložio je vladaru molbu za natječaj na radno mjesto asistenta²²⁰ u budimskoj sveučilišnoj zvjezdarnici. Od tada i od namjere zapošljavanja u budimskoj zvjezdarnici više neće odustati. Ugarska je dvorska kancelarija o tomu tražila mišljenje Namjesničkoga vijeća kao tijela izvršne vlasti, a potom je u svome podnesku od 12. listopada 1792. godine objasnilo da Bogdanića više smatraju osposobljenim za poučavanje matematike te je zaključilo da u zvjezdarnici radi dovoljno osoba i stoga nije predložilo Bogdanićevo zapošljavanje vladaru.²²¹

Shodno prethodnomu napatku Namjesničkoga vijeća 1794. godine Bogdanić se natjecao za upražnjeno mjesto asistenta više matematike na Sveučilištu u Pešti, no po mišljenju Namjesničkoga vijeća od 1. svibnja 1794. godine to je radno mjesto bilo također suvišno.²²²

Početakom 1796. godine Bogdaniću se otvorila nova mogućnost za zaposlenjem u sustavu znanosti u budimskoj zvjezdarnici na radnomu mjestu koje je prvotno želio. Naime, Magistrat sveučilišta je 5. siječnja 1796. godine dao suglasnost za osnutak novoga zvanja i radnoga mjesta drugoga asistenta u budimskoj zvjezdarnici. Razlog su, navodno, bile starost Franje Brune jer je imao pedeset i jednu godinu života te njegova zauzetost drugim poslovima, što je bolje pokriće od prethodnoga. Bruna je poticao zapošljavanje nove osobe kako bi s lakoćom preuzela njegovo radno mjesto i nastavila poslove, a sve pod opravdanjem kako ne bi došlo do stagnacije u razvoju ugarske astronomije. Magistrat sveučilišta je tom prilikom za mjesto drugoga asistenta predložio Mirka Danijela Bogdanića te preporučio njegovo zapošljavanje. Ovakvu su argumentaciju Brune i Magistrata sveučilišta prihvatili Namjesničko vijeće, Ugarska dvorska kancelarija te u konačnici 27. svibnja 1796. godine i vladar Franjo I.²²³

²¹⁹ Lajos Bartha, „Bogdanich Imre Dániel felsőgeodéziai méréseinek eredményei Lipszky Magyarországtérképének tükrében“: 27–33.

²²⁰ U literaturi na nekim mjestima piše da je riječ o zapošljavanju na mjesto docenta, a na drugim mjestima se navodi radno mjesto asistenta.

²²¹ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum. Fons 43, Positio 4, 1792.

²²² MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum. Fons 9, 107, 1794.

²²³ MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia, 6400, 1796.

Bogdanić se prije toga 19. ožujka 1796. godine obratio Namjesničkomu vijeću gdje je želio dokazati u kolikoj je mjeri zaokupljen znanošću kako bi dodatno potaknuo vijeće na pozitivan ishod njegove zamolbe:

„Dolje potpisani, već sam se ranije, kada sam se počeo baviti ozbiljnim (egzaktnim) znanostima, toliko odao matematici, da sam zanemario svoje svakodnevne brige, i samo se njome bavio. Budući da jedva postoji područje matematike koja nisam izučavao i prakticirao, astronomska proučavanja su postala tolika nasušna potreba za mene, da me ništa ne može odvratiti od njihova izučavanja bez obzira na moju sudbu.“²²⁴

U nastavku zamolbe naglasio je kako je ispit iz više matematike položio kod već spomenutoga Josipa Mitterpachera, a kod kanonika Györgyja Alajosa Szerdahelyja²²⁵ estetiku, te Ferenc Rauscha²²⁶ i Ivana Horvata²²⁷ kod kojih je učio primijenjenu matematiku.

Dodatne podatke o njegovu radu saznajemo iz uvjerenja maramureškoga (mađ. *Máramaros*) glavnoga župana grofa Józsefa Hallera²²⁸ od 31. srpnja 1791. godine. U njemu se potvrđuje da je Bogdanić od 1785. godine bio u zvanju asistenta u području filozofije, a besplatno je predavao starogrčki jezik i višu matematiku. Prema ovlaštenju Namjesničkoga

²²⁴ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 64, 1796.

²²⁵ György Alajos Szerdahelyi (Vát, 1740. – Pešta, 1808.) bio je ugarski filozof, isusovac i sveučilišni profesor. Studirao je humanističke znanosti i teologiju. Predavao je estetiku i retoriku na budimskom sveučilištu. Izvor: N. N., „Szerdahelyi György Alajos“ *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/sz-77C95/szerdahelyi-gyorgy-alajos-77F77/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZxhpa29ub2tfNzQyOEOiXX0sICJxdWVyeSI6ICJHeVx1MDBmNnJneSBBbGFqb3MgU3plcmRhaGVseWkgIn0> (21. listopada 2022.).

²²⁶ Ferenc Rausch (Prellenkirchen, 1743. – Bratislava, 1816.) bio je austrijski matematičar, isusovac i sveučilišni profesor. Studirao je u Bratislavi i na Theresianumu u Beču. Na Filozofskom fakultetu bio je nastavnik praktične geometrije, a predavao je i na Institutumu Geometricumu. Od 1792. bio je rektor. Napisaio je više matematičkih, geodetskih i tehničkih udžbenika.

Izvor: N. N., „Rausch Ferenc“ *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/r-775E4/rausch-ferenc-776E3/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZxhpa29ub2tfNzQyOEOiXX0sICJxdWVyeSI6ICJmZXJlbnMgcmF1c2NoIn0> (21. listopada 2022.).

²²⁷ Ivan Horvat (Köszeg, 1732. – Pešta, 1799.) bio je hrvatski fizičar, isusovac i sveučilišni profesor. Najvjerojatnije je porijeklom gradišćanski Hrvat. U Trnavi je završio studij bogoslovije, gdje je kasnije predavao filozofiju, kao i po preseljenju sveučilišta u Budim. Tamo je dodatno predavao fiziku i mehaniku. Poznat je po svojim udžbenicima iz fizike i matematike u duhu Newtonovih i Boškovićevih učenja. Posebno se bavio hidrostatikom, hidrodinamikom i aerostatikom.

Izvor: Ž. Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*: 337–339.

²²⁸ József Haller (? – 1812.), bio je ugarski državni službenik plemićkoga porijekla. Za vladavine Josipa II. bio je najprije povjerenik, a potom predstojnik zemaljskog vrhovnog povjereništva Velikog Varadina. Između 1791. i 1795. bio je savjetnik Namjesničkoga vijeća i jedan od najpouzdanijih savjetnika palatina Sándora Lipóta.

Izvor: N. N., „József Haller, grof“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/h-75B54/haller-jozsef-grof-75BE8/> (25. listopada 2022.).

vijeća od 1787. godine Bogdanić je podučavao hidromehaniku, a časnicima pukovnije Vinz je predavao geometriju i matematiku, također *pro bono*. Osim nastavničkoga rada, Bogdanić je prema tomu uvjerenju sudjelovao i u hidrološko-regulacijskim radovima rijeka županije Bihor, o čemu je već bilo više riječi, ali od toga trenutka je službeno potvrđeno.²²⁹

Pet godina kasnije, iz Bogdanićeve naknadne zamolbe Namjesničkom vijeću od 11. travnja 1796. godine saznajemo dodatne podatke o njegovu ocu Nikoli. Prema Mirku Danijelu, navodi da mu je otac živ, a osim toga spominje kako je najprije radio u službi virovitičkoga župana, a od 1760-ih je u službi Njegova Veličanstva, tj. vladara.²³⁰ Iz toga podatka možemo zaključiti da su Bogdanići zasigurno živjeli na području Virovitičke županije od Nikoline ženidbe s Anom Damjanić 1754. godine te da je njegov otac i dalje boravio u Virovitici, što također dodatno potvrđuje tezu o njegovu početnom obrazovanju u Virovitici i zagrebačkomu kolegiju. S istom datacijom postoji i kopija uvjerenja dekana Franje Josipa Domina o Bogdanićevu rigozoru²³¹ iz matematike u kojoj stoji sljedeće:

„Potvrđujemo da je na današnji dan Mirko Danijel Bogdanić podrijetlom iz Ilirije – Virovitica, rimokatoličke vjere, položio na našem fakultetu ispite iz diferencijalnog i integralnog računa. On je postavljene mu zadatke riješio odlično i s lakoćom, tako da je iz ovoga jasno da on ove znanosti izvrsno poznaje i ustrajno se njima bavi. Također potvrđujemo da je na našem fakultetu studirao tri semestra primijenjenu geometriju, te da je koncem svakog polugodišta osvajao nagradu iz nje.“²³²

Nova prilika za Bogdanićevo željeno zapošljavanje otvorila se 12. srpnja 1796. godine, kada je raspisan natječaj Namjesničkoga vijeća za radno mjesto drugoga asistenta u budimskoj zvjezdarnici. Prema tekstu natječaja, posao drugoga asistenta uključivao je i profesorsku asistenturu te prefekturu zvjezdarnice. Plaća je iznosila četiristo forinti godišnje, a zaposlenik bi ostvarivao pravo i na besplatan smještaj u zvjezdarnici. Uvjeti su bili da pristupnik ima odgovarajuće zvanje iz područja fizike i matematike te poznavanje više stranih jezika

²²⁹ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 64, 1796.

²³⁰ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 86, 1796.

²³¹ Rigozor (lat. *rigorosum*, strogi) je naziv za izričito zahtjevan i težak ispit, osobito na fakultetima. Nekada je to bio naziv za uspmeni ispit u svrhu postizanja titule doktora znanosti.

Izvor: „Rigozor“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52853> (25. listopada 2022.).

²³² MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 167, 1797; Copia: Fons 9, Positio 86, 218, 1796.

dominantnih u prirodnim znanostima onoga vremena: njemačkoga, engleskoga, francuskoga i latinskoga. Natječaj je trajao dva mjeseca, točnije do 15. rujna iste godine.²³³

Razumljivo, Bogdanić se prijavio na to radno mjesto. U molbi je, između ostaloga, naglasio kako udovoljava svim uvjetima natječaja. Štoviše, osim latinskoga, naveo je da govori mađarski, njemački, francuski, talijanski i hrvatski jezik te engleski na osnovnoj znanstvenoj razini. Pozivao se na domoljublje, a posebno je naglasio kako je njegov otac Nikola već više godina u službi Njegova Veličanstva. U molbi je priložio uvjerenje dekana Domina i svoju disertaciju *De orbitis cometatum*²³⁴ u rukopisu.²³⁵

Vargha donosi isječak sadržaja Bogdanićeve molbe palatinu:

„Već u vrijeme kada sam se prvi put počeo baviti višim znanostima, dao sam svoju dušu matematici toliko, da sam zanemarivši sve svoje druge privatne brige, stalno sam se bavio samo time. Jer teško da postoji područje matematike kojim se ne bih bavio. Astronomski izračuni postali su mi toliko potrebni da kakva god bila moja buduća sudbina, ništa me ne može odvratiti od bavljenja ovim studijima. U zvjezdarnici u Budimu o tome sam svjedočio i kada sam bio u Beču na istim studijima. Uvjeren u dobronamjerno pokroviteljstvo Visokoga kraljevskog vijeća, ovih osoba koje su se potpuno posvetile znanosti i ne traže nikakvu drugu sreću osim one koja slobodno teče od znanosti do njihovih praktičara, usuđujem se opetovano tražiti oba dva motiva i sljedeće u nastavku iz Visokoga savjeta da se ljubazno zaposlim u Kraljevskoj akademiji.“²³⁶

Njegovo zapošljavanje podržali su i sveučilišni profesori Ivan Paskvić i Lajos Schedius²³⁷. Prema odluci Magistrata sveučilišta od 7. srpnja 1797. godine Bogdanić je nakon

²³³ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 78, 1797.

²³⁴ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 218, 1796; *De orbitis cometarum ex observatis eorum tribis locis geocentricis analitice determinandis*.

²³⁵ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 218, 1796; Kren smatra da je Bogdanić disertaciju iz matematike i astronomije, što odgovara sadržaju *De orbitis cometaruma*, obranio kod profesora Mitterpachera.

Izvor: T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 42.

²³⁶ Domokosné Vargha, „A Mappa Hungariae csillagásza“. *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csillagtort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszata/> (7. listopada 2022.).

²³⁷ Lajos Schenius ili Johann Ludwig von Schedius (Győr, 20. prosinca 1768. – Pešta, 12. studenoga 1847. bio je njemački i ugarski filolog, estetičar, novinar, kartograf i publicist. Studirao je u Göttingenu. Od 1792. predstojnik je Katedre za filologiju i estetiku Sveučilišta u Pešti. Predavao je, uz filologiju i estetiku, grčki jezik i književnost. Djelovao je i kao inspektor protestantnih škola u Pešti te upravitelj kazališta. Značajan mu je rad u povijesti i

dugo vremena traženja dobio posao s godišnjom plaćom od četiristo forinti i besplatnim smještajem u zvjezdarnici u Budimu. Prema zapisniku Sveučilišnoga vijeća službeno je počeo raditi 2. listopada 1797. godine.²³⁸

Tadašnji voditelj budimske zvjezdarnice Ferenc Taucher je odbio Bogdanićevu molbu za zaposlenje. Međutim, vraćajući se iz Beča 1796. godine, Bogdanić se obratio molbom samom palatinu Josipu²³⁹. Taucher bi, prema Varghi, sigurno odbio Bogdanića i drugi put, ali ovaj put nije mogao jer

„što se tiče Dániela Imre Bogdanića, Komisija je odlučila da je on izvrstan talent (lat. *singulare ingenium*, op. V.S.) koji je osobito vješt u svim granama više matematike (...) štoviše, zna nekoliko jezika što je astronomima važno (...) stoga smatramo da je on i samo on prikladan za to mjesto.“²⁴⁰

Bogdanić je stoga od jeseni 1797. godine obavljao astronomska promatranja na zvjezdarnici u Budimu, a njegovi su rezultati redovito objavljivani u astronomskim godišnjacima.²⁴¹

Potrebno je, između ostaloga, detaljnije objasniti kako je zapravo došlo do Bogdanićeve zapošljavanja. Naime, do izmjene u osoblju budimske zvjezdarnice došlo je 1779. godine, kada je János Sajnovics²⁴² napustio zvjezdarnicu. Naslijedio ga je Franjo Bruna, koji je 1798.

zemljopisu. Podupirao je objavljivanje *Mappae Generalis Regni Hungariae* Jánosa Liszkog, pridonio u izradi Repetitorija te samomu kartografskomu radu.

Izvor: Z. Fallenbüchl, „Schedius, Lajos János“ *Österreichisches Biographisch Lexikon 1815–1950* (Band 10). (Leo Santifaller, Eva Obermeyer-Marnach, ur.). Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1990: 57.

²³⁸ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 110.

²³⁹ Josip Habsburg (Firenca, 9. svibnja 1776. – Budim, 13. siječnja 1847.) bio je ugarski palatin od 1796. do 1847. godine. Od rane je mladosti bio posvećen vojničkoj službi i dosegao je čin generalfeldmaršala. Smatrali su ga omiljenom osobom u Ugarskoj. Stekao je popularnost među članovima kraljevske stranke i oporbe zbog spretnosti i dobrih političkih manira. Utjecao je na razvoj Pešte kao kulturnoga, gospodarskoga i političkoga središta Ugarske. Njegovim je političkim zalaganjem grad dobio mnoge neoklasicističke građevine i današnji srednjoeuropski izgled. Posebno je podupirao školstvo, visoko tehničko obrazovanje, gradnju željeznica, a sve u interesu Monarhije. Više o tome vidjeti: Irvin Lukežić i Šime Demo, „O nadvojvodi palatinu Josipu i posvećenju mu riječkoj odi“ *Fluminensia* 19/2 (2007): 1–21.

²⁴⁰ Domokosné Vargha, „A Mappa Hungariae csillagásza“. *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csilltort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszata/> (7. listopada 2022.).

²⁴¹ Domokosné Vargha, „A Mappa Hungariae csillagásza“. *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csilltort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszata/> (7. listopada 2022.).

²⁴² János Sajnovics (Tordas, 12. svibnja 1733. – Pešta, 4. svibnja 1785.) bio je ugarski jezikoslovac i isusovac. Bavio se jezičnim odnosima samskih jezika i mađarskoga jezika. Bio je učenik astronoma Maximiliana Hella, s kojim je 1769. bio na astronomskoj ekspediciji u sjevernoj Norveškoj. Tamo je Hell čuo da su mađarski i laponski jezik vrlo slični pa je mislio da će Sajnovics kao izvorni govornik mađarskoga moći istražiti jezične poveznice. Rezultate toga rada objavio je u knjizi *Demonstratio idioma Hungarorum et Lapporum idem esse* 1770. godine. Izabran je za člana Kraljevske danske akademije znanosti i književnosti 1790. godine. Izvor: Ferenc Nagy (ur.), *Magyar tudóslexikon, A-tól Zs-ig*. Budapest: Better-MTESZ-OMIKK, 1997: 693–694.

imenovan profesorom matematike, a Franjo Weiss²⁴³ je umro 1785. godine. Na njegovo mjesto došao je Ferenc Taucher.²⁴⁴ Prema Lajos Bartha, glasovita budimska zvjezdarnica do dolaska Bogdanića je skoro izgubila na važnosti jer oprema i interesi zaposlenika nisu odgovarali daljnjemu modernom razvoju. Ferenc Taucher i njegov docent, tj. asistent Franjo Bruna naprosto nisu pratili nove znanstvene i tehničke tendencije u astronomiji.²⁴⁵

Dakle, Ferenc Taucher²⁴⁶ u svojoj ocjeni natječaja od 20. veljače 1797. godine nije smatrao Bogdanića odgovarajućim kandidatom za zapošljavanje. Na natječaj su, naime, pristigle četiri zamolbe sljedećih kandidata: Jánoša Csuklyja, Józsefa Peterka, Mikshe Hermanna i Mirka Danijela Bogdanić, koje su dostavljene Sveučilišnom vijeću 13. prosinca 1796. godine na razmatranje. Taucher je za Bogdanića priznao da ima dobro matematičko znanje, ali umjesto njega, on je radije predložio zapošljavanje čak dvojice bečkih astronoma Melzera i Apeltbauera, koji, kao što je prethodno vidljivo, nisu niti podnijeli prijavu na natječaj. Prema Kren, razlog Taucherova nepovjerenja jest taj što je Bogdanić bio pučanin, pa je to bila otegotna okolnost u vrijeme razvoja jakobinskoga pokreta²⁴⁷ koji je promovirao sekularni rad. Takvo je tumačenje moguće, ali isključivo iz Taucherova osobnoga stajališta. U konačnici, Magistrat budimskoga sveučilišta se nije složio s Taucherovim mišljenjem i anticipirao je kako je upravo Bogdanić u svakom smislu najbolji kandidat za zapošljavanje po objavljenomu natječaju sljedećim riječima:

²⁴³ Franjo Weiss (Trnava, 16. ožujka 1717. – Budim, 10. siječnja 1785.) bio je mađarski matematičar, astronom i isusovac. Studirao je na trnavskom sveučilištu, a astronomijom se počeo baviti 1739. godine. Predavao je matematiku na istomu sveučilištu. Bavio se opažanjima pomrčine Sunca i Mjeseca, kretanjima kometa i tranzitima Venere. Ohjavljivao je u zapaženim bečkim i budimskim znanstvenim časopisima.

Izvor: Domokosné Varga, „Weiss Ferenc (1717-1785)“ *Élet és Tudomány* 40 (1997): 1266–1268.

²⁴⁴ Ottó B. Kelényi, „A Magyar csillagászat története“ *A Konkoly-Alapítványú Budapest-Svábhegyi M. Kir. Asztrofizikai obszervatórium csillagászati értekezései* 1/2 (1930): 66–67.

²⁴⁵ Lajos Bartha, „Bogdanich Imre Daniel“ *Évfordulóink a műszaki és természettudományokban* 1987: 73–75.

²⁴⁶ Ferenc Taucher (Kolozsvár, 16. srpnja 1738. – Budim, 20. listopada 1820.) bio je ugarski astronom, matematičar i isusovac. Po svršetku studija, radio je na zvjezdarnici, a nakon ukinuća isusovačkoga reda postao je voditelj budimske zvjezdarnice i profesor astronomije. Umirovljen je 1806. godine. Vršio je pomna meteorološka mjerenja u zvjezdarnici, pa je stoga Budimpešta jedan od rijetkih gradova čiji su klimatski i geomagnetski podaci bili poznati već sredinom XVIII. stoljeća. Djela mu je objavio već spomenuti Maximilian Hell u bečkim Efemeridama.

Izvor: N. N., „Taucher Ferenc“ *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/taucher-ferenc-7819F/> (25. listopada 2022.).

²⁴⁷ T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 213; Csaba T. Reisz, „Rendkívüli Genie ... a monarchia egyik első matematikusa“ *Magyar Nemzeti Levéltár, Címlap. A hét dokumentuma* (31. siječnja 2017.) https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/rendkivuli_genie_a_monarchia_egyik_elso_matematikusa (6. listopada 2022.).

„Kraljevski magistrat drži da je od pristupnika jedino ovaj mladić podoban i naročito zaslužan da, po milosti Njegova Veličanstva, dobije službu drugoga asistenta praktične astronomije.“²⁴⁸

S ocjenom Magistrata složilo se i Namjesničko vijeće te Ugarska dvorska kancelarija, pa je u konačnici i vladar Franjo I. 16. lipnja 1797. godine izdao placet za Bogdanićevo zapošljavanje na radnomu mjestu drugoga asistenta budimske zvjezdarnice.²⁴⁹

No, Bogdanić očito nije bio siguran u to zapošljavanje s obzirom na Taucherove prethodne zaprjeke, pa je tijekom ljeta 1797. godine podnio zamolbu na natječaj za zapošljavanje na Katedri za višu matematiku Peštanskoga sveučilišta. U zamolbi je naglasio kako je u Beču studirao višu matematiku i to mu je bila ključna prednost za potonji posao. Posebno je spomenuo profesora Ivana Paskvića i zamolbi je priložio njegovu preporuku od 3. kolovoza 1797. godine.²⁵⁰ Za taj je natječaj sveučilišni Magistrat izdao mišljenje 30. listopada 1797. godine, prema kojemu je kao prvi kandidat odabran Franjo Bruna, prvi asistent budimske zvjezdarnice, na drugomu mjestu Mirko Danijel Bogdanić, a na trećemu mjestu György Schmidt²⁵¹ iz Košica. Bruna je preuzeo matematičku katedru 26. lipnja 1798. godine, a mjesto prvoga asistenta zvjezdarnice ostalo je upražnjeno, gdje se Bogdaniću otvorila prilika za napredovanje. Tako je, u konačnici, i bilo. Prijedlog za imenovanje od Ugarske kancelarije od 26. listopada vladar je prihvatio, pa je od 30. studenoga 1798. godine Bogdanić postao prvi asistent, čime je postao druga osoba po važnosti u zvjezdarnici, tj. zamjenik ravnatelja. Profesionalno napredovanje donijelo mu je i povećanje plaće sa prijašnjih četiristo na šesto forinti godišnje. Uz astronomska promatranja i matematičke proračune, Bogdanić se bavio i sveučilišnom nastavom držeći predavanja iz teorijske matematike.²⁵²

²⁴⁸ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 78, 1797.

²⁴⁹ MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia, 5738, 1797.

²⁵⁰ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 167, 1797.

²⁵¹ György Schmidt (Pešta, 5. travnja 1765. – Pešta, oko 1834.) bio je ugarski sveučilišni profesor i doktor humanističkih znanosti. Završio je gramatiku na pijarističkoj gimnaziji u Pešti. U Váczu je podučavao gramatiku, latinski i grčki jezik te antička djela. Godine 1786. premješten je u Nagy-Kanizsu, gdje je također predavao gramatiku i grčki jezik. Od 1788. studirao je humanističke znanosti u Pešti, a od 1792. imenovan je asistentom fizike i mehanike na peštanskom sveučilištu. Godine 1795. je doktorirao, a godinu dana kasnije postao je profesorom kvantne teorije. Na peštanskom je sveučilištu još predavao geometriju, a kasnije je na Fakultetu humanističkih znanosti vršio službu dekana (1830.) i rektora sveučilišta (1819. – 1820.).

Izvor: N. N., „György Schmidt“, *Magyar életrajzi lexikon*, (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. https://www-arcanum-com.translate.goog/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/s-A6233/schmidt-gyorgy-A77FC/?x_tr_sl=hu&x_tr_tl=hr&x_tr_hl=hr&x_tr_pto=sc (25. listopada 2022.).

²⁵² MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia, 12336, 1798; MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 169, 1798 et Fons 9, Positio 2, 1799; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 111.

Prema Dadiću, Bogdanić je kao asistent astronoma Ferenc Tauchera 1797. i 1798. godine promatrao pomrčine Jupiterovih satelita i svoje rezultate objavljivao u ediciji *Ephemerides Astronomicae Maximiliana Hella*. Opažanja iz 1797. objavljena su tek 1800. godine, a opažanja iz 1798. objavljena su 1801. godine. Tijekom tih dviju godina Bogdanić je uglavnom opažao teleskopom Newtonovog tipa od četiri stope. Dadić smatra da su ta motrenja bila u svrhu izračuna geografskih koordinata, a to zaključuje zbog prethodnoga rada Franje Brune na tomu polju i Bogdanićevoj budućnosti, tj. astronomsko-kartografskoj ekspediciji.²⁵³

Bogdanić je od akademske godine 1797./1798. do akademske godine 1800./1801. radio i kao sveučilišni profesor na Institutu Geometricumu gdje je uz Ferenc Tauchera predavao kolegij *Astronomia in Regia Specula 1) Theoretica et 2) Practica*.²⁵⁴ Osim toga, Obrazovni fond je 5. prosinca dobio instrukciju da Bogdaniću isplati plaću od 2. listopada nakon što je ravnatelj Ferenc Tacher obavijestio Sveučilišno vijeće da je drugi novi asistent preuzeo dužnost na budimskoj zvjezdarnici.²⁵⁵

Kako se između 16. prosinca 1798. i 19. siječnja 1800. godine nalazio na prvoj astronomsko-kartografskoj ekspediciji, o čemu slijedi zasebno poglavlje, Bogdanić nije bio usredotočen na nastavnički rad i znanstveno napredovanje sve do 5. srpnja 1800. godine. Tada je podnio zamolbu za dodjelu doktorske titule bez polaganja ispita. Naime, po povratku s ekspedicije, Bogdanić je Namjesničkomu vijeću poslao zamolbu kako bi stekao stupanj doktora znanosti u polju filozofije. Pozvao se na raniju sličnu praksu profesora o oslobađanju dodatnih ispita, a smatrao je svoje tada trenutno radno mjesto u istomu položaju kao i profesorsko. Osim toga, naglasio je kako je za to potrebno uzeti u obzir njegov stručni rad, polaganje rigoroznih ispita i već spomenutu ekspediciju.²⁵⁶ Magistrat sveučilišta se složio s Bogdanićevom zamolbom kao i studijska komisija pri Namjesničkomu vijeću koja je 29. srpnja 1800. godine poslala predstavku vladaru kako bi se udovoljilo Bogdanićevu zahtjevu:

„Presveto Cezarsko i Apostolsko Veličanstvo, Gospodine, Premilostivi Gospodine! (...) Akademski sudac Kraljevskoga sveučilišta u Pešti, preporučuje peticiju Danijela Bogdanića, vodećega Budimskog

²⁵³ Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*: 342.

²⁵⁴ Nastavni plan i program Instituta Geometricum <https://libraryservices.elte.hu/leveltar/tanarok.php?fak=PhIG&tev=1798/99&tnev=Bogdanits%20Imre%20D%E1niel> (19. listopada 2022.).

²⁵⁵ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 175–176, 1797; MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio, 177–178, 1797. et Fons 9, Positio 8–9, 1798; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 111.

²⁵⁶ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 116–117, 257–258, 1800; MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia, 8764, 1800.

astronomskog pomoćnika (lat. *Primarii Speculae Astronomicae Budensis adjuncti*; o.p., V. S.), priloženu uz nju, da bi mu se moglo dodijeliti i primiti doktorat filozofije, bez pribjegavanja rigoroznim ispitima, kako bi to postigao, sa sljedećim razlozima: Ova molba, u kojoj on želi dobiti uobičajene akademske počasti, često je sjajna, i opet, i objavio je dokaze za to, budući da je već bio podvrgnut raznim ispitivanjima u različitim prilikama s izvanrednim pohvalama; bio je nazočan na javnoj sjednici, a prije tri godine bio je strogo ispitan u cijeloj višoj matematici i dao je najrječitije odobrenje Filozofskoga fakulteta; štoviše, otvorio je cijeli tečaj svog studija s istaknutim stupnjem hvale; i napokon, da je zahvaljujući svome velikodušnomu podučavanju imao i obvezu podučavanja kod ravnatelja astronomske zvjezdarnice, a astronomska ekspedicija poduzeta godinu prije po najvišoj kraljevoj naredbi izvedena je takvom spretnošću, da je time promicao ime kraljevskog sveučilišta među strancima. Ova peticija, potkrijepljena datumima fakulteta, kao i cijeloga Magistrata akademske znanosti, podupire i Komisija za studije članstva, međutim, pod uvjetom da, tražeći raspravu o pitanju i bilo kakvom pravilno filozofskom materijalu, da bude od fakulteta izabran i dodijeljen, disertacija će se urediti i predstaviti, dužan je s istim fakultetom odozgo raspravljati, a napokon, ako dobije njegovo odobrenje, neka se okiti najvišom doktorskom lovorikom. Pridržavajući se ovog najposlužnijeg mišljenja, dok moli da mu se izda ljubazno kraljevsko rješenje, zavjetuje se najvećom zahvalnošću. Potpisali Paulus Almásy, Francisus Darvas, Ignatius Christoffy.²⁵⁷

Jedino što je bilo zatraženo je to da mora napisati i obraniti disertaciju o temi koju će mu predložiti fakultet.²⁵⁸ Međutim, Ugarska je kancelarija 29. kolovoza 1800. godine odbila njegov zahtjev, inzistiravši na proceduri polaganja ispita²⁵⁹ i Bogdanić nije uspio biti ovjenčan doktorskom titulom.

Bogdanićeva je stručna i profesorska karijera pitoreskna i nestabilna sve do zapošljavanja na radnomu mjestu drugoga asistenta u Budimskoj zvjezdarnici 1797. godine. Unatoč

²⁵⁷ MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 8764, 1800; MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 117, 1800; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 323–324.

²⁵⁸ MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 8764, 1800.

²⁵⁹ MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 8764, 1800; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 111–112.

zaprjekama pojedinaca i sustava, svojim je bogatim interdisciplinarnim znanjem uspio ostvariti pristojno plaćeno i željeno radno mjesto. Koliko mu je do toga stalo, svjedoči niz njegovih znanstveno-stručnih i nastavnih zaduženja koja je obavljao *pro bono*. Usavršavanje u Beču utjecalo je na njegova praktična astronomska znanja, dok je vještine iz geodezije stekao radeći u Inženjerskome uredu Komore u Velikomu Varadinu. Usporedno s praktičnim radom nije zanemarivao niti znanstveni rad. Rezultate istraživanja objavljivao je u renomiranim prirodoslovnim publikacijama srednje Europe.

8.5. Pokretanje prvih pretpreporodnih novina na hrvatskomu jeziku

Prema povjesničaru književnosti Vinku Brešiću, gotovo se ostvarilo da jedan rođeni Virovitičanin četrdeset i tri godine prije objave *Kratke osnove horvatsko-slavenskoga pravopisa*na Ljudevita Gaja postane začetnikom hrvatskoga narodnog preporoda. Međutim, pri tome Brešić naglašava kako je Bogdanić nedvojbeno bio pokretač prvih, ali nesuđenih novina jer iste nisu bile objelodanjene. Naime, Mirko Danijel Bogdanić pokrenuo je postupak objavljivanja prvih pretpreporodnih novina na hrvatskomu jeziku početkom 1792. godine. Bogdanićevo se nastojanje tako nadovezuje na Vitezovićeve kalendare iz XVII. stoljeća koji su na određeni način činili nadomjestak novinama kakvima ih danas smatramo.²⁶⁰ Nakon Vitezovića, 1771. godine objavljene su prve novine na latinskom jeziku u hrvatskim zemljama pod naslovom *Ephemerides Zagrebiensis*²⁶¹, a revolucionarne 1789. godine na njemačkom su jeziku izišle *Kroatischer Correspondent*.²⁶² Brešić pri tomu ponavlja tezu hrvatska novinara i publicista Josipa Horvata da potonje novine nisu imale previše veze sa Hrvatima i životom u Hrvatskoj, pa se zbog toga ne mogu smatrati prvim hrvatskim novinama. No, Brešić ne dvoji kako je Bogdanićev pokušaj izdanja novina na određeni način korespondirao s jakim odrazom Francuske revolucije u Habsburškoj Monarhiji.²⁶³

Hrvatski povjesničar Ferdo Šišić prvi je otkrio spoznaju o Bogdaniću i njegovim novinama u hrvatskoj historiografiji. Šišić pored toga citira Franju Bogdanića (*Franz Bogdanits*) kao začetnika novina te tvrdi da se to ime i prezime spominje u dokumentima prema kojima mu je prijestolonasljednik Franjo I. dao dozvolu za objelodanjivanje novina. Unatoč tomu što nije poznato kada je Bogdanić predao zamolbu, očuvan je prijedlog Ilirske dvorske kancelarije (njem. *Vortrag der Illyrischen Hofkanzlei*) od 2. veljače 1792. godine i vladarevo rješenje (lat. *Resolutio Augusta*) od 20. veljače 1792. godine u Državnome arhivu u Beču. Dvorska kancelarija je pozitivno preporučila njegovu molbu, jer zaključuje, da će se baviti prostodušnim temama kao što su poljodjelstvo, domorodna povijest, ispravljanje narodnoga jezika (njem. *Verbesserung der Nationalsprache*) te blagorodnim i blagotvornim novostima iz

²⁶⁰ Više o tome vidjeti: Marijana Buljan-Klaić, „Hrvatski kalendari Pavla Rittera Vitezovića“ *Dani Hrvatskoga kazališta: Grada i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 21/1 1995: 181–192.

²⁶¹ Više o tome vidjeti: Damir Agičić, „Prve hrvatske novine“ *Hrvatski zemljopis: časopis za zemljopis i povijest* 4/27 (1997): 52–54.

²⁶² Više o tome vidjeti: „Kroatischer Korrespondent“ *Stare hrvatske novine: portal digitaliziranih novina* (2009.) <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=039CE03A-9D2B-4916-92C7-97695F99B624> (16. studenoga 2022.).

²⁶³ V. Brešić, *Knjiga o Virovitici*: 127–128.

zemlje i svijeta, a sve koje nisu smatrali spornima zbog Francuske revolucije i njezina odjeka u Habsburškoj Monarhiji. Hergešić konstatira da nije mogao istražiti razlog neuspjeha, ali smatra da je tomu tako zbog Bogdanićevih tehničko-financijskih poteškoća. Naime, Bogdanić je htio izdavati tjednik za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju na ćirilici i latinici (njem. *mit illyrisher und lateinischen Lettern*). Hergešić pri obrazlaganju Bogdanićeve zamolbe primjećuje preuveličavano iskazivanje dinastičke lojalnosti, ali ga ne smatra naročito važnim nego samo pogodnim za pozitivan ishod njegove zamolbe. Osim toga, napominje Bogdanićeve dalekosežne prosvjetiteljske, ali i pretpreporodne planove time što je novine želio tiskati na latinici i ćirilici. Napose, „popravljanje“ narodnoga jezika karakterizira pokušajem stvaranja općega književnog jezika kojem bi se služio veći dio južnih Slavena.²⁶⁴

Prve podatke o Bogdanićevoj nakani da izdaje novine na hrvatskomu jeziku dao je Šišić u dodatku svoga predavanja „O stogodišnjici ilirskog pokreta“. Fancev nigdje ne dvoji kako nije riječ o Mirku Danijelu Bogdaniću. Štoviše, on nepobitno dokazuje da je uistinu riječ o Mirku Danijelu, a ne spomenutom Franji. Tako, u svomu tekstu prilaže „Prilog 1, 292/793“, datiran 12. siječnja 1793. godine sljedećega sadržaja:

„Danijel Bogdanić [*Sic!*, op. V. S.] moli da, pošto je prošle godine dobio mogućnost pisanja ilirskoga dnevnika latinskim slovima u još postojećoj Ilirskoj dvorskoj kancelariji, da se i njemu dopusti. (...) Sposobnost Danijela Bogdanića [*Sic!*, op. V. S.] da objavi Novalije ili ilirske efermide latiničkim slovima. *Praes.* 12. siječnja. *Res.* 14. siječnja. *Ad exped.* 23. siječnja. (...) Danijel Bogdanić zahvaljuje što mu je pružena prilika da objavi Novalije ili Ilirske efemeride i moli da se riješi i imenuje isti cenzor. *Pro judice. Praes.* 10. veljače. *Res.* 14. veljače. *Ad exped.* 10. veljače. Dvorski vijećnik episkop Petrović²⁶⁵ postao je cenzor.“²⁶⁶

Prema Ferdi Šišiću, Bogdanić je, kako je već spomenuto, zatražio i dobio od bečkoga Dvora dopuštenje za izdavanje novina. Šišić također tvrdi da su to trebale biti prve hrvatske

²⁶⁴ Ivo Hergešić, *Hrvatske novine i časopisi do 1848. Hrvatske sudbine*. Zagreb: Ex Libris, 2005: 24.

²⁶⁵ Petar Petrović (Srijemski Karlovci, 1740 – Temišvar, 23. prosinca 1800.) bio je srpski pravoslavni episkop. Njegova je obitelj bila dio ugarskoga plemstva. Vrlo mlad je stupio u crkvenu službu, a pretpostavlja se da se školovao na Sveučilištu u Halleu. Djelovao je kao episkop gornjokarlovački (1774. – 1783.), aradski (1784. – 1786.) i temišvarski (1786. – 1800.). Od 1791. godine radio je kao referent za srpska pitanja pri Ilirskoj dvorskoj kancelariji. Po ukinuću iste, premješten je na istu dužnost u Ugarsku dvorsku kancelariju. Prema srpskoj historiografiji bio je jedan od najobrazovanijih Srba svoga vremena.

Izvor: Sava Vuković, *Srpski jerasi od devetog do dvadesetog veka*. Beograd: Evro 1996: 397–398.

²⁶⁶ Franjo Fancev, „Još o Bogdanićevim 'Novinama' od god. 1792.“ *Građa za povijest književnosti hrvatske* 13 (1938): 314–315.

novine na hrvatskomu jeziku s latiničnim i ćirilničnim pismom za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, a program im je gotovo isti kao kod Gajevih *Novina Horvatzkih*.²⁶⁷ Svojoj argumentaciji prilaže pretisak arhivskoga dokumenta prema kojemu prijestolonasljednik Franjo pruža dopuštenje Bogdaniću za izdavanje tjednika za Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju. Stavio je uskličnik kod navedenog imena „Franjo“ upozoravajući time na njegovu neispravnost te nastavio:

„Predavanje Ilirske dvorske kancelarije (*Illyrischen Hofkanzlei*) 21. veljače 1792. o molbi Franza (!) Bogdanovića, kojemu se dopušta da piše tjednik ilirskim i latinskim pismom²⁶⁸ za Dalmaciju, Slavoniju i Hrvatsku prema priloženom nacrtu. Ured nema skrupula da molitelj upotrijebi riječ i savjetuje mu da izda traženo dopuštenje za izdavanje tjednika na ilirskom i latinskomu pismu prema njegovu zahtjevu i planu koji svaki izdavački list podvrgne cenzuri i reviziji Ilirskoga ureda u svako doba, jer plan sadržan u njegovoj molbi ne samo da u sebi nema ništa zamjerke, nego se odnosi na takve predmete, naime, na unapređivanje poljoprivrede i seoskog gospodarstva, domovinske povijesti, poboljšanje narodnog jezika, obavijesti plemenite ili obične, korisne domaće ili strane događaje, posebno one priče koje karakteriziraju sinovsku ljubav i najkrivlju odanost podanika svom vrhovnom vladaru. Treba li Nizozemska, što može sadržavati dvosmisleno značenje, ili obrana Francuske revolucije, ili dvosmisleno obrazloženje protiv monarhijskih i veličanstvenih prava napadnutih od strane podlih branitelja slobode, ali ima namjeru dopustiti što sve potonji vide u pravom svjetlu raskrinkati besmisao toliko neshvaćenih branitelja slobode, koji ukazuju na krajnje loše posljedice tih nemira za dobrobit cijeloga naroda i koji dovode do poslušnosti i nesalomljivome odanosti zakonitom suverenu, razveseliti i ohrabriti svatko neodoljivim nagonom može i mora zanijeti pojedinca za ono što je istinski korisno za njega i za opće biće.“²⁶⁹

U samo nekoliko dana okolnosti su se po Bogdanića nepovoljno izmijenile najprije zbog smrti vladara Leopolda II. 1. ožujka 1792. godine i pojavljivanja novoga vladara Franje II., koji

²⁶⁷ „Narodne novine“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42993> (16. studenoga 2022.).

²⁶⁸ Ćirilicom i latinicom.

²⁶⁹ Ferdo Šišić, „O stogodišnjici ilirskoga pokreta“ *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 49 (1935/1936): 105, 118.

je zauzeo konzervativniji proturevolucionarni stav. Baš je zbog toga nevjerodostojno ono što piše novinar Vilko Bužek u virovitičkomu *Hrvatskom tjedniku* 1941. godine, kako je Bogdanića astronomski rad više privlačio te da je zbog toga otklonio svoj novinsko-izdavački naum.²⁷⁰ Opravdano je vjerojatnije, kako primjećuje i Brešić, da je Bogdanić ocijenio da za takve napredne novine vremena još nisu stigla, odnosno, kako to ističe Josip Horvat, da je sâm Bogdanić odustao od svog nauma. Uzgred tomu, Brešić smatra da je *Kraljski Dalmatin*²⁷¹ tek uvjetno prvi list na hrvatskom jeziku i zbog toga ističe Bogdanićeve novine kao prvu, doduše neotisnutu, periodičku publikaciju na hrvatskom jeziku. Osim toga, Brešić uvrštava Bogdanića kao prvoga virovitičkog pisca.²⁷² Na kraju zaključuje da bi hrvatska preporodna događanja strujala brže da je Bogdanić ipak otisnuo novine, što je objasnio na sljedeći način:

„Prve nesuđene hrvatske novine trebale su pridonijeti razvoju poljodjelstva, njegovanja narodnog jezika, domaće povijesti, donosile bi općenite korisne domaće i strane vijesti, a naročito pripovijesti u kojima bi se isticala ljubav i odanost podaniku prema vladaru. Bogdanić ih je zamislio kao tjednik namijenjen, štoviše, i Dalmaciji koja je tada bila pod Mlecima. Iako su službene vlasti tražile jedino da se oštro pazi da Bogdanićeve novine ne donose ništa što bi išlo u prilog širenja ideja francuske revolucije, one se ipak nisu pojavile, pa je Bogdanićev prosvjetiteljski pokušaj ostao samo jedan od prvih i nesumnjivih znakova buđenja nacionalne svijesti.“²⁷³

Brešić čak smatra da bi te novine potaknule i integracijske procese na području hrvatskih zemalja.²⁷⁴ S druge strane, prema Bazali, prvi neuspjeli pokušaj izdavanja novina na hrvatskom jeziku bez upravne vlasti, samo nastojanjem domoljuba, jest *Oglasnik Ilirski* koji je zamislio Đuro Šporer pod književnim pseudonimom Jure Marić, ali tek 1818. godine,²⁷⁵ što zanemaruje Bogdanićev poduhvat.

Prema srpskom povjesničaru književnosti Golubu Dobrašinoviću, autor proglasa novina *Glasa od svih stranah* je Mirko Danijel Bogdanić.²⁷⁶ Oglas je tiskan u Beču 18. ožujka 1792.

²⁷⁰ Vilko Bužek, „Franjo Bogdanić : Nepoznati kulturni radnik stare Virovitice : Prilog kulturnoj povijesti grada Virovitice“ *Hrvatski tjednik* 3/39 (1941): 1.

²⁷¹ Više o tome vidjeti: Dražen Krajcar, „Kraljski Dalmatin – prve novine na hrvatskom jeziku (1806.)“ *Povijest.hr* <https://povijest.hr/nadanasnjidan/kraljski-dalmatin-prve-novine-na-hrvatskom-jeziku-1806/> (16. studenoga 2022.).

²⁷² V. Brešić, *Knjiga o Virovitici*: 179.

²⁷³ V. Brešić, *Knjiga o Virovitici*: 180.

²⁷⁴ V. Brešić, *Knjiga o Virovitici*: 181.

²⁷⁵ V. Bazala, *Pregled hrvatske znanstvene baštine...*: 103.

²⁷⁶ Golub Dobrašinović, *Objavljenija: izbor oglasa na knjige i listove 1791–1871*. Beograd: Društvo bibliotekara Socijalističke Republike Srbije 1974: 185.

godine, tek nekoliko dana od vladareva odobrenja, i nosi naslov „Navishtenje²⁷⁷“. U arhivu Matice srpske u Novomu Sadu čuvaju se dvije inačice toga oglasa, jedna tiskana na latinici, a druga na ćirilici. Naslov „Navishtenje“ na latinici sastoji se od tri dijela:

- I. Oglas na Novine, ili *Glas od svieh stranah*;
- II. *Dogadjanja naroda Illyričkog* i
- III. *Texanja i Razgadjanja poljskog*.

Stilistika, gramatika, sintaksa i primijenjeni pravopis u tekstu oglasa nalikuju predgovoru *Dogodjaja svieta*, za kojega pouzdano znamo da ga je napisao Mirko Danijel Bogdanić. Korišteni su isti stručni termini, sličan red riječi u rečenici te je primijenjena slavonska ikavica i tzv. slavonski pravopis. U oglasu se navodi da će novine pod naslovom *Glas od svieh stranah* iznositi jedan tabak, filer ili arkus. Zatim, najavljuje se povijesna sinteza *Dogadjanja naroda Illyricskoga od najstarijih dana do sadašnjih vremena ili do Rata Turskoga*. Tvrdi da će eseje takve tematike objavljivati mjesečno, koštat će tri ili četiri tabaka ili filira, a na kraju godine od toga planira izdati dvije knjige, svaku po dvadeset filira. Ovo je djelo namijenio posvetiti svim protuturskim ratnicima, iako u originalnom otisku *Dogodjaja svieta* ta tvrdnja nije istaknuta. Kao treće, govori o *Texanjima*²⁷⁸ i *Razgadjanjima*²⁷⁹ poljskim, prema uzoru na Englesku i Švedsku, ne objašnjavajući o čemu se točno radi, ali očito da je riječ o gospodarskoj temi koja bi bila oblikovana u nekoj publikaciji. Na kraju oglasa nagovještava da će sa svim navedenim započeti od lipnja 1792. godine, a sve iz razloga što dolazi, kako kaže,

„vrijeme radi krunjenja i Sabora narodnoga velikose polje Glasu nashemu otvara“.²⁸⁰

Ponudio je mogućnost pretplate u Beču i izvan Beča. Pretplatu ju je adresirao na sljedeću adresu: An die K. Oberst-Hospostamts Haupt-Zeintungs-Expedition; Bauern Marck Nro 556 im 3ten Stock durch die hintere Stiege, što potvrđuje da je osigurao sve pretpostavke za tisak i izdanje novina. Na kraju oglasa potpisao se kao „Sloxitelj“, što je očita novotvorenica za pojam

²⁷⁷ Glagolska imenica na ikavici od glagola *navijestiti*, što znači objaviti ili najaviti. Izvor: „Navijestiti“ *Hrvatski jezični portal* https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eF9kURk%3D&keyword=navijestiti (16. studenoga 2022.).

²⁷⁸ *Texanje* je glagolska imenica od težati, što znači obrađivati. Izvor: „Težati“ *Hrvatski jezični portal* <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (2. studenoga 2022.).

²⁷⁹ *Razgadjanja* je izvedenica glagla *razglaliti* što znači razvedriti, oraspoložiti se, biti povjerljiv i otvoren. Izvor: „Razgaliti“ *Hrvatski jezični portal* <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (2. studenoga 2022.).

²⁸⁰ Bogdanić misli na krunidbu cara i kralja Franje II. koja se odvila 6. lipnja 1792. godine.

„autor“, čime je zadržao anonimnost. Verzija oglasa na ćirilici je proširenija i datirana je na 20. ožujka 1792. godine.²⁸¹

Prema Tatjani Kren, sa sigurnošću se može reći da se Bogdanić 1791. godine nalazio u Beču, gdje je tražio dozvolu za izdanje novina na hrvatskom jeziku, koju je dobio početkom 1792. godine. Kren ne navodi razlog zašto odustaje od novina nego samo naglašava da je iste godine, naime, tiskao i djelo *Dogodjaji svieta*, čime želi potvrditi tezu o Bogdanićevu prebivanju u Beču navedenih godina.²⁸²

Sve do sada napomenuto potvrđuje i povjesničarka Teodora Shek Brnardić navevši da je mladi astronom, povjesničar i matematičar Mirko Danijel Bogdanić podnio u Beču u veljači 1792. godine zahtjev za izdavanje tjednika *Glas sa svijeh stranah*, pisanoga slavonskim pravopisom na latinici i na ćirilici, koje bi obrađivao teme iz poljodjelstva i gospodarstva, davao pouke iz domaće povijesti, usavršavao narodni jezik, objavljuvao vijesti o plemenitim ili općekorisnim domaćim i inozemnim događajima, kao i pripovijetke, koje će poticati djetinju ljubav i dužnu pažnju podanika. Dalje nastavlja kako taj tjednik, koji je trebala cenzurirati Ilirska dvorska kancelarija, ipak nije ugledao svjetlo dana. To pojašnjava činjenicom iznenadne smrti Leopolda II. i usponom njegova nasljednika Franje II., kada je nastupila u javnosti nepovoljna i zagušujuća kontrarevolucionarna atmosfera koja nije pogodovala publicističkoj djelatnosti, pa je zbog toga Bogdanić odustao od daljnjeg izdanja novina.²⁸³

Međutim, malo je podataka poznato o Bogdanićevim godinama u Beču i njegovu bivanju u tom gradu. Godine 1791. obratio se predstojniku Ilirske dvorske kancelarije grofu Ferenciu Balassi s molbom da mu se povjeri izrada hrvatskoga (ilirskoga) rječnika, ali ni taj plan nije ostvaren, no to ne znači nužno da je fizički boravio u Beču.²⁸⁴

Prema Josipu Horvatu, skoro je zavladała povoljna atmosfera za Bogdanićev pothvat izdanja prvih hrvatskih novina, čime se složio s prethodno navedenom Brešićevom tvrdnjom o toj temi. Od 1. rujna 1790. godine tisak je u cijeloj zemlji stavljen pod cenzuru koju su vršile Crkva i vojska zbog straha od utjecaja Francuske revolucije. Međutim, bečki je Dvor dopuštao pokretanje hrvatskih nacionalnih listova kako bi se stvorila protuteža nadirućoj mađarizaciji.

²⁸¹ *Oglas na novine Glas od svih stranah Mirka Danijela Bogdanića koje zbog cenzure nisu štampane*. Novi Sad: Biblioteka Matice srpske, 1792. Signatura PO6Xp(Cp) III 1.1. COBISS.SR-ID 93540359.

²⁸² Tatjana Kren, *Astronomijski vremeplov: crtice iz prošlosti hrvatskoga zvjezdoznanstva*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima, 2001: 71.

²⁸³ Teodora Shek Brnardić, „Intelektualni razvoj: Javnost“, u: *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću* (ur. Lovorka Čoralić). Zagreb: Matica hrvatska, 2013: 209–210.

²⁸⁴ Csaba T. Reisz, „Rendkivüli Genie ... a monarchia egyik első matematikusa“ *Magyar Nemzeti Levéltár, Címlap, A hét dokumentuma* (31. siječnja 2017.) https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/rendkivuli_genie_a_monarchia_egyik_elso_matematikusa (6.listopada 2022.).

Bogdanić je privilegij za izdanje novina dobio kada mu je bilo tek trideset i dvije godine, a već tada je bio poznati učenjak. Osim toga, Horvat naglašava da je u dopuštenju za tisak novina rečeno kako će ih cenzurirati Ilirska dvorska kancelarija koja je bila nadležna za srpsko područje u Banatu, što je vrlo čudno tumačenje s obzirom da Bogdanić nije niti s toga područja, niti je na tomu području planirao izdavati novine, nego u Zagrebu.²⁸⁵ Horvat također smatra da ipak nije bilo pogodno vrijeme za novine kakve je Bogdanić zamislio i otad se posve prepustio znanstvenom radu. Nije nastavio izdavati ni *Dogodjaje svieta*, također zasnovane, a možda već i napisane u duhu prosvjetiteljstva jer ih cenzura zasigurno ne bi previdjela. Horvat zbog svega navedenoga zaključuje da je Bogdanić prvi pokretač novina na hrvatskom jeziku te idejni nasljednik Pavla Rittera Vitezovića, a preteča Ljudevita Gaja. Također kao i Brešić, Horvat smatra da su političke prilike bile drugačije, možda bi Bogdaniću pripalo predvodništvo hrvatskoga narodnog preporoda četrdesetak godina prije istoga pod vodstvom Ljudevita Gaja.²⁸⁶ Uspoređujući kasnije slične pokušaje izdavanja novina, Horvat rezimira da je jezik proglasa *Oglasnika Ilirskog* iz 1818. godine, tj. Šporerovih novina, lošiji od Bogdanićeva jezika četvrt stoljeća prije i predstavlja vidnu jezikoslovnu degradaciju.²⁸⁷

Prema Kren, Bogdanić nije želio prihvatiti cenzuru pa zbog toga odustaje od izdavanja novina. Uz to, smatra da je neke izraze sâm koristio, a ne samo Belostenčeve²⁸⁸ iz *Gazophylaciuma*²⁸⁹ na čemu je temeljio svoj jezik. S druge strane, Kren neopravdano smatra da Mirko Danijel Bogdanić nije pokrenuo inicijativu za novine, nego izvjesni Franjo Bogdanić, i pri tome tvrdi da je ustanovljeno da nije riječ o pogrešci ne tumačeći od koga, gdje i na koji način. Međutim, za tematiku novina daje ispravnu usporedbu na poznata književna djela Andrije Kačića Miošića (*Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, 1756.) i Matije Antuna Relkovića (*Satir iliti divji čovik u verše Slavoncem*, 1762.).²⁹⁰

Nasuprot Kren, Fancev donosi navod da je Bogdanić potkraj 1791. godine zamislio pokrenuti hrvatske latinističke novine pod nazivom *Ephemerides Illyricae Litteris* i tvrdi da mu

²⁸⁵ I. Perić, *Povijest Hrvata*: 149.

²⁸⁶ R. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*: 43, 44.

²⁸⁷ R. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*: 54.

²⁸⁸ Ivan Belostenec (Varaždin, 1594. – Lepoglava, 10. veljače 1675.) bio je hrvatski pisac, leksikograf i pavlin. Najvažnije mu je djelo hrvatsko-latinski rječnik pod nazivom *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatum aerarium*, tisak posthumno u Zagrebu 1740. godine. Njime je obuhvatio sva tri hrvatska narječja i smatra se pretečom težnji ka ostvarenju jedinstvenoga hrvatskog jezika. Djelo ima i enciklopedijska obilježja jer sadržava gospodarske i liječničke naputke, poslovice, epigrame i sl. Izvor: „Belostenec, Ivan“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=6793> (2. studenoga 2022.).

²⁸⁹ T. Kren, „Astronom Mirko Danijel Bogdanić i zemljopisna karta Mađarske“: 43.

²⁹⁰ T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 205.

je episkop Petrović bio imenovan za cenzora od Ilirske dvorske kancelarije zbog čega odustaje od izdanja. Kren, pak, smatra da je ćirilica nadodana u rješenju u svjetlu dodjeljivanja episkopa Petrovića kao cenzora.²⁹¹ Prema svemu sudeći, nije sasvim jasno je li Bogdanić namjeravao izdavati dvopismene novine na hrvatskom jeziku. Ako i jest, ne treba dvojiti zašto je Bogdanić planirao tako uraditi. Odgovor je u tome što je sigurno dobro poznao stupanj pismenosti na području civilne i vojne Hrvatske²⁹², gdje su se podjednako upotrebljavala oba pisma, osobito na području Vojne krajine. Primjerice, i *Osnovni krajiški zakon* (njem. *Grundgesetze für die Carlstädter, Warasdiner, Banal-, slavonsche und banatische Militär Grenze*) iz 1807. godine preveden je s njemačkoga na tzv. „slavonski jezik“ na ćirilici i latinici, pismima koja su se upotrebljavala na tomu području²⁹³ zbog čega je jednojezično, ali dvopismeno izdanje novina jamačno predstavljalo presedan u dotadašnjoj praksi izdavanja periodičkih publikacija. S druge strane, ako prihvatimo činjenicu da je zbog Petrovićeve cenzure odbio nastaviti izdavački poduhvat, što je također izvjesno, postavlja se pitanje zašto nije nastavio s izdanjem *Dogodjaja svieta*, čime teza o proturevolucionarnoj klimi koja je zavládala za Franje I. se čini najizvjesnijim razlogom što Bogdanićeve novine i nastavak *Dogodjaja svieta* nisu ugledali svjetlo dana.

Projekt izdanja prvih hrvatskih novina na hrvatskomu jeziku za područje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije svjedoči Bogdanićevu svjesnost o državnosti i domoljublju. Za razliku od hrvatskih preporoditelja od sredine XIX. stoljeća, kod Bogdanića pri pokretanju novina ne postoji gospodarski nego isključivo nacionalno-preporodni interes. Ideja programa novina i njihova teritorijalna pokrivenost sintetizira Bogdanićevu težnju za okupljanjem hrvatskih zemalja u jedinstvenu kulturnu cjelinu kojoj je potrebna povijesno-politička poduka u smislu svjesnosti vlastite državnosti kroz povijesne priče, praktičnu poduku za poljoprivredu kao osnovu za primarni gospodarski razvoj te donošenje vijesti iz svijeta u svrhu pravovremenoga informiranja. Usporedimo li te novine s Gajevim *Novinama Horvatzkim i Daniczom Horvatzkom, slavonzkom y Dalmatinzkom* dokazimo do zaključka da su Gajeve novine rađene prema teritorijalnomu i tematskomu uzoru kao i Bogdanićeve. Možda je to odgovor na pitanje,

²⁹¹ T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 209.

²⁹² Više o tome vidjeti: Ivančica Marković, „Razvoj školstva i pismenosti u Slavoniji tijekom 18. stoljeća“ u: *Zbornik radova znanstvenog skupa Život i djelo Stjepana Adžića (1730. – 1789.)* (ur. Anica Bilić, Slavko Matić). Zagreb, Vinkovci: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima 2016: 129–148.

²⁹³ Usp. Kristina Milković, „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.)“ *Povijesni prilozi* 25/31 (2006): 163.

koje se postavlja u poglavlju o Bogdanićevim djelima, kako su Bogdanićeve knjige bile dio biblioteke sina Ljudevita Gaja, Velimira, tj. njegova oca.

8.4. Astronomsko-kartografske ekspedicije

Zemljopisne karte ne predstavljaju samo umanjeni prikaz Zemljine površine nego prezentiraju i izvor spoznaja o različitim vidovima političke, demografske, kulturne, gospodarske i jezične povijesti nekoga prostora. Ranonovovjekovni zemljovidi tijekom XVI. i XVII. stoljeća temeljili su se na preuzimanjima, prilagođavanju ili minimalnom dopunjavanju prethodnih kartografskih rješenja upitne kvalitete i preciznosti. Većina kartografa, pak, nije niti bila na području kartiranja, niti je obavljala mjerenja i terenski rad. Nakon upotrebe modernih astronomskih i matematičkih metoda izrađuju se zemljovidi koji svojom preciznošću, mjerilom i velikim brojem dodatnih informacija o naseljenim mjestima, cestama, reljefu, vodama, vegetaciji, upravnim i političkim granicama te dopunskim opisima odgovaraju modernim topografskim zemljovidima kakvima ih danas smatramo. Upravo su u to doba sazrijeli politički preduvjeti za izradu obuhvatnijih topografskih karata na ovim prostorima, točnije nakon oslobođenja dijela Habsburške Monarhije od Osmanlija, čiji su ratni učinci financijski i demografski iscrpljivali zemlju. Rezultati razvoja matematičkih znanosti, mjerništva i vojne kartografije u doba prosvjetiteljstva došli su do izražaja, kada su habsburški stručnjaci, napose vojni, započeli kartiranje oslobođenih područja i utvrđivanje novih granica u međuriječju Save, Drave i Dunava. Na temelju višegodišnjih iskustava, primjene Snelliusove metode kod koje se lukovi na Zemlji ne mjere izravno nego primjenom triangulacije, te izuma novih mjernih instrumenata, već je četrdesetih godina XVIII. stoljeća započela izrada topografskih vojnih karata u Habsburškoj Monarhiji. Zbog toga je bečki Dvor 1758. godine osnovao Glavni stožer intendature (njem. *Generalquartiermeisterstab*) čija je zadaća bila studiozno verziranje Habsburške Monarhije kako bi se zaštitila pokretljivost vojnih jedinica. Temeljna svrha mu je, pak, bila edukacija časnika za geodetske i kartografske potrebe i poslove. Nakon izobrazbe stručnjaka, Dvorsko je ratno vijeće 13. svibnja 1764. godine izdalo naredbu za početak kartiranja. Vojnim razlozima u razvoju habsburške kartografije kooptirali su, dakako, i gospodarski. Nadzorništvo nad iskorištavanjem šuma i oranica te nužda za uvođenjem poreza zbog ratovima opustjele carske i kraljevske blagajne, koji bi se odredio na temelju katastarskih izmjera, nisu se mogli ostvariti bez preciznih zemljopisnih karata i točnih statističkih podataka. Prve kartografske izmjere obavljene su u dijelovima Šleske, Češke i Moravske. Prema caričinomu suvladaru i sinu Josipu II. izmjera je u historiografiji prozvana jozefinskom, a njezin rezultat su bile jozefinske karte. Mjerenje i kartiranje obavljeno je na temelju ranonovovjekovnih znanstvenih metoda određivanjem trigonometrijskih točaka na geodetskoj osnovi nakon čega

je slijedila terenska izmjera. Za mjerenje stupnjeva i triangulaciju korišteni su teodoliti²⁹⁴ i jednostavni kvadranti²⁹⁵. Upotrijebljavan je mjernički stol kao sredstvo za terestričku izmjeru i izradu karte. Stol je imao kvadratnu ploču postavljenu na stativu, a osim toga kao pribor bili su potrebni kompas, mjedeno ravnalo s podjelom uz rub za viziranje (dioptar), visak i libela.²⁹⁶ Unatoč nepobitnomu strateškom značenju, prema Čosiću, nedostatak jozefinske izmjere očitovao se u neujednačenosti izrade do koje je došlo zbog znatnih tehničkih ograničenja i različitih metoda u snimanju pojedinih zemalja. Pogreške su išle do tih razina da su granični dijelovi pojedinih sekcija bili su toliko izobličeni, pa je spajanje u jedinstvenu kartografsku cjelinu bilo nemoguće. Zbog toga je trebalo započeti novu, moderniju i ispravniju jedinstvenu izmjeru Monarhije. Nedostaci jozefinske izmjere trebali su biti redigirani tijekom druge vojne izmjere koja je započela za vladavine Franje II. Uz nove geodetske metode i znanstveno-tehničke mogućnosti u tomu je razdoblju izrađena nova generacija topografskih karata Habsburške Monarhije. Franciscejske izmjere imale su brojne znanstvene i tehničke prednosti u odnosu na jozefinske. Rezultati vojnih izmjena postupno su prodrli u civilnu kartografiju, a potom i u javnu uporabu, osobito poslije Napoleonskih ratova. Nezadovoljni Müllerovom kartom iz 1769. godine²⁹⁷, ugarski su staleži već 1796. godine odlučili izraditi preciznu upravnu kartu zemalja Krune sv. Stjepana (mađ. *Szent István Koronájának Országai*) koje su činile Kraljevina Ugarska, Kraljevina Hrvatska i Slavonija te *Corpus Separatum* Rijeka. Taj je zadatak delegiran Jánosu Lipskom²⁹⁸, koji je kao vojni časnik stekao znatna iskustva tijekom vojne i katastarske izmjere Ugarske, a bile su mu dostupne i jozefinske karte. Nakon

²⁹⁴ Teodolit je geodetski instrument za mjerenje horizontalnih ili vertikalnih kutova.

Izvor: „Teodolit“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60833> (26. listopada 2022.).

²⁹⁵ Kvadrant (lat. *quadrans*, četvrtina) je astronomski instrument za određivanje visine objekata na nebeskoj sferi i razmaku tih objekata. Prije uporabe teleskopa bio je najvažniji astronomski uređaj, a naslijedio ga je sekstant. Izvor: „Kvadrant“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34846> (26. listopada 2022.).

²⁹⁶ „Mjernički stol“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41313> (26. listopada 2022.).

²⁹⁷ Više o tome vidjeti: Ignaz Müller, *Mappa Geographica novissima Regni Hungariae divisi in suos Comitatus, cum Districtibus Jazygum et Cumanorum, Banatus Temesiensis ejusque Districtuum necnon Regnorum Croatiae, Sclavoniae, Dalmatiae, Magni Principatus Traqunsylvaniae, partis Bosniae, Serviae, Bulgariae et Walachiae... Ex accuratioribus Tabulis congesta et correctae*. Vienna: 1769.

²⁹⁸ János Lipszky (Sedličná, 10. travnja 1766. – Sedličná, 2. svibnja 1826.) bio je ugarski kartograf i vojni časnik slovačkoga porijekla. Školovao se kod pijarista i završio vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu 1783. godine. Napredovao je do čina pukovnika. Ključna je osoba u izradi karte Ugarske i njezinih susjednih zemalja koja je objavljena 1805. i 1805. u Pešti, a 1849. u Pragu. Bila je jedna od najboljih karata toga doba i prva karta koja je donosila podatke o administrativnom i teritorijalnom ustroju civilnoga i vojnoga dijela hrvatskih zemalja.

Izvori: „Lipszky, János“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36735> (26. listopada 2022.); Miljenko Lapaine, „LIPSKÝ, Ján“, *Hrvatski biografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11838> (26. listopada 2022.).

desetogodišnjega rada 1806. godine objavio je kartu (lat. *Mappa generalis Regni Hungariae partiumque adnexarum Croatiae, Slavoniae et Confinionum militarium, Magni item Principatus Transylvaniae*) u dvanaest sekcija i mjerilu od 1 : 480 000. Riječ je o prvoj upravnoj karti Ugarske, Hrvatske i Slavonije za javnu uporabu s pouzdanim i precizno ucrtanim reljefom, vodama, gradovima, selima, utverdama, granicama županija, kotareva (lat. *processus*) i okruga (lat. *districtus*) te trgovačkim i poštanskim putevima i postajama kao i brojnim statističkim podacima u dodatnim tablicama.²⁹⁹

Upravo je na pomoćnim poslovima pri izradi spomenute zemljopisne karte radio Mirko Danijel Bogdanić što će biti interpretirano i analizirano u ovomu potpoglavlju. Dana 8. srpnja 1798. godine János Lipszky je napisao pismo grofu Györgyju Festeticsu³⁰⁰ u kojemu ga je obavijestio da tijekom jeseni 1798. godine predviđa astronomsko-kartografsku ekspediciju s Bogdanićem na čelu diljem granica Ugarskoga kraljevstva i hrvatskih zemalja u svrhu točnosti buduće karte. Pravac temeljem kojega bi Bogdanić trebao odrediti astronomske fiksne točke trebao je biti sljedeći: Varaždin, Gradiška, Zemun, Stara Oršova, Marga, Máramos, Munkačevo, Orlik, Levoča, Čadca i Holič (mađ. *Varasd, Gradiska, Zimony, Óorsova, Máruga, Máramarossziget, Munkács, Orlik, Lőcse, Csáca, Holics*).³⁰¹ U tom je pismu po prvi puta spomenut plan ekspedicije s Bogdanićem i utvrđenim putem astronomskoga promatranja. Međutim, planirana ruta će se u međuvremenu promijeniti.

Za Bogdanićeva vremena upotrebljavale su se dvije metode za određivanje zemljopisne dužine i zemljopisne širine. Jedna je bila triangulacija, čija je bit bila da se nakon određivanja duljine osnovne crte, tj. jednostavnim mjerenjem kuta, odredi udaljenost između pojedinačnih orijentira i točaka. Ovako istražena površina ucrtana je u trokutastu mrežu temeljem koje se mogu izračunavati i provjeravati druge geografske dužine i širine. Taj je istraživački postupak bio matematički vrlo točan, a koristili su ga županijski geodeti za određivanje lokacijskih vrijednosti manjih područja. Međutim, za tu metodu nisu bili osigurani niti ljudski, niti materijalni, niti tehnički uvjeti. Zbog toga se Lipszky odlučio na drugi postupak, tj. određivanje astronomskih fiksnih točaka. Tom se metodom udaljenost od ostalih točaka koje treba odrediti

²⁹⁹ Stjepan Ćosić, „Topografske karte hrvatskih zemalja do početka 20. stoljeća“ *Topografske karte na području Hrvatske* (ur. Stanislav Frangeš). Zagreb: Državna geodetska uprava, 2012: 197–289.

³⁰⁰ György Festetics (Ság, 1. siječnja 1755. – Keszthely, 2. travnja 1819.) bio je ugarski zemljoposjednik te osnivač jednoga od prvih poljoprivrednih učilišta u Europi pod nazivom Georgikon. Obilato je podupirao nacionalna kulturna nastojanja i veliki pobornik znanosti. Izvor: N.N., „Festetics György, gróf“ *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/f-7547C/festetics-gyorgy-grof-7563D/> (4. studenoga 2022.).

³⁰¹ MOL Directoratus (P 279), 718, 1798.

izračunava u odnosu na astronomski definirane fiksne točke. Osim toga, proračuni su se mogli izvoditi temeljem zemljopisnih karata koje prikazuju točne vrijednosti manjih površina. Taj zadatak nije iziskivao mukotrpan terenski rad nego samo kabinet u kojem bi izrađivač karte mogao raditi matematičke izračune. Potonja bi metoda bila u potpunosti upotrebljiva da su prethodno bile precizno izračunate astronomske fiksne točke. U stvarnosti točni su se izračuni mogli načiniti samo za dobro definirane točke, ali to je imalo tek nekoliko gradova u Habsburškoj Monarhiji. Zbog neprikladnosti potrebnih informacija koje su mu bile dostupne, Lipszky se obratio palatinu za pomoć tražeći ga da za taj zadatak odredi Mirka Danijela Bogdanića. O tomu planu Lipszky je 5. srpnja 1798. godine obavijestio Festeticsa. Kako bi mu posao bio učinkovit, morao je osigurati kvadrant, sat s njihalom i teleskop, što bi Bogdaniću bio osnovni radni pribor. U istom je obraćanju Lipszky pohvalio Bogdanića kao prvoga matematičara Habsburške Monarhije te je na taj način ocijenio njegovu izvrsnost i doraslost zadanomu poslu. Lajos Schedius je kontinuirano obavještavao Ferencu Zacha i znanstvenike te zainteresirane ljude carstva o trinaestomjesečnom radu, a dijelom na temelju Bogdanićevih pisama. Opisujući Bogdanića po prvi puta znanstvenoj javnosti, Zach je u bilješci istaknuo da je Mirko Danijel Bogdanić rodom Hrvat, učenik velikoga habsburškoga, tj. hrvatskoga matematičara Ivana Paskvića, koji je uvjerio Zacha, kada su se sreli u Leipzigu, da je Bogdanić izvrstan genij i jedan od prvih matematičara u Habsburškoj Monarhiji, pa stoga pismo završava sljedećim riječima:

„Pa kamo sreće da je takav poduhvat u takvim rukama.“³⁰²

Kako bi ishodio potrebito financiranje astronomsko-kartografske ekspedicije, 9. rujna 1798. godine Lipszky je uputio podnesak palatinu Josipu da se ekspedicija u cilju točnosti izrade buduće zemljopisne karte alimentira iz javnih sredstava aludirajući time da je ista prije svega potrebna državi. Da bi dodatno potkrijepio važnost zamolbe, naveo je citat već spomenutoga i uglednoga astronoma Maximilliana Hella:

„Bilo bi neophodno da čelnici novobudinskoga kraljevskog sveučilišta preko Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Sedmogradske (Erdelja, op. V. S.) opreme jednu geografsko-astronomsku ekspediciju.“³⁰³

³⁰² Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben von Ludwig von Schedius, Professor der Aesthetik auf der Pester Universität in Ungarn“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 108–109.

³⁰³ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio, 1, 1798. Zbirka dokumenata, 1.

Palatin je postupio shodno službi i nije se usprotivio Lipszkyjevu zahtjevu pa je molbu proslijedio Ugarskoj dvorskoj kancelariji koja ju je podržala i predstavila vladaru. Najviša institucija državne vlasti dala je svoju suglasnost da se putovanje organizira o javnomu trošku, ali iz sredstava Obrazovnoga fonda. Ovlaštenje za koordinaciju ekspedicije dano je u nadležnost Ugarskoga namjesničkog vijeća. Štoviše, Kancelarija je u djelokrug iste prenijela i prava odlukâ o svim kasnijim pitanjima u vezi ekspedicije. Izvršenje konkretnih zadataka dodijeljeno je Odsjeku za nastavu (lat. *Departamentum litterario-politicum*). Na taj se način Ugarsko namjesničko vijeće uključilo u astronomsko-kartografsku ekspediciju koncem 1798. godine te je sve do 1810. godine sudjelovalo u pojedinim etapama poduhvata.³⁰⁴

Prilikom obraćanja palatinu Josipu, Lipszky je najavio da će projekt izrade topografske karte Kraljevine Ugarske te njezinih susjednih zemalja biti mukotrpan posao. Istaknuo je da su najveće pogreške prethodnih karata izrazito loši matematički i astronomski poslovi na kojima su temeljene. Zbog toga se, kako je već rečeno, obratio budimskoj i bečkoj zvjezdarnici za pomoć te mu je preporučen Mirko Danijel Bogdanić, drugi asistent budimske zvjezdarnice, kako bi putovanjem kroz točno određena mjesta odredio zemljopisne širine i dužine temeljem astronomskih promatranja i matematičkih izračuna. Lipszky je smatrao da iz toga pohvata mora proizaći neslućena korist zbog vrlo zanemarenoga zemljopisnoga poznavanja Ugarske. Stoga, pozvao je palatina za podršku kao promicatelja znanosti i tehnološkoga razvoja naglasivši da će svaki obrazovani domoljub blagosloviti uspomenu na njega ako će odobriti taj poduhvat. Teško je povjerovati da bi palatin bez dodatnih savjeta donio rezolutnu odluku o astronomsko-geografskoj ekspediciji u vrlo nezgodno političko vrijeme za Habsburšku Monarhiju. Zbog toga Reisz smatra da su utjecajni aristokrati poput Györgyja Festeticsa ili Ferencza Széchenyija utjecali na palatina Josipa kako bi prihvatio angažman oko pokretanja ekspedicije na administrativnoj razini.³⁰⁵

Po primitku Lipszkyjeve zamolbe, vladar Franjo II. je 28. rujna 1798. godine odobrio prethodni podnesak Ugarske dvorske kancelarije vezan za Bogdanićevu ekspediciju. Naime, palatin je 17. rujna iste godine podnio prijedlog Ugarskoj kancelariji, koja je također podržala prijedlog jer je smatrala korisnim što točniju izvedbu nove karte Ugarske i susjednih zemalja. Palatin je nastojao skrenuti kancelarima pozornost na činjenicu da posao koji nastoji napraviti Lipszky nije samo vrlo koristan već i potreban. Međutim, bio je svjestan da se zemljopisna

³⁰⁴ Csaba Reisz, *U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida Ugarske Jánoša Lipskog*: 26.

³⁰⁵ MOL Helytartótanácsi Levétár, *Departamentum litterario-politicum*, Fons 52, Positio 1, 1798; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 103, 271–272.

širina i dužina pojedinih mjesta teško mogu odrediti bez astronomskoga rada. Stoga je palatin također predložio da se Mirko Danijel Bogdanić pošalje o javnom trošku te da izvrši astronomska promatranja i matematičke izračune kako bi se dobili potrebni podaci za izradu karte. Palatinov prijedlog je prihvaćen i njegovo je mišljenje kancelar Josephus Csáky iznio vladaru na sljedeći način:

„Korisnost točne karte Kraljevstva priznaje i Dvorska kancelarija, te u tu svrhu, iako su pokojni car i kralj za vrijeme slavne Josipove vladavine poduzeli korake za izradu točne karte Kraljevstva, pa je čak naređeno da takvo djelo pregledaju okružni geometri u suradnji s županijskim geometrima, uvijek bi vam trebalo nešto za izradu. U svom prijedlogu koji je podnijela Njegovom Veličanstvu, Dvorska kancelarija stoga snažno podržava slanje Mirka Danijela Bogdanića, budući da se točan raspored gore navedenih predmeta temelji na znanostima koje treba promovirati, pa će smatrati da to treba učiniti u trošak studijske karte.“³⁰⁶

U konačnici, odluka Franje II. je glasila:

„Odobravam i potvrđujem prijedlog kancelarije, s tim pravom raspolaganja da se troškovi svih radova koji su neophodni, i koji su u vezi sa geografsko-astronomskom ekspedicijom budu isplaćeni iz Obrazovnoga fonda.“³⁰⁷

Osim toga, u vladarevoj proklamaciji navedeno je strogo ograničavanje financijskih troškova ekspedicije:

„Potvrdio sam pak mišljenje kancelarije s obrazloženjem da se iz proširenih studija plaćaju samo oni izdaci, koji se priznaju potrebnima za pripremu astronomsko-geografskih radova koji su spremni za rad.“³⁰⁸

Time je financiranje ekspedicije bilo osigurano i Bogdanić je mogao započeti sve pripreme za veliki i dugotrajni terenski rad te istraživanje. Lipszky je, prema svemu sudeći, dobio mandat za koordinaciju izradbe karte, ali i značajnu institucionalnu potporu te neprocjenjivu pomoć izvršne vlasti bez koje bi teško izvršio svoju zamisao i zadatak.

³⁰⁶ MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 11080, 1798; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 275.

³⁰⁷ MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 11080, 1798, Zbirka dokumenata, 3; MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 10005, 1798; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 273.

³⁰⁸ MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 11080, 1798; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 104, 274–275.

Namjesničko vijeće moglo je ne samo tražiti već i izdavati upute, što je značilo da je potrebna pomoć pružena s većom sigurnošću za Lipszkyja, a time je i dodatno ojačana pretpostavka za potrebom karte kao takve. Dana 6. studenoga 1798. godine Namjesničko vijeće obavijestilo je Magistrat sveučilišta o vladarevoj odluci da bi Bogdanić kao djelatnik budimske zvjezdarnice, a time i zaposlenik sveučilišta, trebao biti poslan na ekspediciju zbog toga što dotadašnje karte nisu imale točne i ispravno određene zemljopisne širine i dužine. Zatražili su da taj posao treba biti što prije dovršen te da će Lipszky biti dužan po svršetku posla predati primjerke karata akademijama i visokim školama.³⁰⁹ Kancelarija je raspravljala o tomu podnesku 23. studenoga 1798. godine. Prema ranijoj kraljevoj odluci, Namjesničko vijeće bilo je zaduženo poduzeti mjere u vezi s prethodno pokrenutim pitanjima oko izvedbe i distribucije karte, ali i davanja privilegije na izdavanje karte na nekoliko godina.³¹⁰

Kako bi se utvrdile sve materijalno-financijske potrebe za izvođenje ekspedicije, Namjesničko je vijeće obavijestilo Magistrat sveučilišta 6. studenoga 1798. godine o odluci vladara. Uz obavijest, zatražilo je Bogdanićevo izvješće o novčanom iznosu koji bi bio potreban za istraživački rad na ekspediciji. Preciznije, zatražili su od njega točno vrijeme kada bi krenuo na put, koliko bi dugo trajala ekspedicija te bi li ona bila izvedena jednokratno ili višekratno.³¹¹

Iako Reisz smatra da je to učinio prije, 23. studenoga 1798. godine Bogdanić se obratio Sveučilišnom vijeću sa zahtjevom za nabavkom stručnoga pribora za ekspediciju. No, najprije je zahvalio za dodijeljena financijska sredstva. Zatražio je barometar, termometar, kvadrant, teleskop i sat s njihalom. Kako bi uštedio sredstva, naveo je da će kvadrant i teleskop posuditi od svoga poslodavca za što je prefekt zvjezdarnice već dao odobrenje. Istaknuo je kako traži posebno Seifnerovo njihalo, za koje je tvrdio da je izuzetno kvalitetno i pouzdano. U dopisu je naveo i procjenu vrijednosti cjelokupne potrebne opreme. Iz toga možemo zaključiti da je Bogdanić bio i više nego prijeko potrebno upućen u posao koji mu je bio namijenjen, a tako je pokazao i zavidnu razinu znanja te poznavanja modernoga pribora za potrebe astronomsko-kartografske ekspedicije. Nakon toga, naveo je da će mu biti potrebna zaprežna kola za prijevoz njega i stručne opreme jer ju nije bilo moguće fizički nositi na drugačiji način. Potom, naveo je da će mu biti neophodan pomoćnik, a posebno za rukovanje s opremom zbog čega je i Bogdaniću i pomoćniku potrebno osigurati dnevnicu. Na kraju, naveo je kako želi na

³⁰⁹ MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 12074, 1798; MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio 3, 1798; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 276–277.

³¹⁰ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio 2, 1798.; Reisz, *Magyarország általános térképének*: 105.

³¹¹ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio 2, 1798.

ekspediciju krenuti čim prije, jer između 13. i 27. prosinca 1798. godine želi izvršiti astronomska promatranja koja će mu pomoći za točan izračun zemljopisne dužine, širine i visine pola. Time je još jednom dokazao angažiranost za posao koji mu je bio namijenjen te preciznost i dosljednost u davanju čim točnijih i čim bržih potrebnih informacija. Prema svemu sudeći bio je svjestan troška ekspedicije, pa je naveo da će ju pokušati obaviti jednokratno kroz pet mjeseci, ali to nije mogao unaprijed i točno predvidjeti zbog drugih okolnosti koje bi mogle utjecati na ekspediciju.³¹² Neprilike su se mogle očitovati kroz lošu vremensku prognozu, pljačke prilikom puta, ometanje u radu od drugih, bolesti i slično. Bogdanićevo izvješće je Sveučilišno vijeće usvojilo 23. studenoga 1798. godine,³¹³ a rektorat je sa Sveučilišnim vijećem Bogdaniću osigurao putne isprave i obratio se vojnim vlastima tražeći pomoć za znanstvenika.³¹⁴

Shodno zahtjevu Namjesničkoga vijeća, Bogdanić je za potrebe prve ekspedicije procijenio troškove na 670 forinti. Uz to, zatražio je predujam za osobne i pomoćnike troškove kao i za potrebe konjske i volovske zaprege za teže pristupačnija područja.³¹⁵

Potrebno je radi razumijevanja konteksta istaknuti kako je Bogdanić stupio u kontakt s Lipszkyjem koji ga je poslao na najvažniji zadatak u njegovoj karijeri. Tada već kao priznati znanstvenik i drugi asistent budimske zvjezdarnice najvjerojatnije ga je upoznao u Pešti, gdje je Lipszky službovao od 1795. godine. Bio je svjestan kako temeljem jozefinskih karata ne može sastaviti novu kartu iz razloga što je broj preciznih koordinata koje se određuju astronomskim promatranjima, mjerenjima i izračunima bio suviše malobrojan. Kako bi se ti podaci dopunili, skupina predvođena Lipszkyjem planirala je astronomsko-kartografsku ekspediciju koju je trebao voditi Mirko Danijel Bogdanić kao iskusni astronom, matematičar i poliglot. Već 1794. godine Lipszky je započeo raditi na karti Ugarske. Gradivo i materijale je prikupljao prilikom vojnih premještaja i privatnih putovanja. Nadvojvoda i general topništva Karlo bio mu je od pomoći da organizira astronomsku ekspediciju na račun studijske zaklade. Poduhvat izrade karte je dobio konkretni oblik 1797. godine. Barun Szigbert Vécsey mu je pomogao da od 1795. godine boravi u Pešti kako bi se mogao baviti poslovima izrade karte. Premještaj mu je odredio nadvojvoda Karlo u svojstvu predsjednika Dvorskoga ratnog vijeća.

³¹² MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio 5, 1798; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 277–278.

³¹³ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio 5, 1798; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 106.

³¹⁴ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 439.

³¹⁵ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio 1798., Zbirka dokumenata, 7.

Prve vijesti o izradi karte objavio je Ferenc Zach u svom časopisu *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 1798. godine.³¹⁶

Lajos Schedius je slao ulomke Bogdanićevih pisama s ekspedicije, a povremeno i tekst cijeloga pisma Ferencu Zachu u Gothu, koji je pisma između 1799. i 1800. objavio u časopisu *Allgemeine Geographische Ephemeriden*, a zatim i u Zachovim *Monatliche Correspondenz*. Tako je znanstveni svijet čitave Europe brzo saznao ne samo za napredak izrade karte već i za Bogdanićevu astronomsko-kartografsku ekspediciju.³¹⁷

Dana 7. svibnja 1798. godine Zach je primio pismo u kojem ga obavještavaju da je Lajos Schedius, profesor estetike na Sveučilištu u Budimu, počeo raditi na izradi karte Ugarske u malom mjerilu. Zamolio je Schediusa da djeluje kao stalni dopisnik njegova časopisa i da ga s vremena na vrijeme upozna s lokalnim zbivanjima i snabdijeva kratkim kritičkim osvrtima na nove znanstvene informacije objavljene u Ugarskoj. Kada je govorio o potrebi izrade točne karte na kojoj je Lipszky radio, citirao je Hella koji je rekao kako geografija nije ništa bez astronomije (lat. *Geographia sine astronomia nulla est*), čime je dao dodatan poticaj Bogdanićevoj ekspediciji. Već u tom, svom prvom pismu spominje Lipszkog, koji je u proteklih nekoliko godina napravio određeni iskorak prema točnoj i pouzdanoj izradi karte. Od toga vremena nadalje, napredak Bogdanićeve ekspedicije postao je središnja tema Zachove i Schediusove javno objavljene korespondencije. U svom pismu Zachu od 16. studenoga 1798. godine Schedius je najavio početak ekspedicije:

„Imamo radosne vijesti i želimo podijeliti radost s vama. Naš voljeni guverner, propustivši na molbama prvoga poručnika Lipszkog, pristao je dopustiti sadašnjem glavnomu predavaču zvjezdarnice (koji je prvoklasni um), da o javnom trošku izvrši određivanje zemljopisnih širina i dužina na području Ugarskog Kraljevstva.“³¹⁸

Zachov komentar na Schediusovo pismo objavljen je u *Allgemeine Geographische Ephemeriden*:

³¹⁶ Csaba T. Reisz, *U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida Ugarske Jánoša Lipskog*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2014: 24.

³¹⁷ Eszter Deák, „Zách Ferenc és Schedius Lajos földrajzi témájú levelezés“, u: *Magyarországi tudósok levelezése. Tanulmányok* (ur. Szelestei N. László). Budapest: MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport, 2016: 45.

³¹⁸ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben von Ludwig von Schedius, Professor der Aesthetik auf der Pester Universität in Ungarn“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 107–108.

„Naš istaknuti sunarodnjak Lipszky je časnik. Kao pukovnijski ađutant uključen je od 1784. godine u izvođenje zemljopisnih mjerenja s ciljem dobivanja pouzdanih podataka za izradu točne i ažurirane karte svoje zemlje. Tijekom svoga radnoga vijeka imao je priliku steći detaljna znanja o zemljopisu Ugarske. Njegovo astronomsko i matematičko znanje daje mu dovoljno intelektualnih resursa da grandiozni projekt, na kakvom je trenutno angažiran, dovede do uspješnog završetka.“³¹⁹

O Bogdaniću je pisao na sljedeći način:

„Rođeni Hrvat Bogdanić bio je učenik Ivana Paskvića, Dalmatinca porijeklom, profesora emeritusa na Peštanskom sveučilištu, matematičara poznatog po izvrsnosti svojih djela, koji sada živi u Leipzigu u mirovini. Kada je Bruna zamijenio Paskvića u zvjezdarnici, njega je pak zamijenio Bogdanić. Prošlog sam ljeta u Leipzigu upoznao Paskvića i on mi je rekao da je Bogdanić izvanredan genij, jedan od najboljih matematičara u Habsburškoj Monarhiji. Trebali bismo biti sretni što znamo da je naš važan projekt predan u tako sposobne ruke.“³²⁰

Bogdanić je došao u kontakt s Lipszkyjem, prema Barthi, tijekom svojih nastavnih aktivnosti. Moguće je pretpostaviti da je Bogdanić podučavao Lipszkyja znanju više geodezije koje nije mogao steći ranije. Njihov je odnos možda potaknuo Lipszkyja da preporuči upravo Bogdanića da izvrši mjerenja za astronomske fiksne točke. Provedeni, odnosno planirani program istraživanja pokazuje da su Lipszky i Bogdanić prvo htjeli izgraditi mrežu baznih točaka koji pokrivaju južni dio Ugarske. Te bi točke mogle fiksirati teritorij Ugarskoga Kraljevstva, ali prva dionica mjerenja nije zahvatila područje bivše Kneževine Transilvanije. Za prva mjerenja Bogdanić je ponio sa sobom prijenosni kvadrant s radijusom od jedne i pol stope, kao i astronomski teleskop i odličan sat s njihovom izrađen u urarskoj radionici Ferenc Seiffnera u Pešti. Bartha napominje da je oprema kojom se koristio Bogdanić u to vrijeme bila pomalo staromodna, ali slični su instrumenti bili korišteni i u drugim europskim kartografskim istraživanjima.³²¹

³¹⁹ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben von Ludwig von Schedius, Professor der Aesthetik auf der Pester Universität in Ungarn“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 108.

³²⁰ Magda Varha, *Franz Xaver von Zach (1754-1832) His Life and Times*. Budapest: Konkoly Observatory of the Hungarian Academy of Science, 2005: 49–51.

³²¹ L. Bartha, „Bogdanich Imre Dániel felsőgeodéziai méréseinek eredményei Lipszky Magyarország-térképének tükrében“: 27–33.

Isusovci su prednjačili u astronomskim mjerenjima u drugoj polovici XVIII. stoljeća u Habsburškoj Monarhiji. Međutim, Josip II. im taj posao nije povjerio nego je naredio katastarsku izmjeru zemlje koja je dekretom trebala biti povjerena vojnim i civilnim službenicima. Pri tome, vojni časnici koji su iskusni u kartiranju mogli su izvoditi kartografsku izmjeru. Izmjera je trajala osamnaest mjeseci jer je 1787. godine ujesen izbio Austrijsko-turski rat prekinut mirom u Svištovu 1791. godine. Mir je trajao do 1793. godine jer je potom izbio rat s Francuskom, a Lipszky je bio uključen u njega. Lipszky se putem svojih nadređenih upoznao s palatinom Josipom i istraživao je kartoteke Dvorske komore i Namjesničkog vijeća, što mu je pomoglo jer je pronašao zemljovide svih komorskih posjeda i vlastelinstava, gradova i rijeka, koji su bili osnova za novu kartu. Međutim, među tim materijalima se nije snašao jer su zemljopisne karte imale različita mjerila i upitnu pouzdanost. Kako bi ipak izradio precizniju kartu, trebale su mu astronomske fiksne točke kako bi relativne lokacije pretvorio u apsolutne. Iako se javio najboljim habsburškim astronomima toga vremena, a od njih je čuo samo pritužbe (Taucher, Triesnecker, Zach), zbog čega je morao intervenirati sâm palatin koji je zapravo naredio Bogdaniću da upravo on odredi astronomske fiksne točke na astronomsko-kartografskoj ekspediciji.³²²

Demeter Görög³²³ je bio takmac i suvremenik Jánosu Lipszkyju u kartografskim poslovima. Görög je zamolio Bogdanića da mu pruži dodatna astronomska znanja. Do Bogdanića je došao preko Maximiliana Hella. Godine 1798. zamolio je Bogdanića da izradi matematičke izračune za potrebe geografije u jednostavnijem obliku, kako bi ga čitateljska publika mogla razumjeti. On je to prihvatio, ali ga je novi zadatak, tj. Lipszkyjev poduhvat, spriječio da ga u potpunosti ispuni. U ožujku 1799. časopis *Magyar Hirmondo*, u kojemu je djelovao i spomenuti Görög, izvijestio je o Bogdanićevom postavljanju na čelno mjesto astronomsko-kartografske ekspedicije, njegovim zadacima i činjenici da to čini kako bi napravio opću kartu Ugarske i susjednih zemalja s Lipszkyjem.³²⁴

Lipszky je, dakle, definitivno shvatio da bez astronomskih mjerenja ne može izraditi kvalitetnu zemljopisnu kartu. Tim je mjerenjima jedino mogao izraditi kartu utemeljenu na

³²² Lajos Glaser, „Lipszky térképe“ *Búvár* 3/4 1938: 194–195.

³²³ Demeter Görög (Hajdúdorog, 4. studenoga 1760. – Beč, 7. rujna 1833.) bio je ugarski polihistor, političar, književnik i kartograf. Studirao je pravo i filozofiju u Velikom Varadinu i Beču. Promicao je ugarsku književnost i kulturu. Rad mu obuhvaća uredništvo knjiga, državničke poslove, novinarstvo, pedagoške i poljoprivredne inovacije. Smatra se pionirom ugarske kartografije. Izvor: N.N., „Görög Demeter“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/g-gy-757D7/gorog-demeter-75A0E/> (3. studenoga 2022.).

³²⁴ N.N. „Tudósítások“ *Magyar Hirmondo* 24 (1799): 384–385.; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 53.

znanstvenim osnovama metodama triangulacije i astronomskoga pozicioniranja. Prema riječima Lipszkyja, iz pisma od 5. srpnja 1798. godine upućenoga Ferencu Zachu, ako se odustane od triangulacijske metode, moguće je samo astronomskim mjerenjima nacrtati odgovarajuću kartu. Shvatio je da dotadašnje karte ne počivaju niti na trigonometrijskim, niti na astronomskim znanstvenim metodama.³²⁵ Stoga, astronomsko-kartografska ekspedicija je bila sasvim opravdana i nadasve nužna.

U Lipszkyjevu i Bogdanićevu pothvatu se iz zanimanja prema geografiji i kartografiji uključio spomenuti profesor estetike na Peštanskom sveučilištu Lajos Schedius. Zbog toga je potonji u *Allgemeine Geographische Ephemeriden* izvijestio u pismu od 16. studenoga 1798. godine kako Bogdanić kreće iz Pešte na prvu astronomsko-kartografsku ekspediciju.³²⁶

Namjesničko je vijeće u dokumentu upućenom blagajni Obrazovnoga fonda od 5. prosinca 1798. godine doznačilo Bogdaniću 1500 forinti za troškove ekspedicije, a ostatak iznosa je mogao podići na blagajni u Rijeci. Zadano mu je, također, da će morati podnijeti detaljan izvještaj o utrošku dodijeljenih financijskih sredstava.³²⁷ Cjeloviti iznos mu vjerojatno nije bio isplaćen kako ne bi s velikom količinom novca morao prolaziti dugi put i potencijalno biti opljačkan. Osim toga, utvrđena mu je dnevnicica kao i osigurana posudba opreme iz budimske zvjezdarnice. Bogdanić je bio dužan voditi precizan dnevnik putovanja. Smatralo se da bi putovanje možda bilo bolje odgoditi za ljetne mjeseci zbog svih nedaća koje mogu doći zimi i time negativno utjecati na rezultate ekspedicije.³²⁸ Unatoč tome, 16. prosinca 1798. godine ekspedicija je napustila Budim.³²⁹ Temeljem Bogdanićeve izjave o putnim troškovima³³⁰ možemo cjelovito rekonstruirati sve lokacije njegove prve ekspedicije. Zbog preglednosti, one su prikazane u sljedećoj tablici kronološkim slijedom:

³²⁵ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 102.

³²⁶ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben von Ludwig von Schedius, Professor der Aesthetik auf der Pester Universität in Ungarn“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 1799: 108.

³²⁷ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio 8, 1798. Zbirka dokumenata, 9.

³²⁸ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio 8, 29054, 1798; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 279–280.

³²⁹ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 440.

³³⁰ Prema obračunu, u troškovima putovanja je sadržano 44 forinti za prepregu, na ime izvedenih troškova kao i troškova sa i bez priznanice je utrošio 1010 forinti i 44 krajcara, a tražio je i isplatu dnevnicica za sebe i svoga pomoćnika. Ekspedicija je prema računovodstvenim podacima trajala 400 dana, pa je nakon odbitaka predjma, Bogdaniću trebalo isplatiti još 482 forinte.

Izvor: MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 31, Positio 7, 1800. Zbirka dokumenata, 35.

Tablica 1. Nadnevak dolaska i nazivi mjesta Bogdanićeve prve astronomsko-kartografske ekspedicije od 1798. do 1801. godine

Red. br.	Nadnevak dolaska	Mjesta
1.	16. prosinca 1798.	Budim, Martonvásár, Velence
2.	17. prosinca 1798.	Alba Regia (Székesféhervár), Polgárdi
3.	18. prosinca 1798.	Siófok, Szemes
4.	19. prosinca 1798.	Öreglak, Marcali
5.	20. prosinca 1798.	Vid, Galambok
6.	21. prosinca 1798.	Nagykanizsa, Kotoriba
7.	22. prosinca 1798.	Perlek (Privlaka), Čakovec
8.	23. prosinca 1798.	Varaždin
9.	24. prosinca 1798.	Grana kod Novog Marofa, Sv. Ivan Zelina
10.	25. prosinca 1798.	Zagreb
11.	29. prosinca 1798.	Jastrebarsko
12.	30. prosinca 1798.	Karlovac
13.	1. siječnja 1799.	Bosiljevo
14.	2. siječnja 1799.	Vrbovsko
15.	3. siječnja 1799.	Ravna Gora, Mrkopalj
16.	4. siječnja 1799.	Fužine
17.	5. siječnja 1799.	Hreljin
18.	7. siječnja 1799.	Rijeka ³³¹
19.	7. veljače 1799.	Drevednik
20.	7. veljače 1799.	Novi Vinodolski
21.	8. veljače 1799.	Senj
22.	8. veljače 1799.	Žuta Lokva
23.	8. veljače 1799.	Otočac
24.	14. veljače 1799.	Ličko Lešće
25.	15. veljače 1799.	Perušić, Gospić
26.	19. veljače 1799.	Karlobag
27.	4. travnja 1799.	Gospić

³³¹ U dokumentu je navedena sljedeća bilješka: „Od Hreljina do Pech (?) deset ljudi koji su vukli svoja kola po skliskom ledu planina i održavali ga prema sjeveru (6.2.1799.). (...) Bilo je i vožnje po moru kraljevskim čamcem (Bakar).”

28.	5. travnja 1799.	Ličko Lešće
29.	6. travnja 1799.	Otočac, Brlog
30.	7. travnja 1799.	Brinje, Jezerane
31.	8. travnja 1799.	Modruš, Tounj, Generalski Stol
32.	9. travnja 1799.	Karlovac
33.	10. travnja 1799.	Vojnić
34.	11. travnja 1799.	Vrgin Most, Glina
35.	12. travnja 1799.	Petrinja
36.	13. travnja 1799.	Hrvatska Kostajnica
37.	14. travnja 1799.	Hrvatska Dubica
38.	10. svibnja 1799.	Jasenovac
39.	11. svibnja 1799.	Novska, Lovska, Pakrac
40.	12. svibnja 1799.	Daruvar, Gornje Cjepidlake, Donje Cjepidlake, Virovitica, Slatina
41.	28. svibnja 1799.	Čađavica, Podravska Moslavina
42.	29. svibnja 1799.	Donji Miholjac, Valpovo, Osijek
43.	30. svibnja 1799.	Vuka, Đakovo, Garčin
44.	1. lipnja 1799.	Vrpolje, Stari Mikanovci
45.	2. lipnja 1799.	Vinkovci, Negoslavci
46.	3. lipnja 1799.	Novo Selo, Bačka Palanka, Gložan, Novi Sad
47.	18. lipnja 1799.	Srijemski Karlovci, Krušedol, Ruma, Srijemska Mitrovica
48.	23. lipnja 1799.	Ruma, Golubinci
49.	24. lipnja 1799.	Batajnica, Zemun
50.	24. lipnja 1799.	Pančevo
51.	3. srpnja 1799.	Bavanište, Deliblato
52.	4. srpnja 1799.	Dubovac, Bela Crkva, Sasca Română, Sasca Montană, Dalboșeț
53.	5. srpnja 1799.	Borlovenii Vechi, Petnic
54.	6. srpnja 1799.	Mehadia, Orșova
55.	19. srpnja 1799.	Mehadia, Petnic, Borlovenii Vechi

56.	20. srpnja 1799.	Dalbošet ³³²
57.	21. srpnja 1799.	Bela Crkva
58.	22. srpnja 1799.	Dubovac
59.	23. srpnja 1799.	Kovin, Pančevo, Debeljača
60.	24. srpnja 1799.	Titel, Kovilj, Novi Sad
61.	30. srpnja 1799.	Temerin, Bečej, Ada
62.	31. srpnja 1799.	Senta, Kanjiža, Segedin
63.	12. kolovoza 1799.	Hódmezővásárhely (Vašrelj), Orosháza
64.	13. kolovoza 1799.	Békéscsaba, Gyula, Sarkad
65.	14. kolovoza 1799.	Salonta, Gepiu, Oradea (Veliki Varadin)
66.	16. kolovoza 1799.	Felegyhaza
67.	17. kolovoza 1799.	Sâcueni (Székelyhid), Marghita, Deda
68.	28. kolovoza 1799.	Carei (Nagykároly), Satu Mare (Szatmárnémeti)
69.	5. rujna 1799.	Turulung (Túrterebes)
70.	6. rujna 1799.	Fekete Ordi, Khust
71.	7. rujna 1799.	Tyachiv (Técső), Sighetu Marmăției
72.	27. rujna 1799.	Tyachiv, Khust
73.	28. rujna 1799.	Vinogradiv (Nagyszőlős), Vylok (Tiszaújlak)
74.	29. rujna 1799.	Vary, Vásárosnamény
75.	30. rujna 1799.	Tass, Kótaj, Tokaj
76.	14. listopada 1799.	Tállya, Vizsoly, Seňa, Košice
77.	28. listopada 1799.	Čečejevce, Turňa nad Bodvuom
78.	29. listopada 1799.	Bôrka, Rožňava
79.	1. studenoga 1799.	Čoltovo, Bâtka, Rimavská Sobota, Zelene
80.	2. studenoga 1799.	Mýtina (Várnosfalva), Víglaš (Végles), Neosolium (Banská Bystrica)
81.	4. studenoga 1799.	Háj
82.	5. studenoga 1799.	Martin (Turócszentmarton), Strečno
83.	6. studenoga 1799.	Kysucké Nové Mesto, Čadca

³³² U dokumentu je navedena sljedeća bilješka: „Sa šest volova kojima goru Stancilovo nadmašuje.“ Mjesto Stancilova je južnije, a dio je nacionalnoga parka Cheile Nerei-Beușnița.

84.	27. studenoga 1799.	Budatín
85.	28. studenoga 1799.	Bytča, Považská Bystrica
86.	29. studenoga 1799.	Ilava, Trenčín
87.	30. studenoga 1799.	Nové Mesto nad Váhom
88.	1. listopada 1799.	Vrhové, Senica
89.	2. listopada 1799.	Skalica
90.	5. siječnja 1800.	Kúty, Veľke Leváre
91.	6. siječnja 1800.	Stupava, Požun (Bratislava)
92.	16. siječnja 1800.	Karlbürg
93.	17. siječnja 1800.	Viselburg
94.	18. siječnja 1800.	Hochstrass, Jaurinum, Bana, Kocs
95.	19. siječnja 1800.	Ober Galla, Bicske, Bia, Budim

Kako bi mu se omogućio siguran put i istraživanje, Namjesničko je vijeće obavijestilo pogranične pukovnije o Bogdanićevoj astronomsko-kartografskoj ekspediciji. Bila su zamoljena vrhovna zapovjedništva Slavonije, Banata, Karlovca i Varaždina te Riječki gubernij, kao i mjesne vlasti, da omoguće Bogdaniću slobodno kretanje i nesmetano obavljanje radova te da mu pruže neophodnu pomoć ako ih Bogdanić to zatraži.³³³ Međutim, glavna zapovjedništva, pak, nisu znala kako djelovati u vezi molbe jer nisu bila upućena u detalje astronomsko-kartografske ekspedicije pa su se obratila Dvorskome ratnom vijeću i zatražila upute kako postupiti.³³⁴

Ispostavilo se da ni Dvorsko ratno vijeće nije bilo informirano o Bogdanićevoj ekspediciji. Zbog toga je vijeće zatražilo obavijest o tomu pothvatu kao i naredbu vladara, što je Ugarska dvorska kancelarija i učinila 1. veljače 1799. godine. Osim navedenoga, bili su opisani ciljevi ekspedicije te ponovna zamolba za pomoć Bogdaniću ako ju zatraži kako bi mu se osigurao neometan rad.³³⁵ Dvorsko ratno vijeće je očito primilo na znanje navedenu obavijest i zatraženu dokumentaciju pa je 19. veljače 1799. godine obavijestilo glavna vojna zapovjedništva o Bogdanićevoj ekspediciji.³³⁶

Dnevnik Bogdanićeve ekspedicije prvi je pronašao Joseph Johann von Littrow³³⁷ i o tome objavio zapaženi tekst. U njemu tvrdi da je sretnom slučajnošću (njem. *glücklichen Zufall*) našao kutak u knjižnici gdje je pronašao dnevnik Bogdanićeve ekspedicije. Naglasio je da su Bogdanićeva opažanja među boljima s obzirom na instrumente koje je imao. Kaže da su mu matematičke pogriješke vrlo rijetke, najviše između deset do petnaest sekundi. To je, prema Littrowu, za kvadrant osrednje kvalitete kojim se Bogdanić služio bio više nego dobar rezultat.³³⁸

Kao što je navedeno, dnevnik Bogdanićeve ekspedicije i danas se čuva u knjižnici zvjezdarnice Konkoly koja je afilirana Mađarskoj akademiji znanosti. Ima pedeset i pet

³³³ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 52, Positio 9, 1798; HR-HDA (Hrvatski državni arhiv) 426 Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda, p. 28.

³³⁴ HR-HDA-426 Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda 1799, 179.

³³⁵ MOL Magyar Kancellária Levétára, Acta generalia, 1009, 1799; Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Hofkriegsrat, 39, 45, 1799. Zbirka dokumenata, 10–11.

³³⁶ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Hofkriegsrat, 39, 45, 1799. Zbirka dokumenata, 12.

³³⁷ Joseph Johann von Littrow (Horšovský Týn, 13. ožujka 1781. – Beč, 30. studenoga 1840.) bio je austrijski astronom izvorno češkoga porijekla. Studirao je pravo i teologiju. Bio je privatni učitelj i osnivač zvjezdarnice na sveučilištu u Kazanu te suvoditelj budimske zvjezdarnice. Bio je direktor bečke zvjezdarnice od 1819. sve do smrti te profesor astronomije. Autor je zapaženih astronomskih djela poput *Wunder des Himmels* (njem. Čuda neba). Izvor: Silvester Lechner, „Littrow, Joseph Johann Edler von“ *Neue Deutsche Biographie* 14 1985: 712–713. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd117085405.html?language=en> (3. studenoga 2022.).

³³⁸ Joseph Johann von Littrow, „Beiträge zur Berechnung der Finsternisse, der Refraktion, Bogdanich's beobachtete Pöhlhohen“ *Astronomisches Jahrbuch für das Jahr 1821* (1818): 111–129.

ispisanih stranica, tvrdoga je uveza i visine 24 centimetra. Rukopis je prilično neuredan i nečitak u odnosu na ostale dokumente koji su analizirani za potrebe istraživanja, a autor im je Mirko Danijel Bogdanić. U njemu se u najvećoj mjeri nalaze proračunske tablice za određivanje zemljopisnih širina i dužina fiksnih točaka.³³⁹

Pomalo je iznenađujuće da je za početak rada Bogdanić odabrao zimsko razdoblje, koje je ujedno i pretežno oblačno, te nije niti malo pogodno za astronomska promatranja. Unatoč Bogdanićevoj već iskazanoj upornosti da krene na put čim prije, to se može objasniti još i poticajem Jánoša Lipszkyja. Naime, kao što je Schedius pisao Zachu 17. veljače 1799. godine, Lipszky nije mogao znati koliko će dugo moći ostati u Budimu na kartografskim poslovima, niti u kojem će trenutku biti ponovno poslan u djelatnu vojnu službu zbog rata. Schedius je pozitivno gledao na Lipszkyja jer je smatrao da neumorno radi svoj kartografski posao zbog toga što nije znao kada će morati ići u rat, a posebno je isticao preciznost njegova rada te obradu podataka koje je dobivao od Bogdanića s ekspedicije. Iz toga saznajemo da je Bogdanić rezultate svojih astronomskih promatranja i matematičkih izračunao slao na dodatnu provjeru. Osim toga, da su Bogdanićeva određivanja zemljopisne širine Rijeke bila vrlo dobra, pokazuje Zachova reakcija na taj rezultat. Schedius je Zachu dostavio 17. veljače 1799. godine Bogdanićeovu vrijednost zemljopisne širine Rijeke. Osim toga, izvještava o Bogdanićeovu zdravstvenom stanju i neumornom radu s kojim nije bio zadovoljan:

„Bogdanić je već dobio groznicu zbog svog živog entuzijazma za posao koji je preuzeo. Tri noći zaredom 20., 21. i 22. je radio opažanja u Rijeci na Trsatu.“³⁴⁰

Zbog toga Zach moli Schediusa da upozori Bogdanića da manje radi i više brine za svoje zdravlje te da ga to zamoli u ime svih astronoma i njegovih prijatelja. Zach pri tome uznemireno nastavlja:

„On šteti sebi i znanosti svojim vatrenim marom. On bi djelovao više kad bi djelovao duže nego što bi djelovao ako djeluje kratko i brzo.“³⁴¹

Bogdanić je krenuo u Rijeku po oštrom zimskom vremenu, najprije s jednim natkrivenim zaprežnim kolima, a kad je uvidio da mu je teško prenijeti relativno teške mjerne instrumente

³³⁹ Mirko Danijel Bogdanić, *Diarium itineris ex observationum astronomicarum*. Budapest: MTA CSFK Konkoly Opservatory, Library, sig. 792 lsz.

³⁴⁰ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben des professor Ludwig Schedius“ *Allgemeine Geographische Emhemeriden* 4 (1799): 411.

³⁴¹ Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 391.

na taj način, unajmio je i druga kola. Već na početku rada dogodili su se nepovoljni događaji. Astronom i njegov sluga stigli su u Rijeku tek 7. siječnja 1799. godine. Bogdanić je svoje instrumente ponio na Trsat, gdje je od 20. do 22. siječnja na olujnom ledenom vjetru obavljao astronomska promatranjima.³⁴²

U pismu od 31. siječnja 1799. godine Schedius je potvrdio početak Bogdanićeva rada u Rijeci:

„Dana 16. prosinca prethodne godine započela je astronomsko-geografska ekspedicija za utvrđivanje zemljopisnog položaja glavnih mjesta Ugarske po nalogu našeg cara. Tog dana Daniel Bogdanić, docent na Kraljevskom sveučilištu u Budimu, otputovao je sa svim potrebnim instrumentima i pomagalicama koliko su ovdje bili u Rijeku, što će biti prva postaja na kojoj će započeti svoja astronomska promatranja. Naravno, žalosno je što se nije mogao nositi ni Hadleyjev sekstant ni Emeryjev ili Arnoldom kronometar, ali on ima dobar kvadrant, dobar teleskop i izvrstan sat s njihalom od Seiffnera, koji je proučavan kod naših astronoma nekoliko mjeseci i pokazalo se da je vrlo točan.“

Ime spomenutog pomoćnika (lat. *famulus*) u izvorima vezanima za ekspediciju se ne spominje na početku.³⁴³ Međutim, tri dana mukotrpnoga rada onemoćala su Bogdanića psihički i fizički. Zbog toga je obolio od groznice. Bogdanić se vrlo sporo i teško oporavljao zbog čega je morao zatražiti pomoć pri radu. Uspio je pridobiti izvanrednoga inženjera svog vremena, Mátyása Huszara³⁴⁴, geodeta s Instituta *Geometricum* koji je tada imao samo dvadeset i jednu godinu starosti. Huszár je kod Bogdanića ostao šest mjeseci, a zajedno su radili u Petrovaradinu,

³⁴² Bogdanić, *Diarium itineris ex observationum astronomicarum*: 9, 110.

³⁴³ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben von Ludwig von Schedius Professor der Asthetik auf der Pesten Universität in Ugarn“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 107–108.; Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben des Professors von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 324–325; Reis, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 112–113.

³⁴⁴ Mátyás Huszár (Kisherestyén, 1778. – Nagyvárad, 10. ožujka 1843.) bio je ugarski inženjer i geodet. Studirao je na peštanskom sveučilištu na Institutu *Geometricum*. Bavio se suvremenim principima regulacije rijeka i močvara. Vršio je više inženjerskih dužnosti, a na vrhuncu karijere bio je i vodni inspektor. Bavio se regulacijom rijeke Tiszántúl te kartografiranjem Dunava, Marosa, i Körösa. Konstruirao je nivelman sa skelom i mikrometerskim vijkom. Na njegov je poticaj uveden decimalni brojevni sustav u geodeziji. Izvor: N.N., „Huszár Mátyás“ *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/h-75B54/huszar-matyas-75F0A/> (4. studenoga 2022.).

Zemunu³⁴⁵, Szegedu³⁴⁶, Dédi³⁴⁷, Szatmaru³⁴⁸, Maramaroszigetu³⁴⁹, Tokaju³⁵⁰ i Kassi.³⁵¹ Prema Lászlú Bendefyju, Huszár je uglavnom živio u zvjezdarnici smještenoj u kuli budimskoga dvorca i naučio mnogo toga od Bogdanića na teorijskom i praktičnom polju u vezi s geografijom i geodezijom. Zbog toga možemo zaključiti da su se poznavali i ranije, prije početka ekspedicije. Štoviše, Huszár je zbog Bogdanićeve ekspedicije imao prekid između studija. O Bogdaniću je zadržao uvaženo mišljenje sljedećim riječima:

„Kod astronoma Daniela Bogdanića postao sam vješt u određivanju geografske dužine i širine, a da ne spominjem matematičke i geometrijske (geodetske) sposobnosti koje od tada snažno pokušavam razviti u sebi.“³⁵²

Početkom travnja 1799. godine Schedius je poslao pismo Zachu zabrinutoga sadržaja žaleći se da mu Bogdanić nije dugo pisao, očito zbog napornoga rada i bolesti:

„Svi njegovi prijatelji ovdje su bili jako brižni za njegov život, dijelom zbog toga što je, prema njegovom posljednjem pismu bio bolestan, a dijelom zbog toga što čujemo da su područja u koja je ušao u Dalmaciju i Slavoniju neizvjesna zbog ubojstava koje su počini razbojnici. Kako bi se što prije izvukao iz te mučne neizvjesnosti, nagovorio sam grofa Károlyja Podmaniczkyja³⁵³, mladoga školovanog viteza koji je nedavno bio imenovan vijećnikom pri Ugarskoj rudarskoj komori u Banskog Štiavnici³⁵⁴, da putuje kroz Ugarsku k njemu. To mi je sigurno obećao. Stoga sam mu predao sve što sam želio poslati Bogdaniću, uključujući i prepisku koju je primio od vas,

³⁴⁵ Usp. M. D. Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 28.

³⁴⁶ Usp. M. D. Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 39.

³⁴⁷ Usp. M. D. Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 46.

³⁴⁸ Usp. M. D. Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 49.

³⁴⁹ Usp. M. D. Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 55.

³⁵⁰ Usp. M. D. Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 62.

³⁵¹ Domokosné Vargha, „A Mappa Hungariae csillagásza“. *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csilltort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszata/> (7. listopada 2022.); Mirko Danijel Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 69.

³⁵² László Bendefy, *Szintezési munkálatok magyarországon 1820-1920*. Budapest: Akademia Kiado, 1958: 70, 72.

³⁵³ Karoly Podmaniczky (Aszód, 13. stufenoga 1772. – Pešta, 21. rujna 1833.) bio je ugarski rudarski savjetnik. Već je kao mladić bio uključen u Martinovićevo urotu pa je zbog toga bio interniran u Beč. Poslije pomilovanja završio je studij rudarstva u Chemnitzu, a poslije u Selmebányju. Službovao je pri rudarskoj komori i vršio dužnost vijećnika. Bio je izuzetno obrazovan i cijenjen u ugarskim aristokratskim krugovima.

Izvor: N.N., „Podmaniczky Károly (podmanini és aszódi báró)“, u: József Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái* 10 1905. <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/p-9E91B/podmaniczky-karoly-podmanini-es-aszodi-baro-A1C38/> (4. studenoga 2022.).

³⁵⁴ Banská Štiavnica (njem. Schemnitz, mađ. Selmebánya) je grad smješten u današnjoj Slovačkoj.

a sada se svakako nadam da ću uskoro dobiti jasne vijesti o njegovoj sudbini.“³⁵⁵

Bogdanić je kod staroga frankopanskog kaštela ispred župnog dvora na Trsatu promatrao 13. siječnja 1799. okultaciju³⁵⁶ zvijezde „μ“ u zvijezdu Riba s Mjesecom u 10 sati 23 minuta i 9,5 sekundi pravoga vremena. Motrenje mu je bilo otežano zbog magle, pa zbog toga Mjesec nije bio sasvim jasan, koji mu je bio bitan za istraživanje. Zbog toga je rezultate promatranja usporedio s motrenjima iste okultacije iz Göttingena, Beča, Budima i Kremsmünstera. Schedius je obavijestio Zacha o Bogdanićevom motrenju i zamolio ga da mu pošalje motrenja te iste okultacije u drugim gradovima da bi Bogdanić iz toga mogao izračunati zemljopisnu dužinu Rijeke. Na temelju dobivenih podataka Bogdanić je izračunao vremensku udaljenost navedenih gradova od Rijeke, a iz toga je uz poznatu zemljopisnu duljinu tih gradova izlazila i zemljopisna duljina Rijeke.³⁵⁷

Zach je pisao Schediusu i 2. ožujka 1799. godine kako je bio vrlo iznenađen, kada je saznao da je Bogdanić dobio nove vrijednosti zemljopisne širine i dužine Rijeke te visinu pola. Bio je toliko zapanjen da je, kako tvrdi, jedva vjerovao svojim očima i mislio da možda postoji neka pogreška u Bogdanićevu pisanju ili računanju. Naime, Zach je prethodno dobio od Schediusa samo Bogdanićevo motrenje okultacije zvijezda u Rijeci iz kojega je određena njezina zemljopisna duljina. Kako nije dobio zemljopisnu širinu, Zach ju je potražio uspoređujući ju s kartama koje su se te godine pojavile u Francuskoj. Na temelju tih karata, Zach je imao širinu od 45 stupnjeva 36 minuta i 30 sekundi, a to je za više od četvrtine stupnja više od širine koju je Bogdanić dobio motrenjem. Zach ipak nije sumnjao u rezultate Bogdanićeva motrenja, pa je zaključio da je Rijeka na svim dotadašnjim kartama postavljena pogrešno. Zbog toga je Zach naglasio da sve to pokazuje kako je bilo potrebno obaviti ispravak zemljopisnih karata Habsburške Monarhije:

„Nakon što smo dobili gornju definiciju, jedva smo mogli vjerovati svojim očima. Ponovili smo naša mjerenja na drugim kartama i pronašli isto s malim

³⁵⁵ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 115.

³⁵⁶ Okultacija (lat. *occultatio*, sakrivanje) je pojava na nebu kada je jedno nebesko tijelo skriveno od drugoga. Okultacije Jupiterovih četiriju satelita, tzv. galilejanskih mjeseca (Io, Europa, Ganimed, Kalista) imale su povijesnu važnost za određivanje mjerenja vremena, što će biti spominjano u ovomu radu. Izvor: „Okultacija“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=44974> (5. studenoga 2022.).

³⁵⁷ Lajos Scheidus, „Aus einem Schreiben des Proffesors von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 324–325.; T. Kren, *Astronomijski vremeplov: crtica iz prošlosti hrvatskoga zvjezdoznanstva*: 73.; Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 388.; Mirko Danijel Bogdanić, „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich“ *Allgemeine geograpische Ephemeriden* 4 1799: 278–279.; Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorium astronomicarum*: 108.

razlikama. Iz toga slijedi kako karte moraju biti manjkave jer mogu biti stupnjevi od točke do četvrtine. Prema ovom opažanju, Rijeka i cijela jadranska obala pomiču se četiri njemačke milje južnije. Vidite kakav je to bio posao u koji je Austrijska vlada poslala Bogdanića. Zbog toga je cijela obala Dalmacije poprimila drugačiji oblik i položaj nego prije.³⁵⁸

Taj je komentar Zach dodao i u bilješci Schediusova pisma od 17. veljače 1799. godine u *Allgemeine Geographische Ephemeriden*.³⁵⁹ Također, izvijestio je da se Bogdanić do kraja siječnja nalazio kod Senja i Karlobaga, ali za to nije dobio Bogdanićeva pisma.³⁶⁰ Zach je u tom pismu zbog rezultata izračuna u Rijeci prokomentirao da je jedan otok u Tihomu oceanu nastanjen barbarima bolje i točnije zemljopisno i astronomski određen nego neki glavni, prijestolni trgovački radovi u civiliziranoj Europi.³⁶¹

Iako su Bogdanićevi rezultati iziskivali dodatne provjere, svojim je preciznim izračunom dokazao kako je astronomsko-kartografska ekspedicija bila i više nego nužna. Ferenc Zach je na temelju Bogdanićeva određivanja zemljopisne širine iznad Rijeke na Trsat³⁶² utvrdio da je sjeveroistočna obala Jadrana čiji je zemljopisni položaj izveden iz koordinata drugih gradova za koje se do tada vjerovalo da su pouzdane, čak trideset kilometara sjevernije nego u stvarnosti. Osim ovoga mjerenja, Bogdanić je ispravio i pogrešna mjerenja slavnoga bečkog matematičara i geodeta Josepha Liesganiga za isto zemljopisno područje koja je radio tri desetljeća prije Bogdanića.³⁶³

Prema Dadiću, ako se usporedi Bogdanićev rezultat s vrijednošću zemljopisne širine Rijeke kakvoga danas poznamo, vidi se da je tek pola minute manja od one koju je dobio Bogdanić. To također pokazuje da je Bogdanić došao do točnijih rezultata od onih što su bili poznati u njegovo doba i time nadmašio dotadašnja kartografska istraživanja.³⁶⁴

O poteškoćama na početku Bogdanićeve ekspedicije, Vargha donosi isječak njegova izvještaja:

³⁵⁸ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 411.

³⁵⁹ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 411.

³⁶⁰ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 410–412.

³⁶¹ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 324, 411.

³⁶² M. D. Bogdanić, *Diarium itineris ex observationum astronomicarum*: 6–8.

³⁶³ Jenő Bátyai, „Lapok a szegedi tudomány-es technikatörténetből“ *Délmagyarország – a magyar szocialista munkáspart lapja* 66/72 1976: 2.

³⁶⁴ Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 391.

„Na temelju pisma Vaše Visosti Kraljevskoga Visočanstva i Kraljevskoga namjesničkog vijeća od 5. prosinca 1798. br. 29054 i naslovljeno na akademski magistrat Kraljevskoga sveučilišta u Pešti, upućeno meni u primjerku, poslan sam u svrhu određivanja astronomsko-geografske dužine i širine mjesta. Žurno skupljajući stvari potrebne za početak putovanja i za obavljanje svojih promatranja i brinući se o svemu tome, uzeo sam svoga pomoćnika sa mnom te sam 16. prosinca spomenute godine, ne mareći za surovosti najžešće zime, krenuo prema Rijeci. Poluprekivena kola, koja su tek kupljena u Budimu, pripremio sam tako što sam alate potrebne za promatranje, zajedno s ostalim priborom, spakirao u sanduk i stavio ih straga, kako bih izbjegao rizik od oštećenja. Ovim sam činom pokušao ne samo izbjeći potencijalne probleme, već i uštedjeti početne troškove, rješavajući putovanje samo s jednim kolima. Ali, već na prvoj postaji doživio sam suprotno i jedva sam stigao do Tetenya, već sam morao doživjeti znatne poteškoće u nastavku putovanja. Stoga, da bih sigurnije, ali i lakše nastavio započeti put, i da bih nakon visoke provizije što prije ostvario rezultate svog putovanja, nije mi preostalo ništa drugo nego prebaciti teške sanduke na druga kola... Takve sam troškove imao, na primjer, kupio sam konjske kože za omotavanje instrumenata, užad, lance, ulje za rasvjetu, letve i grede za postavljanje osmatračnica, a morao sam platiti i plaću ljudima koji su pomogli u ravnanju terena. Vaše Visočanstvo, neću nabrajati neugodnosti koje sam morao podnijeti na putu, niti bezbrojne noći provedene pod vedrim nebom, čak ni u najhladnijoj zimi. Neću spominjati oskudice koje sam podnio na većini mjesta, a osobito u mjestima promatranja koja zahtijevaju dulje vrijeme, te znatne dodatne niti moje troškove, koje sam morao podnijeti na ovom putu. Sve sam to rado žrtvovao za javno dobro. Vjerujem da ovo znanstveno putovanje neće biti bez rezultata koji odgovara visoko postavljenom cilju.“³⁶⁵

Kren iznosi i stručne probleme s kojima se Bogdanić susretao. Primjerice, u pismu Zachu, Bogdanić je navodio probleme s kojima se susretao prilikom mjerenja visine pola u nekim mjestima. Izbor zvijezda za određivanje njihove zenitne udaljenosti u meridijanu nije mogao

³⁶⁵ Domokosné Vargha, „A Mappa Hungariae csillagásza“. *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csillort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszata/> (7. listopada 2022.).

odabrati na način da je birao one za koje je bila najbolje poznata udaljenost od pola, nego samo one koje su bile vidljive u vremenu motrenja koje je za početak godine bilo vrlo teško.³⁶⁶

Također, 16. veljače 1799. godine Dvorsko ratno vijeće se obratilo Ugarskoj kancelariji s obaviješću da će se Bogdaniću omogućiti slobodni prolaz kroz sva mjesta u kojima mora izvršiti motrenja, mjerenja i izračune te da ga nitko neće sprječavati niti ometati u radu.³⁶⁷

Ni ne čekajući cjelokupne rezultate Bogdanićeve ekspedicije, Lipszky je nastavio raditi na pripremama karte. Tako je u proljeće 1799. godine izvijestio Namjesničko vijeće da ne može sâm sastaviti imensko kazalo naselja zbog višenarodnosti i višejezičnosti Habsburške Monarhije te je zatražio pomoć od vlasti. Prema nalogu vijeća Lipszky je izradio obrazac koji je sadržavao sva naselja u svim županijama abecednim redom i pripremio skicu karte pojedinih županija. Također, zatražio je od Namjesničkoga vijeća da registar imena naselja i skice karata prosljede nadležnim vlastima na ispravak i dopunu. Upisnik je, prema predloženoj naredbi bio namijenjen pregledu i ispravljanjima pogriješaka u skladu sa stvarnim stanjem u županiji. Osim naselja navedenih u registru, na skicama karata bile su prikazane rijeke, potoci, javne, poštanske i trgovačke ceste te razne znamenitosti. Lipszky je zatražio od okružnih dužnosnika da izvuče detaljne ispravke dajući im detaljne upute, ali dopuštajući im da slobodno ispravljaju ono što žele³⁶⁸, čime je cjelovito želio kartu dovesti do što bolje preciznosti u prikazu i sadržaju.

U pismu od 11. svibnja 1799. godine Schedius se obradovao jer je od Bogdanića stigla vijest da se oporavio od bolesti te da nastavlja s astronomsko-kartografskom ekspedicijom.³⁶⁹ Međutim, povoljni uvjeti ga nisu služili niti na sljedećoj lokaciji, točnije, u Karlobagu gdje je boravio između 21. i 27. ožujka. Naime, lokalno praznovjerno stanovništvo pripisalo je trodnevnu gustu maglu na štetu Bogdanićevih aktivnosti i prijetilo mu s povicima da ne gleda u zvijezde. No, zahvaljujući interveniranju nekolicine obrazovanih građana Bogdanić nije bilo linčovan, kojega je praznovjerno stanovništvo smatralo čarobnjakom zbog svih instrumenata koje je imao sa sobom.³⁷⁰ Ovaj događaj pokazuje da stanovništvo nije vjerovalo Bogdanićevo znanstvenom radu. Smatralo je da promatranjem zvijezda remeti vremenske procese zanemarujući pri tome činjenicu da je riječ o znanstvenom radu koji očito nije bio objašnjiv i

³⁶⁶ T. Kren, „Astronom Mirko Danijel Bogdanić i zemljopisna karta Mađarske“: 46.

³⁶⁷ MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 1852, 1799; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 282.

³⁶⁸ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 441.

³⁶⁹ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 276.; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 115.

³⁷⁰ Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*: 342.; Bogdanić, *Diarium itineris ex observationum astronomicarum*: 11–13.; Lajos Schedius, „Aus mehreren Briefen des Professors von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 276.

shvatljiv puku. To, između ostaloga, dokazuje manjkavost praktičkih učinaka transfera znanja tijekom prosvjećenoga apsolutizma među narodom.

U Karlobagu je Bogdanić više dana radio kako bi odredio visinu pola i promatrao nebeske pojave koje bi omogućile utvrđivanje zemljopisne dužine. Kao što je pisao Schediusu, Bogdanić je proveo nekoliko besanih noći podno zidinama karlobaške utvrde. Unatoč tomu naporu, pisao je Schediusu prilično ohrabreno i samouvjereno:

„Vi ćete se čuditi, kada vidite moja motrenja, kako sam mogao izdržati. A ipak ja nisam nikada bio zdraviji nego sada, i izgleda dapače da se moje tjelesne snage time pojačavaju. Štoviše, ja sam svoje tijelo neumornošću navikao na ovaj način života. Također, osjećaj da je to korisno mojoj domovini daje mi nove snage.“³⁷¹

Posljednja Bogdanićeva rečenica u tom pismu potvrđuje da je imao jasnu domoljubnu svijest koja tijekom njegova vremena nikako nije fluidan nego vrlo egzaktn pojam kao i znanost kojom se bavi. Bogdanić je kasnije primio podatke koji su dobiveni iz motrenja tog istog Jupiterovoga satelita u Budimu kojega je, između ostaloga, motrio i u Karlobagu, pa je izračunao da je vremenska razlika od Karlobaga do Budima 15 minuta i 11 sekundi.³⁷² Usprkos svim teškoćama, Bogdanić je ipak svoj zadatak i u Karlobagu obavio dobrim dijelom. Doduše, nije uspio motriti okultacije kako je bio naumio, ali je ipak 26. ožujka 1799. godine odredio da je izlazak prvog Jupiterovog satelita bio u 8 sati 35 minuta i 4,2 sekunde pravoga vremena. U Karlobagu je pet puta odredio visinu pola i iz toga odredio zemljopisnu širinu Karlobaga od 44 stupnja 31 minute i 40,2 sekunde.³⁷³

Sačuvano je i Bogdanićevo pismo spomenutomu Györgyju Alajosu Szerdahelyju od 29. ožujka 1799. godine u kojemu je detaljno opisao svoj dotadašnji rad i poteškoće pri astronomsko-kartografskoj ekspediciji:

„Kada sam se 16. prosinca preselio iz Budima, mislio sam da ću do Rijeke stići za osam dana. Danju i noću, po neobičnoj hladnoći koja se malo zatim zgusnula, cijeli mi je ovaj put težak i dug jer nisam ušao u Rijeku do 7.

³⁷¹ Lajos Schedius, „Aus einem Briefen des Professors von Schedius“ *Allgemeine Geograpische Ephemeriden* 4 (1799): 276.; Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 391.; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 115.

³⁷² Lajos Schedius, „Aus mehreren Briefen des Professors von Schedius“ *Allgemeine Geograpische Ephemeriden* (1799): 279.; Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 391.

³⁷³ Mirko Danijel Bogdanić, „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich“ *Allgemeine Geograpische Ephemeriden* 4 (1799): 279.; Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 391.

siječnja. Evo, skupivši malo od svoje snage, opasao sam se s ovim što treba učiniti 13. siječnja kako bih održavao utvrđenu tajnost (...) Ja sam komunicirao s Taucherom (...) U međuvremenu sam se pripremio, što mi se činilo potrebnim za određivanje visine pola; proveo sam ga na otvorenom, i završio ga uz veliki trud. Našao sam visinu stupa 45 stupnjeva 20 minuta i 12 sekundi. (...) otišao sam do prijatelja Buccanija i tamo se nekoliko dana brinuo o mom zdravlju, koje mi je bilo pomalo narušeno neprestanim neprospavanim noćima i jakom prehladom. Ubrzo sam išao dalje. U žurbi da me slijedi, da vidim je li to moguće, 12. veljače, mogao sam promatrati skrivanje Jupitera na istom mjestu; što, iako sam znao da će biti teško, jer se fenomen morao dogoditi (...) Nastavio sam svoj marš i stigao u Gospić, gdje sam proveo tri dana besposlen jer je zlonamjerni snijeg spriječio prijelaz preko planina. Ovo posljednje mjesto je ono što će mi biti sveto dok sam živ i obilježeno crnim kamenom. Od četiri fenomena 21., 23., 24. i 26. veljače, od kojih je svaki bio dovoljan da se s najvećom preciznošću izračuna duljina, nisam dobio niti jedan. Oblaci, koji su tako neobični u ovom dijelu godine na Karlobagu, da mi praznovjerni ljudi pripisuju isto, da sam gledajući nebo kroz teleskop izazvao bogove na gnjev i osvetu. Ovo je ludilo toliko poraslo da, osim da se nisu dogodili savjeti i grdnje nekih mudrih ljudi (...) Ali mene je malo briga za te stvari, ja samo uzdišem nad izgubljenim pojavama. Nakon što sam se dovoljno oslobodio boli da vidim zvijezde, okrenuo sam se u isto vrijeme kako bih barem odredio širinu mjesta; ali to me zaustavilo (...) Napokon sam nešto dobio, i kako mislim definirao sam širinu Karlobaga 44 stupnja 32 minute i 15 sekundi. 25. i 26. imam dvije pomrčine satelita I i II Jupitera radi kojih još čekam na Karlobagu. 27. ili 28. ožujka ću se preseliti u Dubicu, nakon što napustim Adriju (...) Ovo su stvari za koje sam mislio da ih treba podijeliti s Vašim Veličanstvenim lordom (...) Što se novca tiče, vjerujem da bi tisuću florina bilo dovoljno za sav moj rad. Njima se preporučam na milost i naklonost Vaše Veličanstvenosti. Gospić, 29. ožujka 1799. najponizniji sluga (lat. *humillimus servus*, op. V. S.) Danijel Bogdanić.³⁷⁴

³⁷⁴ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 41, Positio 1, 1799. Zbirka dokumenata, 13; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 283–284.

Kao što je Bogdanić naveo u prethodnomu pismu, iz Karlobaga je preko Gospića krenuo u Dubicu, koja je bila određena za sljedeću astronomsku fiksnu točku. Bogdanić se javio i Schediusu iz Gospića, opisao mu rad u Karlobagu i teškoće koje je imao na putu preko Velebita do Gospića zbog visokoga snijega, kao što je pisao i Szerdahelyju. Uz to, naveo mu je da će za nekoliko dana biti u Dubici te da će ondje 19. travnja 1799. godine motriti okultaciju zvijezda. No, već je predviđao i daljnji neumorni ekspedicijski rad što je objasnio na sljedeći način:

„Uspije li mi to, žurim ja tada u Osijek gdje ću promatrati prolaz Merkura preko Sunčeve ploče. To će biti za nas krasan element za određivanje duljine Osijeka.“³⁷⁵

Tada je, kako tvrdi Bogdanić, nebo bilo vedro, a motrenje Jupitera vrlo jasno.³⁷⁶ Prema navedenom planu, Bogdanić je 19. travnja 1799. godine htio motriti okultaciju zvijezda u Dubici u dvorištu školske zgrade. Međutim, oblačno je vrijeme onemogućilo njegovu namjeru za vrijeme same okultacije. Zbog toga je tek 25. travnja 1799. godine, šest dana kasnije, mogao odrediti matematičke proračune. S obzirom na to da s rezultatom nije bio zadovoljan, vjerojatno zbog oduljenja motrenja, postupak je ponovio još dva puta, a posljednji 2. svibnja. Zbog toga je očigledno da je radi ponavljanja motrenja morao promijeniti početni plan prema kojemu je 7. svibnja 1799. godine trebao promatrati prolaz Merkura preko Sunca u Osijeku. No, nisu mu samo vremenski uvjeti stvarali probleme pri radu nego i zainteresirani puk, što se očitovalo na sljedeći način:

„Ja sam morao ostaviti moj teleskop na trenutak od radoznalosti da puk udaljim od kvadranta prema kojem se je previše gurao. Kod povratka našao sam Merkur već na Suncu.“³⁷⁷

Iako je Bogdanić želio odrediti zemljopisnu dužinu prema prolasku Merkura ispred Sunca, to nije uspio. Dadić smatra da je Zach razasljaao rezultate Bogdanićevih motrenja i Triesneckeru, kako bi temeljem istih, uz pomoć prethodnih motrenja u drugim gradovima, odredio i provjerio zemljopisnu dužinu mjesta u kojima je motrio Bogdanić. Kao dokaz tomu, u pismu Schediusu od 9. prosinca 1799. godine Zach navodi da je poslao Triesneckeru

³⁷⁵ Lajos Schedius, „Aus mehrern Briefen des Professors von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 278.; Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 391.

³⁷⁶ Mirko Danijel Bogdanić, „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 279.; Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 391.

³⁷⁷ Mirko Danijel Bogdanić, „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 279–280.; Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 20.; Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 391–392.; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében*: 116.

Bogdanićevo motrenje prolaza Venere preko Mjeseca u Dubici. Međutim, Zach je tu naveo pogrešno motrenje ili mjesto motrenja. Međutim, prema Dadiću, ti se podaci koje šalje Schediusu ne odnose na Bogdanićeva motrenja u Dubici. Bez obzira na to, sigurno je Zach pojedina Bogdanićeva motrenja slao i Triesneckeru u Beč. Na kraju Dadić smatra kako će se možda kasnije utvrditi kome je Zach dostavljao Bogdanićeve rezultate motrenja.³⁷⁸ No, to u konačnici nije naročito važno, koliko je važna činjenica timskoga rada i angažiranosti drugih uglednih astronoma i matematičara oko Bogdanićeve ekspedicije.

Bogdanić se 8. svibnja 1799. godine prije odlaska iz Dubice javio Schediusu. Zanimljivo je da se iz pisma saznaje kako Bogdanić namjerava putovati u svoj rodni grad Viroviticu, gdje bi sastavio opširniji izvještaj o radu i motrenjima u Dubici. Indikativno je da Virovitica nije bila odabrana kao fiksna točka za obavljanje motrenja. Iz toga možemo zaključiti da je Bogdanić namjeravao posjetiti obitelj, samim time što mu otac Nikola u to doba i dalje živi u Virovitici. No, ostaje nejasno što se dogodilo s motrenjima u Osijeku, budući da o tome nije ostavio preciznijih izvora. Unatoč tomu, stigao je u Petrovaradin³⁷⁹, gdje je 15. lipnja 1799. godine motrio izlaz zvijezde Džuba iz zvijezda Škorpiona. Dadić smatra da Bogdanić i dalje nije bio zadovoljan obavljenim poslom, smatrajući da astronomska motrenja nije obavio dovoljno točno. Zbog toga Dadić misli da Bogdanić nije objelodanio predmetne matematičke izračune i rezultate astronomskih motrenja za potonja mjesta.³⁸⁰ To ne treba čuditi jer su Bogdanićeva motrenja i prije otežavali vremenski uvjeti, a posebice naoblaka, koja ga je sprječavala u preciznim astronomskim motrenjima, a samim time i usporavala njegov rad. Zbog toga je i motrenje zvijezde Džuba moralo biti izostavljeno iz niza pretraživanja.³⁸¹

No, Bogdanić nije posustajao. Iz Petrovaradina otišao je u Zemun, i tu nastavio rad te motrio nebo nedaleko Dunava i zemunske katoličke crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije. U razdoblju od 25. do 30. lipnja 1799. godine čak je šest puta određivao visinu pola i na taj način izračunao zemljopisnu širinu Zemuna u iznosu od 44 stupnja 50 minuta i 6,47 sekundi.³⁸² Za usporedbu, danas poznata zemljopisna širina Zemuna je 44 stupnja 51 minutu i 20,24 sekunde, što je razlika od samo 1 minute i 13,77 sekundi.³⁸³

³⁷⁸ Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 392.

³⁷⁹ M. D. Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 27.

³⁸⁰ Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 392.

³⁸¹ Kren, *Astronomijski vremeplov: crtice iz prošlosti hrvatskoga zvijezdaznanstva*: 74.

³⁸² Mirko Danijel Bogdanić, „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich den 4. Nov 1799“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 534.; Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 392.

³⁸³ https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Zemun¶ms=44_51_N_20_24_E_type:city (5. studenoga 2022.).

Iz Zemuna je Bogdanić stigao u Orşovu³⁸⁴, danas grad u jugozapadnoj Rumunjskoj. Najprije je 8. srpnja 1799. godine motrio okultaciju zvijezda s Mjesecom temeljem koje je Triesnecker izračunao vremensku razliku Pariza i Orşove³⁸⁵, što dokazuje da je s njime bio u kontaktu i u nastavku ekspedicije. Osim toga, 14. i 15. srpnja Bogdanić je određivao visinu pola pet puta i temeljem toga izračunao srednju vrijednost zemljopisne širine od 44 stupnja 22 minute i 3,33 sekunde.³⁸⁶ Danas je poznata zemljopisna širina Orşove od 44 stupnja 43 minute i 31 sekunde.³⁸⁷

U vrtu pijarista Bogdanić je obavio motrenja u gradu Szegedinu od 5. do 8. kolovoza 1799. godine te odredio visinu pola sedam puta. Međutim, ta motrenja nije obavljao sâm. Jedno od tih motrenja obavio je tamošnji geometar Stephanus Vedres³⁸⁸, koji je kao što tvrdi Bogdanić, bio odličan Mitterpacherov učenik, a drugo pijarist P. Stanković, profesor matematike na Szegeinskoj akademiji.³⁸⁹

Poslije Szegedina, Bogdanić je otputovao u rumunjski grad Déda, gdje je 20. kolovoza 1799. godine odredio šest puta visinu pola i našao srednju vrijednost od 47 stupnjeva 29 minuta i 3,82 sekunde, što je u odnosu na današnju zemljopisnu širinu vrijednost veća od tek jedne minute.³⁹⁰ Potom, u Szathmáru je obavio šest motrenja visine pola i dobio srednju vrijednost od 47 stupnjeva 47 minuta i 47,83 sekunde. Nakon toga je u Szigetú, opet u pijarističkom kolegiju, određivao visinu pola četiri puta i dobio vrijednost od 47 stupnjeva 56 minuta i 10,27 sekundi, za manje od jedne minute veću vrijednost od današnje.³⁹¹ U Tokaju je 5. listopada 1799. godine odredio je četiri puta visine pola i locirao srednju vrijednost od 48 stupnjeva 7

³⁸⁴ M. D. Bogdanić, *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*: 32.

³⁸⁵ Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 392.

³⁸⁶ Mirko Danijel Bogdanić, „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich den 4. Nov 1799“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 534.; Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 392.

³⁸⁷ GeoHack – Orşova

https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Or%C8%99ova¶ms=44_43_31_N_22_23_46_E_region:RO_type:adm1st_dim:100000 (5. studenoga 2022.).

³⁸⁸ Prema popisu grada Szegedina (*Tabella neoreceptorum Civium*) za Stephanusa Vedresa se ne navodi zanimanje, dok se za Michaela Vedresa navodi da je bio geometar te da su obojica platili porez 26. kolovoza 1791., što potvrđuje da su bili Bogdanićevi suvremenici, ali i da je izvjesnije kako je ovdje riječ o Michaelu, a ne Stephanusu Vedresu.

Izvor: Ladislav Heka, *Povijesna uloga i značenje Hrvata Dalmatina u životu Segedina*. Szeged: Bába Kiadó 2009. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/horvatok/szeged/a_szegedi_dalmatak_bun_yevacok_tortenete/pages/horvat/020_privitak.htm (5. studenoga 2022.).

³⁸⁹ Mirko Danijel Bogdanić, „Aus schreiben des Adjunctus Bogdanich den 4 Nov 1799“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 534.; Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 392.

³⁹⁰ GeoHack – Déda

[https://geohack.toolforge.org/geohack.php?language=hu&pagename=D%C3%A9da¶ms=46_56_51_N_24_52_20_E_region:RO_type:city\(1973\)](https://geohack.toolforge.org/geohack.php?language=hu&pagename=D%C3%A9da¶ms=46_56_51_N_24_52_20_E_region:RO_type:city(1973)) (5. studenoga 2022.).

³⁹¹ GeoHack – Szigetvár

[https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Szigetv%C3%A1r¶ms=46_02_51_N_17_47_58_E_region:HU_type:city\(10900\)](https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Szigetv%C3%A1r¶ms=46_02_51_N_17_47_58_E_region:HU_type:city(10900)) (5. studenoga 2022.).

minuta i 11,95 sekundi, koja je za samo 9,3 sekunde manja od današnje.³⁹² Nakon toga u Košicama (mađ. *Kassa*) je 18., 21. i 23. listopada 1799. godine promatrao tri puta visinu pola i izračunao srednju vrijednost od 48 stupnjeva 43 minute i 20,89 sekundi, za minutu veću od današnje vrijednosti.³⁹³ Potom je Bogdanić bio u današnjem slovačkom mjestu Čadca (mađ. *Csaca*) od 6. do 26. studenoga 1799. godine. Ondje je imao loše vremenske uvjeta pa je izuzetno teško uspio odrediti srednju visinu pola u iznosu 49 stupnjeva i 26 minuta i oko 20 sekundi, što je za manje od dvije sekunde od današnje vrijednosti.³⁹⁴ U odnosu na određivanje zemljopisne širine, s određivanjima zemljopisne duljine imao je više poteškoća. Određivao ju je pomoću okultacije jedne zvijezde u zvijezđu Blizanaca s Mjesecom i s pomoću pomrčina prvoga i drugoga Jupiterova satelita. Pokušao je odrediti vremensku razliku Čadca od Beča pomoću tablica, pa je ustanovio da je ista 9 minuta i 32 sekunde razlike. Zach je izračunao zemljopisnu duljinu toga mjesta iz Bogdanićevih podataka i zaključio da je vjerojatnija vrijednost koja slijedi iz motrenja pomrčine prvoga Jupiterovog satelita, pa da iz toga slijedi vremenska razlika Čadca od Pariza u iznosu od 1 sata 5 minuta i 36 sekundi. Iz Čadce Bogdanić je stigao u slovački grad Skalicu (mađ. *Szokolca*), odakle je 17. prosinca 1799. pisao Schediusu pismo u kojemu je iznio ozbiljne podatke o svom fizičkom i psihičkom zdravstvenom stanju i poteškoćama prilikom ekspedicije na sljedeći način:

„Nestrpljivost me učinila kosturom. Tako nepovoljnu klimu nisam očekivao. Sve okultacije zvijezda i pomrčine Jupiterovih satelita ovoga mjeseca prošle su neiskorištene.“³⁹⁵

Otuda je Bogdanić stigao u Požun i konačno se teško bolestan vratio 19. siječnja 1800. godine u Budim.³⁹⁶

³⁹² GeoHack – Tokaj

https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Tokaj¶ms=48_07_N_21_25_E_region:HU_type:city (5. studenoga 2022.).

³⁹³ GeoHack – Košice

https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=K%C5%A1ice¶ms=48_42_N_21_15_E_type:city (5. studenoga 2022.).

³⁹⁴ GeoHack – Čadca

https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=%C4%8Cadca¶ms=49_26_N_18_47_E_type:city (5. studenoga 2022.).

³⁹⁵ Lajos Schedius, „Aus Schreiben des Professors Schedius 26. December 1799“ *Monatliche Correspondenz* 1 (1800): 292–293.

³⁹⁶ Mirko Danijel Bogdanić, „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich den 4. Nov 1799“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 532–535.; Lajos Schedius, „Aus Schreiben des Professors Schedius 26. December 1799“ *Monatliche Correspondenz* 1 (1800): 292–293; Mirko Danijel Bogdanić, „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 279–280.; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 116; Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 392.

Bartha ispravno opaža da je Bogdanić poslije Petrovaradina određivao astronomske fiksne točke na jugoistočnim granicama Habsburške Monarhije, tj. Ugarske. Vraćajući se iz Petrovaradina put motrenja i izračuna je skrenuo prema sjeveru, pa potom prema zapadu, čime je bila završena prva etapa ekspedicije. Većinu je motrenja i izračuna obavljao sâm. Tek je u drugoj polovici ekspedicije imao pomoć, primjerice od spomenutoga Károlyja Podmaniczkyja. Bogdanićev se ekspedicijski rad temeljio na promatranjima nebeskih pojava kroz teleskop i određivanja točnoga mjesnoga vremena i visine pola. U komunikaciji s Bogdanićem oko astronomskih motrenja i izračuna bili su sigurno Zach i Schedius, dok s Lipszkyjem očito nije komunicirao, budući da o tome nije sačuvana korespondencija. Triesnecker se služio njihovim izvješćima i pomagao pri određivanju zemljopisne dužine. Zanimljivo je za istaknuti da je Bogdanić pokušavao izračunati na temelju pomrčina Jupiterovih satelita istom metodom koju je koristio i Ruđer Bošković dokazujući nepravilnost planeta Zemlje. Vrijednosti koje je Bogdanić dobivao temeljem motrenja i izračuna usprkos lošim vremenskim uvjetima prema Barthi su vrlo dobre u usporedbi sa suvremenijim mjerenjima, što je prethodno i utvrđeno. Prosječno odstupanje bilo je za zemljopisnu dužinu u vrijednosti od 3 minute i 10 sekundi. No, za zemljopisnu je širinu Bogdanić praktički briljirao. Prosječna pogreška u mjerenju trinaest baznih točaka bila je samo dvadeset i dvije sekunde. Najveću je pogrešku imao u Szegedinu, što Bartha pripisuje posljedicama pogrešne identifikacije mjerne točke. Najmanje su, pak, pogreške bile u Košicama, Rijeci, Dubici i Oršovi. Iz svega navedenoga Bartha zaključuje da su Bogdanićeve vrijednosti zemljopisnih dužina i širina najbolja izvedba terenskoga mjerenja u to doba. Zbog toga su geografski koordinatni podaci Lipszkyjeve karte daleko nadmašivali one iz prethodnih kartografskih radova. Međutim, i Lipszky je određivao te vrijednosti kao i Bogdanić za navedena mjesta, ali nije pouzdano jesu li ta mjerenja bila stvarna. Naime, koristio je ukupno pedeset i četiri astronomske bazne točke, od kojih su četiri bile iz drugih zvjezdarnica, a trinaest, kako je i navedeno, bila su Bogdanićeve mjerenja.³⁹⁷

Iako bolestan, po dolasku u Budim, Bogdanić je nastavio rad na tamošnjoj zvjezdarnici u sklopu svojega radnog mjesta. Najprije se bavio motrenjima pomrčina Jupiterovih satelita, a potom je proračunavao njihove ulaske i izlaske iz sjena. Ferenc Taucher je ista motrenja započeo s pristavom Hulimannom u budimskoj zvjezdarnici tijekom jeseni 1799. godine. Kako se Bogdanić vratio u Budim, pridružio im se u navedenom radu, pa su promatranja obavili do početka travnja 1800. godine. Rezultati i izračuni motrenja bili su objavljeni u Triesneckerovom

³⁹⁷ Lajos Bartha, „Bogdanich Imre Dániel felsőgeodéziai méréseinek eredményei Lipszky Magyarországtérképének tükrében“ *A magyar térképészet nagyjai* (ur. Plihál Katalin, Reisz T. Csaba, Török Enikő) Budapest: Osiris, 2001: 27–33.

časopisu *Ephemerides Astronomicae*. Tijekom ožujka 1800. godine Bogdanić je motrio okultacije zvijezda s Mjesecom, te Marsa sa Suncem³⁹⁸, a pomrčine Jupiterovih satelita nastavio je motriti zajedno s Taucherom i Hulimannom od 20. rujna 1800. do 22. svibnja 1801. godine.³⁹⁹

Da je Bogdanićeva ekspedicija izvršena u skladu sa prethodnim planom potvrđuje dopis Ugarskoga namjesničkog vijeća palatinu od 7. siječnja 1800. godine. U njemu se navodi da su na astronomsko-kartografskim poslovima radili János Lipszky i Mirko Danijel Bogdanić. Uz izvješće bio je priložen i Bogdanićev dnevnik s putovanja. Osim toga, navodi se da će stečeni podaci biti predani na provjeru pojedinim županijama kako bi se dodatno utvrdila točnost podataka. Međutim, dana je posebna napomena da se s tim podacima ne izlazi previše u javnost kako se ne bi zloporabili.⁴⁰⁰

Iz prethodnoga je teksta također vidljivo da su Lipszky i Bogdanić razrađivali rezultate prve ekspedicije što je trajalo gotovo godinu dana. Bogdanić je poslije dolaska u Budim obavljao sve manje istraživanja zbog bolesti, pa je zbog toga, primjerice, Bogdanić izračunavao opozicije Marsa iz Zachovih tablica za Sunce kako bi utvrdio dodatne potrebne podatke za izradu karte. Ti su rezultati objavljeni poslije Bogdanićeve smrti u *Ephemerides Astronomiae* za 1803. godinu.⁴⁰¹

Kakva je bila kvaliteta Bogdanićeva posla pri astronomsko-kartografskoj ekspediciji svjedoči dopis Dvorskoga ratnog vijeća Ugarskoj kancelariji od 19. veljače 1800. godine. Naime, ratno vijeće i zapovjedništvo Banata su izrazili zabrinutost zbog velike preciznosti karte. Ako bi karta bila u javnoj uporabi, to bi prema njima bilo izrazito opasno za sigurnost Habsburške Monarhije tijekom rata. Zbog toga je spomenuto zapovjedništvo tražilo dodatne informacije o postupku izrade karte. Ipak, kancelarija je umirila zapovjedništvo istaknuvši da proces izrade karte ima potporu vladara Franje I. s ciljem da i Ugarska poput drugih država ima preciznu kartu za javne, ali i znanstvene svrhe. U konačnici, Lipszkyju je bilo naređeno da, kako bi se ratno vijeće dodatno umirilo, prethodno dostavi izrađene karte, što je isti kasnije i učinio.⁴⁰²

Tijekom jeseni 1800. godine Bogdanić je s budimske zvjezdarnice nastavio obavljati motrenja opozicije Marsa i to 6., 9. 10. i 12. studenoga, a rezultate rada je objavio također u

³⁹⁸ T. Kren, „Astronom Mirko Danijel Bogdanić i zemljopisna karta Mađarske“: 46.

³⁹⁹ Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 392.

⁴⁰⁰ MOL Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia, 1238, 1800; MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 31, Positio 2, 1800; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 308–309.

⁴⁰¹ Ž. Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*: 344.

⁴⁰² Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Hofkriegsrat, 34, 6, 1799. Zbirka dokumenata, 39.

Ephemerides Astronomiae. Koristeći Zachove tablice za Sunce, izračunao je da se Mars u ulaznom čvoru nalazio 11. studenoga 1800. godine u 9 sati i 11 minuta, a za duljinu čvora Marsove staze dobio je rezultat od 48 stupnjeva, nula minuta i 34,4 sekunde. Usporedivši svoje rezultate s motrenjem danskoga astronoma Tycha Brachea iz 1595. godine izračunao je godišnje gibanje čvora. Ferenc Zach je bio oduševljen Bogdanićevim određenjem uzlaznoga čvora Marsove staze. Zbog toga je u *Monatliche Correspondenz* napisao da ga je Bogdanićev rezultat ispunio srećom što postoji tako talentiran mladi znanstvenik od kojeg se može mnogo očekivati.⁴⁰³ Dana 8. 9. i 11. veljače 1801. godine motrio je i opoziciju Saturna. Slično kao i za Marsove opozicije, Bogdanić je s pomoću Zachovih tablica izračunao podatke i za Saturnovu opoziciju.⁴⁰⁴

János Lipszky je smatrao da prva Bogdanićeva ekspedicija treba dobiti svoj nastavak. Zbog toga se obratio Namjesničkom vijeću 14. prosinca 1800. godine kako bi zatražio ponovno slanje Bogdanića na drugu ekspediciju⁴⁰⁵:

„(...) Astronomska ekspedicija koja je poduzeta prošle godine (...) nastavila se čak do početka tekuće godine s velikim uspjehom, nastavila se u interesu geografije zemlje, samo u ovoj godini zbog neuspjeha pojava na nebu (kako je više puta primijetio D. Bogdanić), tako da je doista došlo do prekida; kako slijedi od 1801.; koji je bio najprikladniji za mnoštvo astronomskih motrenja i za obilje pojava. (...) Potpisani stoga najponiznije poziva spomenutog astronoma Daniela Bogdanića da dovrši, a ujedno i prekine svoje djelo.“⁴⁰⁶

Namjesničko vijeće je pristalo na drugu Bogdanićevu astronomsko-kartografsku ekspediciju. Također je obavijestio Sveučilišno vijeće o misiji da dodijeli Bogdanića, zajedno sa svojim bivšim pomoćnikom u novi istraživački pothvat. Imali su i putovnicu koju su mu izdali 3. ožujka 1801. godine u kojoj su ponovno zatražili lokalnu i vojnu vlast da Bogdanića ne ometaju u radu. Sadržaj putovnice glasi:

„U ime Njegovoga apostolskog carsko-kraljevskog visočanstva i Namjesničkog vijeća ljubazno će se priopćiti sve županije, posjedi,

⁴⁰³ Kren, „Astronom Mirko Danijel Bogdanić i zemljopisna karta Mađarske“: 46.

⁴⁰⁴ Lajos Schedius, „Aus einem Schreiben des Professors Schedius“ *Monatliche Correspondenz* 3 (1801): 308–312.; Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 392.

⁴⁰⁵ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 31, Positio 2, 1801. Zbirka dokumenata, 46.

⁴⁰⁶ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 31, Positio 2, 1801; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 324–325.

jurisdikcije, gradska vijeća i mjesne zajednice unutar kraljevstva, uključujući vojna predsjedništva: Bogdanić je poslan na astronomsko-kartografsku ekspediciju, prekinutu 1800. godine, a sada ponovno započetu i dovršenu, pa će otputovati u neke dijelove ovog kraljevstva. Stoga, kako ne bi došlo do kašnjenja ili smetnji na putu i radu Danijela Bogdanića, ovim se obavještava gore navedene županije, posjedi, jurisdikcije, vijeća i mjesne zajednice kraljevstva, a vojni predsjednici ljubazno mole da Daniel Bogdanić neće biti zapriječen na putu, ali bit ćete spremni svugdje mu pomoći.“⁴⁰⁷

Početakom 1801. godine dugo očekivani astronomski instrumenti za potrebe preciznijega određivanja zemljopisnih širina i dužina, Emeryjev kronometar i Hadleyev sekstant, isporučeni su Bogdaniću. Kronometar je kupio grof Ferenc Szechenyi, a sekstant je nabavio barun Jozsef Podmaniczky uz pomoć grofa Brahla.⁴⁰⁸ Osim toga, Zach je komentirao Schediusovo pismo od 14. siječnja 1801. godine koje se dotiče Bogdanićeva zapaženoga dotadašnjega rada:

„Upravo sam primio pismo koje je Bogdanić poslao iz Pešte zajedno s njegovim promatranjem Marsa 14. studenoga 1800. godine. Smatram da su njegova određivanja čvorne točke planeta vrijedna pažnje. Njegovo veličanstveno pismo u meni je izazvalo osjećaje koji prkose mojoj moći opisa. Moja je zemlja sretna što ima tako talentiranoga mladog znanstvenika. Imamo velike nade u njegovu budućnost ne samo zbog njegove znanstvene sposobnosti, već i zbog čiste božanske vatre koja obasjava njegovu osobu.“⁴⁰⁹

U međuvremenu, Bogdanić je i dalje bio aktivan na svom radnom mjestu. Tijekom 8., 9. i 11. veljače 1801. godine motrio je opoziciju Saturna i ponovno pomoću Zachovih tablica izračunao podatke za Saturnovu opoziciju. To su ujedno bila njegova posljednja motrenja u Budimu jer je početkom ožujka, po nalogu kraljevskoga namjesništva u Budimu, morao nastaviti astronomski rad na stvaranju zemljopisne karte. Iako je trebao krenuti u ožujku 1801. godine, zbog bolesti je krenuo u lipnju 1801. na drugu ekspediciju. Tada je bio daleko bolje opremljen. Međutim, u Budim se vratio već za mjesec dana jer se tuberkuloza pogoršavala.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 31, Positio 3–4, 1800.; MOL C 67 Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 31, Positio 5–6, 1800; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 118.

⁴⁰⁸ Janos Hunfaevy, *A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása*. Pest, 1873: 19.

⁴⁰⁹ M. Vargha, *Franz Xaver von Zach*: 51.

⁴¹⁰ T. Kren, „Astronom Mirko Danijel Bogdanić i zemljopisna karta Mađarske“: 47.

Bogdanić se želio uputiti na drugu astronomsko-kartografsku ekspediciju u veljači 1801. godine, ali ga je uznepredovala bolest spriječila u tome. Ipak, uspio je otići tek 30. lipnja 1801. godine do sjevernog dijela Ugarske preko Kerepesa, Csömőra, Aszóta, Hatvána, Gyöngyősa i Paráda. U Budim se vratio već 24. srpnja 1801. godine jer mu je bolest sve više uzimala maha. Međutim, nije ostao nezaposlen. U Budimu je zajedno s Mátyasom Huszárom organizirao prikupljanje rezultata ekspedicije te su do kraja godine uspjeli dovršiti izračune za potrebe karte. Bogdanićeva bolest postajala je sve lošija do te mjere da je mogao raditi samo ležeći u krevetu. Iz njegova stana u sklopu budimske palače, koji je bio vjetrovit i vlažan, odveo ga je k sebi na brigu i liječenje budimski knjižar Adam Killián.⁴¹¹

Značajni pomagač tijekom prve i druge astronomsko-kartografske ekspedicije bio je spomenuti Ferenc Zach, koji je redovito izvještavao o napretku radova u svojim zemljopisnim časopisima *Allgemeine Geographische Ephemeriden* i *Monatliche Correspondenz*. Bogdaniću je slao podatke mjerenja, a Lipszkyja opskrbljivao kartama i stručnim pomagalima. Početkom 1801. godine poslao je donirane instrumente i Dolondov sedam-inčni sekstant u svrhu druge Bogdanićeve ekspedicije. Čuvši ponude Szechenyja i Podmaniczkog, primijetio je da su njih dvojica služili ugarskoj geografiji svojim izdašnim potporama pomažući ekspediciju, koje bi zapravo trebala pomagati i poduprijeti država. Zach je zatim napisao izvješće o Bogdanićevoj ekspediciji i razvoju kartografskoga posla uz nekoliko manjih vijesti. Iz jednog od njih doznajemo da je upravo Zach sastavio popis imena poslan županijama.⁴¹²

Dana 9. travnja 1803. Lipszky se obratio Ugarskomu namjesničkom vijeću čime je zaključio Bogdanićev rad na ekspediciji zbog Bogdanićeve smrti sljedećim riječima:

„(...) astronomsko putovanje, koje je slučajno bilo spriječeno neočekivanom smrću lokalnog astronoma adjunkta Bogdanića.“⁴¹³

Usprkos smrti, značenje njegova rada na ekspediciji je takvo da su prema Janosu Schusteru trigonometrijska istraživanja Mirka Danijela Bogdanića i Ivana Paskvića najpouzdanija za preciznu veličinu Ugarske te njezine zemljopisne širine i dužine početkom XIX. stoljeća.⁴¹⁴

⁴¹¹ Domokosné Vargha, „A Mappa Hungariae csillagászai“. *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csillagtort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszai/> (7. listopada 2022.).

⁴¹² Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 161.

⁴¹³ Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 326.

⁴¹⁴ Janos Schuster, „Egy Magyarinak Eszrevételei a' Marcel de Serrres Austai birodalomban utazásai eránt“ *Tudományos Gyűjtemény* (ur. György Fejér, Mokry Benjamin) 1817: 118–140.

8.6. *Socijalni i psihološki profil*

U knjižici *U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida Ugarske Jánosa Lipskog* objavljeno je grafološko stručno mišljenje o socijalnom i psihološkom profilu Mirka Danijela Bogdanića. Povjerenik toga istraživanja bio je Mađarski državni arhiv, a predmet istraživanja je bilo ispitivanje Bogdanićeve osobnosti temeljem njegovih rukopisa. Pripremio ga je grafolog Zádor Erzsébet, a provjerio grafolog Gyorgyi Véghne Vékony. Izrađeno je u Budimpešti 12. lipnja 2010. godine. Studiju je institucijski potpisao Institut za grafologiju iz Budimpešte pod brojem 14/2010. Na početku traktata ističe se da je Bogdanić bio dešnjak te da mu je desna ruka bila dominantna. Gledišta grafološkoga istraživanja sadržavala su mentalne sposobnosti, energičnost i karakteristike rada, društvenost, osjećajni život i odnos prema sebi.⁴¹⁵

Grafologija je, naime, vještina tumačenja i identificiranja rukopisa. U psihologiji se smatra neznanstvenom disciplinom kojoj je svrha dijagnoza ličnosti. Međutim, kako se psihički procesi u organizmu očituju u promjenama u motorici, smatra se da bi se u rukopisu kao obliku fine ljudske motorike morale odražavati osobine ličnosti.⁴¹⁶ Ta se disciplina može koristiti i u historiografiji kako bi se dobila cjelovita slika o proučavanom liku i djelu neke povijesne osobe.

Za mentalne sposobnosti stoji da je Bogdanić osoba zanosnog razmišljanja i dobrih logičkih sposobnosti. Zbog toga je mentalno samostojan pri čemu brzo spoznaje i povezuje događaje. Prilagodljiv je situacijama i spreman je na inovativnost, a istovremeno uspijeva sačuvati svoju osobnost i autonomiju. Pri odnosu s drugima traži unaprjeđenje i stjecanje zadanih ciljeva. Učinkovit je u radu, što mu osiguravaju organizacijske sposobnosti, dobro raspoznavanje suštine stvari, prosudba atmosfere i futurističko razmišljanje. Impulzivna je osoba, a njegovi su pažnja i zanimanja usmjereni na više djelokruga. Zbog toga stečene informacije prorađuje detaljno, analitički, sistematski i globalno pri čemu je posebno usredotočen na detalje. Zbog toga sva znanja podvrgava dubokim analizama i tek onda iznosi vlastito mišljenje. Zato mu je ipak važniji sadržaj od forme neke informacije, ali ni forma nije u potpunosti isključena. U rješavanju zadataka koristi poznate metode, ali je motiviran i za nove metode što ističe njegovu kreativnost. U isto vrijeme je fleksibilan i kontroliran što se očituje u sljedećem: brzo prepoznaje poveznice i zna reagirati, ali se čvrsto drži svojih ideja. Pri tome je otvoren za usvajanje i prihvaćanje novih vrijednosti i znanja kako bi proširio vlastite spoznaje.

⁴¹⁵ Reisz, *U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida Ugarske Jánosa Lipskog*: 68.

⁴¹⁶ „Grafologija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=23042> (9. studenoga 2022.).

Dobro se snalazi u svijetu znanosti zahvaljujući izuzetnim mentalnim sposobnostima. Poseban mu je izazov dobro obaviti izračun, detalje i precizne zadatke te logično i racionalno razmišljati.⁴¹⁷

Radna energija mu je primjerena dobi, ali pred kraj ona vidno opada. To se očituje u njegovim posljednjim rukopisima. Unatoč tomu, dosljedan je, izdržljiv i svjestan svoje snage. Zbog toga obraća pažnju samo na bitne stvari. Od početka rada razmišlja o onome što ključno treba činiti i odmah mobilizira potrebitu energiju. Drži se strukovnih okvira, ali trenutno emocionalno stanje i ideje utječu na njegove planove. Dobro vlada psihičkim opterećenjem, a od opasnosti je posebno distanciran. Zbog toga je u poslu pouzdan i discipliniran, a učinak rada je konstantan i dugotrajno kvalitetan. Ciljano razmišlja o svakom zadatku. Sposobnost prepoznavanja situacije mu je dobra, a tempo poletan, no radi nekada dulje kako bi dokazao zahtjevnost posla. Za posao je temeljit do te mjere da zaboravi na sve ostalo. Mentalno je jako ambiciozan i samostalan, a posebno voli kada dobije slobodne ruke u planiranju i u metodi izrade zbog čega su mu odluke odgovorne i dobro promišljene.⁴¹⁸

Bogdanićeva se društvenost opisuje trima epitetima: karizmatičan, šarmantan i empatičan. U odnosu s ljudima je prihvatljiv i prihvaćen, često u centru pažnje, ali bez potrebe za isticanjem zbog čega je ležeran i ne želi biti teret drugima. Odnosi temeljeni na ravnopravnosti kod njega imaju determinirajuću ulogu. Komunikacija mu je temeljna, kontinuirana, lagana, protkana humorom i dobro je mogu pratiti i drugi.⁴¹⁹

Emocionalni život mu je uravnotežen. U ponašanju pokušava smanjiti emocionalne faktore i održavati sliku kontrolirane osobe prema okolini, koja živi i radi u realnosti. Osjetljiv je, dobro reagira na promjenu okoline, ali je suzdržan od trenutnih odgovora. Iako odaje dojam da nekada nije raznježen, u mnogim situacijama jest. U životu osjeća je dijeli s jednim do najviše dva čovjeka. Čuvstva su mu duboka i dugotrajna, a one ljude koje zavoli dugo im je privržen, reagira empatično i želi pomoći. Kod procjene ljudi oslanja se na emocionalno iskustvo. Za odnos prema sebi navodi se da je autonomna osoba, iako mu je bitno mišljenje drugih u svakodnevnom životu. Gaji određeno samopoštovanje, ali je osjetljiv na vanjske kritike. Ima velika očekivanja prema sebi i drugima pri čemu mu je znanje važno. Požrtvovan je i prihvaća rizik za rezultate. Najkarakterističnije vrijednosti su mu samoostvarenje uz potrebu za autonomijom i priznanjem od drugih. U njegovim posljednjim rukopisima vidljivi su znakovi

⁴¹⁷ Reisz, *U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida Ugarske Jánoša Lipskog*: 70–71.

⁴¹⁸ Reisz, *U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida Ugarske Jánoša Lipskog*: 70–71.

⁴¹⁹ Reisz, *U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida Ugarske Jánoša Lipskog*: 73.

umora, i to fizičke naravi. Spomenuti su grafolozi u zaključku istaknuli da Bogdanića krase visoka inteligencija, zahtjevnost u radu, mentalna i emotivna zrelost, čvrst karakter, mentalna aktivnost, kreativnost i šarmantnost.⁴²⁰

⁴²⁰ Reisz, *U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida Ugarske Jánosa Lipskog*: 74.

8.7. Smrt

Bogdanić se toliko teško razbolio od dugotrajne tuberkuloze⁴²¹ koju je doživio tijekom prve astronomsko-geografske ekspedicije da je 31. siječnja 1802. godine nakon višemjesečne patnje preminuo. Schedius je u šoku napisao da je rani kraj njegova života bio predvidljiv već nekoliko mjeseci jer mu je plućna bolest nezaustavljivo uništavala zdravlje. Između ostaloga, naveo je i sljedeće:

„(...) njegova je smrt potresla duše svakoga čovjeka jednako kao najneočekivanija pošast; u najljepšem, najmoćnijem duhu, u cvijetu svoje slave, za koju je imao povoljne prilike svojim putovanjem, koji ga je doveo do pozornosti ovoga svijeta. Od veljače 1801. trajno se razbolio, a u ožujku je pao u povraćanje krvi, koja se, unatoč svoj brizi njegovih mudrih liječnika, na kraju pretvorila u pravi ožiljak na plućima. Ova duga bolest potvrdila je prijateljstvo i ljudskost ovdašnjeg knjižara Adama Kiliána, koji je s ljubavlju odveo bolesnoga Bogdanića svojoj kući u Pešti te je mogao njegovati i brinuti za njega, koji bi bio usamljeno uništen u visokoj zvjezdarnici. Osam mjeseci bez pribjegavanja se brinuo (...)“⁴²²

Bečki ugarski glasnik *Magyar Hirmondo* iz 1802. godine je, pak, izvijestio neprecizne podatke o Bogdanićevoj smrti:

„Naš dragi Bogdanić, drugi asistent astronomskog opservatorija, umro je sljedećeg jutra 31. siječnja u 37.⁴²³ godini života. Svoje je knjige ostavio zvjezdarnici, a Janos Lipszky preuzeo je dnevnik njegovih geodetskih mjerenja“.⁴²⁴

Bogdanićeva smrt objavljena je i u *Allgemeine Geographische Ephemeriden*, a prema nekrologu tvrdi se da je njegovo skončanje značajan i možda težak gubitak za važan zemljopisni

⁴²¹ Usp. Željko Cvetnić i Željko Dugac, „Povijest tuberkuloze – od prvih zapisa do otkrića uzročnika (I. dio)“ *Veterinarska stanica* 51/4 (2020): 405–416.

⁴²² Lajos Schedius, „[Bez naslova]“ *Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur* 1 (1802): 266–269.; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 119.

⁴²³ Prema tome, Bogdanić je rođen 1765. godine, što nije točno.

⁴²⁴ Lajos Bartha, „Bogdanich Imre Dániel felsőgeodéziai méréseinek eredményei Lipszky Magyarországtérképének tükrében“ *A magyar térképészet nagyjai* (ur. Plihál Katalin, Reisz T. Csaba, Török Enikő) Budapest: Osiris, 2001: 27–33.

poduhvat Jánoša Lipszskog. György Alajos Szerdahely oprostio se od Bogdanića epitafom na latinskom jeziku:

„Daniel je preminuo kao mladić zbog astronomije u kojoj je želio povećati svoju snagu i provesti život. Prezaposleni posao razarao mu je život i oplakivao naše zvijezde.“⁴²⁵

Pozivajući se na radove povjesničara i arhivista Stjepana Sršana, Kren navodi da je Bogdanićev otac Nikola po Mirkovoj smrti još bio živ u Virovitici. Naime, iz popisa virovitičkoga stanovništva od 1804. godine zabilježen je kao Miko Bogdanić.⁴²⁶

Ugarski povjesničar György Márton Kovachich⁴²⁷ napisao je kratku Bogdanićevu biografiju u kojoj je istaknuo sljedeće:

„Tako domovina oplakuje njegovu izvrsnu ljepotu, tužnog oca i najveću sreću, njegove slavne sestre, njegovu neopisivu utjehu, njegove prijatelje, njihovu družicu, njihovu najdražu družicu, i napokon svog najpredanijeg praktikanta znanosti, koji im je u vrijeme oduzet smrti. Njegova djela, koja je objavio anonimno da izbjegne slavu, već su ocijenili oni koji su ih mogli razumjeti, a i nakon njegove smrti bit će spominjani sa zaslužnom pohvalom. Opravdano je nadati se, da će njegova slavna uspomena ostati zauvijek ne samo među učenim ljudima domovine, nego i među stranim narodima, i da će on, koga su za njegovoga života visoko cijenili, kao svoga najdostojnijega druga, i koji je bio odnesen ranom smrću, neće prestati tugovati iskrenim srcem prepuštajući se sljedećim gorkim riječima: On, jadnik, umro je dvostruko više od svojih dvadeset godina. Taj je dan zatvorio toliko plemića u tako uzak krug.“⁴²⁸

⁴²⁵ Lajos Schedius, „[Bez naslova]“ *Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur* 1 (1802): 266–269; Reisz, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében...*: 119.

⁴²⁶ Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 201.

⁴²⁷ György Márton Kovachics (Senkvóc, 9. studenoga 1774. – Budim, 1. prosinca 1821.) bio je ugarski pravni povjesničar slovačkoga porijekla. Studirao je na peštanskom i velikovaradinskom sveučilištu filozofiju. U Italiji je studirao pravo i teologiju, a u Beču političke znanosti i financije. Radio je u budimskoj sveučilišnoj knjižnici i komorskom arhivu. Bavio se prikupljanjima pravno-povijesnih izvora. Izvor: N.N., „Kovachich Márton György“ *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kovachich-marton-gyorgy-7662D/> (9. studenoga 2022.).

⁴²⁸ Országos Széchényi Könyvtár, folio 2581, propertius III, 18, 15–16.; Csaba T. Reisz, „Rendkívüli Genie ... a monarchia egyik első matematikusa“ *Magyar Nemzeti Levéltár, Címnap, A hét dokumentuma* (31. siječnja 2017.) https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/rendkivuli_genie_a_monarchia_egyik_elso_matematikusa (6.listopada 2022.).

Rektor peštanskog sveučilišta napisao je 6. travnja 1802. godine u odgovoru na zapisnik Namjesničkog odbora od 16. veljače 1802. godine, br. 3875 sljedeće:

„Smrt njegova pomoćnika velika je šteta. Gubitak za sve nas. Njegove instrumente i knjige potražuje zvjezdarnica i Kraljevsko sveučilište. Nema sumnje da je, kako Taucher, direktor zvjezdarnice svjedoči, Bogdanićeva smrt uzrokovana mnogim noćnim viđenjima koja je imao tijekom svog duga lutanja na otvorenom uz svijeće. (...) Matematičke i astronomske knjige preminuloga docenta ostaju u upotrebi zvjezdarnice i nalaze se u njezinoj knjižnici. Izvršitelj oporuke Lipszky preuzeo je astronomska promatranja preminuloga Bogdanića za kasniju uporabu.“⁴²⁹

⁴²⁹ Domokosné Vargha, „A Mappa Hungariae csillagásza“. *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csilltort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszat/> (7. listopada 2022.); *Elet es Tudomani* 2 1998: 43–46.

IX. DJELA

U ovom poglavlju će biti interpretirana i analizirana Bogdanićeva objavljena djela koja do sada nisu bila detaljnije rastumačena i kontekstualizirana. Ona su važna zbog potvrđivanja Bogdanićeve interdisciplinarnе prirodoslovno-matematičke, humanističke znanstvene misli, osvještene narodnosti, vjeroispovijesti i domoljublja. Prvo objavljeno djelo njegov je očito završni studijski rad o geometrijskim formulama iz 1786., dok se drugo bavi svjetskom poviješću staroga Istoka, a objavljeno je 1792. godine.

9.1. Formulae pro spatii rectilineis aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis

Bogdanićevo matematičko djelo *Formulae pro spatii rectilineis aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis* (hrv. Formule za pravocrtne prostore ili one koji se u njih mogu razložiti dijeljenjem paralelnih pravaca) objavljeno je 1786. godine u Pešti kod poznatoga peštanskoga tiskara Jánoša Mihályja Landerera⁴³⁰. Sadržaj toga dijela do sada nije bio niti analiziran, niti preveden s latinskoga na hrvatski jezik. Na početku studije Bogdanić je naveo da se u raspodjeli prostora općenito traže dvije stvari. Prvo da se razmaci koji su odsječeni budu jednaki, ili u danom omjeru, a zatim usporedni s dijelovima linije. U tu je svrhu osmislio određene jednostavne formule, i neprestano napredujući prema određenom zakonu, koje su sve sadržane u jednu opću, i uz pomoć kojih samo određivanjem kvadratnoga korijena pojedinačne podjele koje zadovoljavaju oba uvjeta su lako rješive. Potom je sastavio formule za trapez i trokut, pri čemu bi podjela trebala početi od manje ili veće stranice u trapezu, ili od vrha, ili stranice baze u trokutu. Štoviše, cijela se metoda sastoji u crtanju okomito na onu stranu s kojom linije podjele moraju biti paralelne.⁴³¹

⁴³⁰ János Mihály Landerer (Budim, 1725. – Pozsony, 1795.) bio je ugarski tiskar i izdavač knjiga njemačkoga porijekla. Potječe iz jedne od najznamenitijih obitelji tiskara knjiga u Ugarskoj tijekom XVIII. i XIX. stoljeća. Od 1784. godine kupio je tiskaru Royer u Pešti i postao jedan od najuglednijih izdavača. Iste je godine dobio status viteza od samoga cara Josipa II. Izvor: N. N., „Landerer János Mihály“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/1-76823/landerer-janos-mihaly-768A1/> (24. siječnja 2023.).

⁴³¹ Mirko Danijel Bogdanić, *Formulae pro spatii rectilineis aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis*. Pestini: Typis I. Michaelis Landerer 1786: 3.

Okomite točke se određuju uz pomoć formula, po kojima se pravci crtaju sve dok se ne spoje na stranama geometrijskoga lika koje nisu paralelne, za koje se tvrdi da su linije podjele iste normale, a razmaci između svake paralele uključeni su ili jednako, odnosno u zadanom omjeru. Kako za samo dijeljenje ništa ne bi nedostajalo, formulirao je i neke posebne slučajeve primjene koje će, nakon što se proračunaju, pod uvjetom da netko zna vaditi kvadratni korijen iz brojeva, primijeniti za račun iste formule za druge slučajeve sa strukturom. Potom, prelazi na opisivanje formula.⁴³²

Najprije je krenuo izvoditi formule na primjeru trapeza (lat. *trapezium*). Prvo je započeo s teorijama (lat. *theorema*), a onda s primjerom (lat. *demonstratio*), potom sa problemom (lat. *problema*) te rješanjem i oprimjerenjem (lat. *resolutio et demonstratio*).⁴³³ Potom, s istim principom je krenuo u dokazivanje podjele trokuta (lat. *triangulo*) i u konačnici sa mnogokutom, tj. nepravilnim osmerokutom.⁴³⁴

Studiju je završio riječima da je to metoda koju je smatrao da je točna, a i laka za raspodjelu prostora. Bogdanić također tako tvrdi da su njegovi prijatelji to dokazali, a i sami su mu dali poticaj da razmišlja o ovoj temi. Međutim, oni se nisu posvetili proučavanju toga nego su to posvetili njemu zbog toga što, kako Bogdanić tvrdi, on je imao više vremena za istraživanje takvih stvari.⁴³⁵ Iz toga se navoda može zaključiti, osobito s obzirom na vrijeme kada je djelo objavljeno, da je nastalo tijekom Bogdanićeva visokoučilišnoga obrazovanja kao rezultat završnoga ispita.

Prema mađarskom filatelistu Istvánu Gazdi, 1786. godine iz tiska je izašlo nekoliko vrijednih tehničkih knjiga, među njima i Bogdanićeve *Formulae pro spatiis* koje on smatra djelom geodetske, a ne nužno prirodoslovno-matematičke naravi u kojemu se raspravlja o podjeli trokuta i trapeza paralelnim crtama. Pri tomu smatra da je to djelo od trideset stranica mogla biti njegova disertacija.⁴³⁶

Dadić, pak, djelo *Formulae pro spatiis* prevodi na hrvatski jezik kao *Formule za pravocrtnne likove, odnosno sve što se u vezi s tim može riješiti ako su likovi podijeljeni usporednicama*. Djelo karakterizira kao matematičku raspravu koju je objavio u Pešti, a pisao

⁴³² M. D. Bogdanić, *Formulae pro spatiis rectilineis aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis*: 4.

⁴³³ M. D. Bogdanić, *Formulae pro spatiis rectilineis aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis*: 5–10.

⁴³⁴ M. D. Bogdanić, *Formulae pro spatiis rectilineis aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis*: 13–23.

⁴³⁵ M. D. Bogdanić, *Formulae pro spatiis rectilineis aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis*: 28.

⁴³⁶ István Gazda, „A szakkönyvkiadás kezdete Pesten (1748–1798) *Technikatörténeti Szemle* 20 (1993): 161.

nakon svog dolaska u Veliki Varadin. U njoj je rješavao probleme podjele zadanoga geometrijskog lika pomoću usporednih dužina na jednake dijelove koji stoje u zadanom omjeru, pa je za tu svrhu izveo i neke navodno vrlo jednostavne formule.⁴³⁷

Formulae pro spatiis Oton Kučera naziva raspravicom koja sadržava jednostavnije formule koje pokazuju stalan zakon i posve su jednostavne i općenite te dozvoljavaju jednostavnim izvlačenjem drugog korijena riješiti pitanje o dijeljenju likova na jednake dijelove ili na dijelove, koji su u zadanom omjeru, a crte dijeljenja da budu sve paralelne.⁴³⁸

S obzirom na sažeti sadržaj djela i određenu strukturu te opseg teksta, može se zaključiti da je riječ o Bogdanićevom studijskom radu u formi jednostavne matematičke ekspertize. To potvrđuje empirijska matematičko-geodezijska tematika toga djela. Neobično je da se o tomu djelu izvan Hrvatske gleda pozitivno, dok hrvatski suvremeni znanstvenici, poput Kučere i Dadića, na Bogdanićevo djelo gledaju prilično trivijalno. Uzme li se u obzir povijesni kontekst kada i gdje djelo nastaje te tko mu je autor i u kojoj je tada dobi (26 godina u trenutku objave), *Formulae pro spatiis* zasigurno jesu radnja vrijedna pažnje za povijest matematike tijekom doba prosvjetiteljstva u europskomu kontekstu.

⁴³⁷ Ž. Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*: 346.

⁴³⁸ O. Kučera, „Astronom D. M. Bogdanić“: 585.

9.2. Dogodjaji svijeta

U djelu *Dogodjaji svijeta* Mirko Danijel Bogdanić opisuje povijest staroga Istoka počevši od biblijskog stvaranja svijeta. Riječ je o drevnim civilizacijama na području Mezopotamije, Perzije, Anatolije, Levanta i Egipta tijekom bakrenoga, brončanoga i željeznoga doba. Godine pojedinih događaja koje Bogdanić navodi u knjizi pripadaju kronologiji stvaranja svijeta koju su primjenjivali tadašnji teolozi, što je od oko četiri tisuće godina prije Krista naovamo. Bogdanić najraniju svjetsku povijest opisuje prema Bibliji, a zatim prema povijesnim izvorima do otprilike šest stoljeća prije Krista, kada je djelovao antički znanstvenik i filozof Tales, koji mu je jedan od očitih uzora. Na njegova se djela Bogdanić posebno osvrće u svojoj knjizi. Knjiga se, osim političkoga pregleda povijesti bavi i posebnim znanstvenim pitanjima poput astronomskih znanja starih Babilonaca i Feničana, što ne čudi s obzirom na Bogdanićevu temeljnu službu i profesionalne interese. Na više mjesta navodi zemljopisnu širinu zemlje koju opisuje, a osim toga i objašnjava značenje toga pojma. Zbog toga je njegova povijesna sinteza zanimljiva s gledišta astronomije, geografije i geodezije. Osim navedenoga, Bogdanić po prvi puta od svih dotadašnjih pisaca na hrvatskomu jeziku započinje s uporabom hrvatskoga astronomskoga i matematičkoga nazivlja.⁴³⁹ Nazivi na hrvatskom su inače rijetki u tadašnjim djelima takve vrste, a neke od naziva koje koristi Bogdanić upotrebljavaju autori hrvatsko-latinskih rječnika u XVII. i XVIII. stoljeću, što dodatno potvrđuje Bogdanićevu široku naobrazbu. Tako, Bogdanić hrvatsko astronomsko i matematičko nazivlje temelji na narodnomu govoru. Primjerice, njegovi su pojmovi sljedeći: *sunce*, *miesec*, *zvezde stojeche*, *shirina*, *poludne*, *ponoch*, *pomarcсанje*, iz čega je razvidan korijen riječi. Veća je razlika samo u nazivu za planete koje Bogdanić naziva *zvezde ganutive* i u nazivu za krug kao astronomski pojam. Za *gradius* je upotrijebio naziv *oblodio*, a u vezi s tim i za pojam koji matematički znači *opseg*, upotrijebio je naziv *oblo*. Međutim, Dadić primjećuje da iz istog korijena jezikoslovac Joakim Stulli tvori astronomski pojam nebeskog svoda, pa tako ima za latinski naziv *firmamentum* hrvatski naziv *obloha*.⁴⁴⁰ Nadalje, za latinski naziv *aequator* Bogdanić je koristio naziv *takmenodjelnik*. Ipak, naziv *takmen* u smislu *aequalis* ima također spomenuti Stulli, a jezikoslovac Bogoslav Šulek tijekom XIX. stoljeća upotrebljava naziv *takmen* upravo u

⁴³⁹ Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 387.

⁴⁴⁰ Međutim, treba uzeti u obzir da Stulli svoj *Lexicon Latino-Italico-Illyricum* objavio 1801., *Rječosložje ilirsko (slovinsko)-italiansko-latinsko* 1806., a *Vocabolario italiano-illirico-latino* 1810. godine, dakle, nakon Bogdanićeve uporabe tih pojmova. Izvor: „Stulli, Joakim“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58525> (24. siječnja 2023.).

matematičkom i fizikalnom smislu, i to za pojam ekvivalentnosti, tj. istovrijednosti. Dakle, Bogdanić je težio svakom astronomskom i matematičkom pojmu nadjenuti hrvatski naziv u duhu onovremenih hrvatskih rječnika i takvoj jezičnoj težnji u Hrvatskoj koja je bila dominantna i tijekom XIX. stoljeća.⁴⁴¹

Josip Horvat ispravno zaključuje da tijekom XVII. i XVIII. stoljeća nema prozних djela na hrvatskom jeziku, osim onih koji su nabožne tematike. Zbog toga su Bogdanićevi *Dogodjaji svieta* prvo djelo svjetovne proze na hrvatskom jeziku. Osim toga, Bogdanićev se pravopis u tom djelu razlikuje od tzv. ugarskoga pravopisa kojim su tijekom XVII. i XVIII. stoljeća tiskane knjige hrvatskim jezikom otkako je napuštena glagoljica, a novi pravopis praktično je uveo zagrebački biskup Petar Petretić (1604. – 1667.). Bogdanić je svoj pravopis pojednostavio i zapravo koristio tzv. slavonski pravopis⁴⁴², a po tzv. ugarskom pravopisu upotrebljava *ch* za *č*, *x* za *ž*, kojim se služe književnici s dalmatinskoga i dubrovačkoga područja, a *š* označuje sa *sh*, dok je u ugarskom pravopisu *š* bilo označeno sa *s*, a *s* za *sz*. Bogdanić je prvi počeo upotrebljavati moderne dvoslove *nj* i *lj*, dok su se po ugarskom pravopisu ti glasovi pisali sa *ly* i *ny*. Samoglasno *r*, koje se još do polovice XIX. stoljeća izgovaralo kao poseban glas, Bogdanić je pisao sa *ar*. Njegov je jezični stil narodan i pripada ijekavskoj štokavštini, a sintaksa ima osnovu na klasičnoj latinskoj građi rečenice, koju su naslijedili i ostali pisci njegova vremena.⁴⁴³ Da je objavljena u cijelosti, *Dogodjaji svieta* bila bi najveća i prva opća povijest svijeta na hrvatskom jeziku.⁴⁴⁴ Međutim, djelo ni Antoljak ne uvrštava u kanon povijesti hrvatske historiografije u svomu znamenitom djelu *Hrvatska historiografija do 1918.* iz 1992. godine iako je riječ o prvoj sintezi svjetske povijesti (doduše, samo dijela povijesti staroga Istoka) na hrvatskomu jeziku.

Dogodjaji svieta su jedino objavljeno Bogdanićevo djelo na hrvatskom jeziku. Knjiga sadržava 132 stranice, pisane u maloj osmini te pripada prvomu svesku planirane višesveščane edicije o povijesti svijeta koju je Bogdanić najavio u „Navishtenju“. U predgovoru knjige Bogdanić je naveo kako je istu posvetio ocu Nikoli Bogdaniću. Kučera smatra da tematski oslonac djela Bogdanić stavlja na čovječanstvo u cjelini i opravdano tvrdi da je njegov pogled

⁴⁴¹ Ž. Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*: 347.

⁴⁴² Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2003: 43, 44.

⁴⁴³ J. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*: 71.

⁴⁴⁴ V. Bazala, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*: 233.

na povijest prilično širok. Osim toga, uočava da ima petnaest, a ne najavljenih dvadeset poglavlja u sadržaju.⁴⁴⁵

Bogdanić koristi i geografske novotvorenice poput pojma za Egejsko more koje naziva *Bijelo more*, a Jadransko more *Adriansko, More Slovinsko ili Dalmatinsko*. Kaspijsko more, tj. jezero zove *Hvalinsko*, a matematiku *brojoznanje*.⁴⁴⁶ Primjećuje da korištenje slova *š* u *sh*, *ž* u *x*, *ć* u *ch*, *č* u *cs*, *đ* u *dj*, *dž* u *cx* i *s* u *f* koristi i Josip Stipan Relković u djelu *Kučnik*⁴⁴⁷, svojevremenoj poljodjelskoj enciklopediji koja je objavljena poslije *Dogodjaja svieta*. Međutim, Kren smatra da se Bogdanić služio Habelićevim *Dictionarom*⁴⁴⁸ pri pisanju *Dogodjaja svieta*.⁴⁴⁹ Do toga je djela lako mogao doći tijekom školovanja na zagrebačkomu isusovačkom kolegiju.

Iz predgovora *Dogodjaja svieta* moglo bi se zaključiti da je s desetak godina napustio Viroviticu i odrastao u Ugarskoj. No, Kren smatra da ga je otac Nikola kao uvjereni domoljub poslao u Zagreb, koji je tada bio središte hrvatskoga kulturnoga života, što je u konačnici i dokazano u radu analizom arhivskoga gradiva zagrebačke Arkigimnazije. Što se tiče odlaska iz domovine, Kren ispravno zapaža zašto je Bogdanić u predgovoru istaknuo da je s desetak godina napustio Viroviticu i tako napustio svoju „domovinu“. Naime, s obzirom na to da je Zagreb bio grad u kojemu se govorilo kajkavskim narječjem, kao i danas, iako se već može govoriti o tendencijama prihvaćanja štokavštine kao književnog jezika, moguće je da je Bogdanić na to mislio kada naglašava odvojenost od jezika i države, odnosno Slavonije, više od dvadeset godina. Kren objašnjava složenost narječja u Virovitici⁴⁵⁰, pa zaključuje da je Bogdanić mogao prema tome zapaziti potrebu za jedinstvenim književnim jezikom. Osim toga, u predgovoru se očituje Bogdanićeva zadojenost idejama prosvjetiteljstva i izrazitih misaonih nazora tadašnjih enciklopedista. Osim što ističe da je pučanin, njegovi su stavovi racionalistički, prirodoslovni i sociološki usmjereni. Štoviše, Bogdanićev je jezični izričaj narodni jezik koji je kvalitetniji od njegovih suvremenika.⁴⁵¹

⁴⁴⁵ O. Kučera, „Astronom D. M. Bogdanić“: 586.

⁴⁴⁶ T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 209.

⁴⁴⁷ Usp. Josip Stipan Relković, *Kučnik shto svakoga miseca priko godine u polju, u berdu, u bashcsi, oko marve i xivadi, oko kuche i u kuchi csiniti i kako zdravje razloxno uzderxavati ima*. Osik: Slovih Ivana Martina Divald, privilegiratih knjigotisca 1796.

⁴⁴⁸ Usp. Juraj Habelić, *Dictionar ili Rechi szlovenszke zvegega ukup zebrane, u red pofztaulyene i diachkemi zlahkotene, trudom Jurja Habelicha massnika Tovarustva Jesusevoga, na pomoc napredka u diachkom navuku skolneh mladenczeu horvatzskoga i szlovenszkoga naroda*. Nemeski Gradcz: Pri Odvetku Widmanstadiusa 1670.

⁴⁴⁹ T. Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 211.

⁴⁵⁰ Usp. Mijo Lončarić i Božidar Finka, „Govor virovitičkog kraja“, u: *Virovitički zbornik 1234-1984...*, 329–338.

⁴⁵¹ Kren, „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“: 201.

Ako promatramo Bogdanića kao povjesničara, on kao historiograf ne traži potvrde autoritetu svojih riječi u djelima priznatih autora već svjedoči o pravomu poslu povjesničara. Njegove su riječi utemeljene u prošloj zbilji, ali njemu je slobodno tumačiti ih prema svojim osobnim vjerovanjima.⁴⁵²

Dva primjerka knjige *Dogodjaji svieta* čuvaju se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu⁴⁵³, a jedan u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti⁴⁵⁴. Na jednoj od knjiga iz Nacionalne knjižnice je potpis Vjekoslava Babukića⁴⁵⁵ iz 1841. godine kao prvotnoga vlasnika knjige. U sadržaju poglavlja grafitnom olovkom dopisani su brojevi stranica u svrhu paginacije. Na drugoj knjizi koja se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici potpisan je 1873. godine Velimir Gaj.⁴⁵⁶

Na samomu početku knjige ističe se posveta roditelju:

„Nikoli Bogdanichu precijenjenu roditelju svojemu“.⁴⁵⁷

Zatim slijedi posveta „Precijenjenom Roditelju!“. Spominje očevo domoljublje i tvrdi da je, prema njemu, u potpunosti ispunio životnu dužnost oca i pučanina. Posebno je naznačio da mu je otac bremenito financijski pomogao, što potvrđuje da mu obitelj nije bila siromašna kao što to tvrdi Kučera, pa čak i do vremena kada objavljuje knjigu. Ispričao mu se ako je radio nešto što mu nije bilo po volji jer smatra da su „samo volja i prignuće duše vlasnost njegova“. Za kraj se potpisuje kao „ponizni sin Daniel Emir Bogdanić“.⁴⁵⁸ Na str. IX knjige započinje

⁴⁵² Zoran Velagić, „Nekoliko vidova prosvjetnog rada na hrvatskom sjeveru osamnaestoga stoljeća“ *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17 (1999): 119.

⁴⁵³ Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Baza podataka: NSK katalog https://katalog.nsk.hr/F/LBK5C6U4A55G1YIN5HFUKF5QQ22E8R4G8TQNO32RTTC5XRTCC7-40123?func=full-set-set&set_number=035204&set_entry=000017&format=999 (10. studenoga 2022.).

⁴⁵⁴ *Digitalna zbirka i katalog Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=272349> (10. studenoga 2022.).

⁴⁵⁵ Vjekoslav Babukić (Požega, 16. lipnja 1812. – Zagreb, 20. prosinca 1875.) hrvatski je jezikoslovac i preporoditelj. Studirao je pravo u Zagrebu. Radio je kao tajnik Čitaonice i Matice ilirske. Godine 1846. imenovan je prvim profesorom hrvatskoga jezika na zagrebačkoj Kraljevskoj akademiji. Objavio je nekoliko rasprava o pravopisu i slovopisu. Suprotstavio se fonološkom načelu srpskoga jezikoslovca Vuka Stefanovića Karadžića da treba pisati kako se govori, a čitati kako se piše s načelom da treba govoriti za uši, a pisati za oči. Izvor: „Babukić, Vjekoslav“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5059> (10. studenoga 2022.).

⁴⁵⁶ Velimir Gaj (Zagreb, 10. travnja 1845. – Zagreb, 2. kolovoza 1902.) bio je hrvatski pisac. Sin je Ljudevita Gaja, vođe ilirskoga pokreta. Studirao je pravo u Zagrebu. Radio je kao pristav pri Zemaljskoj vladi, ali bio je otpušten iz političkih razloga. Uredio je očevu bogatu biblioteku i izradio bibliografsku studiju u koju je uvršteno i Bogdanićevo djelo *Dogodjaji svieta* (Velimir Gaj, *Knjižnica Gajeva. Ogled bibliografskih studija*. Zagreb: Tisak Narodne knjižnice Gajeve 1875: 29). Pisao je pjesme, novele, putopise, kritike, igrokaze te publicističke povijesne i zemljopisne članke. Izvor: „Gaj, Velimir“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=21008> (10. studenoga 2022.).

⁴⁵⁷ Mirko Danijel Bogdanić, *Dogodjaji svieta*. Beč: Josip Baumeister, 1792: 2.

⁴⁵⁸ Mirko Danijel Bogdanić, *Dogodjaji svieta* (pretisak knjige). Zagreb, Virovitica: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu i Ogranak Matice hrvatske u Virovitici 2014: 7–10.

„Pridgovor“. U njemu Bogdanić naglašava da će se u *Dogodjajima svieta* najviše baviti čovječanstvom te svim njegovim političkim te društvenim promjenama i gibanjima pri čemu će mu pristup biti usmjeren na čovjeka kao subjekta istraživanja. Orijehtiran je prema napretku i općem boljitku društva te nanovo spominje pučanine kao temeljne čimbenike društva u razvoju. Tvrdi da mu je poseban cilj kroz knjigu pokazati zla koja su se činila kako se ista ne bi ponavljala. Naveo je da će pisati temeljem povijesnih izvora, a posebno onih pisanih. Odrednica njegova pisanja kao historiografa očituje se u sljedećoj rečenici iz „Pridgovora“:

„Stari dogodjaji u pismih mojih moraju biti tugji, ali gdikoje misli, i gdikoja razmotrenja mogu nishtanemanju biti moja“.

To zapravo znači da će njegova povijesna interpretacija biti temeljena na kritici izvora.⁴⁵⁹

Nadalje, naveo je i obranio svoj jezično-stilski izričaj i naglasio svijest o političkoj državi čime je dopunio već navedene spoznaje o svojoj biografiji u smislu odvojenosti od rodnoga narječja:

„Shto pako jezik gleda, xeliobi vechju spravnost u njemu imati, nego shto imam; u mlogo mjestieh nisam ni sebi zadovoljio, josh manje uffamse dachu zadovoljiti shtiocem mojim; ali koji promisli, dasam priko dvadeset godinah, to jest od djetinjstva mojega oddaljem od rodjene dazxave i dasam vechji dio xivota u teegu mathematskomu proveo...“.

„Pridgovor“ završava mišlju da neće nikomu zamjeriti ako će kasnije dodatno usavršiti rad.⁴⁶⁰

Prema sadržaju knjiga ima dvadeset poglavlja sljedećih naziva, iako je u stvarnosti otisnuto samo prvih petnaest poglavlja⁴⁶¹:

- I. *Od Adama do potopa,*
- II. *Od potopa do pervoga Kralja Nimroda,*
- III. *Eurjenci do bjega njihovoga iz Egipta,*
- IV. *Od vladanja Assirskoga do kralja Persie Cyrusa,*
- V. *Od vladanja Babilonskoga illi Kaldee,*
- VI. *Od vladanja Medianskoga do kralja Persie Cyrusa,*

⁴⁵⁹ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta* (pretisak knjige): IX–XVI.

⁴⁶⁰ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta* (pretisak knjige): XV–XVI.

⁴⁶¹ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta* (pretisak knjige): 19–22.

- VII. *Od vladanja Fenicianskoga,*
- VIII. *Od Syrie,*
- IX. *Od Palestine,*
- X. *Od Mesopotaime do kralja Cyrusa,*
- XI. *Od Armenie do kralja Cyrusa,*
- XII. *Od Narodah Asie maale,*
- XIII. *Od Teukrah ili Trojanoh do razdora grada njihovoga Troje,*
- XIV. *Od Asie maale,*
- XV. *Od Phrygriah do Cyrusa, Lydie do kralja Cyrusa,*
- XVI. *Karthago,*
- XVII. *Indi,*
- XVIII. *Egyptat, osobito pako od darxave Egypita i od nje zamjernieh stvarieh,*
- XIX. *Chudi, obichaji, znanja, rukotvorja i ost. Egyptianinah i*
- XX. *Vladaoci Egypatskti.*

Prvo poglavlje proteže se od prve do sedme stranice u originalnom izdanju i nosi naziv „Od Adama do potopa.“ Stvaranje planeta Zemlje Bogdanić opisuje prema Knjizi Postanka (lat. *Genesis*). Interpretacija mu nije doslovna tomu djelu, ali uzor je očit u sadržaju. Već je na početku teksta naglasio da će mu pristup biti humanistički, opisujući taj pojam kao tematski pristup usmjeren prema čovjeku i društvu u cjelini. Početak ljudske civilizacije Bogdanić smješta između rijeka Phasis⁴⁶², Eufrates⁴⁶³, Indos⁴⁶⁴ i Oksos⁴⁶⁵, a prvim ljudima smatra Adama i Evu prema starozavjetnomu uzoru. Donosi životopise Kajina i Abela, a detaljnije se bavi Kajinom, njegovom bjekstvu u Nod i Kajinovim nasljednicima. Za „drugo stablo naroda čovičanskog“ navodi Setha, trećega Adamova sina navodeći i njegove nasljednike. Smatra da su gospode i sluge „dviije varsti csovicanstva“ zbog čega je došlo do „vodenoga potopa“ i „korablje Noahove“. Zanimljivo je da Mirko Danijel Bogdanić datira kad Noa „ulixe“ u arku: „dana 17 mjeseca studena, svojega vieka 600 godinah, svieta pako blizu 1656.“ Za povijesne izvore koje je koristio prilikom pisanja toga poglavlja, naveo je da su za to zaslužni „stari“ koji su „poostavjali pripetjenja“. U tekstu koristi jednu novotvorenicu „vjeshtia“ koju prevodi kao vještine, tj. umjetnost (lat. *artes*).⁴⁶⁶ Ovo je poglavlje obilježeno isključivo biblijskim uzorima

⁴⁶² Riječ je o rijeci Rioni, koja se danas nalazi u zapadnoj Gruziji. U antičko je doba nosila ime Fazis (grč. Phāsis).

⁴⁶³ Mezopotamijska rijeka Eufrat.

⁴⁶⁴ Pakistanska rijeka Ind.

⁴⁶⁵ Riječ je o srednjoazijskoj rijeci Amu Darja koja je povijesno poznata pod latinskim nazivom Oxus, a starogrčkim Oxos.

⁴⁶⁶ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 1–7.

koje Bogdanić pojednostavljeno opisuje i isprepliće ih s prvim mezopotamijskim civilizacijama.

Drugo poglavlje ima naziv „Od potopa do prvoga Kralja Nimroda“ i obuhvaćeno je od osme do trinaeste stranice originalnoga izdanja. Poglavlje započinje isušivanjem vodâ i svršetkom priče o Noinoj arci, gdje tvrdi da je poslije potopa arka stala „u Indii na istocnoi strani rijekah Indus i Ganges“. Posebnu pažnju pridaje interpretaciji odnosa kod Noinih nasljednika i njihovih obitelji pri čemu tvrdi da se 101. godine poslije potopa obitelj počela razasipati. Zbog toga su Noini nasljednici krenuli iseljavati iz Indije dalje u svijet i počeli stvarati nove države. Tako ističe da je prvi vladar zemlje Singar bio Nimrod⁴⁶⁷, potomak Noina sina Hama. Ukratko opisuje Nimrodovu narav i vladarske navike. Posebno je istaknuo da je grad koji je zidao Nimrod prozvan Babilon. Bogdanić dolazi i do opisa osnutka Asirije od koljena Asura. Na tom se području s vremenom razvijaju gradovi Niniva, Rehobotir, Kalah i najveći Resen, među gradovima Ninive i Kalah, dok o osnutcima drugih gradova piše sve do, prema Bogdaniću, 1949. godine. I u ovom poglavlju Bogdanić zadržava starozavjetni uzor kao povijesni izvor s interpretacijom staroazijske povijesti.

„Eurjenci do Bjega njihovog iz Egypta“ naziv je trećega poglavlja koje seže od dvanaeste do devetnaeste stranice originalnoga izdanja. Poglavlje započinje predajom o prehranjivanju ljudi u staromu vijeku. Bogdanić tvrdi da su postojala dva načina kako se ljudska civilizacija prehranjivala prije potopa. Prvi naziva „texanje zemlje“, a drugi „ugadjanje staddah“, pri čemu zapravo misli na zemljoradnike koji se nisu pretjerano selili i stočare nomade. Zapaža da je od početaka ljudske povijesti bilo više nomada nego zemljoradnika, a kao primjer toga ističe Eurjenski narod. On ih naziva kao „odvitnicima Semovim“, koji, budući da su živjeli s druge strane Eufrata nazvani su Hebreji (hebr. *ibri*, onaj koji prelazi)⁴⁶⁸. Nadalje, Bogdanić se vraća na tumačenje o razvoju Noina potomstva, a potom se bavi Abrahamom, koji stiže u Kanaan 2084. godine. Govori o sukobu s Kedorlaomerom, kraljem Elama, koji je zauzeo područje Kanaana. Kedorlaomer je zarobio Lotha, kada je razorio gradove i porobio stanovnike Sodome i Gomore. Zbog toga ga Abraham napada s 318 izabраниh sluga te oslobađa Lotha i druge robove. Za petnaest godina kaže da je na Sodom i Gomor pao „ognjeni daxd“. Sve je posuo pepeo, a zemlja Siddim je postala morem. Potom kazuje o Abrahamovu sinu Izaku za kojega kaže da je bio „nomas“, tj. nomad. U bilješci tu riječ opisuje kao „domas riech garcska

⁴⁶⁷ Usp. „Nimrud“ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43863> (19. studenoga 2022.).

⁴⁶⁸ „Hebreji“ *Proleksis enciklopedija online*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža (22. lipnja 2012.) <https://proleksis.lzmk.hr/25733/> (12. studenoga 2022.).

zlamenuje csovika koi xivi dielechise od jednoga miesta do drugoga“. Smatra da su „odvirnici Edoma“, koji su Izakovi „potomci u Edomite prvi motrenici neba i dakle prvi zvizdoznanci“ te „mnogieh naukah nashaoci“; što ne misli samo Bogdanić nego se za taj navod poziva i na Isaaca Newtona. Zbog toga nahodi da je potrebno „pocetak umstva u Arabiu, nego u Idumeu⁴⁶⁹ postaviti“. Potom govori o Jakovljevu sinu Josipu kojega su prodala braća i opisuje kako je postao prvi kraljev dvorjanik. Zbog gladi Jakov i sinovi su došli u Egipat, a Eurjenci su se tamo brzo namnožili. Bogdanić primjećuje da su im običaji bili različiti od ostalih i tvrdi da su potom s Mojsijem pobjegli u „Arabiu kamenitu“. ⁴⁷⁰ Ovo je prvo poglavlje u djelu u kojemu Bogdanić isprepliće više načina povijesne interpretacije. Osnova mu je i dalje starozavjetna, ali uz opisivanje političke, društvene, gospodarske i intelektualne povijesti starih civilizacija. Upravo će takav način pripovijedanja obilježiti nastavak *Dogodjaja svieta*.

Četvrto poglavlje „Od vladanja Assiyrskoga do Kralja Persie Cyrusa“ nalazi se između dvadesete i trideset i osme stranice. Početna misao toga poglavlja jest da prvi ljudi nisu bili obrazovani u smislu Bogdanićeva života i vremena nego su sve temeljili na preživljavanju i zadovoljavanju vlastitih tjelesnih potreba. Takvo je tumačenje svojstveno i u suvremenim povijesno-antropološkim istraživanjima najranijih ljudskih zajednica. Osim toga, donosi zanimljivi sociološki pristup temi kako do sukoba među društvima dolazi zbog straha što obrazlaže bez dodatnih argumenata. Potom prelazi na povijesnu proradbu gdje piše o Asiriji koju još naziva i Kurdistan. Navodi zemljopisnu širinu i dužinu, što je znanje u duhu njegove primarne struke, a tu započinje i tumačenje osnovnih matematičkih pojmova. Stoga tvrdi:

„Svako Kollo (*circulus*) razdiljuju Mathematici na 360. djela, koja oni *gradus* zovu, mi nashiem jezikom moxemo *oblodjele* zvati, *oblodio* dakle jest 360 ti dio kolla jednoga. Sva zemlja nasha imade u oblu milliah blizu 5400, nalazechi u jednomu oblodjelu millah 15. Nadalje, ako nashu zemlju pomislimo na dvie jednake polovine kakono sjednim pojasom razdijeljenu tako dase na jednoj polovini, ponoeh, na drugoj poludne nalazi, i ovi pojas kako od ponoehi tako i od poludne 90 oblodjelah daleko stoi, ondase ovi obli pojas *Aequator* zove, mi moxemo rechi *takmenodjelnik*, buduchi da kada Sunce vishe njega zemlju obilazi, ondasu dan i noeh takmena, to jest: jednaka. Svako mjesto, koje illi na daljinu od ovoga *takmenodjelika* illi *Aequatora*, i ovose njegova shirina zove. Kada dakle pishemo: da Assyria

⁴⁶⁹ Edomsko Kraljevstvo.

⁴⁷⁰ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 12–19.

lexi medju 32 i 38 oblodjelom ponočne shirine, tako razumiese da Assiria u ponočnoj polovini zemlje stoi, i da oni Kraj Assyrie, koise naj blixo do Takmenodjelnika nalazi, on od istoga Takmenodjelnika 32 oblodjelah, illi 486 millah lexi, oni pako Kraj, koi najdalje od Aequatora stoi, od Aequatora illi takmenodjelnika 18 oblodjelah to jest 570 millah oddaljivase.⁴⁷¹

Zanimljivo je kako Bogdanić u temeljno historiografskomu djelu vješto korelira povijest s temeljnim prirodoslovno-matematičkim znanjima i spoznajama. Bogdanić Asiriju smatra zemljom koja ima sve prirodne resurse za napredak, zbog čega ističe njezine uzvisine, doline i rijeke kao zemljopisne prednosti za ugodan život. Opisuje veličinu grada Ninive i navodi impozantan i pretjerani broj stanovnika od devet stotina tisuća.⁴⁷² Asircima zamjera manjak umnosti, a višak požuda. Dotiče se asirskoga jezika i ukratko opisuje jezične osobitosti. Govori o njihovu „bogoshtovanju“, tj. „religio i ucsitanju, superstitio“ i pripominje da su im zvijezde bili bogovi. Osvrće se na asirski način vladanja, kralja i upravljanja kraljevstvom. Tvrdi da ne zna tko je bio prvi vladar Asirije i raspravlja o istinitosti tuđih navoda u čiju vjerodostojnost sumnja. Naposljetku ipak navodi da je Ninus prvi vladar Asirije. Govori o njegovu napadu na Babiloniju s kraljem Arabije Ariaeusom. Opisuje njegov vojni pohod u Armeniji i Mediji. Uz to, opisuje kako je osvojio mnoge države zapadne Azije i kako je podložio Egipat pod svoju vlast. Usputno se dotiče spomena o izgradnji grada Ninive. Zatim, opisuje rat s Baktrijanima u kojemu je asirski vladar bio poražen. Ističe zaljubljanje Ninusa u Semiramis, ženu asirskoga vojskovođe Menona. Navodi da mu je rodila sina i da je Ninus preminuo, a Semiramis je stupila na prijestolje 2973. godine. Posebno opisuje gradnju grada u Babiloniji pod njezinom vlašću, gdje je za godinu dana u građevinskomu pothvatu sudjelovalo dva milijuna graditelja. Bogdanić navodi da je gradila i druge gradove u zemlji te da je osvojila Libiju i Etiopiju, a imala je želju osvojiti i Indiju pod vlašću kralja Stabrobatesa. Naposljetku je poginula i izgubila vojsku. Naslijedio ju je sin Ninyas 3015. godine koji nije ratovao nego je zemlju vodio mirnodopski. Za ostale asirske kraljeve Bogdanić tvrdi da nema mnogo izvora kako bi ih bolje analizirao, ali ih zato kritizira kao lijene i bludne vladare. Sardanapal je, prema Bogdaniću, posljednji kralj Asirije, pri čemu ističe da je bio feminiziran. Nakon toga dolazi do „rasapa vladanja Asirskog“ 3441. godine što je trajalo 1300 godina. Iz toga su nastale tri „vlade“: Medianska (Arbaces), Babilonska (Belesis) i Assiryanska, kojoj je Tigleth Pilestar položio temelj. Potonji ponovno

⁴⁷¹ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 22–23.

⁴⁷² Grad je, prema Bibliji, imao oko 174 000 stanovnika i bio je „grad od tri dana hoda“. Izvor: Vedrana Novović, „Niniva – zaboravljeni grad“ *Nova akropola* <https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/niniva-zaboravljeni-grad/> (19. studenoga 2022.).

obnavlja Asirsko kraljevstvo. Pomagao je Ahazu, kralju Jude, zbog kralja Izraela. Tiglatha Pilesara je naslijedio Salmasar 3461. godine, a poslije njega Senaherib 3475. godine, koji je želio osvojiti Jeruzalem. Zatim govori o Asarhadonu koji je 3479. godine ukrotio kraljevstvo Jude. Bogdanić pozitivno promatra njegovo vladanje jer žali za njegovom smrću. Njega je naslijedio Saosduhim 3518. godine, a poslije Sarak, za koje kaže da su ga „slidise u pristolju, a ne u kriptosti“ i izrazito je kritičan prema obojici. Potom govori o razdoru grada Ninive i koncu asirskoga kraljevstva od 3582. godine.⁴⁷³ U ovomu je poglavlju, uz uzstaljeni interpretacijski obrazac, prosuđivao moralne vrjednote pojedinih naroda. Prema Bogdaniću, moral je uzvišeniji ako unutar društva dolazi do intelektualnoga napretka koji nadilazi egzistencijalnu osnovu razvoja društva.

Od trideset i druge do pedeset i druge stranice izvornoga izdanja nalazi se poglavlje naziva „Od vladanja Babilonskoga, illi Kaldee, do Kralja Persie Cyrusa“. Na početku poglavlja navodi zemljopisnu širinu zemlje i opisuje njezin zemljopisni položaj. Ukratko se osvrće na gospodarske pretpostavke i prehranu tamošnjega stanovništva te zapaža prednosti obližnjih rijeka Eufrata i Tigrisa za trgovinu i zemljoradnju. Uz opis najvažnijih gradova i kulturnih znamenitosti, posebno tumači politički sustav i način vladanja pri čemu naglašava prava žena u Kaldeji. Bogdanić se zbog toga prometnuo kao jedan od rijetkih hrvatskih ranonovovjekovnih autora koji je isticao ženska prava i slobode. Kada govori o znanstvenim dostignućima toga naroda, tvrdi da su Kaldejci „prvi motrenici neba“ i „nashaoci dvoje varsti zvjezdah, stojećih i ganutivih, ganutivih stavishe broj shest: Saturnus, Jupiter, Mars, Merkus, Venus, Sunce.“ Bogdanić naglašava da su Kaldejci dan podijelili po dvanaest sati, a godinu na tristo šezdeset i četiri dana. Motrenjima neba najviše su se bavili svećenici, no ipak ih kritizira jer smatra da nisu ispravno koristili svoja ostala znanja, napose zbog politeizma i smatranju svjetovnoga vladara bogom, što Bogdanić naziva njihovom slijepošću, budući da je baštiniio katoličke vrjednote. Naročito kritizira odnos svećenika prema puku. Tvrdi da svećenici žive „u obilnosti sluxechise sa sviem onim blagomi koje narod na bogove svoje rasipache“. Ipak, hvali narodna rukotvorja, osobito tkanine i vezove koje su uspješno prodavali u druge zemlje. Potom započinje o prvim babilonskim vladarima koje kronološki pobrojava i ukratko opisuje osobitosti njihove vlasti (Nimrod, Amraphel, Nabonassar...). Kazuje o tome kako je Babilonija pala u ruke asirskoga vladara Asarhaddona 3557. godine. Nabopalar je, kao nadstojnik Babilonije, oslobodio istu od Asirije. Asirija se nakon toga poprilično razvila, osobito uz podršku Medije. Potom, opisuje sukob s Egiptom u vrijeme vladara Nekoja što završava

⁴⁷³ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 20–38.

propašću Asirije 3585. godine. Nadalje navodi da je Nabukadnezar išao ratovati protiv Egipta i potukao im vojsku te osvojio grad Jeruzalem. Kada mu umire otac Nabopalar, Nabukadnezar prestaje s osvajačkim pohodima. Prije toga napao je i ispraznio jeruzalemske blagajnice (lat. *aerarium*) 3604. godine zbog čega dolazi do rasuća Jeruzalema, a 3607. godine Nabukadnezar osvaja fenički grad Tyrus. U poglavlju upotrebljava novotvorenicu za današnji pojam *melankolija* koji Bogdanić naziva *zlota*. Tvrdi da je upravo potonji osjećaj obuzeo Nabukadnezara koji zbog toga umire 3628. godine u dobi od četrdeset i tri godine života. Naslijedio ga je sin Evil Merodah (Amel Marduk), a potom ga ubio Neriglissar te preuzeo babilonsko prijestolje. Isti je napao Perziju, a kasnije mu ubijaju sina prijestolonasljednika Laborosoarhoda 3634. godine. Na kraju poglavlja Bogdanić se kratko osvrće na Baltazara ili Labinitusa koji je 3635. godine postao kralj Babilonije, ali zemlja pada pod utjecaj Perzije.⁴⁷⁴

„Od Vladanja Medianskoga do Kralja Persie Cyrusa“ naziv je šestoga po redu poglavlja od pedeset i treće do šezdeset i treće stranice. Mediju opisuje na sličan način kao i druge zemlje u prethodnim poglavljima. Navodi zemljopisnu širinu i opisuje zemljopisni položaj. Opisujući osobitosti zemlje, Kaspijsko jezero naziva Hvalinsko more. Takav naziv nadjenjuje prema staroruskomu nazivu naroda Khvalis. Potom ukratko karakterizira gospodarstvo i meteorološke osobitosti. Navodi da se glavni grad zove Ekbatana i usputno mu opisuje najvažnija obilježja. Kada piše o ćudi stanovnika te zemlje, tvrdi da se bave samo ratom i oružjima, a ne naukama i umjetnošću. Ističe im danak u krvi i ukratko opisuje ustroj vojske. Što se tiče ženidbe, tvrdi da po tom pitanju nemaju pučki zakon, nego su dozvoljene poligamija i poliandrija, tj. i muž i žena mogu imati životnih partnera koliko žele. Za vjeroispovijest ističe i kritizira da se svetkuje u ognju te da ne poznaju crkvu kao božju kuću. O časti vladara navodi da se stanovništvo prema njima ponaša kao prema bogovima. Navodeći najraniju povijest Medije, tvrdi da o istoj nema mnogo spoznaja. Zanimljivo je istaknuti da u tom poglavlju povjesničare naziva „pismenici“. Kratko opisuje kraljevanje Farnusa te Arbacesovo oslobođenje Medije od Asirije 3473. godine. Naglašava da je Dejoces postao sudac i uveo red u zemlji. Bogdanić ga hvali što, prema njegovu mišljenju, red uvodi ispravno putem propisanih pravila. Dejoces je napao Asiriju, gdje i gubi život, a Medija isponova ide pod asirski utjecaj. Njegov sin Fraortes ponovno je osvojio Mediju 3532. godine i proširio vlast, no pogiba kod Ninive. Naslijedio ga je Cyaksares 3554. godine. Porazio je Asirce i napao Ninivu, no zaustavlja ga Scythe, ali u konačnici Cyaksares oslobađa Mediju, koji poslije napada Lidiju. Nasljeđuje ga sin Astyages 3594. godine, a njegova kćer je

⁴⁷⁴ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 32–52.

kasnije rodila perzijskog kralja Cyrusa. Naslijedio ga je Cyaksares II. 3629. godine, no poslije zemlja nema *bashtinika* (nasljednika) i ostavlja Mediju Cyrusu.⁴⁷⁵

Sedmo po redu poglavlje „Od Vladanja Fenicianskoga“ otisnuto je od šezdeset i četvrte do sedamdeset i šeste stranice izvornika. Bogdanić kao mirotvorac negativno gleda na ratove i krvoprolića u drugim zemljama pa zato hvali Feničane kao mirotvoran narod na sljedeći način:

„Slavni narod Fenicianski uxivashe mir i nastojashe na plemenitii nachin srechu naroda csovicsanskoga utemeljiti.“⁴⁷⁶

Ističe da im je zemlja neplodna zbog čega hvali njihova rukotvorja (staklo, grimiz, platno) pa tvrdi da zbog toga žive od trgovine. Feničane naziva prvim broditeljima mora. Kao i u prethodnim poglavljima navodi zemljopisnu širinu zemlje te opisuje zemljopisni položaj i gospodarstvo. Između ostaloga navodi novotvorenice. Bakar naziva „mjed carljeni“, a bitumen „saroks“, pri čemu te dvije sirovine ističe kao osnovu njihova gospodarskoga razvoja u trgovini. Posebno je pohvalio njihova znanstvena dostignuća napisavši sljedeće:

„Po targu svojemu postadosche prvi nashaoci svieta; uvedoshe svuda znanja koristna i nauke, i ucsinishe za mallo vremena vechju korist csovicanstvu targujuchi, nego ohola kraljevstva Assyrie, Medie i Babilonie vojujuchi, i tlachechi sviet u mnogo stotinah godinah.“⁴⁷⁷

Bogdanić posebno zapaža da su Feničani naučili svijet pisati te računati i proglašava ih „nashaocima brojoznanja“, tj. začetnicima matematike. Zanimljivo, Bogdanić smatra da su Feničani poznavali Ameriku, ali je ta spoznaja zamrla u znanstvenomu svijetu do Kolumba i Vespuccija, no ne objašnjava kako je do toga došlo i odakle mu spoznaje o feničkom poznavanju prekooceanskih zemalja. Navodi da su prije bili monoteisti, a poslije politeisti i to detaljnije obrazlaže, a posebno se osvrće na njihovu svetkovinu boga Adonisa. Opisuje samovladarski način upravljanja i zaključuje da je dobro izagnano upravljanje zbog uspjeha u trgovini. Od feničkih gradova ističe Sidon i Tyrus, a za latinski pojam *castellum* koristi riječ *tvardja*. Od feničkih vladara spominje Abibala, potom njegova sina kralja Tyrusa Hirama, kojega posebno hvali zbog izgradnje gradova i crkvi. Potom navodi Baleazara, ali o njemu piše vrlo kratko istaknuvši da ga nasljeđuje Abdastart 3205., a njega Astarim 3229., pa Telles 3241., Ithobal I. 3249., Badezor 3281., Mettinus 3287., Pygmalion 3296. te Elulaeus 3464. godine. Navodi kako osvajaju Tyrus, ali je ubrzo bio oslobođen. Elulaeusa nasljeđuje Ithobal II. Za

⁴⁷⁵ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 53–63.

⁴⁷⁶ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 64.

⁴⁷⁷ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 67–68.

vrijeme njega babilonski Nabukadnesar osvaja Tyrus, a stanovnici bježe na otok koji dobiva ime Tyrus. Njega potom nasljeđuje Baal. Bogdanić na kraju poglavlja zapaža da poslije nema kraljeva nego se više ističe utjecaj Babilonije, a potom i Perzije.⁴⁷⁸

„Od Syrie“ naziv je sedmoga po redu poglavlja koje se proteže od sedamdeset i sedme do osamdeset i četvrte stranice. Kao i za druge zemlje, i za Siriju Bogdanić određuje zemljopisnu širinu, položaj i gospodarske pretpostavke te temeljni zemljopisni opis. Ukratko opisuje sirijske običaje. Između ostaloga za njihovu vjeroispovijest samo kratko tvrdi da riječ o „čašćenju krivih bogova“. Osvrće se na njihovu temeljnu djelatnost – trgovinu – i trgovanje na kopnu i moru. Kritički se obazire na njihova umstva i znanstveni rad, kada argumentira navod da je sirijski najstariji njemu poznati jezik. Ističe da su ustroj i način vladanja u zemlji bili različiti tijekom određenih povijesnih razdoblja. Prvo su postojale općine s vijećnicima od kojih su prednjačile Damashk i Hamatha, a poslije se razvila u kraljevstvo. Od 2140. godine Sirija je pod vlašću mezopotamijskog kralja Hadadezara. Kralj David ga je ukrotio pa je vlast pala pod Rezona, kralja Sirije i Damaska. Bogdanić ponovno nastavlja s popisom vladara uz kratke opaske o načinu njihova vladanja i vrijeme kada stupaju na prijestolje, a to su: Tabrimon, Benhadad I. i Benhadad II. Od ostalih posebno ističe Hazaela kao velikoga vladara Sirije. Zatim nastavlja s Benhadadom III. i završava s Rezinom kojeg naziva posljednjim Kraljem Sirije jer ga je porazio asirski vladar Tiglath Pilezar 3451. godine.⁴⁷⁹

Od osamdeset i pete do devedeset i četvrte stranice nalazi se poglavlje „Od Palestine“. Najprije navodi zemljopisnu širinu i položaj te opisuje opću geografiju i gospodarstvo, kao i do sada. Bogdanić hvali zemlju jer smatra da ima sve za ugodan život, posebno opisujući značenje rijeke Jordan. Za prve stanovnike toga područja smatra Hosite, Gavite, Refeje i Enakije. Tvrdi da je jedno njihovo koljeno pod nazivom Izrael ostavilo najveći trag sve do Bogdanićeva vremena. Zbog toga opisuje i biblijsku priču o preseljenju Izraelaca u Kanaan pod vodstvom Mojsija. Izraelce posebno poštuje zbog jednobojstva u odnosu na druge narode kojima se bavio u ovom djelu. Tvrdi da su imali dvanaest koljena i isti toliki broj glavara. Unatoč tome djelovali su zajedno u slučaju rata ili neke druge opasnosti. Naglašava da su pravedno dijelili zemlju za izgradnju kuće s obzirom na brojnost obitelji. Za umstvo i nauk posebno ističe koljeno Levi koje je, prema njegovu mišljenju, dalo najviše sudaca i pisara. S druge strane, Bogdanić kritizira da su žene u Izraelu gotovo jednake robovima jer uopće nemaju pravo na nasljedstvo. Također, muškarci nemaju pravo imati više žena, niti se rastajati od njih. Njihovu prvu crkvu

⁴⁷⁸ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 54–76.

⁴⁷⁹ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 77–84.

naziva korabljom mira, a tvrdi da je u vrijeme kralja Salomona jedna crkva zidana u Jeruzalemu. Potom, opisuje sustav kažnjavanja u slučaju prijestupa kamenovanjem, ubojstvom i robstvom. Govoreći o kralju Saulu, ističe da je imao velikih problema s podrškom na prijestolju. Kratko se osvrće na Davida, Salomona i Rehabeamu. Zatim piše o vlasti u Kraljevstvu Jude i njezinu trajanju od 3215. do 3604. godine. Poglavlje završava s time da su Kraljevstva Izraela i Jude potpala pod perzijskog kralja Cyrusa.⁴⁸⁰

„Od Mesopotamie do Kralja Cyrusa“ deseto je po redu poglavlje od devedeset i pete do devedeset i osme stranice izvornika. Od toga poglavlja cjeline postaju sve kraće u odnosu na prethodne. Mezopotamiju opisuje na isti način, donesavši njezinu zemljopisnu širinu i položaj te opću geografiju i gospodarstvo. Osim što opisuje ustroj gradova, navodi da su prvi stanovnici bili Kishiti, Aramaci i Arsahasdii. Prema Bogdaniću Nimrod je bio prvi kralj na svijetu koji je vlast započeo od 1949. godine. Poslije kratkoga opisa njegova utjecaja, navodi kralja Kushan Rishataina, potom Hadadezara, a zatim Davida, poslije kojega se zemlja dijeli u više manjih kraljevstava, a poslije pada u perzijske ruke pod Cyrusa.⁴⁸¹

„Od Armenie do Kralja Cyrusa“, kako je naziv jedanaestoga poglavlja od devedeset i devete do stotinu i prve stranice, ponovno na isti način opisuje Armeniju donoseći zemljopisnu širinu, smještaj, opću geografiju i opis gospodarskoga sustava. Ističe da je vjeroispovijest poput one u Perziji i očituje se u čašćenju ognja. Bogdanić tvrdi da im je jezik više europski nego azijski. Navodi da su koristili tri vrste pisma i da je u petome stoljeću Biblija prevedena na njihov jezik. Kaže da se malo zna o njihovoj starijoj prošlosti jer nema izvora, a spominje utjecaje i vlast Asirije, Medije i Perzije.⁴⁸²

Dvanaesto poglavlje „Od Narodah Asie maale“ od stotinu i druge do stotinu i sedme stranice izvornika, Bogdanić započinje mislju da je riječ o najčestitoj zemlji na svijetu u svakom obziru. Opisuje zemljopisni položaj i opisuje njihovu trgovačku djelatnost na kopnu i moru. Smatra da su oni narod koji je prosvijetlio Europu, pri čemu zapravo misli na Antičku Grčku kao narod Male Azije. Egejsko more naziva Bijelim morem kako ga nazivaju Makedonci. Spominje poznate učenjake poput pjesnika Homera, filozofa Talesa, povjesničara Herodota, filozofa Anaksimena, basnopisca Ezopa te opisuje njihovo značenje za svjetsku povijest. Neka od njihovih djela koristio je i za pisanje *Dogodjaja svieta*. Tvrdi da Mala Azija ima dvanaest država, ukratko ih opisuje, a prema Bogdaniću to su: Pontus, Paphlagonia,

⁴⁸⁰ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 85–94.

⁴⁸¹ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 95–98.

⁴⁸² M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 99–101.

Bithnia, Lycia, Pisidia, Pamphylia, Mysia, Lydia, Karia, Phrygia, Galatia i Kappadochia. Napominje da se gotovo ništa ne zna o prošlosti tih država. Ipak, govori o seobama na tom području, a posebno se osvrće na grad Troju.⁴⁸³

Tomu gradu Bogdanić posvećuje posebno trinaesto poglavlje „Od Teukrah illi Trojanah do razdora grada njihovog Troje“ od stotinu i osme do stotinu i šesnaeste stranice izvornika. Kao i do sada, poglavlje započinje zemljopisnim opisom i gospodarskim pretpostavkama. Jadransko more naziva „Adrianskim, Morem Slovinskim ili Dalmatinskim“. Troju smatra plemenitim gradom zbog pjesnika Homera i Bergilija. Navodi gradove Teukrije, a potom opisuje karakter i običaje stanovnika koje posebno kritizira. Donosi imena njihovih bogova, a posebno se bavi fenomenom Apolona. Smatra da je trgovina uzrok njezina napretka, no ističe da nema tragova umstva i nauka. Od vladara kratko opisuje Teukera, Dardanusa, Erihtoniusa, Trosa kao graditelja Troje, Ilusa, Laomedona. Potom donosi opis prvoga razaranja Troje u doba Herkulescija i Priama te tumači Trojanski rat. Prijamova smrt, priča o Heleni i ponovni razdor Troje te selidba stanovništva s toga prostora posljednje su teme koje ukratko obrađuje u tom poglavlju.⁴⁸⁴

Pretposljednje četrnaesto po redu poglavlje „Od Phrygiah do Kralja Persie Cyrusa“ od stotinu sedamnaeste do stotinu dvadeset i treće stranice u djelu govori o Frigiji kao najvećoj državi u Maloj Aziji. Uz određivanje zemljopisne širine, položaja, geografije i gospodarstva Frigije, Bogdanić ističe poznate gradove Cordium i Gordianski dvor. Donosi pripovijest o Gordijskom čvoru i Aleksandru Velikom. Potom, navodi frigijske rijeke i opisuje njihovo značenje, jezero Tatta i planine. Opisujući narav stanovnika, Bogdanić ističe da su bili „narod velike starine, ali tuppe umi i chudi potishtene“. Za vjeroispovijest komentira da se „nikakvi narod nijese u toliku tavnost pustio kuliko oni“. Donosi i popis njihovih bogova te ne gleda pozitivno na njihovo mnogoboštvo. U početku su imali kralja koji se birao rodovski, a poslije Trojanskoga rata su birali, tvrdi Bogdanić, građane, da služe volji naroda. Zbog toga zaključuje da su za sustav vlasti imali pučansko vladanje umjesto vlastelinskoga. Spominje kraljeve od Annakusa do Midasa V. i Adrastusa o kojima kaže da se ništa ne zna te završava sa spoznajom kada Frigija pada pod Perziju kralju Cyrusa.⁴⁸⁵

Petnaesto poglavlje nosi naziv „Lydii do Kralja Cyrusa“ i posljednje je poglavlje toga djela od stotinu dvadeset i četvrte stranice do stotinu trideset i druge stranice izvornika. Uz već

⁴⁸³ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 102–107.

⁴⁸⁴ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 108–116.

⁴⁸⁵ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 117–123.

ustaljeni početak svakoga poglavlja po pitanju zemljopisne širine, položaja, smještaja i geografije, Bogdanić ističe su Lidijci prije Perzijanaca bili na glasu hrabrosti zbog osornog odgoja djece. Posebno ih negativno kritizira zbog bludi i tjelesnih požuda. Ističe da su prvi narod koji je kovao novac za trgovinu. Posebno cijeni Alkmana kao slavnog pjesnika. Potom, tumači o ustrojstvu vlasti i vladarima (Atichi, Herkulichi, kralj Gyges, Ardyes, Sadyattes, Alyattes, Kroesus). Na kraju opisuje sukob Kreza sa perzijskim kraljem, a Krez je na kraju bio savladan i odveden u ropstvo.⁴⁸⁶

Bogdanić je u svomu djelu pokazao akribijsko poznavanje stare povijesti predbiblijskih naroda u koju unosi temeljna astronomska znanja. To je u tadašnjih hrvatskih pisaca dalo poseban stilski naboj jedinstven u hrvatskoj prozi ranoga novog vijeka.⁴⁸⁷

Značenje *Dogodjaja svieta*, osim što su prvi dio prve sinteze svjetske povijesti na hrvatskomu jeziku, očituje se u biblijskim i antičkim izvorima te interdisciplinarnim tumačenjima prošlosti naroda staroga Istoka, gdje se podjednako ispriču politička, društvena, gospodarska, kulturna i intelektualna povijest s temeljima aritmetike, astronomije, geodezije i geografije. Kako su potonje znanstvene discipline bile Bogdanićeva temeljna struka, ne čudi što ih je upotrijebio pri historiografskoj interpretaciji. U svomu djelu Bogdanić donosi vlastitu kritiku i komentare na prošlost pojedinih naroda osobito iz moralnoga i teološka gledišta. Za Bogdanića su uzoriti narodi oni koju su baštinili monoteizam i njegovali razvoj intelektualnoga života. Karakter djela je prosvjetiteljske naravi i pisan je tzv. slavonskim pravopisom. Bogdanić donosi i novotvorenice, osobito za prirodoslovno-matematičko i astronomsko nazivlje. Gotovo svako poglavlje ima isti obrazac interpretacije koji nalikuje na formu enciklopedijske natuknice, interpretacijske vrste koja je u intelektualnoj Europi njegova vremena bila na vrhuncu popularnosti.

Bogdanićevi *Dogodjaji svieta* ostali su zabilježeni u zapaženim filološkim djelima XIX. stoljeća. Spominje ih slovački filolog i književni povjesničar Pavel Jozef Šafárik u *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*.⁴⁸⁸ Osim njega, i poznati hrvatski kulturni djelatnik i preporoditelj kajkavskoga kulturnoga kruga Tomaš Mikloušić uvrštava

⁴⁸⁶ M. D. Bogdanić, *Dogodjaji svieta*: 124–132.

⁴⁸⁷ Viktoria Franić Tomić i Slobodan Prosperov Novak, *Prosvjetiteljstvo 2 : hrvatski književnici uvježbavaju preporod. Ideje, osobe i mjesta književne proizvodnje*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu: 59.

⁴⁸⁸ Paul Joseph Schaffarik, *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Ofen: Kön. Ung. Universitäts-Schriften 1826: 264.

Bogdanićeve *Dogodjaje svijeta* u odjeljku *Piszci ztoletja XVIII. y XIX. djela Izbor dugovanj vsakovrstneh* iz 1821. godine uz bok važnih djelâ Ruđera Boškovića.⁴⁸⁹

9.3. O ostalim djelima

Prema Dadiću, Bogdanić je dosta rano napisao *De orbitis cometarum ex observatis eorum tribis locis geocentricis analitice determinandis* (hrv. O analitičkom određivanju putanja kometa iz opažanja njihova tri geocentrična položaja) koje je ostalo u rukopisu.⁴⁹⁰ Kren smatra da je to djelo možda Bogdanićeve disertacija koju je branio kod Mitterpachera.⁴⁹¹ Pred smrt Bogdanić je započeo rad na velikom djelu *Mechanica coelestris* (hrv. Nebeska mehanika). Riječ je o djelu koje je, prema Kučeri, napisano do desetoga arka, no ostalo je nedovršeno. Iako je Dadić to djelo tražio u više budimpeštanskih knjižnica, nije ga uspio pronaći.⁴⁹² Tematski se oslanja na radove francuskoga matematičara i astronoma Pierre-Simon Laplacea.⁴⁹³ Prema Dadiću, treba se sjetiti da su Bogdanićeve djela nastajala u doba kad je otprilike i Ruđer Bošković istraživao vrlo intenzivno probleme nebeske mehanike, a posebno staze kometa.⁴⁹⁴

U katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu navodi se još dva djela iz 1786. godine, a to su *Ode in mersum aquis seu Mors domini Johannis Messaros Verocensis, incl. comitatus Veroc. cassae vice-perceptoris* te *Carmen quo supremo Magno-Varadiensis academiae directori, dum diutius ex Russia expectaretur, ejusdem academiae desiderium testatus est* napisana u Velikom Varadinu i uvrštena u *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti* (hrv. Pisci međuriječne Panonije, Savije sada rečene Slavonije, popisani 1795. godine) Josipa Jakošića.⁴⁹⁵ Međutim, ista nisu uspjela ostati sačuvana.

Posljednji Bogdanićev zapis bio je epitaf povjesničaru opatu Prayu, suradniku iz Bogdanićevih dana u Velikom Varadinu, koji je ispjevao nekoliko dana prije svoje smrti:

⁴⁸⁹ Tomaš Mikloušić, „Izbor dugovanj vsakovrstneh“, u: *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knjiga XII (ur. Franjo Fancev). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1933: 164.

⁴⁹⁰ MOL Helytartótanácsi Levétár, Departamentum litterario-politicum, Fons 9, Positio 218, 1796., *De orbitis cometarum ex observatis eorum tribis locis geocentricis analitice determinandis*.

⁴⁹¹ T. Kren, „Astronom Mirko Danijel Bogdanić i zemljopisna karta Mađarske“: 42

⁴⁹² Ž. Dadić, „Mirko Danijel Bogdanić kao astronom“: 393.

⁴⁹³ O. Kučera, „Astronom D. M. Bogdanić“: 587.

⁴⁹⁴ Ž. Dadić, *Egzaktne znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*: 346.

⁴⁹⁵ Josip Jakošić, *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti* Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Zbirka rijetkosti R 3514: 140.

„Prayus hic situs est; Prayum si nosse cupio // Paullum prisca anima secula
revolve tuo; // Invenies quodam extinctus nunc vivere gentes // Divinae hoc
Prayi est menti set artis opus. //“⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ O. Kučera, „Astronom D. M. Bogdanić“: 587.

X. RECEPCIJA

10.1. Najranija posmrtna recepcija

Prva vijest o Bogdanićevoj smrti objavljena je u časopisu *Monatliche Correspondenz* u pismu Lajosa Schediusa:

„Dana 31. siječnja u 6 sati ujutro u 37. (*Sic!*, op. V. S.) godini života preminuo je naš Daniel Bogdanić, čiji je duh bio i ostat će tako častan. Od veljače prošle godine Bogdanić je bolestan. Zatim je dobio groznicu, koja se kasnije pretvorila u izbacivanje krvi, i na kraju u ovisnost o luogenu. Budući da mu razrijeđeni zrak na visokoj zvjezdarnici nije bio naklonjen, odmah se ponudio, na početku njegove bolesti, mjesni knjižar Adam Kilian, staložen i pravi prijatelj pokojnika, odveo ga je u Peštu da živi s njim. Bogdanić je sa zadovoljstvom prihvatio ovu filantropsku ponudu te je proteklih osam mjeseci s ljubavlju bio njegovan, čekan, liječen od strane dvaju liječnika puna razumijevanja, te je učinjeno i pokušano sve što je bilo potrebno za njegov oporavak. Moram vam prikazati ovu prekrasnu osobinu prijateljstva i ljubavi prema ljudima jer su takvi primjeri istinske filantropije ovih dana sve rjeđi. Čak i dok je bio bolestan, sve dok nije bio trajno vezan za krevet, Bogdanić se zabavljao matematičkim spekulacijama, a s vremena na vrijeme radio je na svojim nažalost preostalim radovima do smrti. Njegov veliki zaštitnik, naš poglavar i kanonik Georg Aloys Szerdahely napisao je epigram: 'Astronomia suas in quo firmare volebat, // vires, et vitam ducere, mortus est // Vir iuvenis Daniel! Vitam labor improbus ille // Rupit, et in luctum fidera nostra dedit. //"⁴⁹⁷

Zach je ostavio bilješku podno toga objavljenoga pisma:

„Nisam imao sreće upoznati besmrtnika; ali njegove izvrsne kvalitete, njegovi talenti (...) bili smo svjesni mi iz njegove korespondencije, iz njegovih djela i kroz njegov rad (...) ovim nakon smrti reći duboko dirnutim prijateljima, Paskviću i Bürgu. Rijetki će to činiti često, a koji to znaju, treba

⁴⁹⁷ Lajos Schedius, „Daniel Bogdanich's Tod. aus einem Schreiben des Professors L. v. Schedius“ *Monatliche Correspondenz* 5 (1802): 405–406.

to naučiti tek kao takav čovjek za državu, za svoju domovinu. Bogdanić je (...) umro prerano za znanost i za svoje prijatelje u zemlji i inozemstvu koji osjeti to s najdubljom boli i oplakuje ga.“⁴⁹⁸

Nedugo poslije smrti, u preneraženom duhu zbog žalosti, nastala je kratka Bogdanićeva biografija od autora Martina Jurja Kovačića^{499, 500}.

Potom, spomenuti György Alajos Szerdahelyi je napisao nekrolog i oproštajnu pjesmu posvećenu Bogdaniću na latinskom jeziku što je također objavljeno odmah nakon smrti 1802. godine u Pešti.⁵⁰¹ Osim toga, bečki časopis *Archiv für Geographie und Statistik* objavio je obavijest o smrti i kratki Bogdanićev nekrolog.⁵⁰² Vijest o smrti prenio je i *The Philosophical Magazine* iz Londona 1803. godine istaknuvši Bogdanića kao ugarskoga geografa.⁵⁰³ Istu je vijest objavio *The Universal Magazine of Knowledge and Pleasure*, također uvaženi londonski znanstveni časopis⁵⁰⁴, ali i *The Monthly Magazine or British Register*.⁵⁰⁵

Kratke karijerne biografije o Bogdaniću u natuknicama se tijekom XIX. stoljeća sustavno nižu u važnim europskim enciklopedijama, leksikonima i periodičkim publikacijama poput *Neues historisch-biographisch-literarisches Handwörterbuch* Samuela Baura iz 1816. godine⁵⁰⁶ i *Biographisches Lexikon* iz 1857. godine.⁵⁰⁷ Potom u *Allgemeine Realencyklopädie oder Conversationlexikon für alle Stände* iz 1866. godine⁵⁰⁸ te *Biographisch-Literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der exacten Wissenschaften* iz 1863.⁵⁰⁹ kao i nürnbergski

⁴⁹⁸ Lajos Schedius, „Daniel Bogdanich's Tod. aus einem Schreiben des Professors L. v. Schedius“ *Monatliche Correspondenz* 5 (1802): 405–406.

⁴⁹⁹ Više o njemu vidjeti: Ana Rebrina, *Životni i kulturni prostori Martina Jurja Kovačića (1744–1821)*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu 2019. (Diplomski rad).

⁵⁰⁰ Országos Széchenyi Könyvtár, Fol. Lat. 2581, Martinus Georgius Kovacich, *Danielis Emerici Bogdanich Illyri Verocensis [Veróce] brevis biographia* [1802].

⁵⁰¹ György Alajos Szerdahelyi, „2. Lebesfälle III. Intelligenzblatt“ *Zeitschrift von und für Ungern: zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur* 1 (1802): 266–269.

⁵⁰² Joseph Marx Freiherr von Liechtenstern (ur.), „Des ersten Adjunkten an der k. Sternwarte zu Ofen, Daniel Bogdanich“ *Archiv für Geographie und Statistik* 1/5 (1802): 223–224.

⁵⁰³ Jerome Lalande, „History of Astronomy for the Year 1802.“ *The Philosophical Magazine* 15 (1803): 217.

⁵⁰⁴ N.N., „History of Astronommy for the Year 1802.“ *The Universal Magazine of Knowledge and Pleasure* 112 (1803): 439.

⁵⁰⁵ N.N., „Died abroad“ *The Monthly Magazine or British Register* 15 (1802): 504.

⁵⁰⁶ Samuel Baur, *Neues historisch-biographisch-literarisches Handwörterbuch*. Ulm: Stettinischen Buchhandlung, 1816: 132–133., 1816: 132–133.

⁵⁰⁷ „Dok se Bogdanić kao učenjak odlikovao dubokim i utemeljenim znanjem, on se također odlikovao kao osoba svojom dobrotom srca i drugim izvrsnim osobinama“.

Izvor: Constant von Wurzbach (ur.), *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben* (Zweiter Theil). Wien, 1857: 24–25.

⁵⁰⁸ Georg Joseph Manz, *Allgemeine Realencyklopädie, oder Conversationslexikon für alle Stände* (Zweiter Band). Regensburg, 1866: 881.

⁵⁰⁹ Johann Christian Poggendorff, *Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der exacten Wissenschaften*. Leipzig, 1863: 225.

Literarische Blaetter iz 1803.⁵¹⁰ Potom, leksikonska natuknica je objavljena u *Pierers Universal-Conversations-Lexikon* iz 1875.⁵¹¹ te u *Dizionario biografico universale* iz 1907. godine.⁵¹²

Prema Litrowu, Bogdanićeva smrt je gubitak za astronomiju. On je osoba koja je u sebi sjedinila tri važna svojstva: teoretski talent, praktičnu vještinu i živu revnost.⁵¹³

Njegova smrt je zabilježena i u ondašnjoj europskoj periodici. Primjerice, u *Prager Neue Zeitung* već od 8. veljače 1802. godine je obavijest o Bogdanićevoj smrti.⁵¹⁴ U *Allgemeine Literatur-Zeitung* od 2. lipnja 1802. godine je cijela kartica teksta nekrologa o Mirku Danijelu Bogdaniću.⁵¹⁵

Također, o Bogdaniću postoji navod u *Moniteur des Dates, contenant un million de renseignements biographiques, généalogiques et historiques* Édouarda-Marie Oettingera iz 1866. godine u kojemu se ističe da je Bogdanić slavonski matematičar i astronom (njem. *Slavonischen Mathematiker und Astronom*).⁵¹⁶ Biografska natuknica o Bogdaniću objavljena je i u *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste* iz 1823. godine.⁵¹⁷

U konačnici, prema Kučeri, Schedius je posebno istaknuo sljedeće Bogdanićeve vrline: „Njegov izvrsni genij, sastavljen s poštenim i dobrim srcem, koje nije moglo nikoga da uvrijedi, njegova izvanredna snaga duha, koju je pratila osobita delikatesa i skromnost, učiniše ga čovjekom, kojega su svi njegovi prijatelji štovali i kojega za stalno neće zaboraviti.“⁵¹⁸

⁵¹⁰ N.N., „Nekrolog teutscher, &c. Schriftsteller für das J. 1802. 1), Januar, 31) Bogdanich Daniel Emerich“ *Literarische Blaetter* 6 (1803): 83.

⁵¹¹ Heinrich August Pierer, *Pierers Universal-Conversations-Lexikon: Neuestes encyclopädisches Wörterbuch aller Wissenschaften, Künste und Gewerbe* (Dritter Band). Leipzig, 1875: 606.

⁵¹² Gottardo Garollo, *Dizionario biografico universale* (Volume I). Milano 1907: 294.

⁵¹³ Joseph Johann von Littrow, *Beiträge zur Berechnung der Finstermisse, der Refraktion, Bogdanich's beobachtete Pölhohen*: 129.

⁵¹⁴ N.N., „Österreichische Staaten“ *K. K. Begnehmigte Prager Neue Zeitung: und ihr Begleiter der Böhmische Wandersmann* 12 (1802): 96.

⁵¹⁵ *Allgemeine Literatur-Zeitung* 82 (1802): 670.

⁵¹⁶ Édouard-Marie Oettinger, *Moniteur des Dates: contenant un million de renseignements biographiques, généalogiques et historiques* (Tome premier). Dresden, 1866: 103.

⁵¹⁷ Johann Samuel Ersch, Johann Gottfried Gruber (ur.), *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste* (vol. 6). Leipzig, 1823: 295–296.

⁵¹⁸ O. Kučera, „Astronom D. M. Bogdanić“: 587.

10.2. Recepcija u Mađarskoj tijekom XX. stoljeća

U novinama *Magyar Nemzet* od 20. lipnja 1972. godine se u kronici prisjećaju Bogdanića i jako ga hvale. Nazivaju ga pionikom mađarske astronomije i kartografije i te tvrde da je stekao velike zasluge svojim znanstvenim radom.⁵¹⁹

Novine *Magyar Hírek* 1972. godine Bogdanića nazivaju pionikom mađarske astronomije i kartografije, a u znak na njegovo životno djelo, Udruga za geodeziju i kartografiju podigla je spomenik unutar zidina tvrđave Gellert-hegy na Gerhardovu brijegu.⁵²⁰ Stup spomenika Bogdaniću u citadeli označava mjesto tornja zvjezdarnice Uranija.⁵²¹ Njegovo svečano otkrivanje uz međunarodno sudjelovanje bilo je sredinom 23. lipnja 1972. godine.⁵²² Inicijator postavljanja toga spomenika bio je László Bendefy.⁵²³

Spomenik Bogdaniću izrađen je od eruptivne stijene piroksenita, a izradio ga je Janos Elter. Prigodom otkrivanja spomenika govorio je jedan od već citiranih autora, geolog i povjesničar László Bendefy, a u ime Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, iako u novinama piše Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, govorio je glavni tajnik Akademije Miroslav Karšulin. Na spomen-stupu piše:

IN MEMORIAM

EMERICI DANIELIS

BOGDANICH

INCLYTAE CROATIAE NATI

ERUDITISSIMQUE⁵²⁴

MATHEMATICI ET ASTRONOMI

HUNGARIAE FACTI

1762⁵²⁵ – 1802

⁵¹⁹ N. N., *Magyar Nemzet* 28/143 1972: 6.

⁵²⁰ N. N. *Magyar Hírek* 25/14 1972: 2.

⁵²¹ N. N. *Új Dunántúli Napló* 216/4 1993: 8.

⁵²² Laszlo Bendefy, „Geodeziai es Kartografiai egyesület“ *Technikatörténeti Szemle* 6 (1971/1972): 191–198.; N. N., *Magyar Hirlap* 5/173 (1972): 12; N.N., *Népszava* 100/147 (1972): 4.

⁵²³ Raam Frigyes, „Dr. Bendefy Laszlo geodéziai munkássága“ *Vasi Szemle* 4/38 (1984): 615.

⁵²⁴ Trebalo bi pisati „ERUDITISSIMIQUE“.

⁵²⁵ Na spomeniku je ostala netočna godina rođenja.

Spomenik su na prigodnoj svečanosti otvorili Udruženje za geodeziju i kartografiju i Astronomski institut Mađarske akademije znanosti. Uz spomenik je i bijela mramorna ploča na mađarskom jeziku.⁵²⁶ Na svečanosti otvorenja spomenika je izrečeno da povijest znanosti ne može pokazati mnogo pojedinaca čvrstog karaktera koji bi se znanjem, skromnošću i neustrašivom ustrajnošću mogli mjeriti s Mirkom Danijelom Bogdanićem u postizanju znanstvenog cilja koji zahtjeva žrtvu za opće dobro.⁵²⁷

Lajos Bartha u novinama *Esti Hirlap* 1983. godine navodi da je spomenik jedanaest godina nakon postavljanja devastiran. Tvrdi da, dok je hodao do spomenika šokirao se jer je netko odlomio brončani prsten koji je ukrašavao stup i okljaštio spomenik. Apelirao je za obnovu spomenika, ali i izrazio čuđenje jer je prostor na kojemu se spomenik nalazi zatvoren noću. Osim toga, Bartha smatra da bi restauracija pomogla i ispravljanju netočnoga natpisa na spomeniku koji je objašnjen u jednoj od prethodnih bilježaka. Na kraju, Bartha je zaključio da bi Bogdanićev spomenik zapravo trebao biti ispred budimske tvrđave jer Bogdanić nije imao veze s tom zvjezdarnicom, budući da je ista djelovala poslije njegove smrti.⁵²⁸

Ništa se nije promijenilo niti tijekom 1998. godine jer u časopisu *Élet és Tudomány* Domokosne Vargha piše da je hodala kraj Bogdanićeva spomenika, gdje je uočila da i dalje nije bio obnovljen.⁵²⁹

⁵²⁶ Na toj ploči na mađarskomu jeziku piše sljedeći tekst: „Imre Daniel Bogdanich 1762–1802, astronom. Njegova znanstvena istraživanja postavila su osnovu za prvu preciznu kartu naše domovine. U znak sjećanja na taj rad za označavanje mjesta opservatorija Urani. Postavili Društvo za geodeziju i kartografiju i Astronomski institut Mađarske akademije znanosti 1972.“ Izvor: Danijel Reponj, „Mirko Danijel Bogdanić“ *Zvjezdarnica* (24. siječnja 2006.) <http://www.zvjezdarnica.com/znanost/velikani/mirko-danijel-bogdanic/1> (23. studenoga 2022.).

⁵²⁷ Raum Frigyes, Laszlo Bendefy, „Emlékezés Bogdanich Imre Daniel“ *Geodézia és Kartográfia* 5/24 1972: 363–364.

⁵²⁸ Lajos Barta, „Letörték Bogdanich szféráját Mügyűjtök és rombolok“ *Esti Hirlap* 28/293 1983: 4.

⁵²⁹ Domokosne Vargha, „A Mappa Hungariae Csillagasza – Bogdanich Imre Daniel“ *Élet és Tudomány* 2/53 (1998): 43.

10.3. *Recepcija u Hrvatskoj od XIX. stoljeća do danas*

Bogdanićeva recepcija u hrvatskim periodičkim publikacijama započinje u novinama *Slavonac*, urednika Miroslava Kraljevića, gdje je 20. veljače 1863. godine objavljen je kraći Bogdanićev životopis.⁵³⁰

Potom, znameniti Emilij Laszowski Bogdanića je 1925. godine smjestio među znamenite i zaslužne Hrvate. Nazvao ga je „zemljomierom iz Virovitice“ te pohvalio njegov neumorni znanstveni rad. Posebno je istaknuo da Bogdanićeva *Nebeska mehanika* zaslužuje posebno priznanje.⁵³¹

U emisiji TV kalendar Hrvatske radiotelevizije 31. siječnja, na obljetnicu Bogdanićeve smrti, donosi se video-prilog u rubrici „Nepoznato o poznatome“ o Mirku Danijelu Bogdaniću. Međutim, prikazana je kriva slika na kojoj uopće nije Bogdanić nego Ferenc Zach. U prilogu se govori se o Bogdanićevom novinskom poduhvatu i astronomsko-kartografskoj ekspediciji.⁵³²

Prvu recepciju u Virovitici tijekom XX. stoljeća na Mirka Danijela Bogdanića pokrenuo je Ivan Dienka člankom u Virovitičkom listu 9. srpnja 1955. godine. Ukratko je opisao Bogdanićev karijerni životopis uz napomenu kako je njegov članak uvod u potrebu za istraživanjima i spoznajama za učenim i poznatim virovitičkim studentima kroz povijest u Europi.⁵³³ Isti je autor deset godina kasnije, 1. svibnja 1965. godine u istim novinama objavio opsežniji članak o Bogdaniću. Naveo je kako u Virovitici postoji ulica s njegovim imenom i prezimenom, ali da Virovitičani o njemu jako malo znaju. Tekst je u sadržaju, pogotovo u životopisu, praktički identičan kao prethodni. Tu je i crtež slamnate i stare kuće s dva mala prozora na pročelju i navodi da je njezin prikaz iz tadašnje (i današnje) virovitičke ulice Đure Basaričeka 35. Nije u potpunosti jasna svrha te slike, no, možda je autor želio poručiti da je tako izgledala rodna Bogdanićeva kuća u Virovitici, što je vrlo vjerojatno.⁵³⁴ Posljednji članak istoga autora, također u istim novinama, objavljen je 16. kolovoza 1968. godine, gdje

⁵³⁰ P., „Mirko Danijel Bogdanić“, *Slavonac* 1/5 (1863): 78–79.

⁵³¹ Emilij Laszowski, *Znameniti i zaslužni Hrvati*. Zagreb: Odbor za izdavanje knjige 'Zaslužni i znameniti Hrvati 925.–1925.', 1925: 30.

⁵³² Hrvatska radiotelevizija, *TV Kalendar* (31. siječnja 2021.) https://youtu.be/hlXQrEyQ_xw?t=469 (23. studenoga 2022.)

⁵³³ Ivan Dienka, „Bogdanić Mirko Danijel Virovitički“ *Virovitički list* 86 (1955): 3.

⁵³⁴ Ivan Dienka, „Danijel Mirko Bogdanić – učenjak iz Virovitice“ *Virovitički list* 504 (1965): 4.

Bogdanića navodi kao prvoga kulturnoga radnika i umjetnika u prošlosti grada Virovitice. Njegovim primjerom želio je dokazati kulturni razvoj Virovitice poslije odlaska Osmanlija.⁵³⁵

Novinar Trpimir Markotić u *Virovitičkom listu* 16. travnja 1976. izvještava kako je krajem 1975. godine u Virovitici osnovano Astronomsko društvo „Mirko Danijel Bogdanić“ koje okuplja dvadesetak članova, uglavnom srednjoškolske mladeži i oko četrdeset članova u obližnjoj općini Suhopolje. Članovi društva su se pripremali za republičku smotru mladih astronoma koja se održavala u srpnju iste godine u Zagrebu. Amaterskim teleskopom su promatrali zvjezdano nebo. Voditelj toga društva bio je Virovitičanin Mirko Treber, inženjer fizike. Sjedište društva je bilo u kuriji u Špišić Bukovici. Na području virovitičke općine tada su postojala tri teleskopa, ali ne u vlasništvu društva, nego isključivo u privatnom vlasništvu, kojima se koristilo društvo.⁵³⁶

Detaljniju pripovijest o osnutku toga virovitičkoga astronomskog društva dao je jedan od njegovih najvažnijih članova Zlatko Kovačević 25. ožujka 1977. godine u *Virovitičkom listu*. Naime, još je 1969. godine u virovitičkoj gimnaziji osnovana astronomska sekcija „Kozmopol“, koja se smatrala jezgrom budućega društva. Rad je nastavila mala grupa astronoma-amatera pod nazivom Astronomsko-astronautički klub „Dr. Oton Kučera“. Njemu je u početku pristupilo dvadesetak članova i prerastao je u Astronomsko-astronautičko društvo „Mirko Danijel Bogdanić“. Osnivačka skupština toga društva odvila se 26. listopada 1975. godine, a društvo je djelovalo u sklopu Narodne tehnike u Virovitici. Prema Kovačeviću, društvo je osnovano u cilju okupljanja svih radnih ljudi koje žele upoznati veličanstveni svemir i čovjekovo mjesto u cjelokupnom zbivanju. Požalio se da uspjesi mladih astronoma iz Virovitice na natjecanjima nisu priznati u sredini u kojoj djeluju, a u tekstu je uspio istaknuti jednu političku notu u duhu toga vremena:

„Nije potrebno posebno naglašavati korisnost postojanja ovakvog amaterskog društva u formiranju zdrave socijalističke ličnosti s pravilnim pogledom na svijet. Treba znati da obuhvaćenost članova za konstrukciju i uporabu teleskopa ima veliku perspektivu u sistemu općenarodne obrane i društvene samozaštite. Astronomi amateri mogu dati nemali doprinos VOJIN-u (Vojno obavještavanje, Javljanje, Izviđanje i Navođenje).“⁵³⁷

⁵³⁵ Ivan Dienka, „Kulturni radnici i umjetnici u prošlosti grada“ *Virovitički list* 626 (1968): 4.

⁵³⁶ Trpimir Markotić, „Virovitičko društvo sa sjedištem u Špišić Bukovici“ *Virovitički list* 964 (1976): 6.

⁵³⁷ Zlatko Kovačević, „Virovitički astronomi – po trnju do zvijezda“ *Virovitički list* 1003 (1977): 5.

Društvo pod imenom Mirka Danijela Bogdanića bilo je uspješno u svom stručnom radu, a to dokazuje da je u povodu Dana narodne tehnike u Jugoslaviji najvišu jugoslavensku nagradu za širenje tehničke kulture „Boris Kidrič“ u Virovitici dobilo upravo Astronomsko-astronautičko društvo „Mirko Danijel Bogdanić“.⁵³⁸

Da su Virovitičani nastojali popularizirati ime i značaj Mirka Danijela Bogdanića, svjedoči zanimljivi poduhvat *Virovitičkoga lista* iz 1984. godine. Naime, tada je pokrenuta velika nagradna igra povodom 750. obljetnice prvoga pisanoga spomena Virovitice i 40. obljetnice partizanskoga zauzimanja grada te formiranja Virovitičke udarne brigade. Nagradna igra imala je naziv „Zlatna bula“. Jedno od nagradnih pitanja bilo je, pretposljednje, sedmo po redu:

„U Virovitici su rođene mnoge poznate ličnosti, a među njima 1762. godine jedan astronom i matematičar, umro 1829.⁵³⁹ u Budimu. Pored rada na sveučilišnoj zvjezdarnici u Budimu, autor je brojnih matematičkih rasprava, kao i nedovršenog djela Nebeska mehanika. Kako se on zove? A) Tomislav Maretić B) Mirko Danijel Bogdanić C) Miroslav Feldman.“⁵⁴⁰

Povodom desete obljetnice Astronomsko-astronautičkog društva „Mirko Danijel Bogdanić“ u *Virovitičkom listu* je 1985. godine poznati hrvatski psiholog Vladimir Kolesarić objavio kraći Bogdanićev životopis, a izvor za pisanje bio mu je već citirani Oton Kučera i S. Gavrilović, jer spominje „Navishtenje“ i pokušaj izdavanja Bogdanićevih novina.⁵⁴¹ Bogdanićev kratki životopis ponovno je objavila virovitička povjesničarka Dubravka Sabolić 30. siječnja 1987. godine.⁵⁴²

Povodom Dana državnosti Republike Hrvatske 1995. godine u Gradskom muzeju Virovitica upriličena je izložba „Hrvatska na zemljovidima“ u suradnji s Hrvatskim povijesnim muzejom. Poseban su dio izložbe činile geodetske karte i dokumenti o Mirku Danijelu Bogdaniću.⁵⁴³

Godine 2007. u Virovitici je obilježena 245. obljetnica rođenja Mirka Danijela Bogdanića kada je ponovno utemeljena Astronomska udruga „Mirko Danijel Bogdanić“, a u Gradskoj knjižnici i čitaonici Virovitica postavljena je izložba teleskopa te je Zlatko Kovačević održao

⁵³⁸ P. Š., „Pred novim zahtjevima“ *Virovitički list* 1202–1203 (1981): 9.

⁵³⁹ Godina smrti je pogrešno navedena, kao i godina rođenja.

⁵⁴⁰ N. N., „Velika nagradna igra Virovitičkog lista“ *Virovitički list* 1376 (1984): 6.

⁵⁴¹ Vladimir Kolesarić, „Učenjak i prosvjetitelj“ *Virovitički list* 1411 (1985): 9.

⁵⁴² Dubravka Sabolić, „Kalendar događanja“ *Virovitički list* 1495 (1987): 8.

⁵⁴³ Mirjana Vodopić, „Naiva u Hrvata i Hrvatska na zemljovidima“ *Virovitički list* 1925 (1995): 8.

predavanje o životu i radu Mirka Danijela Bogdanića.⁵⁴⁴ Osnivačka skupština udruge održana je 11. travnja 2007. godine. Za predsjednika udruge je izabran Mirko Poljanac, za potpredsjednika Danijel Reponj, a za tajnika Saša Kovačević. Tom je prilikom Zlatko Kovačević također održao predavanje o povijesti astronomije u Virovitici s osobitom pažnjom na život i djelo Mirka Danijela Bogdanića.⁵⁴⁵

Povodom 250. obljetnice rođenja Mirka Danijela Bogdanića i 200. obljetnice dovršetka Lipszkyjeva zemljovida Ugarske u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu od 4. do 14. studenoga 2010. godine održana je međunarodna izložba „Tragač za zvijezdama“. Izložbu su organizirali Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Hrvatski državni arhiv te Mađarski državni arhiv. Izložbu je otvorio tadašnji ministar kulture Republike Hrvatske Božo Biškupić, a obratili su se i ravnatelj Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, ravnatelj Hrvatskoga državnog arhiva izv. prof. dr. sc. Stjepan Čosić te dr. sc. Csaba T. Reisz, ravnatelj Mađarskoga državnog arhiva, a ujedno i autor izložbe. Izložba je imala dva dijela. Prvi je bio posvećen Mirku Danijelu Bogdaniću s prikazom izvornoga arhivskog građiva i reprodukcija relevantnih dokumenata, a drugi dio Jánosu Lipszkyju.⁵⁴⁶ Izložba je imala trideset i osam kaširanih panoa koji su kronološki predstavljali život i djela dvojice velikana astronomije i geodezije u Habsburškoj Monarhiji.⁵⁴⁷

Ista je izložba predstavljena od 9. siječnja do 28. veljače 2014. u Muzeju Slavonije u Osijeku⁵⁴⁸, 21. ožujka 2014. u Osnovnoj školi „Vladimir Nazor“ Virovitica⁵⁴⁹, a od 29. kolovoza do 30. studenoga 2014. izložba je bila postavljena u Gradskom muzeju u Subotici.⁵⁵⁰

⁵⁴⁴ Mirjana Vodopić, „Obilježavanje 245. obljetnice rođenja Mirka Danijela Bogdanića: znameniti astronom i prosvjetitelj“ *Virovitički list* 2565 (2007): 13.

⁵⁴⁵ Danijel Reponj, Virovitica dobila astronomsku udrugu (12. travnja 2007.) http://static.astronomija.org.rs/razno/ad/au_bogdanic/osnivanje/au_bogdanic.htm (19. listopada 2022.).

⁵⁴⁶ Mira Miletić Drder, „Tragač za zvijezdama, Izložba u povodu 250. obljetnice rođenja astronoma, matematičara i geodeta Danijela Mirka Bogdanića i 200. obljetnice dovršetka Lipszkyjeva zemljovida Ugarske“ *Kartografija i geoinformacije* 9/14 (2010): 194–195.

⁵⁴⁷ N. N., „Tragač za zvijezdama, spomen na Mirka Danijela Bogdanića“ *Zvjezdarnica* (4. studenoga 2010.) <https://www.zvjezdarnica.com/znanost/velikani/tragac-za-zvijezdama-spomen-na-mirka-danijela-bogdanica/1123> (19. listopada 2022.).

⁵⁴⁸ Milijana Mičunović, „Međunarodna izložba 'Tragač za zvijezdama'“ (9. siječnja 2014.) <https://moodle.ffos.hr/arhiva/20132014/mod/forum/discuss.php?d=471> (19. listopada 2022.).

⁵⁴⁹ N. N., „Tragač za zvijezdama – izložba posvećena Mirku Danijelu Bogdaniću“ *Virovitica.net* (21. ožujka 2014.) <https://www.virovitica.net/tragac-za-zvijezdama-izlozba-posvecena-mirku-danijelu-bogdanicu/22942/> (19. listopada 2022.).

⁵⁵⁰ Ivica, „Tragač za zvijezdama u Gradskom muzeju“ *Grad Subotica* (30. kolovoza 2014.) <https://gradsubotica.co.rs/tragac-za-zvijezdama-u-gradskom-muzeju/> (19. listopada 2022.).

Dana 26. svibnja 2015. godine u Gradskom muzeju u Virovitici održano je predstavljanje pretiska knjige *Dogodjaji svieta*⁵⁵¹ Mirka Danijela Bogdanića,⁵⁵² a šest dana ranije u prostorima Zavičajnoga društva Virovitičana u Zagrebu.⁵⁵³ Pretisak je osvojio Srebrnu povelju Matice hrvatske 2016. godine.⁵⁵⁴

Posljednja recepcija Mirka Danijela Bogdanića do sada zbilila se u Gradskoj knjižnici i čitaonici Virovitica, gdje je 12. kolovoza 2022. godine predstavljena četverostrana brošura o Mirku Danijelu Bogdaniću. Brošura nosi naziv „Virovitički tragač za zvijezdama“, a izdavači su Gradska knjižnica i čitaonica Virovitica te Turistička zajednica grada Virovitice. Priredila ju je knjižničarka Nela Krznarić. Ovo je prva brošura u nizu virovitičkih zavičajaca, a osim što je tiskana na hrvatskomu, prevedena je i na engleski jezik.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ Marko Bregović, „Povijest hrvatskoga tragača za zvijezdama“ *Matica.hr* (24. lipnja 2015.) <https://www.matica.hr/vijenac/556/povijest-hrvatskoga-tragaca-za-zvijezdama-24640/> (19. listopada 2022.).

⁵⁵² N. N., „Predstavljanje pretiska knjige Mirka Danijela Bogdanića – Dogodjaji svieta“ *Zvezdarnica* (2015.) <http://www.zvezdarnica.com/najave/128/predstavljanje-pretiska-knjige-mirka-danijela-bogdanica-dogodjaji-svieta> (19. listopada 2022.).

⁵⁵³ Marko Bregović, „Predstavljen pretisak knjige DOGODJAJI SVIETA Mirka Danijela Bogdanića“ *Matica.hr* (28. svibnja 2015.) <https://www.matica.hr/ogranici/ogranak-matice-hrvatske-u-virovitici/izvjesce/33/> (19. listopada 2022.).

⁵⁵⁴ D.B., „Srebrna povelja Matice hrvatske 'Dogodjajima svieta'“ *Virovitica.net* (22. lipnja 2016.) <https://www.virovitica.net/srebrna-povelja-matice-hrvatske-dogodjajima-svieta/27181/> (19. listopada 2022.).

⁵⁵⁵ N. N., „Svemirska večer – Mirko Danijel Bogdanić i Aljoša Graovac u Knjižnici“ *Gradska knjižnica i čitaonica Virovitica* (12. kolovoza 2022.) <https://www.knjiznicavirovitica.hr/2022/08/svemirska-vecer-mirko-danijel-bogdanic-i-aljosa-graovac-u-knjiznici/> (19. listopada 2022.).

XI. ZAKLJUČAK

Istraživanjem života i djela Mirka Danijela Bogdanića želi se reći da je riječ o znanstveniku koji se uklapao u tijekomove novovjekovne znanstvene revolucije te o znanstveniku koji je najveća dostignuća postigao u praksi kartografije, astronomije i matematike. Njegovi interesi bili su i širi, te je ostavio traga u historiografiji. Bogdanić pripada plejadi znanstvenih *začinjavaca* hrvatske ranomoderne znanstvene misli izvan domovine inspirirane enciklopedističkim i prosvjetiteljskim idejama. Međutim, njegovo je mjesto u povijesti znanosti u Hrvata važno, ali je do danas bilo slabo poznato. Unatoč tome što o Bogdaniću postoji temeljna literatura na razini enciklopedijskih i leksikonskih natuknica, za istraživanje njegove integralne biografije bilo je potrebno ponovno proučiti vrijednost njegova znanstvenoga i stručnoga rada u usporedbi s radovima njegovih profesionalnih suvremenika te današnjih znanstvenih i tehnoloških dostignuća. Tijekom istraživanja zamijećeni su nedostaci u dosadašnjem i hrvatskom i inozemnom proučavanju života i djela Mirka Danijela Bogdanića. U ovom istraživanju bitno su dopunjene dosadašnje spoznaje o njegovu obiteljskom porijeklu, važnosti rodnoga grada Virovitice, početnomu i srednjemu obrazovanju te utvrđivanju autentičnosti Bogdanićeva angažmana oko prvih pretpreporodnih novina na hrvatskome jeziku.

Tijekom istraživanja korišteni su svi dostupni arhivski izvori i literatura koji se odnose na Bogdanićev život i njegovo profesionalno djelovanje. Raščlambom arhivskoga gradiva pohranjenoga u Hrvatskome državnom arhivu i Državnom arhivu u Osijeku utvrđeni su osnovni podaci o Bogdanićevoj obitelji i djetinjstvu, dok je istraživanjem gradiva u Mađarskomu državnomu arhivu, Državnomu arhivu Austrije, Nacionalnoj knjižnici Széchényi i Sveučilišne knjižnice u Grazu istražen Bogdanićev karijerni životopis. Dosadašnja je literatura o Bogdaniću nastala u inozemstvu, napose u Mađarskoj i Austriji, a o njemu se najmanje pisalo u Hrvatskoj.

U hrvatskoj historiografiji za razdoblje novoga vijeka povijesne su biografije slabo zastupljene. Proučavanjem Bogdanićeva životopisa pred nama se otvara širi kontekst razvoja egzaktnih znanosti u Hrvata i znanstvene misli hrvatskih intelektualca u sklopu Habsburške Monarhije. Istraživanje cjelovitih biografija značajnih osoba hrvatskoga novovjekovlja može na tomu tragu pridonijeti boljoj kontekstualizaciji čitave hrvatske ranonovovjekovne povijesti, kako u političkom i društvenom, tako i u kulturnom te znanstvenom okviru.

Po rezultatima rada Mirko Danijel Bogdanić jedan je od najznačajnijih hrvatskih prirodoslovnih znanstvenika XVIII. stoljeća. Riječ je o astronomu i geodetu koji je svoja znanja

i umijeća dokazao vrsnoćom istraživačkih rezultata tijekom astronomsko-kartografske ekspedicije za izradu prve javne karte Ugarske i susjednih zemalja. On je i autor prve sinteze svjetske povijesti na hrvatskomu jeziku te začetnik ideje o prvim novinama na hrvatskomu jeziku koje su trebale biti tiskane latinicom i ćirilicom, a bile bi namijenje čitateljstvu na području hrvatskih zemalja njegova doba (u Banskoj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji) na temelju vlastitih identitetskih i patriotskih ideja. Zbog toga ga možemo smatrati pionikom hrvatskoga protonacionalnoga duha i znanstvenoga domoljublja kojega je dodatno iskazivao u svojim književnim djelima i u korespondenciji sa suvremenicima. Osim što pripada kontinentalnome krugu hrvatskih ranonovovjekovnih znanstvenika koji su u manjoj mjeri istraženi u odnosu na one dalmatinske poput Fausta Vrančića, Ruđera Boškovića i dr., Bogdanić je bio jedini nesvećenički i neplemički hrvatski intelektualac u Ugarskoj tijekom druge polovice XVIII. stoljeća. Stoga se u radu odgovara na pitanje kako je jedan pučanin u doba intelektualne dominacije napose svećeničkoga, ali i plemićkoga staleža, uspio postati, kako je to za njega rekao Ivan Paskvić, *prvi matematičar Habsburške Monarhije*.

U Bogdanićevo doba habsburška vlast promovira prosvjetiteljski apsolutizam s višestrukim namjerama. Prije svega postojao je opravdani strah od nadiranja jakobinskih ideja i Francuske revolucije, pa se poticao kontrolirani intelektualni razvoj pojedinaca iz građanskoga staleža koji su bili odani bečkomu Dvoru. Ta je činjenica na povijesnu pozornicu iznjedrila Bogdanića kao pripadnika trećega staleža kojemu je omogućena visoka naobrazba pa je postupno preuzimao vodeću ulogu u društvenomu i javnomu životu koju je do tada imalo isključivo plemstvo i svećenstvo.

S gospodarske strane, Habsburška se Monarhija zbog ratovima opustošene blagajne morala orijentirati na unutarnje, materijale i intelektualne resurse koji su morali biti odani politici bečkoga Dvora. To je, između ostaloga, kratkotrajno utjecalo na nakladničko-izdavački razvitak što je bilo iznimno važno za odgojno-obrazovni razvoj čitave Monarhije do zadnjega desetljeća XVIII. stoljeća. S druge strane, zbog obrane od nadiruće jezične mađarizacije i germanizacije, hrvatski su intelektualni krugovi poticali izdavaštvo na latinskome jeziku prije nego što su se pojavile pretpostavke za intelektualnu komunikaciju na normiranomu hrvatskom jeziku.

Hrvatsko je društvo XVIII. stoljeća bilo osiromašeno zbog posljedica protuosmanskih ratova, a sitno je plemstvo, kako bi osiguralo temeljnu egzistenciju, uglavnom službovalo u vojsci i administraciji. Kako su novoosnovane županije, Virovitička, Požeška i Srijemska bile slabo napučene, bečki je Dvor organizirao naseljavanje katoličkoga i pravoslavnoga

stanovništva na ta područja, a spontano su se odvijale i migracije s područja Vojne krajine koja je s vremenom sve više gubila na važnosti. U tom procesu i Bogdanićeva obitelj naseljava se u Virovitici.

U to je doba hrvatsko društvo još uvijek bilo izrazito praznovjerno, osobito o pitanjima života, smrti, zdravlja i poljoprivrednih uroda. Unatoč društvenoj zaostalosti u hrvatskim zemljama tijekom XVIII. stoljeća dolazi do postupnoga odgojno-obrazovnog i znanstvenoga razvoja. Osnivaju se gradske škole prema zapadnoeuropskim uzorima kojima su u kontinentalnoj Hrvatskoj temeljni pečat dali isusovci i franjevci. Razvoj školskoga sustava utjecao je na jezično-kulturološki i identitetski razvoj u hrvatskim zemljama. U tom ozračju razvile su se i ideje jezične homogenosti, jednakosti pred zakonom te ideje o teritorijalnoj integraciji hrvatskih zemalja. Na tom tragu je djelovala i onovremena književnost kojoj je temeljna svrha prosvjetiteljsko podučavanje sa što većom tendencijom stvaranja čitateljske publike. Znanstveni i odgojno-obrazovni razvoj odgovarao je i bečkomu Dvoru, koji je putem takvoga oblika modernizacije mogao stvarati *korisne podanike* za razvoj zemlje i učvršćenje kraljevske reprezentacije u odnosu na plemstvo. Usporedno s razvojem egzaktnih znanosti dolazi i do razvoja historiografije kao neophodnoga temelja za oblikovanje nacionalne ideologije.

U tom kontekstu tijekom XVIII. stoljeća dolazi do razvoja tri hrvatska intelektualna kruga, u Rimu, Budimu i na području hrvatskih zemalja. Dok je rimski znanstveni krug koji predvodi Ruđer Bošković pozamašno istražen u hrvatskoj historiografiji i povijesti hrvatske filozofske baštine, onaj budimski, tj. ugarski, izrazito je slabo istražen, što potvrđuje pregled dosadašnjih istraživanja o Bogdaniću. Osim istraživanja života i djela Mirka Danijela Bogdanića, što je tema ovoga rada, u budućim će istraživanjima biti potrebno na isti ili sličan način istražiti i ostale hrvatske intelektualce budimskoga kruga poput Josipa Franje Domina, Josipa Mitterpachera, Ivana Paskvića i Franje Brune.

Kako je za istraživanje života i djela važno poznavanje povijesnoga konteksta, najbolje pokazuje istraživanje Bogdanićeva obiteljskoga porijekla po očevoj strani. Bogdanići pripadaju hrvatskom (katoličkom) vojnom plemstvu koje se u Lici istaknulo u ratovima protiv Osmanlija od XVI. stoljeća. Za njihove izrazite vojne zasluge u protuosmanskih sukobima svjedoči dodjeljivanje habsburškoga plemstva već u drugoj polovici XVI. stoljeća. Osim što su bili utjecajna časnička obitelj, imali su i nekoliko predstavnika u redovima katoličkoga svećenstva. Tijekom XVIII. stoljeća članovi obitelji selili su izvan Vojne krajine i ostalih hrvatskih zemalja, gdje su obnašali različite časničke, dočasničke, ali i administrativne službe.

Tako se i Nikola Bogdanić, otac Mirka Danijela, doseljava u Viroviticu, jedno od najrazvijenijih i najmnogoljudnijih ranomodernih naselja u kontinentalnoj Hrvatskoj. Tijekom XVIII. stoljeća u Virovitici pretežito žive katoličke obitelji vojnih časnika i dočasnika s područja Vojne krajine, vojska, javni službenici te seljaci kojima upravlja vlastelinska obitelj Pejačević. Virovitički su franjevci imali neprijepornu važnost za kulturni i obrazovni razvoj virovitičkoga trgovišta tijekom druge polovice XVIII. stoljeća. Tada se grade nova župna crkva sv. Roka i franjevački samostan, a franjevci podučavaju mladež u gradskoj kući osnovama čitanja i pisanja, vjeronauka te hrvatskoga i njemačkoga jezika. Ranomoderni razvoj ide to tih razina da u drugoj polovici XVIII. stoljeća osim pučke škole u Virovitici postoje više škole filozofije, teologije i retorike. Ovo je osobito važno uzmemo li u obzir da je barem do desete godine svoga života u takvoj sredini živio Mirko Danijel Bogdanić.

Za rani razvoj Mirka Danijela Bogdanića najvažniju je ulogu imao njegov otac Nikola. Upravo zbog toga što je tijekom života vršio vojnu i administrativnu službu mogao je osigurati osnovne financijske pretpostavke kako bi Mirko Danijel mogao nastaviti školovanje u isusovačkome kolegiju u Zagrebu. Njegovo je zagrebačko školovanje nesumnjivo imalo utjecaj na oblikovanje kulturnoga i nacionalnoga identiteta što se posebno očituje u tekstu pregovora *Dogodjaji svieta* te inicijativi za pokretanjem prvih novina na hrvatskomu jeziku. Budući da u Zagrebu u to doba nije postojalo moderno sveučilište nego Akademija, Bogdanić je nastavio školovanje kod bivših isusovaca na Gradačkom te Budimskom, tj. Peštanskom sveučilištu, a potonji su u najvećoj mjeri bili porijeklom Hrvati. Kako je tijekom školovanja u Zagrebu imao kvalitetne nastavnike i suvremenu literaturu iz područja filozofije, matematike, astronomije, geografije i geodezije, u tom je smjeru nastavio studij u Budimu, a dodatna je astronomska usavršavanja stekao u Beču, iako o tome postoji vrlo malo izvora.

Bogdanić se tijekom školovanja i studija nije pokazao samo kao izvrstan student s odličnim ocjenama nego i poliglot koji je pisao i govorio čak sedam jezika: hrvatski, latinski, mađarski, njemački, talijanski, francuski i engleski. S 24 godine života dobio je prvi posao u višoj gimnaziji u Velikom Varadinu. Međutim, nastavnički je posao prihvatio iz egzistencijalnih razloga, a njegov je primarni interes već u toj dobi bio okrenut prema znanosti. Nastavio se baviti prirodnim znanostima unatoč očitim primamljivim ponudama za različitim vrstama poslova. Ipak, za Bogdanića se Veliki Varadin pokazao kao izvrsno karijerno polazište jer je ondje stekao slavu kao izvanredni i hvaljeni profesor koji je dodatno bio angažiran u Inženjerskom uredu Komore. Uz taj posao on se prijavljivao na različite natječaje za rad u znanstvenim ustanovama. Njegove su prijave danas važan izvor jer iz njih crpimo informacije

o Bogdanićevu školovanju i karijernome razvoju tijekom 80-ih godina XVIII. stoljeća. Radom u Inženjerskome uredu Komore i na hidroregulacijskim poslovima na području Biharske županije zasigurno je stekao veliko geodetsko iskustvo koje mu je pomoglo u daljnjemu razvoju do astronomsko-kartografske ekspedicije. Zbog radnih rezultata bio je poslan na usavršavanje u Beč otkada započinje njegova astronomska karijera.

Zahvaljujući Bogdanićevim sunarodnjacima i kolegama, bivšim isusovcima na Peštanskom sveučilištu, a unatoč otporu voditelja zvjezdarnice, bio je zaposlen na dugo priželjkivano radno mjesto drugoga asistenta budimske zvjezdarnice u ljeto 1797. godine. U roku od godine dana Bogdanić je napredovao do položaja prvoga asistenta, čime je postao drugi čovjek po važnosti u zvjezdarnici. Osim astronomskim promatranjima i matematičkim proračunima, Bogdanić se na Peštanskom sveučilištu bavio i nastavom sve do početka astronomsko-kartografske ekspedicije koncem 1799. godine.

Osim znanstvenoga rada u prirodnim znanostima Bogdanić je u hrvatskoj povijesti ostavio trag kao začetnik ideje o prvim pretpreporodnih novina na hrvatskome jeziku. Iako je ostvario sve pretpostavke za izdavanje novina, vladarevo odobrenje, objavu oglasa te definiran plan i program strukture glasila, njegov projekt nije uspio te novine nisu tiskane. Njegov projekt nije uspio jedne strane zbog proturevolucionarne klime na bečkom Dvoru, a s druge strane zbog izvjesnoga negativnoga mišljenja cenzora iz redova Ilirske dvorske kancelarije. Bio je to prvi i jedini pokušaj tiskanja hrvatskih novina tijekom XVIII. stoljeća latinicom i ćirilicom za čitavo područje hrvatskih zemalja od Drave do Dalmacije. Novine su se trebale baviti „popravljanjem“ narodnoga jezika, informiranjem puka o poljodjelstvu i gospodarstvu te domaćim i inozemnim događajima, te u konačnici poukama iz povijesti. To dokazuje da su Bogdanićeve prosvjetiteljske i pretpreporodne namjere bile integracijske i dalekosežne u punom smislu tih riječi te predstavljaju uvertiru u preporodna zbivanja koja će nastupiti četrdesetak godina kasnije. Gotovo isti koncept od Bogdanića preuzima Ljudevit Gaj s *Novinama Hrvatskim i Daniczom*. Zbog toga i ne čudi što su Bogdanićeva objavljena djela bila dio biblioteke Ljudevita i Velimira Gaja.

Astronomsko-kartografska ekspedicija od 1799. najopsežnije je potpoglavlje doktorskoga rada i vrhunac Bogdanićeve karijere astronoma i matematičara. Unatoč tome što je imao opremu osrednje kvalitete, Bogdanić je u prvome dijelu ekspedicije, prema mišljenjima ondašnjih, ali i suvremenih znanstvenika, uspio prilično precizno odrediti iznose zemljopisnih širina i dužina fiksnih astronomskih točaka za izradu prve javne karte Ugarske i njezinih susjednih zemalja. Rad na potrebnim proračunima za izradu karte pokazao je visoku razinu

sinergije i suradnje tadašnje znanstvene zajednice u Habsburškoj Monarhiji, a koja je ujedinjeno težila izradi što točnije i preciznije karte. Bogdanićev je rad na tome polju pokazao iskorak u odnosu na prošla vremena, a to se osobito očitovalo u određivanju novih vrijednosti geografske širine i dužine grada Rijeke, što je izmijenilo urodilo preciznijim i boljim kartografskim prikazom istočnojadranske obale od svih dotadašnjih karata. Prvi dio Bogdanićeve astronomsko-kartografske ekspedicije trajao je točno četristo dana tijekom kojih je obišao 187 mjesta. Za lokacije astronomskih promatranja često birao školska i samostanska dvorišta iz čega se može pretpostaviti da je u njima boravio tijekom promatranja i izračuna matematičkih vrijednosti. Ipak, zbog teških uvjeta rada Bogdanić se ozbiljnije razbolio. Po povratku u Budim Bogdanićeva je bolest bila sve intenzivnija. Iako je pribavio suvremeniju opremu za nastavak ekspedicije, njezin drugi dio nije potrajao kako je bilo planirano. Unatoč bolesti nastavio je rad na budimskoj zvjezdarnici, ali u znatno smanjenoj dinamici. Posljednjih šest mjeseci života proveo je u bolesničkoj postelji uz stalnu liječničku skrb. Na kraju je preminuo od tuberkuloze u 42. godini života. Iako je karta objavljena nekoliko godina poslije njegove smrti, u njoj nije niti spomenuto na čitavomu projektu bio upravo *zemljomier* Mirko Danijel Bogdanić.

Većina Bogdanićevih djela ostala je sačuvana u rukopisu, dok su samo dvije knjige tiskane i objavljene. Prva je kratka matematička studija iz 1786. godine o podjelama zadanoga geometrijskoga lika pomoću usporednih dužina na iste dijelove u zadanome omjeru temeljem jednostavnih formula. Kako nije sasvim jasna namjera pisanja toga djela iz Bogdanićeva profesionalnoga djelovanja, može se pretpostaviti da je riječ o njegovom završnom radu ili studijskoj raspravi, budući da je u to doba završavao studij na Peštanskome sveučilištu. Drugo djelo *Dogodjaji svieta* usko je vezano uz pokušaj izdavanja novina na hrvatskome jeziku. Riječ je o prvoj i jedinoj sintezi svjetske povijesti staroga vijeka na hrvatskome jeziku u našoj historiografiji koja nije zabilježena u recentnim djelima. O tom djelu nije nam bilo poznato gotovo ništa. Iako se dijelom temelji na biblijskim i antičkim uzorima, posebnost kronike je u autorovom kritičkom odnosu na minula vremena te njegovo podrobnije tumačenje intelektualne povijesti zemalja i naroda staroga Istoka u odnosu na dominantnu političku povijest.

Bogdanićeva je smrt snažno odjeknula u onovremenoj habsburškoj periodici, ali i izvan Monarhije sve do Londona. Unatoč činjenici da kao praktičar iza sebe nije ostavio obimnu bibliografiju, rad mu je očito bio cijenjen u onodobnim intelektualnim krugovima. No, kod Hrvata je pao u zaborav sve do duboko u XX. stoljeće. Tijekom XIX. stoljeća njegova je biografija tiskana u svim važnijim zapadnoeuropskim i srednjoeuropskim leksikonima i enciklopedijama. Kako je većinu svoga života i rada proveo na teritoriju Ugarske, u toj je zemlji

bila njegova recepcija na daleko višoj razini u odnosu na rodnu domovinu Hrvatsku. Mađari o njemu pišu u različitoj periodici tijekom XIX. i XX. stoljeća, a vrhunac Bogdanićeva vrjednovanja je podizanje spomenika Bogdaniću u čast 1972. godine u Budimpešti. U Hrvatskoj je, pak, recepcija njegova djela znatno skromnija, te je većinom bila vezana za njegov rodni grad Viroviticu gdje i danas postoji po njemu nazvana ulica kao i naziv astronomsko-astronautičke udruge građana. Najveći doseg Bogdanićeva odjeka u Hrvatskoj bilo je organiziranje i postavljanje izložbe „Tragač za zvijezdama“ 2010. godine gdje je po prvi puta javnosti prikazan život i rad Mirka Danijela Bogdanića na temelju arhivskih dokumenata. Osim toga, pretisak njegova djela *Dogodjaji svieta* 2015. godine također je pobudio sjećanje na zaboravljenoga hrvatskoga astronoma i matematičara, ali ne do te razine da bi se netko u Hrvatskoj posvetio historiografski, integralno i interdisciplinarno baviti njegovim životom, djelima i recepcijom.

Djelovanje Mirka Danijela Bogdanića tijekom ranoga novog vijeka danas se u povijesti egzaktnih znanosti u Hrvata smatra presudnim za razvoj moderne kartografije, ali i za pretpreporodna gibanja na području hrvatskih zemalja potkraj XVIII. stoljeća. Raščlamba njegova života i rada svjedoči kako integralna biografija kao historiografska forma može stvoriti precizniji i kvalitetniji prozopografski kontekst razvoja hrvatske znanosti tijekom XVIII. stoljeća i misli hrvatskih intelektualaca u okviru Habsburške Monarhije.

XII. POPIS IZVORA I LITERATURE

12.1. Arhivski izvori

1. Bogdanić, Mirko Danijel. *Diarium itineris ex observatorum astronomicarum*. Budapest: MTA CSFK Konkoly Observatory, Library, sig. 792 lsz.
2. Bogdanić, Mirko Danijel. *Oglas na novine Glas od svih stranah Mirka Danijela Bogdanića koje zbog cenzure nisu štampane*. Novi Sad: Biblioteka Matice srpske, 1792. Signatura PO6Xp(Cp) III 1.1. COBISS.SR-ID 93540359.
3. HR-DAOS L.1.3. (Državni arhiv u Osijeku) Matične knjige [0500] Zbirka matičnih knjiga.
4. HR-DAZG-102 (Državni arhiv u Zagrebu) I. klasična gimnazija u Zagrebu.
5. HR-HDA (Hrvatski državni arhiv)
426 Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda.
448 Zbirka mikrofilmova matičnih knjiga i popisa.
6. Jakošić, Josip. *Scriptores interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Zbirka rijetkosti R 3514.
7. Magyar Országos Levéltár (MOL)
A 39 (Magyar Kancellária Levétara, Acta generalia).
C 67 (Helytartótanácsi Levéltár; Departamentum litterario-politicum).
P 279 (Directoratus).
8. Müller, Ignaz. *Mappa Geographica novissima Regni Hungariae divisi in suos Comitatus, cum Districtibus Jazygum et Cumanorum, Banatus Temesiensis ejusque Districtuum necnon Regnorum Croatiae, Sclavoniae, Dalmatiae, Magni Principatus Traqnsilvaniae, partis Bosniae, Serviae, Bulgariae et Walachiae... Ex accuratioribus Tabulis congesta et correctata*. Vienna: 1769.
9. Országos Széchényi Könyvtár, Fol. Lat. 2581, Martinus Georgius Kovacich, *Danielis Emerici Bogdanich Illyri Verocensis [Veröce] brevis biographia* [1802].
10. Országos Széchényi Könyvtár, Folio 2581, Propertius III, 18, 15–16.
11. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Hofkriegsrat.
12. Universitätsbibliothek Graz, *Catalogi studiosorum Universitatis et Lycei Graeciensis* (1763) 1782–1822. Handschriftensammlung.

13. Universitätsbibliothek Graz, *Matricula Universitatis Graeciensis*, II. Band. 1771–1828. Handschrift.

12.2. Objavljeni izvori

1. Bogdanić, Mirko Danijel. „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 278–279.
2. Bogdanić, Mirko Danijel. „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 279–280.
3. Bogdanić, Mirko Danijel. „Aus einem Schreiben des Adjunctus Bogdanich den 4. Nov 1799“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 532–535.
4. Lalande, Jerome. „History of Astronomy for the Year 1802.“ *The Philosophical Magazine* 15 (1803).
5. N.N. „Tudósítások“ *Magyar Hirmondo* 24 (1799): 384–385.
6. N.N., „Died abroad“ *The Monthly Magazine or British Register* 15 (1802): 504.
7. N.N., „History of Astronommy for the Year 1802.“ *The Universal Magazine of Knowledge and Pleasure* 112 (1803): 439.
8. N.N., „Nekrolog teutscher, &c. Schriftsteller für das J. 1802. 1), Januar, 31) Bogdanich Daniel Emerich“ *Litterarische Blatter* 6 (1803): 83.
9. N.N., „Österreichische Staaten“ *K. K. Begnehmigte Prager Neue Zeitung: und ihr Begleiter der Böhmishe Wandersmann* 12 (1802): 96.
10. Sabolović, Martin. *Exercitationes Gaeodeticae = Geodetske vježbe*. Zagreb: Hrvatsko geodetsko društvo, 2002.
11. Schedius, Lajos „Aus einem Schreiben von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 410–412.
12. Schedius, Lajos „Daniel Bogdanich's Tod. aus einem Schreiben des Professors L. v. Schedius“ *Monatliche Correspondenz* 5 (1802): 405–406.
13. Schedius, Lajos. „[Bez naslova]“ *Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur* 1 (1802): 266–269.
14. Schedius, Lajos. „Aus einem Schreiben des Professor Ludwig Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 4 (1799): 411.
15. Schedius, Lajos. „Aus einem Schreiben des Professors Schedius“ *Monatliche Correspondenz* 3 (1801): 308–312.

16. Schedius, Lajos. „Aus einem Schreiben von Ludwig von Schedius Professor der Aesthetik auf der Pester Universität in Ugarn“ *Allgemeine Geograpische Ephemeriden* 3 (1799): 107–113.
17. Schedius, Lajos. „Aus einem Schreiben von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 324.
18. Schedius, Lajos. „Aus mehrern Briefen des Professors von Schedius“ *Allgemeine Geograpische Ephemeriden* 4 (1799): 276–279.
19. Schedius, Lajos. „Aus Schreiben des Professors Schedius 26. December 1799“ *Monatliche Correspondenz* 1 (1800): 292–293.
20. Schedius, Lajos. „Vermischte Nachrichten. 7. Daniel Emrich Bogdanich.“ *Allgemeine Geograpische Ephemeriden* 10 (1802): 183–184.
21. Scheidus, Lajos. „Aus einem Schreiben des Proffesors von Schedius“ *Allgemeine Geographische Ephemeriden* 3 (1799): 324–325.
22. Szerdahelyi, György Alajos. „2. Lebesfälle III. Intelligenzblatt“ *Zeitschrift von und für Ungarn: zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur* 1 (1802): 266–269.
23. von Liechtenstern, Joseph Marx Freiherr (ur.). „Des ersten Adjunkten an der k. Sternwarte zu Ofen, Daniel Bogdanich“ *Archiv für Geographie und Statistik* 1/5 (1802): 223–224.
24. von Littrow, Joseph Johann. „Beitrag zur Berechnung der Finsternisse, der Refraktion, Bogdanich's beobachtete Pölhohen“ *Astronomisches Jahrbuch für das Jahr 1821* (1818): 111–129.

12.3. Novinski članci

1. Bužek, Vilko „Franjo Bogdanić : Nepoznati kulturni radnik stare Virovitice : Prilog kulturnoj poviesti grada Virovitice“ *Hrvatski tjednik* 3/39 (1941): 1.
2. Dienka, Ivan. „Bogdanić Mirko Danijel Virovitički“ *Virovitički list* 86 (1955): 3.
3. Dienka, Ivan. „Danijel Mirko Bogdanić – učenjak iz Virovitice“ *Virovitički list* 504 (1965): 4.
4. Dienka, Ivan. „Kulturni radnici i umjetnici u prošlosti grada“ *Virovitički list* 626 (1968): 4.
5. Kolesarić, Vladimir. „Učenjak i prosvjetitelj“ *Virovitički list* 1411 (1985): 9.

6. Kovačević, Zlatko. „Virovitički astronomi – po trnju do zvijezda“ *Virovitički list* 1003 (1977): 5.
7. Markotić, Trpimir. „Virovitičko društvo sa sjedištem u Špišić Bukovici“ *Virovitički list* 964 (1976): 6.
8. N. N., „Velika nagradna igra Virovitičkog lista“ *Virovitički list* 1376 (1984): 6.
9. N. N., *Magyar Hirlap* 5/173 (1972): 12.
10. N. N., *Népszava* 100/147 (1972): 4.
11. P. Š., „Pred novim zahtjevima“ *Virovitički list* 1202–1203 (1981): 9.
12. P., „Mirko Danijel Bogdanić“, *Slavonac* 1/5 (1863): 78–79.
13. Sabolić, Dubravka. „Kalendar događanja“ *Virovitički list* 1495 (1987): 8.
14. Vodopić, Mirjana. „Naiva u Hrvata i Hrvatska na zemljovidima“ *Virovitički list* 1925 (1995): 8.
15. Vodopić, Mirjana. „Obilježavanje 245. obljetnice rođenja Mirka Danijela Bogdanića: znameniti astronom i prosvjetitelj“ *Virovitički list* 2565 (2007): 13.

12. 4. Znanstveni i stručni radovi

1. Agičić, Damir. „Prve hrvatske novine“ *Hrvatski zemljopis: časopis za zemljopis i povijest* 4/27 (1997): 52–54.
2. Banjeglav, Sanja. „Kolumbovska razmjena – kako su geografska otkrića promijenila svijet“ *Essehist* 4/4 (2012): 27–31.
3. Barta, Lajos „Letörték Bogdanich szféráját Mügyűjtők és rombolok“ *Esti Hirlap* 28/293 (1983): 4.
4. Bartha, Lajos. „Bodanich Imre Daniel“ *Évfordulóink a műszaki és természettudományokban* (1987): 73–75.
5. Bartha, Lajos. „Danijel Mirko Bogdanić“ *Baština: časopis Gradskog muzeja Virovitica* 2 (2008): 78–81.
6. Bátyai, Jenő. „Lapok a szegedi tudomány-es technikatörténetből“ *Délmagyarország – a magyar szocialista munkáspart lapja* 66/72 (1976): 2.
7. Bendefy, Laszlo. „Geodeziai es Kartografiai egyesület“ *Technikatörténeti Szemle* 6 (1971/1972): 191–198.
8. Bobinac, Marijan. „Habsburško nasljeđe u postkolonijalnoj perspektivi“ *Zbornik Drage Roksandića* (ur. Damir Agičić, Hrvoje Petrić, Filip Šimetin Šegvić). Zagreb: Filozofski

- fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, Zavod za hrvatsku povijest, FF press (2019): 331–345.
9. Bogović, Mile. „Takozvani Glavnićev opis Like i Krbave iz 1696. godine“ *Croatica Christiana periodica* 15/27 (1991): 117–128.
 10. Buljan-Klaić, Marijana. „Hrvatski kalendari Pavla Rittera Vitezovića“ *Dani Hrvatskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 21/1 (1995): 181–192.
 11. Cvetnić, Željko; Dugac Željko, „Povijest tuberkuloze – od prvih zapisa do otkrića uzročnika (I. dio)“ *Veterinarska stanica* 51/4 (2020): 405–416.
 12. Cvijanović, Dragutin. „Jači potresi (\geq VI0 MCS) u SR Hrvatskoj“ *Geološki vjesnik* 19 (1965): 139–172.
 13. Dadić, Katarina; Smiljanić, Vlatko. „Odgoj i obrazovanje u Plemićkom konviktu u Zagrebu od 1852. do 1914. godine“ *Obnovljeni Život* 75/4 (2020): 521–535.
 14. Dadić, Žarko. „Croatian astronomers in Hungary by the end of the 18th and the beginning of the 19th century“ *Hvar Observatory Bulletin Supplement* 6/1 (1982): 115–122.
 15. Dadić, Žarko. „Franjo Bruna kao astronom i meteorolog“ *Vrela i prinosi* 18 (1990/1991): 12–20.
 16. Dadić, Žarko. „Hrvatski učenjaci (17) Mirko Danijel Bogdanić (1762-1802)“ *Priroda* 62/10 (1973): 308–309.
 17. Derossi, Julije. „Hrvatski jezikoslovac popo Šime Starčević“ *Senjski zbornik* 24/1 (1997): 141–149.
 18. Dukkon, Ágnes. „A könyves kultúra és a kalendárium-műfaj kapcsolata a 16–18. századi Közép-Európában“ *Magyar Könyvszemle* 120/2 (2004): 119–130.
 19. Emödi, András. „Adatok a bihari erdőfelmérések történetéhez (a Nagyváradi Római Katolikus Püspökséguradalmához tartozó erdők az 1811–1821 közötti széküresedéskor)“ *Historia Scientiarum* 10 (2012): 3–19.
 20. Fancev, Franjo. „Bogdanić, Mirko Danijel“ *Hrvatska enciklopedija* (Sv. 2). Zagreb: Naklada Hrvatsko izdavačkog bibliografskog zavoda, 1941: 712.
 21. Ferdo Šišić, „O stogodišnjici ilirskoga pokreta“ *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 49 (1935/1936): 99–130.
 22. Franjo Fancev, „Još o Bogdanićevim 'Novinama' od god. 1792.“ *Građa za povijest književnosti hrvatske* 13 (1938): 314–315.
 23. Frigyes, Raun. „Dr. Bendefy Laszlo geodéziai munkássága“ *Vasi Szemle* 4/38 (1984): 615.

24. Frigyes, Raum; Bendefy, Laszlo. „Emlékezés Bogdanich Imre Daniel“ (1972): 363–364.
25. Gazda, István „A szakkönyvkiadás kezdete Pesten (1748–1798)“ *Technikatörténeti Szemle* 20 (1993): 159–172.
26. Glaser, Lajos. „Lipszky térképe“ *Búvár* 3/4 (1938): 193–197.
27. Horbec, Ivana. „Učiti administraciju!: školovanje javnih službenika u 18. stoljeću“ *Hrvatska i komparativna javna uprava* 9/4 (2009): 1011–1055.
28. Horbec, Ivana; Švoger, Vlasta. „Školstvo kao politicum: Opći školski red iz 1774.“ *Anali za povijest odgoja* 9 (2010): 5–47.
29. Horvat, Zorislav „Turske kule i gradovi u Lici i Krbavi“ *Senjski zbornik* 40 (2013): 417–470.
30. Klaić, Vjekoslav. „Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku“ *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 6 (1902): 129–144.
31. Košuta, Leo. „Glagoljski tekstovi u arhivu osorske općine“ *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 1 (1953): 163–218.
32. Kren, Tatjana. „Mirko Danijel Bogdanić (1760-1802). Astronom, matematičar, geodet i hrvatski prosvjetitelj“ *Kartografija i geoinformacije* 9/14 (2010): 196–225.
33. Lehner, Ulrich L. „What is 'Catholic Enlightenment'?“ *History Compass* 8/2 (2010): 166–178.
34. Lešić, Antun. „Stanovništvo Slavonije krajem 17. i početkom 18. stoljeća“ *Essehist* 6 (2014): 84–94.
35. Lozina, Duško. „Ivana Horbec, Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018., 603 str.“ *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 57 (2020): 921–924.
36. Lukežić, Irvin; Demo, Šime. „O nadvojvodi palatinu Josipu i posvećenoj mu riječkoj odi“ *Fluminensia* 19/2 (2007): 1–21.
37. Mikloušić, Tomaš. „Izbor dugovanj vsakovrstneh“, *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knjiga XII. (ur. Franjo Fancev). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1933: 149–169.
38. Miletić Drder, Mira. „Tragač za zvijezdama, Izložba u povodu 250. obljetnice rođenja astronoma, matematičara i geodeta Danijela Mirka Bogdanića i 200. obljetnice dovršetka Lipszkyjeva zemljovida Ugarske“ *Kartografija i geoinformacije* 9/14 (2010): 194–195.

39. Milković, Kristina. „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.)“ *Povijesni prilozi* 25/31 (2006): 161–182.
40. Nadilo, Branko. „O utverdama na ličkom području“ *Građevinar* 7/54 (2002): 435–442.
41. Novak, Mario; Krznar, Siniša. „Prilozi poznavanju uvjeta i kvalitete života u ranonovovjekovnom podravskom selu – na primjeru Torčeca kraj Koprivnice“ *Podravina* 18 (2010): 59–88.
42. Novosel, Zrinko. „Ivana Horbec, Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018., 603 str.“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 37 (2019): 240–243.
43. Possing, Birgitte. „The Historical Biography“ 2012. <https://possing.dk/pdf/hibioEng-2012-Maj.pdf> (1. veljače 2023.).
44. Rosenthal, Gabriele. „Biographical Research“, C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium, D. Silverman (ur.), *Qualitative research practice*. London: Sage, 2004: 48–64.
45. Runje, Petar. „Bartol Krbavac i njegov krug“ *Slovo* 64 (2014): 153–181.
46. Schuster, Janos. „Egy Magyarinak Eszrevételei a' Marcel de Serrres Austai birodalomban utazásai eránt“ *Tudományos Gyűjtemeny* (ur. György Fejér, Mokry Benjamin) (1817): 118–140.
47. Sršan, Stjepan. „Friedrich Wilhelm von Taube: Opis Slavonije i Srijema 1777./8. godine“ *Medicinski vjesnik* 44 (2012): 183–195.
48. Vargha, Domokosné. „A Mappa Hungariae Csillagasza – Bogdanich Imre Daniel“ *Élet és Tudomány* 2/53 (1998): 43–46.
49. Vargha, Domokosné. „Weiss Ferenc (1717-1785)“ *Élet és Tudomány* 40 (1997): 1266–1268.
50. Velagić, Zoran. „Nekoliko vidova prosvjetnog rada na hrvatskom sjeveru osamnaestoga stoljeća“ *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 17 (1999): 111–131.
51. Vuković, Ivica; Valent, Anđa. „Dva matematička priručnika Ivana Paskvića“ *Prirodoslovlje: časopis Odjela za prirodoslovlje i matematiku Matice hrvatske* 1–2/18 (2018): 59–72.

12.5. Knjige i zbornici

1. Bauer, Samuel. *Neues historisch-biographisch-literarisches Handwörterbuch*. Ulm: Stettischen Buchhandlung, 1816.
2. Bazala, Vladimir. *Pregled hrvatske znanstvene baštine*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1978.
3. Bendefy, László. *Szintezési munkálatok magyarországon 1820-1920*. Budapest: Akademia Kiado, 1958.
4. Bertoša, Slaven. *Svjetska povijest modernoga doba (XVI. – XIX. stoljeće) s posebnim osvrtom na Apeninski poluotok*. Zagreb: Profil International, 2004.
5. Bilić, Anica; Matić, Slavko (ur.). *Zbornik radova znanstvenog skupa Život i djelo Stjepana Adžića (1730. – 1789.)*. Zagreb, Vinkovci: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima, 2016.
6. Bogdanić, Mirko Danijel. *Dogodjaji svieta* (pretisak knjige). Zagreb, Virovitica: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu i Ogranak Matice hrvatske u Virovitici 2014.
7. Bogdanić, Mirko Danijel. *Dogodjaji svieta*. Beč: Josip Baumeister, 1792.
8. Bogdanić, Mirko Danijel. *Formulae pro spatiiis rectilineis aut quae in haec resolvi possunt per lineas parallelas dividendis*. Pestini: Typis I. Michaelis Landerer, 1786.
9. Bojničić, Ivan. *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe, 1899.
10. Brešić, Vinko. *Knjiga o Virovitici*. Virovitica: Mikešland, 2002.
11. Cravetto, Enrico (ur.). *Povijest : Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće) : 11. knjiga*. Zagreb: Europapress holding, 2008.
12. Čoralić, Lovorka (ur.). *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.
13. Dadić, Žarko. *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata. Knjiga 1. Egzaktne znanosti u Hrvata do kraja 18. stoljeća*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.
14. Dobrašinović, Golub. *Objavljenija: izbor oglasa na knjige i listove 1791–1871*. Beograd: Društvo bibliotekara Socijalističke Republike Srbije, 1974.
15. Ersch, Johann Samuel; Gruber, Johann Gottfried (ur.). *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste* (vol. 6). Leipzig, 1823.

16. Fodor, Ferenc. *Az Institutum Geometricum, az egyetem bölcsészeti karán 1782-től 1850-ig fennállott mérnöki intézet*. Budapest: Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, 1955.
17. Frangeš, Stanisav (ur.). *Topografske karte na području Hrvatske*. Zagreb: Državna geodetska uprava, 2012.
18. Franić Tomić, Viktoria i Prosperov Novak, Slobodan. *Prosvjetiteljstvo 2 : hrvatski književnici uvježbavaju preporod. Ideje, osobe i mjesta književne proizvodnje*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.
19. Garollo, Gottardo. *Dizionario biografico universale* (Volume I). Milano, 1907.
20. Gatti, Friedrich. *Geschichte der K. K. Ingenieur- und K. K. Genie- Akademie 1717–1869*. Wien: In Commission bei Wilhelm Braumüller, 1901.
21. Gullon, Ettiene i drugi (ur.). *Opšta enciklopedija Larousse u tri toma. Tom 3 : Geografija, historija, industrija i tehnika*. Beograd: Vuk Karadžić, 1973.
22. Habelić, Juraj. *Dictionar ili Rechi szlovenszke zvxega ukup zebrane, u red pofztaulyene i diachkemi zlahkotene, trudom Jurja Habelicha massnika Tovarustva Jesusevoga, na pomoc napredka u diachkom navuku skolneh mladenczeu horvatzskoga i szlovenszkoga naroda*. Nemski Gradcz: Pri Odvetku Widmanstadiusa, 1670.
23. Hanák, Péter (ur.). *Povijest Mađarske*. Zagreb: Barbat, 1995.
24. Heka, Ladislav. *Povijesna uloga i značenje Hrvata Dalmatina u životu Segedina*. Szeged: Bába Kiadó, 2009.
25. Hergešić, Ivo. *Hrvatske novine i časopisi do 1848. Hrvatske sudbine*. Zagreb: Ex Libris, 2005.
26. Horányi, Alexius. *Nova Memoria Hungarorum Et Provincialium Scriptis Editis Notorum*. Pestini, 1792.
27. Horbec, Ivana. *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.
28. Horvat, Josip. *Povijest novinstva Hrvatske 1771–1939*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2003.
29. Horvat, Rudolf. *Povijest grada Virovitice*. Virovitica: Ogranak Matice hrvatske u Virovitici, 2001.
30. Hoško, Franjo Emanuel. *Slavonska franjevačka ishodišta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost 2011.
31. Hoško, Franjo Emanuel. *Slavonska franjevačka učilišta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost 2011.

32. Hroch, Miroslav. *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi. Komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.
33. Hunfaevy, Janos. *A magyar birodalom természeti viszonyainak leirása*. Pest, 1873.
34. Kelényi, Ottó B. „A Magyar csillagászat története“ *A Konkoly-Alapítványú Budapest-Svábhegyi M. Kir. Asztrofizikai obszervatórium csillagászati értekezései* 1/2 (1930): 1–118.
35. Klaić, Nada. *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Zagreb: Školska knjiga.
36. Kontler, Laszlo. *Povijest Mađarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*. Zagreb: Srednja Europa, 2007.
37. Korunić, Petar. *Naselja i stanovništvo hrvatskih pokrajina 1750–1857*. (Svezak 1). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, FF Press, 2018.
38. Kovačević, Zlatko (ur.). *Virovitički astronomski zbornik*. Virovitica: Ogranak Matice hrvatske u Virovitici, 2007.
39. Kren, Tatjana. *Astronomijski vremeplov: crtice iz prošlosti hrvatskoga zvjezdoznanstva*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima.
40. Laszowski, Emilij. *Znameniti i zaslužni Hrvati*. Zagreb: Odbor za izdavanje knjige 'Zaslužni i znameniti Hrvati 925.–1925.', 1925.
41. Ljubović, Enver. *Grbovi plemstva Like, Gacke i Krbave*. Zagreb: Megrad, 2003.
42. Manz, Georg Joseph. *Allgemeine Realencyklopädie oder Conversationslexikon für alle Stände* (Zweiter Band). Regensburg, 1866.
43. Mažuran, Ive. *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine*. Osijek: Historijski arhiv u Osijeku, 1966.
44. Mohorovičić, Andre (ur.). *Virovitički zbornik 1234-1984 : zbornik radova sa Znanstvenog skupa "Virovitica u prošlosti i sadašnjosti", održanog u Virovitici od 2. do 3. listopada 1984. godine : u povodu obilježavanja 750. godišnjice spomena i 40. godišnjice oslobođenja Virovitice*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Skupština Općine Virovitica, 1986.
45. Nagy, Ferenc (ur.). *Magyar tudóslexikon, A-tól Zs-ig*. Budapest: Better-MTESZ-OMIKK, 1997.
46. Oettinger, Édouard-Marie. *Moniteur des Dates: contenant un million de renseignements biographiques, généalogiques et historiques* (Tome premier). Dresden, 1866

47. Pavičić, Stjepan „Seobe i naselja u Lici“ *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, sv. 41 (ur. Branimir Gušić). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962.
48. Perić, Ivo. *Povijest Hrvata*. Zagreb: Centar za znanstvene informacije, 1997.
49. Pierer, Heinrich August. *Pierers Universal-Conversations-Lexikon: Neuestes encyclopädisches Wörterbuch aller Wissenschaften, Künste und Gewerbe* (Dritter Band). Leipzig, 1875.
50. Plihál, Katalin; Reisz, T. Csaba; Török, Enikő, (ur.). *A magyar térképészet nagyjai*. Budapest: Osiris, 2001.
51. Poggendorff, Johann Christian. *Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der exacten Wissenschaften*. Leipzig, 1863.
52. Reisz, T. Csaba, *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében – Lipszky János és segítői térképészeti vállalkozásának ismertetése*. Budapest: Cartofil, 2002.
53. Reisz, T. Csaba. *U spomen na Danijela Mirka Bogdanića i izradu zemljovida Ugarske Jánosa Lipskog*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
54. Relković, Josip Stipan. *Kuchnik shto svakoga miseca priko godine u polju, u berdu, u bashcsi, oko marve i xivadi, oko kuche i u kuchi csiniti i kako zdravje razloxno uzderxavati ima*. Osik: Slovih Ivana Martina Divald, privilegiratih knjigotisca 1796.
55. Roksandić, Drago. *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*. Zagreb: Vjesnik, 1991.
56. Santifaller, Leo; Obermeyer-Marnach, Eva (ur.). *Österreichisches Biographisch Lexikon 1815-1950* (Band 10). Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990.
57. Schaffarik, Paul Joseph. *Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur nach Allen Mundarten*. Ofen: Kön. Ung. Universitäts-Schriften, 1826.
58. Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke), sv. 1. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971.
59. Skupina autora. *Spomen cvieće iz hrvatskih i slavenskih dubrava*. Zagreb: Matica hrvatska, 1900.
60. Sršan, Stjepan. *260 godina od obnove Virovitičke županije 1745. – 2005*. Virovitica: Virovitičko-podravska županija, 2005.
61. Szelestei N. László (ur.). *Magyarországi tudósok levelezése. Tanulmányok*. Budapest: MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016.

62. Tadijanović, Dragutin; Vončina, Josip (ur.). *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1991.
63. Valentić, Mirko; Čoralić, Lovorka (ur.). *Povijest Hrvata. Druga knjiga. Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
64. Varga, Magda. *Franz Xaver von Zach (1754-1832) His Life and Times*. Budapest: Konkoly Observatory of the Hungarian Academy of Science, 2005.
65. von Wurzbach, Constant (ur.). *Biographisches lexikon des kaiserthums Oesterreich enthaltend die lebensskizzen der denkwürdigen personen, welche seit 1750 in den österreichischen kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewirkt haben (Zweiter Theil)*. Wien, 1857.
66. Vuković, Sava. *Srpski jerasi od devetog do dvadesetog veka*. Beograd: Evro 1996.

12.6. Ocjenski radovi

1. Hrgić, Danijel. *Kultura medija i medij kulture: kalendari Pavla Rittera Vitezovića*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2015. (Diplomski rad).
2. Jukić, Ivana. *Hrvatska pragmatička sankcija: cum Regi, tum Patriae*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2009. (Doktorski rad).
3. Klaužer, Vedran. *Ustrojstvo i djelovanje Senjske kapetanije od njezina osnutka do organizacije Vojne krajine po vrhovnom zapovjedniku Ivanu Lenkoviću (1469. – 1563.)*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2015. (Doktorski rad).
4. Pajčić, Julije. *Djelovanje Zemaljske uprave za Slavoniju*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2018. (Doktorski rad).
5. Rebrina, Ana. *Životni i kulturni prostori Martina Jurja Kovačića (1744–1821)*. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2019. (Diplomski rad).
6. Smiljanić, Vlatko. *Doprinosi Župe i Franjevačkoga samostana sv. Roka razvoju odgojno-obrazovnih djelatnosti u Virovitici tijekom XVIII. i XIX. stoljeća*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2020. (Diplomski rad).

12.7. Digitalizirane enciklopedijske, leksikonske i rječničke natuknice

1. „Apsolutizam“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3426> (29. rujna 2022.).
2. „Atomizam“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4475> (30. rujna 2022.).
3. „Babukić, Vjekoslav“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5059> (10. studenoga 2022.).
4. „Belostenec, Ivan“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=6793> (2. studenoga 2022.).
5. „Boyle, Robert“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9088> (5. siječnja 2023.).
6. „Buška županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=10357> (26. rujna 2022.).
7. „Domin, Franjo Josip“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15849> (21. listopada 2022.).
8. „Flogistonska teorija“, *Proleksis enciklopedija online*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014. <https://proleksis.lzmk.hr/21620/> (30. rujna 2022.).
9. „Franjo I.“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20489> (2. veljače 2023.).
10. „Gaj, Velimir“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=21008> (10. studenoga 2022.).
11. „Grafologija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=23042> (9. studenoga 2022.).

12. „Hebreji“, *Proleksis enciklopedija online*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža (22. lipnja 2012.) <https://proleksis.lzmk.hr/25733/> (12. studenoga 2022.).
13. „Heliocentrični sustav“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=24853> (16. studenoga 2022.).
14. „Ilirska dvorska deputacija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27090> (29. rujna 2022.).
15. „Kazinczy, Ferenc“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31037> (21. listopada 2022.).
16. „Kronograf“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34176> (25. listopada 2022.).
17. „Kvadrant“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34846> (26. listopada 2022.).
18. „Laplace, Pierre Simon de“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35431> (7. siječnja 2023.).
19. „Leibniz, Gottfried Wilhelm“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35902> (5. siječnja 2023.).
20. „Leopold II.“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36080> (2. veljače 2023.).
21. „Lipszky, János“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36735> (26. listopada 2022.).
22. „Mitterpacher, József“, *Magyar Katolikus Lexikon*. Budimpešta: Szent István Társulat, 1980–2013. <http://lexikon.katolikus.hu/M/Mitterpacher.html> (21. listopada 2022.).
23. „Mjernički stol“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41313> (26. listopada 2022.).

24. „Narodne novine“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42993> (16. studenoga 2022.).
25. „Navijestiti“, *Hrvatski jezični portal* https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eF9kURk%3D&keyword=navijestiti (16. studenoga 2022.).
26. „Newton, Isaac“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=43655> (5. siječnja 2023.).
27. „Nimrud“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43863> (19. studenoga 2022.).
28. „Okultacija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=44974> (5. studenoga 2022.).
29. „Paskvić, Ivan“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46897> (21. listopada 2022.).
30. „Pejačević“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47322> (26. rujna 2022.).
31. „Rákóczy, Ferenc II. (Franjo II.)“, *Proleksis enciklopedija online*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014. <https://proleksis.lzmk.hr/43260/> (7. siječnja 2023.).
32. „Razgaliti“, *Hrvatski jezični portal* <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (2. studenoga 2022.).
33. „Reliquiae reliquiarum“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52389> (29. rujna 2022.).
34. „Rigozor“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52853> (25. listopada 2022.).

35. „Stulli, Joakim“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58525> (24. siječnja 2023.)
36. „Teodolit“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60833> (26. listopada 2022.).
37. „Težati“, *Hrvatski jezični portal* <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (2. studenoga 2022.).
38. „Triangulacija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62229> (26. listopada 2022.).
39. „Ugarska“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=62982> (29. rujna 2022.).
40. „Virovitica“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64785> (26. rujna 2022.).
41. Brock, Henry. „Maximilian Hell“, *The Catholic Encyclopedia* 7. New York: Robert Appleton Company, 1910. <https://www.newadvent.org/cathen/07211a.htm> (21. listopada 2022.).
42. Dadić, Žarko. „BOGDANIĆ, Mirko Danijel (Daniel Emerik)“ *Hrvatski biografski leksikon* (1989.) <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2217> (16. listopada 2022.).
43. Dadić, Žarko. „BOGDANIĆ, Mirko Danijel (Daniel Emerik)“ *Hrvatski biografski leksikon* (1989.) <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2217> (16. listopada 2022.).
44. Lapaine, Miljenko. „LIPSKÝ, Ján“, *Hrvatski biografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11838> (26. listopada 2022.).
45. Lechner, Silvester. „Littrow, Joseph Johann Edler von“ *Neue Deutsche Biographie* 14 1985: 712–713. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd117085405.html?language=en> (3. studenoga 2022.).
46. N. N., „D32. De Vins, Joseph Nikolaus Freiherr“, *Digby Smith and Leopold Kudrna, A Biographical Dictionary of all Austrian Generals during the French Revolutionary and Napoleonic Wars* <https://www.napoleon->

[series.org/research/biographies/Austria/AustrianGenerals/c_AustrianGeneralsD.html#D32](https://www.arcanum.com/series.org/research/biographies/Austria/AustrianGenerals/c_AustrianGeneralsD.html#D32) (25. listopada 2022.).

47. N. N., „György Schmidt“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. https://www.arcanum.com.translate.google.hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/s-A6233/schmidt-gyorgy-A77FC/?x_tr_sl=hu&x_tr_tl=hr&x_tr_hl=hr&x_tr_pto=sc (25. listopada 2022.).
48. N. N., „József Haller, gróf“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/h-75B54/haller-jozsef-grof-75BE8/> (25. listopada 2022.).
49. N. N., „Landerer János Mihály“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/l-76823/landerer-janos-mihaly-768A1/> (24. siječnja 2023.).
50. N. N., „Rausch Ferenc“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/r-775E4/rausch-ferenc-776E3/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfNzQyOEQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJmZXJlbnMgc2NoIn0> (21. listopada 2022.).
51. N. N., „Szerdahelyi György Alajos“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/sz-77C95/szerdahelyi-gyorgy-alajos-77F77/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfNzQyOEQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJHeVx1MDBmNnJneSBBbGFqb3MgU3plcmRhaGVseWkgIn0> (21. listopada 2022.).
52. N. N., „Taucher Ferenc“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/t-ty-780F8/taucher-ferenc-7819F/> (25. listopada 2022.).
53. N. N., „Festetics György, gróf“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/f-780F8/festetics-gyorgy-gróf-7819F/> (25. listopada 2022.).

kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/f-7547C/festetics-gyorgy-grof-7563D/ (4. studenoga 2022.).

54. N. N., „Görög Demeter“, *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/g-gy-757D7/gorog-demeter-75A0E/> (3. studenoga 2022.).
55. N. N., „Huszár Mátyás“ *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/h-75B54/huszar-matyas-75F0A/> (4. studenoga 2022.).
56. N. N., „Kovachich Márton György“ *Magyar életrajzi lexikon* (ur. Ágnes Kenyeres). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1994. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kovachich-marton-gyorgy-7662D/> (9. studenoga 2022.).
57. Stein, John. „Francis a Paula Triesnecker“ *The Catholic Encyclopedia* (15). New York: Robert Apleton Company, 1912. <https://www.newadvent.org/cathen/15044a.htm> (21. listopada 2022.).

12.8. Ostali internetski izvori

1. „Kroatischer Korrespondent“, *Stare hrvatske novine: portal digitaliziranih novina* (2009.) <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=039CE03A-9D2B-4916-92C7-97695F99B624> (16. studenoga 2022.).
2. Bregović, Marko. „Povijest hrvatskoga tragača za zvijezdama“ *Matica.hr* (24. lipnja 2015.) <https://www.matica.hr/vijenac/556/povijest-hrvatskoga-tragaca-za-zvijezdama-24640/> (19. listopada 2022.).
3. Bregović, Marko. „Predstavljen pretisak knjige DOGODJAJI SVIETA Mirka Danijela Bogdanića“ *Matica.hr* (28. svibnja 2015.) <https://www.matica.hr/ogranci/ogranak-matice-hrvatske-u-virovitici/izvjesce/33/> (19. listopada 2022.).
4. Bunjevac, Stipan. „Zaboravljeni hrvatski velikani – profesori i znanstvenici (2) Genijalni isusovački tri“ *Glas Koncila* (22. listopada 2018.) <https://www.glas-koncila.hr/zaboravljeni-hrvatski-velikani-profesori-i-znanstvenici-2-genijalni-isusovacki-trio/> (25. listopada 2022.).
5. D. B., „Srebrna povelja Matice hrvatske 'Dogodjajima svieta'“ *Virovitica.net* (22. lipnja 2016.) <https://www.virovitica.net/srebrna-povelja-matice-hrvatske-dogodjajima-svieta/27181/> (19. listopada 2022.).
6. *Digitalna zbirka i katalog Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=272349> (10. studenoga 2022.).
7. GeoHack – Čadca
https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=%C4%8Cadca¶ms=49_26_N_18_47_E_type:city (5. studenoga 2022.).
8. GeoHack – Déda
[https://geohack.toolforge.org/geohack.php?language=hu&pagename=D%C3%A9da¶ms=46_56_51_N_24_52_20_E_region:RO_type:city\(1973\)](https://geohack.toolforge.org/geohack.php?language=hu&pagename=D%C3%A9da¶ms=46_56_51_N_24_52_20_E_region:RO_type:city(1973)) (5. studenoga 2022.).
9. GeoHack – Košice
https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Ko%C5%A1ice¶ms=48_42_N_21_15_E_type:city (5. studenoga 2022.).
10. GeoHack – Orșova
https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Or%C8%99ova¶ms=44_43_31_N_22_23_46_E_region:RO_type:adm1st_dim:100000 (5. studenoga 2022.).

11. GeoHack – Szigetvár
[https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Szigetv%C3%A1r¶ms=46_02_51_N_17_47_58_E_region:HU_type:city\(10900\)](https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Szigetv%C3%A1r¶ms=46_02_51_N_17_47_58_E_region:HU_type:city(10900)) (5. studenoga 2022.).
12. GeoHack – Tokaj
https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Tokaj¶ms=48_07_N_21_25_E_region:HU_type:city (5. studenoga 2022.).
13. GeoHack – Zemun
https://geohack.toolforge.org/geohack.php?pagename=Zemun¶ms=44_51_N_20_24_E_type:city (5. studenoga 2022.).
14. *Hrvatska radiotelevizija, TV Kalendar* (31. siječnja 2021.)
https://youtu.be/hlXQrEyQ_xw?t=469 (23. studenoga 2022.)
15. Ivica. „Tragač za zvijezdama u Gradskom muzeju“ *Grad Subotica* (30. kolovoza 2014.) <https://gradsubotica.co.rs/tragac-za-zvijezdama-u-gradskom-muzeju/> (19. listopada 2022.).
16. Krajcar, Dražen. „Kraljski Dalmatin – prve novine na hrvatskom jeziku (1806.)“ *Povijest.hr* <https://povijest.hr/nadanasnjidan/kraljski-dalmatin-prve-novine-na-hrvatskom-jeziku-1806/> (16. studenoga 2022.).
17. Kranjčević, Milan. „350. obljetnica bitke kod Jurjevih stijena – i. dio“ *Glas Gacke* (2013): <https://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=2763&kat=71> (22. rujna 2022.).
18. Lozo, Ivan. „Osmanlijska nahija Srb u Lici (1540./42. – 1791.) – uz osvrt na postupno srbiziranje etnički nesrpskih pravoslavaca“ *Principes Chroatorum* (2020): <https://principescroatorum.wordpress.com/2020/03/22/osmanlijska-nahija-srb-u-lici-1540-42-1791-uz-osvrt-na-postupno-srbiziranje-etnicki-nesrpskih-pravoslavaca/#sdfootnote10sym> (22. rujna 2022.).
19. M. T., „HR-DAZG-235 Plemički konvikt u Zagrebu“ *Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu* (5. studenoga 2008.) <http://www.daz.hr/vodic/site/article/hr-dazg-235-plemicki-konvikt-u-zagrebu> (16. studenoga 2022.).
20. Mičunović, Milijana. „Međunarodna izložba 'Tragač za zvijezdama'“ (9. siječnja 2014.) <https://moodle.ffos.hr/arhiva/20132014/mod/forum/discuss.php?d=471> (19. listopada 2022.).
21. N. N. „Sveti Emerik, mađarski kraljević“ *Sveci.net* (2014.) <http://sveci.net/index.php/2-uncategorised/443-sveti-emerik> (16. studenoga 2022.).

22. N. N., „Obavijesna pomagala, HDA-33/V – 1“
http://arhinet.arhiv.hr/_Pages/PdfFile.aspx?Id=579 (27. rujna 2022.).
23. N. N., „Podmaniczky Károly (podmanini és aszódi báró)“ József Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái* 10 (1905.) <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/p-9E91B/podmaniczky-karoly-podmanini-es-aszodi-baro-A1C38/> (4. studenoga 2022.).
24. N. N., „Predstavljanje pretiska knjige Mirka Danijela Bogdanića – Dogodjaji svieta“ *Zvezdarnica* (2015.) <http://www.zvezdarnica.com/najave/128/predstavljanje-pretiska-knjige-mirka-danijela-bogdanica-dogodjaji-svieta> (19. listopada 2022.).
25. N. N., „Svemirska večer – Mirko Danijel Bogdanić i Aljoša Graovac u Knjižnici“ *Gradska knjižnica i čitaonica Virovitica* (12. kolovoza 2022.)
<https://www.knjiznicavirovitica.hr/2022/08/svemirska-vecer-mirko-danijel-bogdanic-i-aljosa-graovac-u-knjiznici/> (19. listopada 2022.).
26. N. N., „Tragač za zvijezdama – izložba posvećena Mirku Danijelu Bogdaniću“ *Virovitica.net* (21. ožujka 2014.) <https://www.virovitica.net/tragac-za-zvijezdama-izlozba-posvecena-mirku-danijelu-bogdanicu/22942/> (19. listopada 2022.).
27. N. N., „Tragač za zvijezdama, spomen na Mirka Danijela Bogdanića“ *Zvezdarnica* (4. studenoga 2010.) <https://www.zvezdarnica.com/znanost/velikani/tragac-za-zvijezdama-spomen-na-mirka-danijela-bogdanica/1123> (19. listopada 2022.).
28. N. N., „Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu, D. Odgoj i obrazovanje, D.2. Srednje škole“, *HR-DAZG-102 I. klasična gimnazija u Zagrebu* (3. studenoga 2008.) <http://www.dazg.hr/vodic/site/article/hr-dazg-102-i-klasicna-gimnazija-u-zagrebu> (21. listopada 2022.).
29. *Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Baza podataka: NSK katalog*
<https://katalog.nsk.hr/F/LBK5C6U4A55G1YIN5HFUKF5QQ22E8R4G8TQONQ32RTTC5XRTCC7-40123?func=full-set-set&set number=035204&set entry=000017&format=999> (10. studenoga 2022.).
30. *Nastavni plan i program Instituta Geometricum*
<https://libraryservices.elte.hu/leveltar/tanarok.php?fak=PhIG&tev=1798/99&tnev=Bo gdanits%20Imre%20D%E1niel> (19. listopada 2022.).
31. Novović, Vedrana. „Niniva – zaboravljeni grad“ *Nova akropola* <https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/niniva-zaboravljeni-grad/> (19. studenoga 2022.).

32. Petrić, Hrvoje. „Hrvatski studenti na srednjovjekovnim sveučilištima“ *Hrvatski povijesni portal: elektronički časopis za povijest i srodne znanosti* (9. travnja 2008.) <https://povijest.net/hrvatski-studenti-na-srednjovjekovnim-sveucilistima/> (16. studenoga 2022.).
33. Reisz, T. Csaba. „Rendkívüli Genie ... a monarchia egyik első matematikusa“ *Magyar Nemzeti Levéltár, Címlap, A hét dokumentuma* (31. siječnja 2017.) https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/rendkivuli_genie_a_monarchia_egyik_első_matematika_kusa (6. listopada 2022.).
34. Reponj, Danijel. „1757. godina“ *Virovtica.com* (2008): <http://www.virovtica.com/?do=story&cmd=19> (27. rujna 2022.).
35. Reponj, Danijel. „Mirko Danijel Bogdanić“ *Zvezdarnica* (24. siječnja 2006.) <http://www.zvezdarnica.com/znanost/velikani/mirko-danijel-bogdanic/1> (23. studenoga 2022.).
36. Reponj, Danijel. *Virovitica dobila astronomsku udrugu* (12. travnja 2007.) http://static.astronomija.org.rs/razno/ad/au_bogdanic/osnivanje/au_bogdanic.htm (19. listopada 2022.).
37. Vargha, Domokosné. „A Mappa Hungariae csillagásza“. *Csillagaszat.hu, csillagászati hírportál* (22. travnja 2004.) <https://www.csillagaszat.hu/csilltort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-18-19-sz-csillagaszata/a-mappa-hungariae-csillagaszat/> (7. listopada 2022.).

XIII. ŽIVOTOPIS AUTORA S POPISOM OBJAVLJENIH RADOVA

Vlatko Smiljanić rođen je 7. srpnja 1995. godine u Virovitici gdje je pohađao Osnovnu školu Vladimira Nazora i Gimnaziju Petra Preradovića, prirodoslovno-matematički smjer. Tijekom toga razdoblja sudjelovao je na natjecanjima iz povijesti u kategorijama znanja i samostalnoga istraživačkoga rada te bio višestruki županijski prvak i sudionik državnih natjecanja. Studij Povijesti upisao je na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, a diplomski rad *Doprinosi Župe i samostana sv. Roka razvoju odgojno-obrazovnih djelatnosti u Virovitici tijekom XVIII. i XIX. stoljeća* pod mentorstvom prof. emer. dr. sc. Mije Korade obranio je 7. srpnja 2020. godine. Bio je nositelj stipendije za izvrsnost Virovitičko-podravске županije.

Tijekom studija osvojio je Rektorovu nagradu za individualni znanstveni rad (2020.), Dekanovu nagradu za najboljega studenta završne godine diplomskoga studija Povijesti (2020.), Pročelnikovu nagradu za najboljega studenta završne godine preddiplomskoga studija Povijesti (2018.) te više Pročelnikovih priznanja za izvannastavne aktivnosti (2016., 2017., 2018.). Od akademske godine 2016./2017. do 2020./2021. bio je predstavnik studenata u Vijeću Odsjeka za povijest Hrvatskih studija i Fakulteta hrvatskih studija, član Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija i Fakultetskoga vijeća Fakulteta hrvatskih studija te Vijeća društveno-humanističkoga područja Sveučilišta u Zagrebu (2019. – 2020.).

Sudjelovao je u izvođenju nastave u svojstvu studenta demonstratora na sljedećim kolegijima: *Hrvatska latinistička historiografija, Hrvatska historiografija 19. i 20. stoljeća, Povijest 19. stoljeća, Hrvatska povijest 19. stoljeća, Povijest Rusije, Povijest Austrije, Europska stoljeća domoljublja, Opća povijest 20. stoljeća, Hrvatski narod u prvoj polovici 20. stoljeća, Put u (ne)mir: vojno-politički odnosi u BiH tijekom 1991. – 1995., Društvena povijest, Odgoj u vrijeme antike, Gospodarska povijest i Gospodarska povijest hrvatskoga modernoga društva.*

Osnovao je Udrugu studenata za projektne aktivnosti studenata Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu „Studia Croatica“ u travnju 2018. godine i bio njezinim prvim predsjednikom (2018. – 2019.). Od 2019. do 2020. izabran je za predsjednika Društva studenata povijesti „Ivan Lučić – Lucius“. Sudjelovao je u organizaciji i provedbi znanstvenih, stručnih i studentskih skupova povijesne tematike (*XVI. Dies historiae: Atentati kao sredstva političke borbe, Okrugli stol 200. obljetnica rođenja Petra Preradovića, 1918. – 2018. Povijesni prijepori i Hrvatska danas, XVI. Dies historiae: Prvi svjetski rat – sto godina nakon, XVII. Dies historiae: Školstvo i društvene prilike kroz povijest u Hrvatskoj, Važnost europskoga sjećanja*

za europsku budućnost: komunistički poratni zločini, Inteliktualna povijest i hrvatska historiografija: stanje i perspektive). Autor je više znanstvenih, stručnih i uredničkih publikacija te znanstvenih i stručnih radova.

Od rujna 2020. zaposlen je u Znanstvenomu zavodu Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, a 2021. upisao je Poslijediplomski (doktorski) sveučilišni studij Povijesti. Od listopada 2022. vršitelj je dužnosti glavnoga urednika znanstvenoga časopisa *Kroatologija – časopisa za hrvatsku kulturu*. Znanstveni interesi su mu hrvatska ranomoderna, moderna i suvremena povijest, povijest institucija, povijest znanosti i odgojno-obrazovne baštine u Hrvata te povijest Virovitice. Član je Hrvatske akademske zajednice, Hrvatske paneuropske unije, Hrvatskoga sveučilišnoga sindikata, Matice hrvatske i Zavičajnoga društva Virovitičana u Zagrebu.

POPIS OBJAVLJENIH RADOVA

Autorske knjige

1. Ćosić, Stjepan; Horvat, Đuro; Plavšić, Josip; Smiljanić, Vlatko; Tomljenović, Veronika; Vuković, Martin. *Cerna od prvog spomena do danas 1244. – 2021*. Cerna: Općina Cerna 2021.
2. Smiljanić, Vlatko. *Čaruga: životopis slavonskoga razbojnika Jovana Stanisavljevića 1897. – 1925*. Zagreb: Despot Infinitus 2020.
3. Smiljanić, Vlatko. Mara Matočec: hrvatska spisateljica, prosvjetno-kulturna aktivistica i političarka – biografija. Virovitica: Vlastita naklada 2010.

Uredničke knjige

1. Smiljanić, Vlatko (ur.). *Lucius : Zbornik radova Društva studenata povijesti "Ivan Lučić - Lucius"* (godina XVI., svezak 23). Zagreb: Društvo studenata povijesti "Ivan Lučić - Lucius" 2021.
2. Vukelić, Vlatka; Beljo, Mijo; Smiljanić, Vlatko (ur.). *Povijesni razvoj primijenjene psihologije u Hrvatskoj tijekom prve polovice XX. stoljeća : Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu (1931. – 1948.)*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu 2020.
3. Vukelić, Vlatka, Beljo, Mijo, Smiljanić, Vlatko (ur.). *1918. – 2018. Povijesni prijepori i Hrvatska danas : zbornik radova sa znanstvenoga skupa*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu 2020.
4. Smiljanić, Vlatko (ur.). *Sabrana djela Mare Matočec*. Zagreb: Despot Infinitus 2017.

Poglavlja u knjigama

1. Smiljanić, Vlatko. “Mijo Korade (1947. - 2020.): neumorni zaljubljenik u povijest i kulturu hrvatskoga iseljništva” *Hrvatska izvan domovine IV: zbornik radova predstavljenih na 4. hrvatskom iseljeničkom kongresu (Zagreb, 5. – 6. studenoga 2020. i Marija Bistrica, 10. – 11. lipnja 2021.)* (Hebrang Grgić, Ivana; Lemić, Vlatka; Sopta, Marin; Trošelj Miočević, Tanja, ur.). Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljništva 2022: 503–504.
2. Vukelić, Vlatka; Smiljanić, Vlatko. “Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu između tri državno-pravne preobrazbe (1939. - 1941. - 1945.).” *Povijesni razvoj primijenjene psihologije u Hrvatskoj tijekom prve polovice XX. stoljeća : Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja u Zagrebu (1931. – 1948.)* (Vukelić, Vlatka; Beljo, Mijo; Smiljanić, Vlatko, ur.) Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu 2020: 13–49.
3. Vukelić, Vlatka; Smiljanić, Vlatko; Jurković, Danijel. “Suodnos Stanice za izbor u zvanja i Hrvatskoga Radiše u širem povijesnomu kontekstu. Primjer 1935. godine”. *Povijesni prijepori i Hrvatska danas : zbornik radova sa znanstvenoga skupa* (Vukelić, Vlatka; Beljo, Mijo; Smiljanić, Vlatko, ur.). Zagreb: Fakultet hrvatskih studija 2020: 113–133.
4. Smiljanić, Vlatko. “Uvod. Mara Matočec: živi dokument seljačke duhovne snage i stvaralačkoga talenta.” *Sabrana djela Mare Matočec* (Smiljanić, Vlatko, ur.). Zagreb: Despot Infinitus 2017: 9–21.

Obrazovni materijali

1. Smiljanić, Vlatko. *Mara Matočec* (Hajdarović, Miljenko; Ristić, Vedran; Torbica, Nikica, ur.). Zagreb: Profil Klett 2021.

Radovi u časopisima

1. Jurković, Danijel; Smiljanić, Vlatko. "Učinci Hrvatskoga proljeća na politiku i društvo u Koprivnici" *Podravina* 21/41 2022: 180–194.
2. Dadić, Katarina; Bešlić-Grbešić, Ružica; Smiljanić, Vlatko. "Consideration of the Child's Image in Historical and Social Context in Modern Consumptive Society of Croatia and Bosnia and Herzegovina" *Nova prisutnost* 2/19 2021: 359–371.
3. Dadić, Katarina; Smiljanić, Vlatko. "Odgoj i obrazovanje u Plemićkom konviktu u Zagrebu od 1852. do 1914. godine". *Obnovljeni Život* 75/4 2020: 521–535.
4. Smiljanić, Vlatko. "Spisateljska djelatnost Mare Matočec od 1945. do 1967." *Kroatologija* 10/1 2019: 89–111.
5. Smiljanić, Vlatko. "Značaj Ljudevita Modeca u povijesti hrvatske pedagogije". *Cris* 21/1 2019: 113–126.
6. Smiljanić, Vlatko. "Odgojno-obrazovna kultura u Hrvatskoj tijekom Drugoga svjetskoga rata u svjetlu dokumenata sukobljenih strana" *Kroatologija* 10/2 2019: 19–46.
7. Smiljanić, Vlatko. "Prilozi za povijest i djelovanje Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca u Zagrebu" *Kroatologija* 9/1–2 2018: 139–154.
8. Smiljanić, Vlatko. "Zločin i kazna Jovana Stanisavljevića Čaruge" *Polemos* XX/39–40 2017: 29–52.
9. Pernjak, Dejan; Smiljanić, Vlatko. "Tragovima pavlina u Špišić Bukovici: Ordo fratrum S. Pauli primi eremitaie in Bakwa Inferior" *Croatica Christiana periodica* 42/80 2017: 17–29.

Stručni radovi

1. Smiljanić, Vlatko. "Ključni vojno-politički odnosi i događaji u kotaru Gacko tijekom druge polovice 1942. godine" *Stolačko kulturno proljeće* XVI 2018: 103–114.
2. Smiljanić, Vlatko. "Operacija "Otkos 10" : bilogorska istina za slobodnu Hrvatsku : 31. listopada 1991. - 4. studenoga 1991." *Zavičaj* 16/31–32 2012: 10–16.
3. Smiljanić, Vlatko. "Političko djelovanje Mare Matočec" *Zavičaj* 30 2010: 80–86.

Drugi radovi u časopisima

1. Smiljanić, Vlatko. "Patrick J. Deneen, Zašto liberalizam nije uspio, prev. Mijo Pavić, Verbum, Zagreb, 2020., 231 str." *Filozofska istraživanja* 166/2 2022: 392–395.
2. Smiljanić, Vlatko. "XVII. Dies historiae, Školstvo i društvene prilike kroz povijest u Hrvatskoj, 26. studenoga 2019." *Lucius* 23 2021: 175–178.
3. Smiljanić, Vlatko. "Veliki profesor velikog srca – Mijo Korade (11. rujna 1947. – 1. studenoga 2020.)" *Bogoslovska smotra* 91/1 2021: 145–148.
4. Smiljanić, Vlatko. "Riječ urednika" *Lucius* 23 2021: 9–11.
5. Smiljanić, Vlatko. "(prir.) Najbar-Agičić, Magdalena (2020). Sveučilišni komitet KPH/SKH u Zagrebu 1945-1955. : izbor dokumenata. Zagreb: Srednja Europa i Državni arhiv u Zagrebu, 305 str." *Kroatologija* 12/1 2021: 147–156.
6. Smiljanić, Vlatko. "Sveučilište u Zagrebu 350 godina 1669. – 2019., (ur. Mirjana Polić Bobić), Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2019., 669 str." *Croatica Christiana periodica* 44/86 2020: 197-200.

7. Smiljanić, Vlatko. "Kos, Zdenka, gl. ur. (2019). 100 godina Gimnazije u Virovitici. Virovitica: Gimnazija Petra Preradovića Virovitica. 223 str." *Odgojno-obrazovne teme* 3/5 2020: 113–115.
8. Smiljanić, Vlatko. "Vladimir Strugar, Napredak 1910. – 1945.: bibliografija, Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb, 2019." *Život i škola* LXV/1–2 2019: 301–303.
9. Smiljanić, Vlatko. "Matija Pavličević: Sokolski pokret u Virovitici, Virovitica, 2018." *Scrinia Slavonica* 19 2019: 402–404.
10. Smiljanić, Vlatko. "XIV. dies theologicus: »Doprinos Katoličke crkve razvoju obrazovanja. 350 godina Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu« Nadbiskupijski pastoralni institut Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, 8. svibnja 2019." *Bogoslovska smotra* 89/2 2019: 473–475.
11. Smiljanić, Vlatko. "Karaula, Željko (2018). Rudolf Bićanić: intelektualac, ideolog, antifašist, ekonomist – Prilozi za biografiju. Zagreb i Bjelovar: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru. 140 str." *Kroatologija* 10/2 2019: 137–140.
12. Smiljanić, Vlatko. "Bojan Balkovec, „Svi na noge, svi van, da pobjeda bude što sjajnija”. Izborna teorija i praksa u međuratnoj Jugoslaviji, prevela Anita Peti-Stantić (Zagreb ; Ljubljana: Srednja Europa ; Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2017), 234 str." *Časopis za suvremenu povijest* 50/2 2018: 474–476.
13. Smiljanić, Vlatko. "Stanislav Artuković, Dijana Cenger, ur. i prir., Crtice iz povijesti Virovitice između dvaju svjetskih ratova kroz zapisnike Gradskog vijeća (Virovitica: Državni arhiv u Virovitici, 2017), 556 str." *Časopis za suvremenu povijest* 49/2 2017: 365–366.
14. Smiljanić, Vlatko. "Ivica Miškulin, Imas puska, imas pistol: o mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Slavonski Brod, 2014., 512. str." *Lucius* XV/22

2017: 215–216.

15. Smiljanić, Vlatko. “Mara Matočec, seljačka spisateljica iz Podravine” *Književna revija* 52/2 2012: 205–209.

Radovi u zbornicima skupova

1. Smiljanić, Vlatko. “Kronologija znanstvenoga skupa”. 1918. – 2018. *Povijesni prijepori i Hrvatska danas : zbornik radova sa znanstvenoga skupa* (Vukelić, Vlatka; Beljo, Mijo; Smiljanić, Vlatko, ur.). Zagreb: Fakultet hrvatskih studija 2020: 299–308.
2. Vukelić, Vlatka; Smiljanić, Vlatko. “Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja između tri državno-pravne preobrazbe Hrvatske (1939. – 1941. – 1945.)”. 1918. – 2018. *Povijesni prijepori i Hrvatska danas : zbornik radova sa znanstvenoga skupa* (Vukelić, Vlatka; Beljo, Mijo; Smiljanić, Vlatko, ur.). Zagreb: Fakultet hrvatskih studija 2020: 157–164.
3. Smiljanić, Vlatko. “Mara Matočec i iseljenički HSS” *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću : zbornik radova s međunarodne konferencije, Zagreb, 21. i 22. veljače 2019.* (Sopta, Marin; Lemić, Vlatka; Benić Penava, Marija, ur.). Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljeničtva 2020: 277–285.
4. Smiljanić, Vlatko. “‘Mojoj dragoj vrijednoj seki’: suradnja Mare Matočec i Marije Jurić Zagorke u Ženskome listu i Hrvatici i tekstovi ženske problematike” *Plameni inkvizitori: feminizam i kultura straha : radovi sa znanstvenog skupa “Marija Jurić Zagorka – život, djelo, naslijeđe / Feminizam i kultura straha” održanog 24.- 25. studenog 2017. u sklopu 11. Dana Marije Jurić Zagorke* (Čale Feldman, Lada; Dremel, Anita; Dujić, Lidija; Grdešić, Maša; Jambrešić Kirin, Renata, ur.) Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku 2019: 13–22.

Sažeci sa skupova

1. Smiljanić, Vlatko. "Njegovo svjedočenje je moralni fijasko': Žarko Puhovski i Hrvatsko proljeće" *Znanstveno-kulturna manifestacija : Hrvatsko proljeće i hrvatska država. U povodu 50. obljetnice proglašenja studentskoga štrajka na Hrvatskom sveučilištu : programska knjižica* (Šimetin Šegvić, Filip, ur.). Zagreb: Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu 2021: 60.
2. Smiljanić, Vlatko. "Komunistički zločini u virovitičkome kraju" *Znanstveni skup Važnost europskoga sjećanja za europsku budućnost: komunistički poratni zločini - Knjižnica sažetaka*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija 2020: 12.
3. Novoselac, Veronika; Smiljanić, Vlatko. "Doprinosi Ferde Šišića Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919.-1920. u kontekstu hrvatskih zemalja" *Ferdo Šišić i hrvatska historiografija prve polovice 20. stoljeća. U povodu stopedeete godišnjice Šišićeva rođenja. Znanstveni skup, Zagreb/Slavonski Brod, 28-29. studenoga 2019. Programska knjižica* (Ravančić, Gordan, ur.)
Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti, Društvo za hrvatsku povjesnicu 2019: 19–20.

Druga sudjelovanja na skupovima

1. Smiljanić, Vlatko. "Humanistika i zloraba etičkih načela u suvremenoj hrvatskoj povijesti" *XIX. Dies historiae – Falsifikati koji su promijenili tijek povijesti*. Zagreb, Hrvatska, 2022.
2. Smiljanić, Vlatko; Jurković, Danijel. "Prof. Mijo Korade kroz znanstveno, nastavno i ego-historijsko gledište." *Povijest školstva sjeverozapadne Hrvatske – u spomen na prof. dr. sc. Valentina Puževskog*. Križevci, Hrvatska, 2022.
3. Novoselac, Veronika; Smiljanić, Vlatko. "Starčevićovo nasljeđe u kontekstu pravaškoga novinstva i političke kulture druge polovice XIX. stoljeća" *Otac Domovine - povijesna ostavština za hrvatsku budućnost*. Zagreb, Hrvatska, 2021.

4. Smiljanić, Vlatko. Značaj Ljudevita Modeca u povijesti hrvatske pedagogije. *Znameniti Križevčani 19. stoljeća*. Križevci, Hrvatska, 2019.
5. Smiljanić, Vlatko. "Povijest zelenokadraške skupine „Kolo gorskih tića“ (1918. – 1920.)" *U borbi protiv sistema: buntovnici i izopćenici kroz povijest*. Zagreb, Hrvatska, 2019.
6. Smiljanić, Vlatko. "Izbjeglički civilni val u NDH 1942. godine" *Zbrinjavanje kozaračke djece i dječje prihvatilište u Sisku 1942. – 1943.* Sisak, Hrvatska, 2018.
7. Smiljanić, Vlatko. "Daruvarski panoptikum kroz prizmu Mjesnoga odbora Narodnog vijeća (1918. - 1920.)" *Prilozi za povijest gradova Bjelovarsko-bilogorske županije*. Bjelovar, Hrvatska, 2018.
8. Smiljanić, Vlatko. "Spisateljska djelatnost Mare Matočec 1945. - 1967." *Hrvatska književnost kršćanskoga nadahnuća u razdoblju komunizma*. Križevci, 2018.
9. Smiljanić, Vlatko. Prognaničko-izbjeglička problematika tijekom Drugoga svjetskog rata unutar granica NDH: što nam govore arhivski izvori" *Refugee Rights in Records Symposium Zagreb*, Hrvatska, 2018.
10. Vukelić, Vlatka; Smiljanić, Vlatko. "Stanica za savjetovanje pri izboru zvanja između tri državno-pravne preobrazbe Hrvatske (1939. - 1941. - 1945.)" *1918. – 2018.: povijesni prijepori i Hrvatska danas*. Zagreb, Hrvatska, 2018.
11. Smiljanić, Vlatko. "Zlatne godine Mare Matočec (1929. – 1939.): najplodonosnije razdoblje političkoga, kulturno-prosvjetnoga, spisateljskoga i humanitarnoga djelovanja." *Znanstveni kolokvij o Mari Matočec*. Đurđevac, Hrvatska, 2017.
12. Smiljanić, Vlatko; Pernjak, Dejan. "Pavlini samostan u Špišić Bukovici". Krvavi sabor križevački i hrvatske zemlje u 14. i 15. Stoljeću. Križevci, Hrvatska, 2017.
13. Smiljanić, Vlatko. "Tko je Jovo Stanisavljević Čaruga?" *III. interdisciplinarni studentski simpozij: "Razlozi i načini mitologizacije povijesti"*. Zagreb, Hrvatska,

2016.

Ocjenski radovi

1. Smiljanić, Vlatko. *Doprinosi Župe i Franjevačkoga samostana sv. Roka razvoju odgojno-obrazovnih djelatnosti u Virovitici tijekom XVIII. i XIX. stoljeća*, 2020., diplomski rad, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb.
2. Smiljanić, Vlatko. *Saborski „vritnjak“ Károly Khuen-Héderváryju i politička kultura u Hrvatskoj u posljednja dva desetljeća 19. stoljeća*, 2018., završni rad, Hrvatski studiji, Zagreb.

Ostale vrste radova

1. Antolović, Jadran; Horvat, Đuro; Ćosić, Stjepan; Antolović, Stella; Smiljanić, Vlatko; Kinčl, Jan. *Koncept arhitekture kulturno-turističkih proizvoda grada Virovitice*, 2020.
2. Jurčević, Josip; Džinić, Ivo; Vukelić, Vlatka; Šumanović, Vladimir; Beljo, Mijo; Smiljanić, Vlatko. *Važnost europskoga sjećanja za europsku budućnost: komunistički poratni zločini*, 2020. (organizacija znanstvenoga skupa).
3. Smiljanić, Vlatko. *XVII. Dies historiae: Školstvo i društvene prilike kroz povijest u Hrvatskoj*, 2019. (organizacija znanstvenoga skupa).
4. Beljo, Mijo; Ćosić, Stjepan; Glazer, Eva Katarina; Grgić, Stipica; Smiljanić, Vlatko; Šumanović, Vladimir; Vukelić, Vlatka. *1918. – 2018. Povijesni prijepori i Hrvatska danas*, 2018. (organizacija znanstvenoga skupa).
5. Borić, Lucian; Smiljanić, Vlatko. *Okrugli stol "200. obljetnica rođenja Petra Preradovića"*, 2018. (organizacija okrugloga stola).
6. Smiljanić, Vlatko; Indir, Zdeslav; Marić, Leo. *XIV. Dies historiae: Atentati kao sredstva političke borbe*, 2016. (organizacija znanstvenoga skupa)

